JEREMY BLÄCK

SCURTĂ ISTORIE A MEDITERAI EI

LITERA

JEREMY BLACK

SCURTĂ ISTORIE A MEDITERANEI

JEREMY BLACK

SCURTĂ ISTORIE MEDITERANEI

Traducere din limba engleză
SILVIA PALADE

LITERA

Bucureşti

A Brief History of The Mediterranean

Jeremy Black

Copyright © 2020 Jeremy Black

Ediţie publicată pentru prima oară în Marea Britanie în limba engleză

în 2020 de Robinson, un imprint al Little, Brown Book Group, Londra

Harta Mediteranei © iStock

Pentru Adrian Stones

LITERA*

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

*Scurtă istorie a Mediterane&J*eremy Black

^Copyright © 2022 Grup Media Litera

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrascu şi fiii

Redactori: Laura Udrea, Ilieş Câmpeanu

Corector: Georgiana Enache

Copertă: Flori Zahiu-Popescu

Tehnoredactare şi prepress: Marin Popa

ISBN 978-606-33-8153-9

ISBN EPUB 978-606-33-9560-4

Introducere

Scopul principal al călătoriilor este acela de a vedea ţărmurile Mediteranei.

Samuel Johnson, 1776

Ca punct nodal în istoria lumii, Mediterana este astăzi centrul experienţei turistice pentru mulţi cetăţeni ai lumii, dar mai ales pentru europeni. Cu zeci de milioane de turişti veniţi

din întreaga lume în fiecare an, Mediterana şi ţărmurile ei reflectă o serie de transformări în ce priveşte originea, interesele şi preocupările turiştilor. Totuşi, pe lângă aceste transformări, în centrul atenţiei se află însăsi Marea Mediterană, fie că vorbim despre croaziere, despre relaxarea pe plaje sau despre vizitarea porturilor. Scânteietoarea Mediterană îi fascinează pe toţi cei aflaţi pe ţărm.

Această istorie va reliefa cu precădere experienţa călătoriei: călătorie pentru turism, pentru comerţ, pentru război, pentru migraţie, pentru cultură sau pentru multe alte motive. Călătorii au avut poziţii sociale şi scopuri diferite, de la conducători la sclavi, de la negustori la piraţi. Vom trece cu uşurinţă de la călătoriile fenicienilor în scopuri comerciale la croazierele de agrement ale turiştilor din ziua de azi.

în centrul atenţiei se vor afla marea,

regiunile de coastă şi porturile vizitate de navele de croazieră, cum ar fi Atena, Barcelona, Napoli, Palermo. Aceasta nu este o istorie a statelor de pe ţărmurile mării, ale căror centre de putere se află adesea la mare depărtare: Franţa este condusă de la Paris, nu de la Marsilia, Spania este condusă de la Madrid, nu de la Barcelona, în vreme ce Turcia este guvernată acum de la Ankara, nu de la Istanbul (în vechime Bizanţ, iar apoi, până în anii 1920, Constantinopol).

Fireşte că istoria unei mări şi a ţărmurilor ei priveşte mult mai departe înspre celelalte ape care se varsă în ea, în acest caz Marea Neagră, Oceanul Atlantic, Marea Roşie (peste un istm îngust traversat acum de Canalul Suez), şi fluvii, de la Ebru şi Ron până la Nil. Totuşi, semnificaţia mai largă a Mediteranei nu implică faptul că ar trebui să scriem o istorie a lumii. Cititorii ştiu că Roma şi

Bizanţul/Constantinopol/Istanbul au fost centrele marilor imperii şi ale creştinismului. Ele nu mai au nevoie de nici o prezentare. Ne vom concentra atenţia asupra mării şi ţărmurilor ei, ceea ce nu înseamnă că nu vom face referiri şi la Eurasia Occidentală şi la Africa de Nord, întrucât ele au jucat un rol, direct sau indirect, în destinul Mediteranei. Uneori, acest lucru face istoria Mediteranei să devină o istorie a conflictelor succesive, însă este nevoie să cunoaştem aceste războaie pentru a putea înţelege graniţele schimbătoare ale statelor, societăţilor şi religiilor mediteraneene, pentru a putea înţelege edificiile care s-au păstrat, precum şi cultura, sentimentul de identitate şi istoria popoarelor.

Fireşte că le sunt recunoscător multor oameni. în primul rând, aş dori să le mulţumesc părinţilor mei pentru că m-au dus

la Marea Mediterană de nenumărate ori pe când eram copil şi pentru că m-au trimis în două croaziere educaţionale pe Mediterana, care mi-au oferit ocazia să ajung până în Israel şi în Liban. Am descoperit multe locuri interesante în vacanţele petrecute împreună cu familia în Franţa, Italia, Malta şi Spania. Activitatea universitară, plăcerea de a cerceta, mai ales în Genova, Lucea, Napoli şi Veneţia, conferinţele şi prelegerile, mai ales la Barcelona şi Napoli, au fost importante, la fel cum au fost şi vacantele petrecute cu familia şi cursurile tinute vreme de peste un deceniu pe navele de croazieră ale agenţiilor de turism Martin Randall, Noble Caledonia, Swan Hellenic şi Thomson. De asemenea, mi-a făcut plăcere să fiu ghidul unui circuit turistic pe uscat organizat de revista *History Today.* Pentru un istoric, este uimitor faptul că în ziua de azi poţi să fii invitat într-un weekend

pe Mediterana ca şi când te-ai duce la Londra. Cu siguranţă, zborul de la Exeter la Málaga poate părea mai puţin dificil, dar pentru mine este fără îndoială mai rapid.

Am beneficiat de sfaturile pe care mi le-au oferit Luigi Loreto, Graham Loud, Ciro Paoletti, Peter Quartermaine, Guglielmo Sanna, Peter Wiseman şi Patrick Zutshi în procesul de elaborare a cărţii. Ei nu sunt răspunzători pentru eventualele greşeli rămase. De asemenea, mi-au fost de mare ajutor Duncan Proudfoot, editorul care a comandat această lucrare, şi Howard Watson, redactorul ei exemplar. Pentru mine, această echipă este minunată.

Lucrarea de fată îi este dedicată lui Adrian Stones de care mă leagă o profundă prietenie pigmentată cu mult umor.

i. Marea şi ţărmurile

/ f

Ţărmurile tale sunt imperii, toate
preschimbate în afară de tine;
Asiría, Grecia, Roma, Cartagina, ce sunt ele?

Lord Byron, *Pelerinajul lui Childe Harold,* 1812

Revărsarea apelor Atlanticului peste fâşia de pământ de la capătul vestic al Mediteranei, cel mai spectaculos episod din istoria sa, s-a petrecut înainte ca oamenii să lase mărturii. Până atunci, Mediterana care separa Eurasia de Africa fusese o mare închisă, despărţită de Atlantic prin porţiunea de pământ care lega Spania de Maroc, pe vremea când exista o astfel de barieră şi în Marea Neagră, asemănătoare cu cea care s-a păstrat între Mediterana şi Marea Rosie. Dată fiind cantitatea limitată de apă care curgea din râuri în mare, apa pierdută prin evaporare nu

a fost înlocuită, iar lacul a devenit din ce în ce mai sărat, creându-se depozite de sare substanţiale. Drept urmare, Mediterana a secat în timpul aşa-numitei „crize de salinitate messiniene”, care a început cu aproximativ şase milioane de ani în urmă.

Cu toate acestea, creşterea nivelului apei mărilor şi transformările geologice au schimbat situaţia. Barierele terestre care separau Mediterana de Oceanul Atlantic şi de Marea Neagră au fost rupte. Breşa anterioară, potopul zanclean (Pliocen), a început probabil prin inundarea zonei stâncoase din strâmtoarea Gibraltar sub forma unei cascade care a adus o cantitate de apă pe secundă de o sută de ori mai mare decât în cazul cascadei de pe lacul Victoria. Cu aproximativ 5,3 milioane de ani în urmă, stâncile au cedat sub presiunea apei, iar marea s-a umplut rapid cu apa oceanului, posibil într-un deceniu, mai întâi în vestul Mediteranei, iar apoi în est,

după ce s- a spart pragul Siciliei.

în cazul Mării Negre, se presupune că, în jurul anului 7200 î.Hr., apa Mediteranei a pătruns în Marea Neagră, care era pe atunci un lac cu apă dulce. Alte explicaţii se referă la anumite transformări care au avut loc, din diferite motive, între anii 17000-14000 î.Hr. sau 11000- 8000 î.Hr. Cert este că Marea Neagră a avut o relaţie complexă cu Mediterana, iar dovezile care să susţină o inundaţie catastrofală nu sunt concludente.

S-a creat astfel un nou sistem de fluxuri şi de curenţi. Faptul că apa care s-a evaporat în Mediterana nu a mai fost înlocuită prin apă provenită din ploi şi din râuri confirmă ideea că există un flux dinspre Marea Neagră şi Oceanul Atlantic. Shakespeare a făcut referire la fluxul dinspre Marea Neagră, bazându-se pe ideea susţinută de Plinius cel Bătrân în lucrarea sa *Istoria naturală,* potrivit căreia,

alimentate de fluviile care se varsă în ea, mai precis Dunărea, Nistrul şi Donul, apele Mării Negre (Marea Pontică) pătrund în Marea Marmara (Propontis) şi în Dardanele (Hellespont), însă nu se mai întorc. în piesa *Othello,* când lago îi spune maurului că s-ar putea răzgândi, Othello îi răspunde:

Nicicând! Aşa cum Marea Pontică, lago,
Cu al său curent rece ca gheaţa,
Nu face cale-ntoarsă,
ci-şi îndreaptă gerosu-i val, năvalnicu-i puhoi
Mereu spre Hellespont şi Propontia
La fel şi gândul meu setos de sânge.*

Acest discurs reflectă cunoştinţe despre geografia Mediteranei care îşi aveau originea în scrieri din epoca clasică, mai ales după ce aceste lucrări au fost tipărite în Renaştere.

Fluxul care vine dinspre Atlantic este chiar

mai puternic întrucât apa mai sărată şi mai grea din Mediterana curge *pe sub* curenţii atlantici şi nu opune rezistenţă, ceea ce le-a creat o mare problemă corăbiilor care încercau să navigheze spre vest, însă ea a fost parţial rezolvată prin folosirea unui contracurent existent de-a lungul coastei nordice. Acest procedeu a fost folosit de fenicieni, care au reuşit astfel să-şi creeze o bază la vest de strâmtoarea Gibraltar, la Gades (Cádiz).

Modelul curenţilor mediteraneeni este simplu, dar în acelaşi timp complex. Simplitatea acestui model se explică prin mişcarea curenţilor în sens opus direcţiei acelor de ceasornic, înspre est, de-a lungul coastei Africii de Nord, apoi de la sud la nord, de-a lungul ţărmurilor Israelului şi Libanului, întorcându-se către vest de-a lungul ţărmurilor nordice ale Mediteranei înspre

strâmtoarea Gibraltar. în schimb, complexitatea se datorează faptului că Mediterana este, în parte, un produs al mărilor secundare – de la est la vest, Marea Egee, Marea Adriatică şi Marea Tireniană – şi există o perturbare semnificativă a curenţilor şi a vremii produsă de insule mari, precum Cipru şi Sicilia.

Aceste insule sunt rezultatul unei geologii submarine variate care include zone mai netede, cum ar fi bazinul ionian şi cel al Ciprului sau Câmpia Balearelor, dar şi zone mai înalte precum Dorsala mediteraneeană. Ca urmare a combinaţiei dintre aceşti factori şi schimbarea nivelului mărilor, au existat perioade în care unele insule, de pildă Evia (Euboea) şi Sicilia, s-au unit cu zona continentală, în acest caz Grecia şi Italia, sau cu alte insule, cum ar fi Menorca şi Mallorca, sau Corsica şi Sardinia. Pe insule, animalele

care au trăit în izolare au dobândit trăsături specifice, devenind mai mici ori mai mari. În Creta au existat elefanţi pitici, iar în zilele noastre încă există aici o rasă unică de capre. Pe vremea când peninsula italiană Gargano era insulă, aici trăiau arici gigant, pârşi şi bufniţe uriaşe.

Topirea calotelor glaciare în timpul şi după erele de glaciaţiune a determinat schimbări ale nivelului mării, precum şi transformări în istoria naturală a Mediteranei.

Sub spectrul erupţiilor vulcanice şi al cutremurelor, Mediterana a avut o existenţă precară şi nestatornică. De-a lungul istoriei, au avut loc cutremure devastatoare şi o activitate vulcanică intensă, de pildă erupţia din insula Santorini în jurul anilor 1645-1500 î.Hr; cutremurul care a distrus oraşul italian Amalfi în anul 1343 d.Hr, mare parte din el fiind înghiţit de mare; cutremurul din 1384,

care i-a ucis pe ducele şi ducesa de Lesbos; cutremurele din Calabria în 1793, din Creta în 1810, din Basilicata în 1857, din insula Chios în 1881, din vestul Peloponesului în 1886, din Calabria în 1905, din Messina în 1908, din Izmir în 1928, din Grecia în 1932, din Algeria în 1980, când au fost distruse 25 000 de case, precum şi cutremurul din 1980 care a avariat catedrala normandă din oraşul Salerno. Adepţii teoriilor conspiraţiei continuă să susţină că erupţiile vulcanice şi cutremurele sunt provocate de forţe ostile, unele voci din Turcia ajungând chiar să declare, în 2017, că nave de cercetare seismică americane şi israeliene au declanşat cutremure în mod intenţionat. Este mai mult decât evidentă condiţia precară a Mediteranei, aflată sub spectrul semeţilor vulcani Vezuviu, din golful Napoli, şi Etna.

Relaţia dintre plăcile tectonice eurasiatică şi

africană, care probabil va duce la sfârşitul Mediteranei peste aproximativ 50 de milioane de ani, întrucât placa africană continuă să se deplaseze spre nord, este legată de permanenta activitate vulcanică. Acest lucru este cât se poate de evident în cazul vulcanului Etna din Sicilia, care este extrem de activ, o erupţie din anul 2014 a acestui vulcan determinând închiderea temporară a aeroportului Catania. Pentru turiştii din trecut şi din prezent vizitarea vulcanilor, în special Vezuviu, Etna şi Santorini, a fost şi rămâne o parte esenţială a itinerarului mediteraneean. într-o croazieră nocturnă este cu adevărat spectaculoasă imaginea vulcanului Stromboli („farul de pe Mediterana”), aflat pe Insulele Eoliene (la nord de Sicilia), în plină activitate vulcanică. Acest vulcan a erupt în 2002, precum şi în iulie 2019, când insula a fost acoperită cu cenuşă, iar un turist a fost ucis în

timp ce alţii au fugit de pe plaje şi s-au adăpostit în mare. Vulcanul de pe insula vecină, Vulcano, este mai potolit, deşi emană fum, vapori şi sulfaţi, iar pe Marele Crater se poate urca.

Obsidianul produs de activitatea vulcanică este o rocă rezistentă, având înfăţişarea sticlei şi putând fi şlefuită pentru a obţine lame ascuţite. De aceea, această rocă a fost folosită ca material de lucru de societatea umană timpurie. Pe insulele Lipari, Pantelleria şi Milos au existat zăcăminte importante de obsidian, ceea ce a încurajat comerţul.

Felul în care au fost descrise insulele în trecut dezvăluie o anumită înţelegere a transformărilor geologice. în lucrarea sa *Geografia* (7 î.Hr.), vestitul geograf grec Strabon (63 î.Hr-23 d.Hr.) se referea la Sicilia ca fiind:

desprinsă de continent în urma cutremurelor [...] focul care ardea mocnit sub pământ şi vântul au produs cutremure violente întrucât căile de acces către suprafaţă erau toate blocate; acele regiuni au cedat sub presiunea vântului, s-au desprins şi au pătruns în mare [...] este mai plauzibil ca insulele din largul mării să se fi înălţat din adâncuri, în timp ce este mai înţelept să credem că cele despărţite de continent doar de un istm să se fi desprins de acolo.

Strabon comentează astfel ceea ce nouă ni s-ar părea a fi un tsunami în apropierea oraşului Tir din Liban:

> Un val precum o maree înaltă [...] refluxul a expus ţărmul şi a dezvăluit trupurile bărbaţilor zăcând printre peşti morţi. Asemenea întâmplări au loc în vecinătatea muntelui Casius, aflat lângă Egipt, unde uscatul trece printr-o singură convulsie

rapidă şi face o schimbare bruscă la un nivel mai înalt ori mai redus, rezultatul fiind acela că, deşi partea mai înaltă respinge marea, iar partea scufundată o primeşte, totuşi pământul face o mişcare inversă, iar locul îşi reia vechea poziţie.

Un tsunami înalt de 30 de metri s-a produs în urma unui cutremur puternic în insula Amorgos din arhipelagul Ciclade din Marea Egee în anul 1956.

Alături de curenti s-a manifestat şi acţiunea vânturilor foarte schimbătoare în funcţie de anotimpuri şi de sistemele climatice. Astfel, vânturile de vară din estul Mediteranei tind să vină dinspre nord-vest. Vânturi precum mistralul, un vânt sudic care suflă pe coasta Provenţei, au făcut ca adăpostirea în porturi să devină extrem de importantă. înainte de a observa că „există foarte puţine porturi pe ţărmurile Peninsulei Italice”, Strabon a pus

accentul pe acele locuri care ofereau protecţie împotriva valurilor, cum ar fi Brindisi (Brundisium), un port strategic pe ruta care traversează sudul Adriaticii către Grecia, unde ţărmul modelat sub forma unor coarne de cerb oferea o ancorare în deplină siguranţă; în vreme ce portul învecinat, Taranto (Tarentum), „din cauza lărgimii sale, nu era protejat pe de-a-ntregul de valuri”, existând şi zone mai puţin adânci în portul interior. Descrierea lui s-a dovedit extrem de precisă.

În trecut, călătorii se confruntau cu probleme tehnice mult mai serioase. Galerele aveau un bordaj redus, ceea ce le făcea vulnerabile în faţa valurilor puternice din timpul furtunilor, mai ales toamna şi iarna. De pildă, se spune că, la sfârşitul anului 1538, turcii au pierdut şaizeci de corăbii în urma unei furtuni. Insă, de fapt, navigatorii aveau

de înfruntat pericole pe tot parcursul anului, mai ales posibile naufragii. În luna mai a anului 1698, turistul britanic Robert Clayton şi-a propus să navigheze de la Napoli la Sicilia:

> închiriasem pentru această călătorie o felucă cu opt vâsle drepte şi [...] în dimineaţa zilei de 16, cerul era senin, iar atmosfera de un calm desăvârşit; totul părea să ne zâmbească şi să ne ademenească într-o călătorie spre Messina, care promitea să fie rapidă şi în deplină siguranţă. Aşadar, pe la ora nouă dimineaţa, am pornit la drum [...] ne-am îndreptat către insula Capri, iar când ne aflam la circa douăzeci de mile depărtare de Napoli am simţit o adiere de vânt şi marea a început să se învolbureze. Atunci pilotul nostru a cârmit direct către Massa, cel mai apropiat port unde am fi putut să acostăm. După nici o oră de mers, cerul s-a întunecat, vântul a început să bată cu putere, iar valurile erau atât de înalte

încât am fost nevoiţi să ne retragem la Napoli în loc să înaintăm către Massa. Vâslele deveniseră inutile, ceea ce ne-a obligat să ridicăm pânzele în strădania noastră de a ajunge la Capri. Timp de aproape un ceas ne-am luptat cu vântul şi cu valurile tot mai puternice. Corabia se înclina atât de tare încât aproape un metru de pânză se afla în permanenţă sub apă, în timp ce valurile se revărsau amenințător peste cealaltă latură a corăbiei. Eram la sase mile distantă de Capri şi ne-am dat seama că înaintaserăm foarte puţin, fiind în mare pericol. De aceea, nu am avut de ales şi am făcut cale întoarsă la Napoli [...] Vremea este tot mai amenințătoare [...] ceea ce mă determină să renunţ la orice încercare de a mai continua această călătorie.

Pe de altă parte, vremea imprevizibilă putea să fie în beneficiul călătorilor. Scriind din

Sicilia în aprilie 1792, Thomas Brand relata despre călătoria în care l-a însoţit pe Lord Charles Bruce:

> Am avut o călătorie lină timp de patru nopţi şi trei zile şi jumătate pe mările Hesperidelor, de la Napoli la Palermo [...] domnea un calm desăvârşit – se potrivea mai curând domnişoarelor de onoare ale Afroditei decât unei călătorii a muritorilor [...] Pacheboturile siciliene sunt cele mai confortabile cu putinţă. Fiecare pasager îşi are propria cabină. Mâncarea este bună, iar căpitanii au o educaţie maritimă englezească.

Totuşi, după acel aprilie, Brand a fost nevoit să facă un popas la Messina întrucât:

> Vântul este cât se poate de potrivnic – intenţia noastră fusese să ne întoarcem la Palermo şi să luăm pachebotul de acolo, însă suntem sătui de drumurile şi de

hanurile siciliene şi, cum partea de nord a triunghiului nu conţine nimic vrednic de văzut, ne-am hotărât să ne urcăm pe un bric napolitan în speranţa că vom ajunge la Napoli tot atât de repede precum această scrisoare.

Ca parte a unei lumi pe care am pierdut-o, folosirea de către Brand a comparaţiilor clasice era un lucru obişnuit în epoca respectivă şi în lumea artelor. De pildă, referirile la furtunile din Mediterana. Intr-adevăr, *Iliada* şi *Odiseea* au jucat un rol semnificativ în conştiinţa culturală a elitelor. Influenţa acestor lucrări este evidentă în opera *Idomeneo,* compusă de Mozart în 1781, a cărei acţiune se desfăşoară în Creta la întoarcerea grecilor din războiul troian. Un zeu nemilos al mării (Neptun), furtuni năprasnice şi un monstru marin fac parte din acţiunea operei. Idomeneu este un personaj

din *Iliada* lui Homer. Această Mediterană nu era doar marea calmă din fundalul unor tablouri cu porturi şi ţărmuri scăldate în lumină, cum sunt, de pildă, cele pictate de artistul francez Claude Lorrain în secolul al XVII-lea sau de britanicul Richard Wilson în secolul al XVIII-lea. O vizită la Muzeul Naufragiului din Kyrenia (Cipru de Nord), unde pot fi văzute rămăşiţele unei nave comerciale greceşti din secolul al IV-lea î.Hr., poate fi extrem de instructivă, la fel şi una la Muzeul de Arheologie din Lipari (Insulele Eoliene), unde sunt expuse obiecte rămase de pe corăbii naufragiate din Antichitate. Şi astăzi mai pot fi furtuni.

Vulnerabilitatea în faţa vânturilor puternice a fost o temere constantă. De aceea, nu este deloc surprinzător faptul că s-au înălţat multe biserici în semn de recunoştinţă pentru

supravieţuirea dintr-o grea încercare. De pildă, în 1131, regele Roger al II-lea al Siciliei a hotărât construirea catedralei din portul Cefalu (Sicilia) drept mulţumire că în acest port se adăpostise în timpul unei furtuni nimicitoare. Tot astfel, în sanctuarul Bonaria de lângă Cagliari (Sardinia), construit de aragonezi în 1325, se află icoana Maicii Domnului din Bonaria, care aminteşte de impactul unei furtuni din 1370 asupra unui vas comercial spaniol aflat în drum spre Peninsula Italică: o icoană a Fecioarei Maria nu s-a scufundat, ci a ajuns la ţărm. Ca în cazul multor temple din porturile Antichităţii, această icoană a devenit protectoarea marinarilor, fiind venerată aşa cum se cuvine.

Muzeul catedralei din Cagliari deţine o colecţie de obiecte care i-au aparţinut papei Clement al Vll-lea şi care i-au fost furate în timpul jafului Romei din 1527 de mercenari

furioşi. Marinarii catalani care au pus mâna pe aceste obiecte au reuşit să supravieţuiască unei furtuni violente şi, drept mulţumire, le-au înmânat arhiepiscopului. Tema călătoriilor în siguranţă a continuat să fie semnificativă, aşa cum reiese şi din frescele bazilicii Notre-Dame de la Garde din Marsilia, construită la mijlocul secolului al XlX-lea.

De-a lungul timpului, călătorii s-au confruntat cu numeroase probleme. În ianuarie 1760, Edward Tucker, care în anul precedent călătorise pe mare din Anglia la Genova fiind la un pas să fie capturat de o corabie franceză în apropiere de Corsica (în timpul Războiului de Şapte Ani din 1756-1763), avea de gând să petreacă doar patru sau cinci zile în Livorno: „cu felucile care (dacă permite vremea) fac zilnic legătura între acest loc şi Livorno – dar care în această lună au stat în aşteptare să pornească la

drum, însă ploaia necontenită şi rafalele de vânt au făcut imposibil ca vreo felucă să plece pe mare până când a ajuns aceasta în care mă aflu acum”.

în 1785, Charles Sloane a reuşit să călătorească mai repede din Sicilia în Malta, însă: „am ajuns în 12 ore şi am avut parte de o furtună tot drumul. M-am simţit foarte rău şi, dacă nu aş fi fost într-o stare aşa de proastă, ar fi trebuit să-mi fac griji pentru siguranţa mea, întrucât ne aflam într-o ambarcaţiune cu sase vâslasi, denumită sparonara”.

în epoca vaselor cu vâsle şi pânze, operaţiunile navale erau influenţate în mare măsură de starea vremii. De-a lungul secolelor, au existat flote distruse în urma furtunilor, cum ar fi flota persană distrusă de o furtună în Marea Egee, în apropierea muntelui Athos, în anul 492 î.Hr., sau flota

care se întorcea în anul 1270 din cea de-a Opta Cruciadă şi care a fost distrusă de o furtună în apropiere de Trapani în Sicilia, sau flota regelui Carol al V-lea distrusă în apropiere de Algiers în anul 1541, ceea ce a dus la încheierea expediţiei militare. în septembrie 1800, viceamiralul William Young din Marina Regală Britanică îi scria soţiei sale din golful Tetuan din Maroc: „Am putea să fim într-adevăr consideraţi o armată rătăcitoare, la mila vânturilor şi a valurilor – căci am plecat din Gibraltar doar fiindcă acolo ancorarea nu oferea siguranţă unei flote mari în cazul unei furtuni dinspre vest sau dacă ne întâlneam cu un vânt dinspre Levant”.

[*>]

în general, viaţa pe vas era dificilă. în decembrie 1801, John Hill din cadrul Royal Welsh Fusiliers (Puşcaşi Regali Galezi), care luptase în armata britanică în Egipt, îi scria din Gibraltar mamei sale că „pe vas, soldaţii

suferă adesea aproape la fel de mult ca atunci când se confruntă cu inamicul”. Stăteau înghesuiţi şi în condiţii insalubre, expuşi în permanenţă vitregiilor naturii şi trăind cu spaima că vor cădea peste bord, fiindcă puţini ştiau să înoate.

Chiar şi când nu erau furtuni, călătoriile pe mare puteau fi neplăcute. Un turist britanic care pornise în septembrie 1778 într-o călătorie de la Genova la Livorno nota: „Neştiind ce vânt vom avea în dimineaţa următoare şi după ce petrecuserăm o noapte foarte neplăcută în diligenţa care ocupa prea mult spaţiu şi nu mai lăsa loc pe punte nici să faci doi paşi, am intrat în golful La Spezia şi am ancorat la Lerici”. Pe-atunci era un lucru normal ca diligenţa să fie urcată la bordul vasului, pentru a fi transportată şi pentru a oferi cazare.

Călătoriile pe mare nu se făceau doar

pentru a ajunge pe insule, ori pentru a realiza legătura între Africa de Nord şi Europa de Sud, ci şi pentru că multe dintre localităţile de pe ţărm erau practic inaccesibile fiindcă nu existau drumuri. La aceasta se adăugau avantajele pe care le ofereau o călătorie directă, o capacitate de transport superioară şi o viteză mai mare. Pe lângă faptul că avea puţine locuri de ancorare, ţărmul preponderent muntos al Marocului şi Algeriei era renumit pentru drumurile sale proaste. însă nu era un caz singular. Şi pe coasta europeană a Mediteranei drumurile erau la fel de proaste în Albania, Dalmaţia, Calabria şi Sardinia, mai ales în estul Sardiniei; însă nu doar acolo. Practic, nu a existat un drum în adevăratul sens al cuvântului de-a lungul coastei mediteraneene, între Marsilia şi Genova, până în secolul al XIX-lea, din cauza drumurilor proaste din comitatul Nisa, care

făcea parte din regiunea Savoia- Piemont. Un turist britanic anonim a traversat râul Var între Antibes şi Nisa în 1754: „Dar nu fără să luăm călăuze cu noi, care erau oricând gata să intre în apă, să găsească cele mai bune vaduri şi să dea o mână de ajutor la nevoie, căci nisipurile sunt mişcătoare şi fundul mării extrem de periculos”.

în 1776-1777, un alt turist britanic anonim nota: „Aceste ape repezi sunt drumurile, iar, pe alocuri, singurele drumuri din ţară [...] S-a creat un drum de la Nisa spre Villafrance, practicabil pentru o diligenţă, însă atât de abrupt încât devine primejdios; de aceea, se văd foarte rar diligenţe pe-aici [...] Drumul spre Monaco este practicabil doar pentru catâri, măgari ori cai de munte; iar pe alocuri nu este deloc sigur nici măcar pentru aceştia”. Acest drum era atât de prost încât turistul britanic a coborât de pe catâr şi a

mers pe jos.

La est de Monaco, Munţii Ligurici se prăvălesc în mare, ceea ce făcea practic imposibilă o călătorie pe uscat către Genova. Drumul Grande Corniche între Nisa şi Menton a fost inaugurat de-abia în epoca lui Napoleon. Construirea lui reflecta interesul politic şi strategic al lui Napoleon pentru crearea unor căi de comunicaţie mai bune între Franţa şi Italia, şi pentru a-şi exercita controlul asupra Italiei, acest control fiind mai mare decât al oricărui alt conducător francez, chiar şi

* >

Charlemagne. Amândoi au fost încoronaţi ca regi ai Italiei în momentele de apogeu ale interesului manifestat de Franţa faţă de Italia, interes care l-a depăşit ca durată şi amploare pe cel acordat Spaniei.

Ca să ajungă din Franţa în Italia, călătorii

aveau de ales între Alpi, prin trecătoarea de pe Mont Cenis, şi Mediterană. Ambele trasee erau riscante, incomode şi depindeau, în mare măsură, de starea vremii. Felucile erau mici, vulnerabile în faţa furtunilor şi dependente de forţa vântului. în 1723, John Molesworth nota: „Nu există marinari mai laşi decât italienii în general, dar mai ales genovezii; la cel mai mic semn de furtună, se refugiază în primul golf unde, din cauza vânturilor puternice, rămân uneori chiar şi o lună". în 1734, Andrew Mitchell a „fost nevoit să rămână la Genova timp de mai multe săptămâni decât se prevăzuse iniţial, şi asta din cauza vremii rele, căci, dacă bate puţin vântul, felucile nu mai ies în larg”. La 1 noiembrie, el s-a îndreptat către Savona, însă următorul vânt potrivnic l-a obligat să poposească la Loano şi să tragă feluca pe uscat fiindcă nu exista nici un port. „Am fost nevoit să rămân aici o zi întreagă din

cauza trândăviei marinarilor italieni care au preferat să aştepte un vânt prielnic. Dacă marea este doar un pic agitată, ei nu se aventurează în larg.”

Situaţia nu s-a îmbunătăţit până în epoca vapoarelor cu aburi. într-adevăr, exista un contrast izbitor între problemele legate de călătoriile pe mare şi îmbunătăţirea treptată a condiţiilor de călătorie pe uscat, având în vedere că se construiau noi drumuri, iar cele vechi erau îmbunătăţite. în cazul călătoriilor pe mare, problema nu era atât lipsa confortului, cât mai ales faptul că furtunile, vânturile potrivnice sau perioadele lungi de acalmie puteau să dea peste cap orarul. Aceste neajunsuri au fost depăşite de-abia în secolul al XlX-lea, când au apărut vapoarele cu aburi eficiente. în 1778, Philippa, Lady Knight, o văduvă scăpătată care călătorea pe mare între Marsilia şi Civitavecchia împreună

cu fiica sa Cornelia, făcea următoarea observaţie: „Călătoria noastră a fost destul de anostă întrucât, după şapte săptămâni de aşteptare a unui vânt prielnic, ne-am oprit în diferite porturi”. în septembrie 1785, Lady Elizabeth Craven, care călătorea dinspre Genova către Livorno, s-a oprit la Viareggio, apoi şi-a continuat călătoria pe uscat.

Un alt factor important era tipul de ambarcaţiune folosită. De pildă, John Holroyd a avut o călătorie plăcută de la Genova la Livorno în 1764: „O felucă este un fel de corăbioară cu pânze şi vâsle. Avea o apărătoare de pânză împotriva soarelui, iar în timpul nopţii am dormit comod pe o banchetă. Călătoria a fost foarte plăcută întrucât nu ne-am îndepărtat prea mult de ţărm, marinarii genovezi temându-se de o întâlnire cu corsarii în largul mării.”

Opt ani mai târziu, Philip Francis are o

experienţă foarte diferită: „M-am urcat [la Veneţia] la bordul unui
vas comercial cu destinaţia Ancona [...] am petrecut noaptea într-o încăpere sordidă (pe care căpitanul o numea cabina sa) pe o saltea, într-o stare jalnică. Vasul era ticsit de mărfuri şi de pasageri nespălaţi. Acalmie ori vânturi potrivnice toată noaptea [...] m-am simţit jalnic A |* rTf | A v ii
in continuare, lot ce mancam vărsăm.

Apoi a renunţat să meargă pe uscat spre Napoli pe un drum care ocolea Roma. „Am aflat că drumurile sunt impracticabile, fără locuri de popas, iar localnicii îngrozitor de brutali şi barbari. Aşa că am pornit pe drumul principal care duce la Roma.” Puţini turişti străbăteau sudul Adriaticii de-a lungul ţărmului italian.

Astfel se explică de ce Fernand Braudel, marele istoric francez care s-a ocupat de

Mediterana veacului al XVI- lea, considera distanţa „cel mai mare duşman”, iar transmiterea informaţiilor „un articol de lux”, ambele fiind probleme vechi. Conducătorii şi miniştrii se plângeau deseori că diplomaţii erau depăşiţi sau înţelegeau greşit instrucţiunile primite; însă era dificil să dai ordine care să cuprindă toate situaţiile posibile sau să răspunzi adecvat la cursul evenimentelor, inclusiv cele determinate de negocieri diplomatice şi de acţiuni militare. Având în vedere caracterul lent şi nesigur al comunicaţiilor, era necesar ca diplomaţii să aibă o mare libertate de decizie ca negocierile să poată avansa rapid. Emisari speciali se grăbeau cu mesajele pe uscat şi pe mare, aşa încât, în secolul al XVI-lea, un mesaj de la autorităţile din Constantinopol către Veneţia, trimis din colonia veneţiană Corfu pe o galeră, ajungea la destinaţie în douăzeci de zile.

Comunicaţiile nu erau doar lente, ci adesea şi nesigure, aşa încât informaţiile puteau fi confirmate doar aşteptând mesaje ulterioare.

De aceea, mesajele erau uneori trimise simultan pe mai multe căi: de pildă, de la Constantinopol către Paris prin Marsilia, pe calea maritimă mai lungă; prin Marea Adriatică şi Veneţia, o cale mai scurtă; şi prin Budapesta, pe uscat. în 1731, pe timp de pace, pe calea maritimă mai lungă, mesajul ajungea după treizeci şi nouă de zile sau chiar mai mult. Doi ani mai târziu, când a izbucnit războiul cu Austria, Louis Sauveur, marchiz de Villeneuve, talentatul ambasador al Franţei la Constantinopol între anii 1728 şi 1741, a preferat să-şi trimită corespondenţa la Paris via Adriatica spre Ancona, în Statele Papale neutre, decât via Adriatica spre Veneţia neutră, întrucât pe această cale exista un risc mai mare de a fi interceptată de navele

austriece de la Trieste. Pe ruta Constantinopol-Paris în 1787, pe timp de pace, rapoartele ambasadorului francez din 25 şi 26 aprilie, cel de-al doilea trimis pe cale maritimă, au ajuns la 20 mai, respectiv 3 iulie. Cele din 11, 15, 16, 25 ianuarie, 10, 23 februarie, 10, 17, 24 martie, 10, 25 mai şi 9 iunie 1787 au ajuns la 11 februarie, 6 aprilie, 29 martie, 26 februarie, 11 martie, 25 martie, 8 aprilie, 31 mai, 24 aprilie, 9 iunie, 23 iunie şi respectiv 7 iulie. în 1755, din cauza vânturilor potrivnice, noul ambasador francez a avut nevoie de patruzeci şi nouă de zile ca să străbată pe mare distanţa dintre Marsilia şi Constantinopol.

Acestea erau condiţiile în care se desfăşurau viata şi comunicaţiile în Mediterana înainte de transformările aduse în secolul al XlX-lea de vapoarele cu aburi şi de căile ferate. O imagine foarte diferită asupra

mării poate fi văzută la Muzeul Oceanografie din Monaco, aici fiind expuse multe specii mediteraneene. însă, pentru a surprinde această varietate, este nevoie să ne îndreptăm privirea şi înspre rezonanţele ei culturale. Corăbii pe mare pot fi zărite în fundalul *Tripticului Fecioara Maria din Montserrat,* pictat probabil între anii 1470-1475 pentru Francesco della Chiesa, un negustor din Acqui Terme (actuala regiune italiană Piemont). El se stabilise la Valencia, unde a fost pictată lucrarea şi unde Fecioara din Montserrat, venerată într-o mănăstire catalană, era invocată pentru a-i ocroti pe cei din comerţul maritim.

Pictorul, Bartolomé de Cárdenas (circa 1440-circa 1501), autor al vitraliilor din clădirea bursei de mărfuri din Barcelona, a rămas în memoria colectivă graţie acelor corăbii misterioase din fundalul tripticului, care ne

trimit cu gândul la călătorii.

Traducere de Ion Vinea (n. red.)

2. Antichitatea, de la origini până în anul 30 î.Hr.

Odiseea

Faima de călător a lui Odiseu (în latină Ulise) pe Mediterana timp de zece ani (după războiul troian care constituie subiectul epopeii homerice *Iliada)* a devenit subiectul epopeii *Odiseea,* prima carte despre călătorii pe Mediterana, cel mai vechi manuscris al acestei lucrări datând din secolul al X-lea î.Hr. Sunt redate bucuria şi amănuntele unei călătorii încununate de succes:

> Miner va le stârni un vânt prielnic,
> Munteanul ce pe-ntunecata mare Sufla şi
> şuiera ce-nversunare...
> Ei ascultau de vorba lui şi-ndată

Catargul cel de brad îl ridicară
Şi-l implântară-n grinda cea scobită
Şi bine-l arcăniră-n două laturi
Î
Şi-ntinseră pe el vintrele albe
Cu bine răsucitele curele.
Iar pânza se umfla, de vânt bătută, Şi valu-
ntunecat vuia în jurul Grindeiului corăbiei
pornite;
Ea alerga şi drum tăia pe ape.**

Pe insula lui Calipso, Ulise, legendarul rege din Itaca, construieşte o corabie, după ce doboară douăzeci de copaci cu o secure din bronz:

... Cu totul zece
Copaci trânti pe jos şi cu toporul îi tot ciopli şi-i netezi cu barda Ca meşter şi-i obli cu ciripia. într-ast-aduse sfredele zeiţa.
>
Şi grinzile le sfredeli el toate,
Le potrivi pe urmă laolaltă

Şi le-nnădi cu scoabe şi cătuşe.
Pe cât un maistru rotunjeşte fundul Unei corăbii largi de marfă, atâta De largă-şi face şi Ulise pluta. Pe deşi diregi aşază podul cârmei, îl pardoseşte bine cu lungi scânduri, Ciopleşte un catarg cu care-mbină Aninătoarea de vintrele albe, Şi-i face-o cârmă plutei ca s-o mâne Şi cu împletitură de răchită O-mprejmuie de-a lungul şi de-a latul Ca stăvilar de valuri. Dup-aceea El grămădeşte-n fund povară multă.

Homer oferă detalii legate de navigaţie: Tovarăşii lui Telemah într-asta, Sosind la ţărm, în pripă dezlegară Vintrele, aplecară-apoi catargul Şi tot vâslind înlimăniră vasul, îl otgoniră şi-l încătuşară, leşiră-apoi şi ei pe malul mării, Gătiră masa, dreseră-apoi vinul.

Totuşi, în adâncurile mării sălăsluiau şi monştri care semănau spaimă, făcându-i pe călători să fie foarte prevăzători. De pildă, pe

drumul de întoarcere de la Troia, grecii povesteau:

> Şi ne-ntâlni la Lesbos în răstimpul Când stăm la chibzuri încotro-i mai bine S-o apucăm în lunga noastră cale: Mai sus de Chios cel stâncos, de-a dreptul Spre Psiria ostrovul, şi pe-acesta La stânga să-l avem, ori mai la vale De Chios să cotim Mimant vântosul? Ceream de sus un semn să ni s-arate, Şi semnul ni se-nvederă şi spuse La mijloc să răzbatem largul mării De-a dreptul către insula Eubea
>
> Spre-a ne feri mai iute de năpastă.
> Porni un vânt şuierător să sufle
> Şi repede mânam pe căi pescoase
> Şi peste noapte la Gerest sosirăm,
> Şi lui Neptun jertfirăm multe buturi De tauri dup-atâta mers pe ape.

Până aici toate bune, dar apoi flota lui

Menelau pe drumul de întoarcere către Sparta:

> Un drum nenorocit, stârni asupra-i Vijelioase vânturi şi cât munţii Năprasnice talazuri, şi în două Curmându-i flota, parte o împinse Spre Creta, unde locuiau cidonii Pe lângă apa lui lardan....
> Aci sosiră vasele; vâslaşii
> De cumpănă cu chiu, cu vai scăpară, Dar vasele de stânci le sparse valul, Iar alte cinci corăbii, negre-n ciocuri, De apă şi de vânt fiind purtate, Ajunseră-n Egipet.

în *Odiseea* se vorbeşte frecvent despre primejdiile călătoriilor pe mare. Cauzele acestor primejdii erau atât oamenii, cât şi forţele naturii:

> ...Se află-ntre Itaca
> Şi Same cea cu mal stâncos la mijloc î /
> Un mic ostrov ce-Asteria se cheamă Şi are el

limanuri cu intrare
 î
Din două părţi, de-adăpostit corăbii;
Pândind acolo-l adăstau aheii.

Oamenii şi animalele stranii pe care le întâlneşte Ulise, inclusiv letargicii mâncători de lotus, lestrigonii canibali şi sirenele, scot în evidentă teama de necunoscut, un aspect important al unei culturi în care tot ce se afla dincolo de orizont ţinea de domeniul zvonurilor şi al

supoziţiilor.

[9] Probabil că strâmtoarea Messina, aflată între capătul estic al Siciliei şi vestul Calabriei din sudul Italiei, este cea care a inspirat relatarea despre Scylla, un monstru marin cu şase capete, „fiecare cap ucigând un om”, şi Charibda, un vârtej care înghiţea corăbiile. Există într-adevăr un vârtej natural în această strâmtoare, care, potrivit legendei, le provoca profunde nelinişti marinarilor. Ulterior, Strabon va face referire la „o scobitură monstruoasă în care corăbiile sunt trase de curenţii puternici din strâmtoare, iar apoi sunt prefăcute în ţăndări”. Un proiect ambiţios,

dar foarte costisitor, de a se construi un pod care să facă legătura cu Sicilia, eliminându-se astfel dependenţa de transportul cu feriboturile, a fost anulat în 2006, iar apoi în 2013.

Se presupune că insulele ciclopilor *(Isole dei Ciclopi),* aflate în nord-estul Cataniei (Sicilia), au fost stâncile aruncate înspre corăbiile lui Ulise de către Polifem, uriaşul căruia Ulise i-a scos singurul său ochi. O altă ameninţare, complet diferită, a fost vrăjitoarea Circe. De asemenea, Ulise a avut de înfruntat valurile şi vânturile stârnite de zeul Eol, precum şi tunetele provocate de Zeus:

Şi iat-atunci vâjâitor Munteanul
Veni suflând cu mare-nviforare,
De la catarg frânghiile-amândouă
Le rupse vijelia, şi catargul

...

Tovarăşii din vas se răsturnară
Şi-n preajma lui erau purtaţi prin valuri Ca

nişte ciori;

...

Din talpă smulse volbura catargul,
Dar peste grindă o curea de piele
De bou era zvârlită şi cu dânsa
Curând legai grindeiul şi catargul

Şi, aşezat călare pe-amândouă,
Fui dus pe apă de turbate vânturi.

Uneori, corăbiile naufragiau în locuri ostile:

Şi spumă se lăsa pe cele două
Nălţimi de stânci. Dar când sorbea din apa
Sărat-a mării, se vedea năuntru
Cu totu-nvălmăşită şi pe stâncă
Urla cumplit, iar pe deasupra locul Ni s-
arăta de sub prundişul negru, Şi toţi atunci
de spaimă-ngălbeniră.

Călătoriile lui Ulise şi războiul grecilor cu

Troia au constituit multă vreme teme majore ale culturii occidentale. Numeroase picturi neoclasice s-au inspirat din ambele subiecte, de pildă lucrarea lui Donato Creţi *Ahile trăgând trupul lui Hector în jurul zidurilor Troiei* sau lucrarea lui François-Pascal Gérard *Ahile jelindu-lpe Patrocle.* Este captivantă lumina intensă a răsăritului de soare din tabloul lui J.M.W. Turner *Ulise înfruntându-l pe Polifem* (1829). Turner a vizitat Italia de mai multe ori, începând cu anul 1819, fiind fascinat de fuziunea dintre lumină şi antic a Mediteranei.

Omul preistoric

Ideea existenţei unor hominizi care ar fi trăit în regiunea mediteraneeană a fost întărită de analizarea rămăşiţelor unui hominid cu o vechime de 7,2 milioane de ani, *Graecopithecus* din Grecia şi Bulgaria. De asemenea, recent descoperitele amprente ale

tălpilor unor hominizi din Creta, analizate în anii 2010, par să susţină această teorie, întrucât au o vechime de aproximativ 5,7 milioane de ani. Alte descoperiri sugerează ideea unei activităţi umane foarte timpurii în Africa de Nord-Vest, mai precis „Omul din Tighenif” *(Atlanthropus),* ale cărui rămăşiţe au fost descoperite în Algeria în 1954. A existat o continuitate între diferitele tipuri ale omului preistoric, atât în ce priveşte reproducerea, cât şi habitatul. De pildă, în Gibraltar, acelaşi sistem de peşteri a fost folosit de specii umane succesive, atât Neanderthal, cât şi *Homo sapiens.* Au fost descoperite dovezi ale prezenţei speciei *Homo sapiens* în afara Africii, având o vechime mai mare decât se crezuse iniţial, de pildă în peştera Apidima din Grecia, de acum aproximativ 210 000 de ani, şi în Israel, de acum aproximativ 125 000-90 000 de ani.

Judecând după numărul mare de situri paleolitice şi neolitice din zona

mediteraneeană, a existat aici o intensă activitate. Au fost descoperite numeroase movile funerare neolitice, de pildă cea de pe insula Pantelleria. De asemenea, s-au descoperit vase neolitice confecţionate folosind obsidian din Lipari. Impresionantul Muzeu de Arheologie din Ancona, un port italian de la Marea Adriatică ce ar merita mai multă atenţie, include nu doar pumnale de piatră din Neolitic, ci şi statueta *Venus* din grota Frasassi, cioplită în jurul anului 26 000 î.Hr.

Constituind o barieră în absenţa ambarcaţiunilor, Mediterana preistorică a fost şi o sursă de proteine pentru locuitorii de pe ţărmurile ei. Deşi majoritatea istoriilor tind să pună accentul pe cultivarea pământului, multe dintre civilizaţiile preistorice şi-au desfăşurat existenţa, nu în mod surprinzător, pe malurile apelor. Peştele (atât din apele mării, cât şi din

râuri) şi crustaceele erau binevenite, iar confecţionarea harpoanelor, a arcurilor şi a săgeţilor a ajutat la prinderea lor, precum şi adaptarea ambarcaţiunilor la mediul maritim, de pildă *fassoni,* bărci din stuf cu fund plat, folosite pentru pescuitul în mlaştinile şi în lagunele din peninsula Sinis din Sardinia. Au fost descoperite bărci asemănătoare şi în alte locuri, spre exemplu în delta Ronului. Proteinele din peşte nu presupuneau o procesare îndelungată ca pentru digestia legumelor şi a fructelor crude. Sarea obţinută era şi ea binevenită, la fel ca şi plantele marine comestibile. Aşezările preistorice, de pildă Filakopi de pe insula Milos din Marea Egee, erau adesea constituite în jurul pescuitului, în acest caz pescuitul de ton.

în bazinul mediteraneean, datorită climei mai calde care s-a instalat după sfârşitul ultimei perioade glaciare de acum 12 000 de

ani, animalele sălbatice şi vânători umani s-au deplasat către nord. Picturile rupestre descoperite în peşteri din Spania înfăţişează pantere, iar cele din nord-vestul Africii înfăţişează elefanţi, girafe şi rinoceri. Este limpede că fauna era foarte diferită de cea din ziua de azi, dat fiind că vegetaţia era diferită, precum şi datorită activităţii umane. Habitatul leului din Africa de Nord se întindea, până nu de mult, din Egipt până în Maroc. Mulţi lei au fost folosiţi de romani pentru lupte cu gladiatori. Elefanţii din Africa de Nord şi din Siria erau probabil subspecii ale elefanţilor africani şi asiatici, însă ambele subspecii au dispărut în epoca clasică.

Agricultură şi comerţ

După retragerea gheţarilor, în întreaga regiune a început să se dezvolte treptat agricultura. Grâne cu boabe mari, precum

emmer şi einkorn, soiuri de grâu străvechi, au fost cultivate pe la 9000 î.Hr. în nordul Siriei. Până în jurul anului 7000 î.Hr., cultivarea pământului devenise principala formă de subzistenţă în Asia de Sud-Vest. De aici, agricultura s-a răspândit în Egipt şi (via Grecia) în sudul Peninsulei Italice, iar apoi în întregul bazin mediteraneean, până în anul 5000 î.Hr. Acest proces a fost legat de creşterea populaţiei, de dezvoltarea aşezărilor stabile, ca în cazul culturii Bonuighinu din Sardinia, precum şi de apariţia elitelor specializate – meşteşugari, războinici, preoţi şi aristocraţi. Inspirându- se din concepţia lui Platon, Strabon considera că leagănul civilizaţiei se afla pe ţărmurile mării:

> Platon susţine că, după epoca inundaţiilor, au apărut trei forme de civilizaţie: prima, pe vârfurile munţilor, care era o formă de civilizaţie simplă şi sălbatică,
>
> atunci când oamenii se temeau de apele

care încă acopereau câmpiile; a doua, pe dealuri, când oamenii prinseseră curaj, întrucât apele începeau să se retragă de pe câmpuri; şi a treia, în zona de câmpie. Se poate vorbi şi despre o a patra şi despre o a cincea, ultima fiind cea de pe ţărmul mării şi de pe insule, când oamenii se eliberaseră în sfârşit de orice teamă; curajul mai mare ori mai mic de a se apropia de ţărm indica diferitele etape ale civilizaţiei şi ale comportamentului uman.

Pe măsură ce societatea devenea tot mai diferenţiată şi se produceau surplusuri, creşteau şi oportunităţile de comerţ. Acest comerţ a contribuit la dezvoltarea unor reţele care s-au răspândit în întreaga zonă mediteraneeană, creându-se astfel legături cu alte centre maritime. Bunăstarea unor cetăţi depindea de comerţ mai curând decât de guvernare. De pildă, în porturile din estul Mediteranei, cum ar fi Byblos, întemeiat în

jurul anului 3100 î.Hr, precum şi în Beirut, Tir şi Sidon, oraşe din Libanul de astăzi care pe atunci purta numele de Fenicia. Pe măsură ce s-a dezvoltat comerţul pe distanţe mai lungi, au început să apară mai multe interacţiuni culturale, inclusiv comerţul în porturi care făceau legătura între Mediterană şi centrele maritime din Orient, de pildă Dilmur (Bahrain) şi Ra’s al-Junayz (Oman). Comerţul a beneficiat de pe urma guvernării, care oferea siguranţă, înlesnind tranzacţiile prin legi, sistem monetar şi strategii de piaţă.

DESCOPERIRI ÎN GRECIA EPOCII BRONZULUI

Săpăturile arheologice începute în anul 2015 pe insuliţa Daskalio din Marea Egee au dezvăluit ceea ce pare să fi fost un loc de pelerinaj în jurul anului 2600 Î.Hr. S-au descoperit urme ale unor ateliere de prelucrare a metalelor şi ale unor construcţii din marmură adusă din f ?

insula învecinată Naxos, fapt care sugerează numeroase călătorii pe mare.

Egipt

Ceea ce deosebeşte Mediterana de alte mări, de pildă Marea Baltică, este faptul că marile civilizaţii s-au dezvoltat pe malurile ei sau în apropierea lor. Exemplul cel mai notabil a fost Egiptul. Spre deosebire de solul caracteristic Africii de Nord, solul din valea Nilului, care beneficia de aluviunile anuale aduse de fluviu, era fertil, iar legătura dintre fluviu şi mare era bună. Totodată, centrul puterii egiptene se afla aproape de delta Nilului, liantul spongios dintre fluviu şi Mediterană. Narmer, primul faraon al Egiptului, care a unificat ţara în jurul anului 3100 î.Hr., a întemeiat cetatea Memfis, capitala regatului său, pe malul vestic al Nilului, în partea sudică a deltei, nu departe de oraşul modern Cairo.

Egiptul a fost o mare putere în zona Nilului, extinzându-şi influenţa în partea de sud înspre

Nubia. însă a fost şi o importantă putere mediteraneeană, deţinând controlul în partea de vest înspre Libia şi în partea de nord către Orientul Apropiat, unde s-au purtat lupte crâncene în secolele al XV-lea şi al XIII-lea î.Hr. pentru teritoriile ocupate astăzi de Siria şi Israelul de azi.

Grecia în Epoca Bronzului

Pe de altă parte, în spaţiul ocupat astăzi de Grecia au existat în trecut civilizaţii fără prea mare putere teritorială. în Epoca Bronzului (2200-800 î.Hr.) s-au dezvoltat câteva societăţi care foloseau bronzul, un material mai eficient decât cuprul, şi care făceau comerţ în Mediterana, mai precis civilizaţia minoică din Creta şi cultura micenianã din Grecia continentală. în Creta, în jurul anului 2000 î.Hr., au apărut societăţi palaţiale, iar legendarul rege Minos a dat numele acestei civilizaţii. Aceste societăţi au fost distruse

probabil în urma unei erupţii vulcanice în Santorini şi a unui tsunami produs ulterior în Creta, pe la 1627-1600 î.Hr. Ruinele palatului din Knossos constituie o mărturie a rafinamentului

acestei societăţi şi cea mai importantă atracţie turistică din Creta. Sunt şi alte situri minoice accesibile turiştilor, cum ar fi Gournia şi Malia. Santorini este un sit important din această perioadă, în timp ce obiecte din ceramică minoică din Epoca Bronzului au fost descoperite în satul Panarea din Insulele Eoliene din nordul Siciliei.

Micene, un impresionant palat-fortăreaţă care domina drumul principal din Grecia continentală între cele două mari porturi Argos şi Corint, ieşise în evidenţă în jurul anului 1550 î.Hr. şi, pe măsură ce cultura minoică intra în declin, a preluat controlul în Creta şi în Ciclade. Cetatea Micene, cu a sa monumentală Poartă a Leilor şi privelişte a

magnifică de pe metereze, a început să fie tot mai aglomerată şi ar fi mai bine să fie vizitată în afara sezonului. Aici vin turişti de pe nave de croazieră acostate în portul Nafplio; de asemenea, teatrul din Epidaur este un loc impresionant care ar trebui vizitat, nu doar văzut.

Grecia micenianã, o societate războinică, se află la baza evenimentelor descrise de Homer în *Iliada:* expediţia grecilor, din dorinţa de a se răzbuna pentru răpirea Elenei, precum şi asedierea cetăţii Troia de lângă Dardanele, aflată pe teritoriul de astăzi al Turciei. Onoarea era elementul central în povestirile lui Homer, onoarea sub forma relaţiilor dintre bărbaţi, precum şi controlul asupra femeii. Deşi zeii jucau rolul principal în povestire, promovându-i pe oamenii care puteau să le interpreteze mesajele, totuşi unii eroi, precum Ahile, au avut libertatea de a alege, chiar şi ca

răspuns la poruncile divine, asumându-şi consecinţele.

Civilizaţia micenianã s-a prăbuşit în jurul anului 1100 î.Hr., probabil în urma unei invazii, în contextul unui declin general care a afectat estul Mediteranei, inclusiv imperiile egiptean şi hitit. Prăbuşirea a fost probabil determinată, în parte, de invazia unor neamuri migratoare denumite generic „Popoarele Mării”, precum şi de revolte interne şi de crize comerciale şi politice internaţionale. Această prăbuşire şi imposibilitatea unei redresări pot fi legate şi de problemele de mediu, mai precis seceta, şi de efectul pătrunderii în regiune a armelor din fier, care au marcat începutul Epocii Fierului, în jurul anului 1100 î.Hr.

Legătura dintre Grecia micenianã şi Grecia care a rezistat în fata Persiei în anii 490-479 î.Hr. este învăluită

>

în mister. A existat o aşa-numită „epocă întunecată” între 1100 î.Hr. şi secolul al VlII-lea î.Hr. Dovezile arheologice sunt limitate. Totuşi, reluarea scrisului în secolul al VlII- lea, când grecii au adoptat şi au adaptat alfabetul fenician creat în jurul anilor 1050 î.Hr., a fost legată de ascensiunea oraşelor-stat din lumea greacă, dar şi de prezenţa etruscilor în nordul şi centrul Peninsulei Italice, precum şi de înflorirea oraşelor feniciene.

Fenicia

Oraşele-stat, centre politice şi comerciale dominante, au avut o contribuţie importantă în stabilirea legăturilor cu alte societăţi. Aceste reţele variau în funcţie de strategiile politice, de transformarea mediului ambiant, cum ar fi colmatarea porturilor, precum şi de schimbarea rutelor comerciale. Oraşele erau centre unde se procesau şi/sau se produceau bunuri pentru locuitorii lor şi pentru cei din

zonele învecinate. Totuşi, existau oraşe care exportau bunuri într-o mai mare măsură. Vorbind despre Tir, cel mai important oraş fenician din secolul al IX-lea î.Hr., Strabon menţiona că „numărul mare de boiangii face traiul neplăcut, însă oraşul devine bogat”. Comerţul era esenţial pentru toate oraşele, iar acest lucru explică importanţa apărării legăturilor maritime prin războaie, negocieri şi îmblânzirea zeilor: economia era indisolubil legată de practicile sociale, politice şi religioase.

Protecţia era importantă, având în vedere răspândirea pirateriei. Grecii îi considerau pe fenicieni, care apar în mai multe episoade din *Odiseea,* răpitori şi negustori de sclavi, dar şi marinari iscusiţi şi furnizori de artefacte de înaltă calitate. în „Imnul homeric închinat lui Dionysos”, care datează probabil din secolul al VI-lea î.Hr., există un episod în care se povesteşte ce s-a întâmplat când piraţii

etrusci l-au capturat pe Dionysos crezând că era fiul unui rege.

însă cea mai importantă cetate feniciană a fost Cartagina, care se presupune că a fost întemeiată în anul 814 î.Hr. de către Didona. în vestul şi în centrul bazinului mediteraneean, aşezările feniciene erau subordonate Cartaginei. Fenicienii au navigat dincolo de Mediterană, pătrunzând în apele Atlanticului, atât în partea sudică, de-a lungul ţărmului Africii de Nord – deşi nu se ştie cât de departe au ajuns –, cât şi în partea nordică înspre Britannia, trecând pe lângă o bază importantă aflată la Gades (Cádiz). De-a lungul rutelor, fenicienii au întemeiat baze comerciale sau cel puţin porturi de escală. Pe teritoriul Algeriei de azi au existat baze cartagineze în golfurile Annaba şi Algiers şi pe insula Rachgoun, precum şi aşezări subordonate Cartaginei, ca Tiddis. Siturile

tunisiene au inclus nu doar Cartagina, ci şi Althiburos şi Utica. în Sardinia, au fost Cagliari, Bithia, Nora, Monte Sirai, SantAntioco şi Tharros. Pantelleria a fost colonizată de fenicieni în secolul al VII-lea. Mdina, mult timp capitala fortificată a Maltei, este de origine feniciană, la fel ca şi Carteia de lângă Gibraltar.

Prezenţa fenicienilor în spaţiul mediteraneean a fost mult mai răspândită decât s-a crezut, şi totodată mult mai variată. Această prezenţă s-a datorat nu doar comerţului, ci şi abilităţii fenicienilor de a invoca zeii, de pildă Shadrapa, echivalentul lui Dionysos, zeul grec al fertilităţii şi al navigaţiei. Templele închinate navigaţiei pe mare, precum sanctuarul Ras il-Wardija de pe insula maltează Gozo, erau concepute pentru a oferi sprijin marinarilor. Nu există nici un indiciu că fenicienii ar fi folosit hărţi de

navigaţie, însă cunoşteau foarte bine mările pe care navigau.

De asemenea, se ridică întrebarea în ce măsură fenicienii considerau că aparţin unui grup etnic. Unii istorici susţin că această categorie a fost concepută de greci pentru a oferi coeziune unor neamuri care se identificau mai degrabă cu anumite oraşe-stat şi cărora le lipseau unitatea, o religie omogenă sau anumite practici religioase, cum ar fi jertfirea copiilor practicată în unele locuri. Există puţine mărturii scrise despre fenicieni, la fel ca în cazul multor societăţi mediteraneene antice, de pildă ilirii de pe teritoriul Croaţiei de azi, etruscii din Toscana, filistenii din Israel/Gaza şi cultura nuragică din Sardinia.

Pe de altă parte, dovezile arheologice, în cazul fenicienilor şi al altor neamuri, s-au înmulţit după anii 1980. Arheologia va

continua să ofere multe răspunsuri arheologice şi geografice. De asemenea, includerea descoperirilor arheologice, de pildă cele legate de aşezările străvechi din Malta şi Sardinia, în lucrări de istorie generală ne va ajuta să înţelegem mai multe despre istoria timpurie a Mediteranei.

Persia şi grecii

în anul 525 î.Hr., Egiptul, primul mare imperiu mediteraneean, intrase în declin, în timp ce un altul se afla în plină ascensiune, imperiul perşilor ahemenizi, întemeiat de Cirus cel Mare (domnie 559-530 î.Hr.). Cirus înaintase înspre Mediterana, cucerind cetăţile greceşti din Ionia de pe ţărmurile estice ale Mării Egee între anii 546-545 î.Hr.: cetăţile asediate au fost mai întâi înconjurate cu un zid, apoi au fost luate cu asalt. în anul 539 î.Hr., Cirus a cucerit Fenicia. în anul 525, Cambise al II-lea a cucerit Gaza şi l-a înfrânt

pe Psamtik al III-lea al Egiptului la Pelusium, lângă actualul Port Said, înainte de a asedia cetatea Memfis şi de a anexa Egiptul. Cambise a fost ajutat de o flotă grecească condusă de Policrate din Samos. Flota lui includea trireme (galere cu trei rânduri de vâsle), spre deosebire de corăbiile anterioare cu un singur rând de vâsle (pentecontere) şi cu două rânduri de

vâsle (bireme), cea din urmă de origine feniciană. Nu triremele erau de origine greacă sau feniciană.

Sub domnia lui Darius cel Mare (522-486 î.Hr.), imperiul s-a extins. Darius a cucerit Tracia în anul 513 î.Hr., iar apoi a preluat controlul cetăţilor greceşti de pe ţărmul nordic al Mării Egee, făcându-l vasal pe regele Macedoniei în anul 492 î.Hr. În trecut, continentele moderne, în acest caz Europa, Asia şi Africa, nu stabileau structurile politice şi graniţele lor; iar acest lucru a fost valabil şi în spaţiul mediteraneean.

Perşii au profitat de pe urma cuceririi Feniciei şi a Egiptului pentru a-şi construi o flotă formidabilă, care avea să devină o forţă militară semnificativă în Marea Egee. Cetăţile greceşti din Ionia s-au răsculat în anul 499 î.Hr., însă revolta a fost înăbuşită în anul 494

î.Hr. după bătălia navală de la Lade, în apropiere de Milet, bătălie câştigată de flota persană. Rebeliunea a luat sfârşit în anul următor. Apoi Darius a hotărât să pedepsească cetăţile Atena şi Eretria (de pe insula Euboea/Evia) care sprijiniseră rebeliunea. în anul 490 î.Hr., o forţă amfibie persană a cucerit Insulele Ciclade, iar apoi a distrus Eretria, înainte de a acosta la Maraton în peninsula Attica. însă reacţia rapidă a atenienilor a dus la înfrângerea acestei flote impresionante, bătălia devenind crucială pentru credinţa atenienilor în destinul lor special. După acest eşec greu de acceptat, Darius intenţiona să-şi ia revanşa, însă a amânat acest moment din pricina unei revolte declanşate în Egipt în anul 486 î.Hr.

Sparta şi Corint erau două mari puteri în Grecia, aşa cum era şi Atena, după anul 480 î.Hr., aceasta din urmă beneficiind de pe urma

minelor sale de argint, care au contribuit la construirea unei flote puternice. Crearea unor nave de război specializate reflecta profitul care urma să fie obţinut de pe urma atacurilor sau a comerţului. Pentru atingerea acestui scop, corăbiile cu vâsle puteau fi formidabile, iar reproducerile moderne în mărime naturală ale unor trireme ne-au ajutat să înţelegem opţiunile pe care le aveau comandanţii din acele vremuri. Atenienii foloseau tactica urmăririi unei trireme a adversarilor, apoi virau brusc şi le distrugeau vâslele, schilodind sau ucigând astfel mulţi vâslaşi. După acest atac, urma confruntarea directă pe puntea vaselor. Dat fiind succesul acestei tactici, ea a fost copiată de alte flote greceşti şi persane. Galerele erau dotate cu berbeci care puteau fi folosiţi cu un efect devastator, însă tactica preferată era lansarea catapultelor, a săgeţilor şi a suliţelor, după care soldaţii

săreau pe puntea corăbiilor. Totuşi, varietatea reprezenta elementul esenţial al strategiilor navale: spre deosebire de romani, grecii şi fenicienii nu îşi umpleau galerele cu trupe şi artilerie.

Totuşi, faptul că aceste corăbii aveau nevoie de o forţă de muncă uriaşă pentru a fi puse în mişcare limita în mare măsură raza lor de acţiune, întrucât erau nevoite să se oprească des pentru a se alimenta cu apă şi cu hrană. Iar în absenţa unui spaţiu de locuit şi de dormit, galerele nu se îndepărtau prea mult de ţărm şi, de regulă, acostau în fiecare noapte, expunându-se riscului de a se lovi de stânci. Porturile şi locurile de ancorare erau foarte apreciate dacă aveau suficientă apă. Astfel, istoricul grec Polibiu (circa 208-circa 125 î.Hr.) comenta în *Istoriile* sale stabilirea de către cartaginezi a unui punct strategic la Hercte, o colină fortificată între Eryx (astăzi

Erice) şi Palermo în Sicilia: „Aici se află un port foarte bine situat şi cu apă din belşug pentru ancorarea corăbiilor care călătoresc de la Drepana şi Lilybaeum (astăzi Marsala, în Sicilia) către Italia”. întrucât călătoriile pe mare nu puteau să dureze mai multe săptămâni în şir, pentru crearea unei puteri navale era nevoie de porturi sigure, fără de care era imposibilă asedierea porturilor duşmane.

Şantierele navale făceau parte dintr-o economie bazată pe prelucrarea lemnului, care era folosit în construcţii, drept combustibil sau pentru confecţionarea mobilei şi a uneltelor. De aceea, controlul asupra zonelor împădurite era foarte important. Fiind construite din lemn, o substanţă organică ce putrezeşte, şi fiind dependente de sclavi, care puteau să fie afectaţi de lipsa hranei şi/sau de diferite boli, corăbiile erau vulnerabile.

Generalul şi istoricul atenian Tucidide (circa 460-circa 400 î.Hr.), în *Războiul Peloponesiac,* o lucrare fundamentală în dezvoltarea istoriografiei occidentale, relatează cum Nicias a solicitat sprijinul atenienilor pentru flota din Siracusa în aceşti termeni:

> ... într-adevăr, flota noastră, asa cum ştiu şi duşmanii, la început era în floare şi prin trăinicia corăbiilor şi prin asigurarea echipajului. Acum însă, corăbiile iau apă, după ce au stat atâta vreme în mare, iar echipajele sunt distruse. într-adevăr, nu este posibil să tragem corăbiile pe uscat spre a le curăţa, de vreme ce corăbiile duşmane, fiind egale ca număr şi poate chiar mai numeroase, ne fac să credem că ne pot oricând ataca. *

Deşi conceptul modern de control asupra mării nu poate fi aplicat pentru această epocă, întrucât corăbiile nu puteau să rămână în larg

timp îndelungat, totuşi flotele s-au dovedit foarte solide. împreună cu trupele terestre, ele lansau operaţiuni amfibii pentru a cuceri cetăţi importante, ca Troia. Această strategie s-a dovedit profitabilă, limitând totodată posibilităţile de contraatac ale adversarilor. Războaiele navale au jucat un rol primordial în istoria lumii mediteraneene clasice, cu cele două bătălii cruciale de la Salamina (480 î.Hr.) şi Actium (31 Î.Hr.).

în cazul bătăliei de la Salamina a fost evidentă dependenţa invadatorilor perşi de puterea navală. După construirea unui pod peste Hellespont (Dardanele) în anul 480 î.Hr., o flotă impresionantă din aproximativ 1 200 de nave de război a sprijinit imensa armată persană. în faţa invaziei persane, multe oraşe-stat greceşti au rămas neutre sau, ca în cazul Tessaliei şi Beoţiei, s-au aliat cu Xerxes. în acest context, întreaga atenţie s-a

îndreptat către Atena, centrul rezistenţei la nord de Pelopones. încercarea de a apăra trecătoarea Termopile în faţa trupelor persane care înaintau către sud a eşuat din cauza informaţiilor furnizate perşilor de un trădător; grecii s-au retras, lăsând o mică ariergardă formată mai ales din luptători spartani conduşi de regele Leonidas, care au luptat până la moarte.

Perşii şi-au continuat înaintarea şi au cucerit Atena. După cum nota istoricul Herodot, nu este clar ce avantaj puteau să aibă grecii de pe urma „zidurilor construite peste istmul Corint când regele Xerxes era stăpânul mării". în schimb, „zidul de lemn" al navelor de război s-a dovedit vital, împrejurare în care abilitatea de a înţelege sfaturile primite din partea oracolului s-a dovedit crucială.

în faţa imensei flote persane (aproximativ

800 de corăbii aparţinând supuşilor şi aliaţilor Persiei, faţă de 300 ale grecilor), grecii au hotărât să-i înfrunte pe perşi în strâmtoarea de lângă insula Salamina, mai curând decât în largul mării, intuind corect că astfel se va reduce avantajul numeric al perşilor. într-adevăr, corăbiile perşilor s-au trezit mult prea înghesuite, iar avântul lor a fost îngreunat de agitaţia puternică a valurilor. Grecii au atacat exact când perşii se aflau în mare dificultate, semănând confuzie în rândul lor. Unele corăbii persane s-au retras, altele au continuat lupta, ceea ce a accentuat haosul pe care grecii l-au exploatat. în cele din urmă, perşii s-au retras, după ce pierduseră peste 200 de corăbii, în timp ce grecii pierduseră doar 40 şi erau stăpâni pe situaţie. Această bătălie a dovedit că numărul navelor de război nu este cel mai important factor într-o confruntare militară.

După înfrângerea de la Salamina, Xerxes s-a întors în Anatolia cu ce mai rămăsese din flota sa şi cu o parte din armată. însă, aşa cum se întâmplă de regulă în cazul luptelor navale, bătălia de la Salamina nu a pus capăt războiului, întrucât Xerxes a lăsat o armată în Grecia sub comanda ginerelui său, Mardonius. Această armată avea să fie înfrântă la Plateea în anul 479 î.Hr. Totodată, amenințată de flota grecească, flota persană s-a retras la Mycale pe țărmul Anatoliei. Perşii au fost apoi înfrânţi pe uscat, iar corăbiile lor au fost arse. Ca urmare, perşii nu doar că au pierdut controlul asupra zonelor pe care le cuceriseră în anul 480 î.Hr., dar au fost alungaţi şi din Tracia, din Hellespont şi din lonia.

Lumea greacă

în ce priveşte cultura greacă, se consideră că aceasta gravitează în jurul oraşului, văzut atât

ca o comunitate de cetăţeni care se autoguvernează *(polis),* cât şi ca o construcţie cu fortificaţii şi o *agora* (for). Oraşele au început să se dezvolte din secolul al IX-lea î.Hr., deşi structura lor politică şi guvernamentală s-a conturat mai târziu. Totuşi, această abordare tinde să minimalizeze rolul provinciei, al mării, precum şi faptul că, în ciuda idealizărilor ulterioare, statele greceşti au avut frecvent un caracter imperial. Atena, Sparta, Corint şi Teba au fost oraşele care au ieşit în evidenţă, deşi, în comparaţie cu Persia, resursele lor şi anvergura imperialismului lor au fost destul de limitate. Sistemele de alianţă, precum Liga de la Delos (înfiinţată în 478 î.Hr. cu trezoreria la Delos), Liga Peloponesiacă, rivală, şi Liga Aheeană au fost, în mare parte, paravane pentru dominaţia unuia dintre oraşele-stat: Atena, Sparta şi Corint.

Rădăcinile culturale comune nu au împiedicat manifestarea unor diferenţe

politice importante între oraşe, iar încercarea de a crea o mişcare panelenă după războaiele cu perşii a eşuat. Tucidide descria Atena ca o economie, un stat şi o societate a cărei putere s-a datorat comerţului maritim, considerând această putere crescândă un factor destabilizator pentru Grecia. Rivala Atenei, Sparta, conservatoare, agrară şi dependentă de sclavie, era descrisă ca incapabilă să reacţioneze. Puterea navală i-a oferit Atenei oportunitatea de a domina Marea Egee, iar în timpul Războiului Peloponesiac cu Sparta (431-404 î.Hr.) flota a apărat drumurile comerciale ale Atenei şi mai ales transporturile vitale de grâne din Marea Neagră. în lucrarea sa *Helenicele,* Xenofon, vorbind despre ultima fază a războiului, menţiona importanţa deosebită acordată controlului asupra negoţului cu grâne. „Agis, care a văzut multe corăbii pline cu grâne

ancorând în portul Pireu, a spus că era zadarnic ca trupele sale să încerce să le blocheze accesul atenienilor la pământul lor, dacă nu ocupau şi ţara de unde veneau grânele pe mare." Au fost trimise cincisprezece corăbii către Bizanţ însă, pe drum, trei dintre ele „au fost distruse în Hellespont de cele nouă corăbii attice care patrulau în permanenţă pentru a-i apăra pe negustorii atenieni". Totuşi, puterea navală ateniană nu a putut fi folosită pentru a înfrânge Sparta, care era cu precădere o putere terestră, încercându-se în schimb, fără succes, cucerirea oraşului Siracusa din Sicilia (415-413 î.Hr.).

îndelungatul Război Peloponesiac a fost distructiv. De pildă, Atena nu a acceptat neutralitatea esenţială a insulei Milos şi în anul 416 î.Hr. a invadat-o, cerându-i să aleagă între alianţă şi distrugere. Victoria atenienilor

asupra locuitorilor îndărătnici ai insulei a fost urmată de uciderea tuturor bărbaţilor adulti şi înrobirea femeilor şi a copiilor. Apoi au fost aduşi aici colonişti, care au fost alungaţi de către spartani în anul 405 î.Hr. Insula Milos a fost apoi anexată.

Expansiune a grecilor

Sfera de influentă a Greciei s-a extins odată cu crearea unor colonii pe ţărmurile mării începând cu secolul al IX-lea. Aceste colonii ilustrau legături maritime. Oraşul Bizanţ, care controla Bosforul şi implicit ruta dinspre Marea Neagră, a fost întemeiat în jurul anului 660 î.Hr. Iniţial o colonie a Corintului, Korkyra de pe insula Corfú a fost o putere navală de prim rang în secolul al V-lea î.Hr. în apropiere, a fost întemeiat Durrës (Durazzo) în anul 627 î.Hr.

în Sicilia, a fost întemeiat oraşul Siracusa în anul 734 sau 0733 î.Hr. Strabon relatează că

grecii „se temuseră multă vreme de piraţii din Marea Tireniană şi de sălbăticia barbarilor din această regiune, aşa încât nici macar nu se apropiau de Sicilia, insa primul colomst grec ajuns aici, după ce vânturile l-au făcut să se abată de la drumul său, a descoperit că locul este sigur, ceea ce i-a încurajat şi pe alţii să-l urmeze. Siracusa nu avea să devină doar un important centru comercial şi politic, ci şi unul cultural. Tiranul (conducătorul) său expansionist Hieron I (domnie 478-467 î.Hr.) a fost un remarcabil patron al scriitorilor, între care s-au numărat Eschil şi Pindar. La Himera, prima colonie grecească de pe ţărmul nordic al Siciliei, întemeiată în anul 648 î.Hr., 0poate fi admirat un impozant Templu al Victoriei, care comemorează victoria asupra cartaginezilor din anul 480 î.Hr, deşi, la rândul lor, aceştia au distrus oraşul în anul 409 î.Hr. Pe ţărmurile Mediteranei sunt

răspândite ruinele multor cetăti antice.

Nu a existat un model de colonizare similar în interior, însă grecii importau materii prime, de pildă grâne şi chihlimbar, şi exportau obiecte din metal prin intermediul aşezărilor de pe ţărmuri. Grecia a jucat un rol esenţial în răspândirea inventţiilor în spaţiul mediteraneean, spre exemplu scrierea şi sistemul numeric din Fenicia via Grecia către Peninsula Italică.

Sicilia şi sudul Peninsulei Italice reprezentau o zonă extrem de importantă pentru coloniile greceşti. Spre exemplu, în Sicilia, navele de croazieră opresc în portul Licata, anticul Fintias, întemeiat de greci în anul 280 î.Hr, iar de acolo turiştii merg cu autocarul către Agrigento, întemeiat tot de greci în anul 581 î.Hr. în Văile dei Templi din Agrigento pot fi vizitate temple, vestigii ale unei istorii frământate care a inclus şi atacuri

ale cartaginezilor. Muzeul de Arheologie este cu adevărat impresionant, incluzând fragmente din templele construite în secolul al V-lea î.Hr. Metaponto şi Policoro din regiunea continentală Basilicata sunt locuri mai puţin cunoscute din *Magna Graecia,* întrucât Basilicata nu este o destinaţie turistică, însă Pitagora a întemeiat o şcoală la Metaponto. Din Sicilia, grecii s-au extins şi în alte regiuni. Astfel, în zona Mării Adriatice, oraşul Ancona a fost întemeiat de coloniştii din Siracusa în jurul anului 387 î.Hr.

ORIGINILE DIPLOMAŢIEI

>

Diplomaţia îşi trage numele de la cuvântul grecesc *diploma* (scrisoare împăturită). Această moştenire includea concepte precum neutralitate, metode precum negociere şi practici precum imunitate diplomatică aentru soli şi scrisori de recomandare pentru emisari. Zeul grec Hermes (Mercur, la

romani) a fost multă vreme considerat simbolul şi protectorul diplomaţiei. Grecii erau maeştri ai diplomaţiei alianţelor, mai ales prin crearea de ligii. Pe lângă trimişi speciali, grecii foloseau şi *proxeni,* adică cetăţeni ai unui oraş-stat care reprezentau interesele unui alt oraş-stat. însă diplomaţia consta adesea în ameninţări.

Macedonia

înfrângerea Atenei de către Sparta a fost urmată de o permanentă dezbinare în Grecia, Sparta fiind puterea principală până când a fost înfrântă de Teba la Leuctra, în anul 371 î.Hr. După înfrângerea suferită la Cheroneea în anul 338 î.Hr., autonomia oraşelor-stat greceşti divizate a căzut victimă unei noi puteri imperiale, cea a Macedoniei, aflată la nord de Grecia. La fel ca regatul Epirului aflat la nord-vest de Grecia, şi regatul Macedoniei era considerat oarecum barbar de către mulţi greci. Aceasta era o trăsătură obişnuită în istoria mediteraneeană (şi non-mediteraneeană), şi anume o diferenţiere

clară între zone şi neamuri, identitatea fiind construită mai ales în funcţie de aceste diferente.

Filip al II-lea al Macedoniei (domnie 359-336 î.Hr.), care a avut o contribuţie majoră la ascensiunea regatului, şi-a reconstruit armata şi a pus capăt încercărilor atenienilor de a deţine controlul asupra zonei de coastă din nordul Greciei (359-354 î.Hr.), iar apoi a invadat Tessalia între anii 353-352 î.Hr. După victoria de la Cheroneea, Filip a creat în anul 337 î.Hr. Liga Corintiană, care avea ca scop pregătirea campaniei de cucerire a Persiei.

Până la urmă, acest deziderat avea să fie realizat, după asasinarea sa în anul 336 î.Hr., de către fiul său, Alexandru cel Mare. El a invadat Asia Minor în anul 334 î.Hr., învingând armata persană la Issos (333 î.Hr.), iar apoi s-a îndreptat spre sud, prin Orientul Apropiat, pentru a cuceri Egiptul aflat sub

stăpânirea perşilor, între anii 332-331 î.Hr. în contextul acestei campanii, nu ne ajută să ne gândim la Europa sau la graniţele ei, fie ele geografice, politice ori culturale.

Macedonenii au demonstrat puterea armatei terestre în faţa celor care se bazau pe forţa navală. Când au cucerit oraşul Tir E(332 î.Hr.) şi când au învins flota ateniană lângă insula Amorgos (322 î.Hr.), macedonenii şi-au dovedit abilitatea de a desfăşura forte navale aliate

A

şi capturate. Acum Amorgos este staţiune turistică. Insă cucerirea Egiptului de către macedoneni s-a realizat cu o armată terestră, amploarea acestei campanii fiind întrecută doar de victoria navală a lui Augustus la Actium din anul 31 î.Hr.

Imperiul lui Alexandru cel Mare a fost împărţit după moartea sa în anul 323 î.Hr. Generalii săi au constituit câteva regate

rivale, incluzând Macedonia (condusă de dinastia antigonidă), Egiptul (dinastia ptolemeică) şi Siria, Irak, Persia şi sudul Turciei (dinastia seleucidă). în acea epocă nu existau graniţe geografice. Astfel, Seleucus I Nicator, unul dintre generalii lui Alexandru care deţinea controlul teritoriilor din Asia, a invadat Tracia în anul 281 î.Hr., sperând să cucerească şi Macedonia, însă a fost asasinat. Familiile conducătoare au deţinut controlul până la cucerirea romană, însă, între timp, au purtat propriile războaie atât cu duşmani din exterior cât şi cu cei din interior. Astfel, între anii 166-158 î.Hr., evreii din Israel conduşi de Iuda Macabeul s-au răsculat împotriva seleucizilor. Ptolemeii au demonstrat puterea flotei în Marea Egee şi în zona Ciprului, mai ales în anii 270 î.Hr., însă au fost învinşi în apropierea insulei Andros în anul 246 î.Hr., într-o perioadă când Rodos se afla în plină

ascensiune.

Dominaţia Macedoniei asupra Greciei a fost zdruncinată de statele greceşti independente, unele dintre ele creându-şi ligi, de pildă Liga Etoliană, iar, din anul 280 î.Hr., cea de-a doua Ligă Aheană, rivală a Macedoniei antigonide, care era sprijinită de dinastia ptolemeică din Egipt. Deşi contextul este diferit, acest tip de politică a prefigurat activitatea ulterioară în spaţiul mediteraneean în epoca medievală şi la începuturile Epocii Moderne, când puteri creştine şi musulmane au căutat sprijin împotriva rivalilor din interior. Cucerirea Corintului de către Liga Aheană în anul 243 î.Hr. a fost o grea lovitură pentru aliaţii Macedoniei din Peloponeș. întrucât po/zs-urile (oraşe-stat) au continuat să existe în lumea elenistică, Atena şi Sparta s-au numărat printre statele independente. Cu toate acestea, Macedonia a rămas principala putere

şi datorită rivalităţilor dintre puterile greceşti, de pildă dintre Liga Aheană şi mai întâi Sparta, iar apoi Liga Etoliană.

Războaiele punice

Multă vreme, statul roman nu a pus accent pe puterea maritimă, însă până la urmă a fost nevoit să facă acest lucru pentru a reduce dominaţia Cartaginei în centrul şi în vestul spaţiului mediteraneean. Iniţial, această problemă s-a pus în zona Siciliei, unde controlul Cartaginei era bine stabilit. La începutul celor trei războaie punice, în anul 264 î.Hr., romanii nu aveau o tradiţie navală semnificativă, însă, în contextul războiului împotriva Cartaginei, au inventat tehnici care s-au dovedit eficiente: în luptă, corăbiile romane intrau în coliziune cu cele cartagineze, iar apoi foloseau un dispozitiv special de abordaj numit *corvus* („corb”), care avea un piron care se prindea de corabia duşmanului, formând astfel un pod între

corăbii şi înlesnind abordajul rapid pe corăbiile duşmanilor. Aşadar, războiul pe mare a fost transformat într-o bătălie terestră plutitoare, iar romanii şi-au folosit îndemânarea în luptele terestre.

Până în anii 200 î.Hr., romanii câştigaseră experienţă în confruntările navale şi îşi folosiseră puterea maritimă pentru a trimite trupe în Sicilia, Sardinia, Corsica, Spania şi Africa de Nord şi, în acelaşi timp, îi împiedicaseră pe cartaginezi să-şi unifice teritoriile şi campaniile. De asemenea, romanii ieşiseră victorioşi în faţa cartaginezilor în bătălii navale importante, de pildă cea de la capul Ecnomus din anul 256 î.Hr. şi cea din apropierea Insulelor Egade la nord-vest de Sicilia (în prezent staţiune turistică) din anul 0241 î.Hr. în aceasta din urmă, flota romană, sub comanda consulului Lutatius Catulus, a zdrobit flota

cartaginezilor, ceea ce a dus la sfârşitul Primului Război Punic şi i-a obligat pe cartaginezi să părăsească Sicilia. Rămăşiţe ale corăbiilor scufundate din ambele tabere au fost descoperite de arheologi şi sunt expuse în muzee.

Războaiele punice, care s-au încheiat cu distrugerea totală a Cartaginei în anul 146 î.Hr., au fost câştigate în mod convingător de Roma. în parte, acest rezultat a fost o dovadă a abilităţii unei puteri esenţialmente terestre de a-şi construi o putere navală care s-a dovedit extrem de eficientă. Anterior, Pyrrhus, regele Epirului, când a traversat Marea Adriatică pentru a invada Peninsula Italică în anul 280 î.Hr., demonstrase că marea nu era o barieră în calea expansiunii. Până la urmă, el a fost înfrânt de romani în anul 0275 î.Hr. şi s-a întors acasă. La Cartagina, turiştii vizitează

vestigiile cetăţii romane construite ulterior, dar pot admira şi rămăşiţele impresionantului şantier naval de unde cartaginezii puteau să lanseze simultan multe corăbii.

Ascensiunea Romei

După înfrângerea Cartaginei, Roma a rămas principala putere maritimă mediteraneeană, consolidându-şi poziţia centrală şi beneficiind de o experienţă navală care avea să fie folositoare în campaniile militare ulterioare, inclusiv în expediţiile lui lulius Caesar împotriva Britanniei în anii 55 î.Hr. şi 54 î.Hr. Dacă atenienii nu reuşiseră să cucerească Siracusa în timpul Războiului Peloponesiac, acest lucru l-au reuşit romanii între anii 213-211 î.Hr.

Roma şi-a dezvoltat puterea maritimă în strânsă legătură cu abilitatea ei de a desfăşura armate eficiente, aşa cum s-a întâmplat în cazul cuceririi Greciei în secolul

al II-lea î.Hr. Nu toate aceste campanii au fost uşoare. Spre exemplu, victoria asupra Cartaginei i-a determinat pe romani să păstreze o legătură permanentă cu Africa de Nord, de care fuseseră interesaţi iniţial doar pentru a găsi aliaţi. Numizii, un trib berber care a dominat nordul Algeriei, au devenit aliaţi împotriva Cartaginei în anul 206 î.Hr. Totuşi, disputele din sânul casei conducătoare numide din anii 110 î.Hr au condus la declanşarea unui război între lugurtha, unul dintre pretendenţi, şi Roma, căreia i-a fost greu să-l înfrângă. A reuşit aceasta doar după ce a încheiat o alianţă cu socrul său, Bocchus I, conducătorul Mauretaniei, un stat care se întindea din nord-vestul actualei Algerii până în nordul actualului Maroc. Conducătorii Mauretaniei au devenit vasali ai Romei în anul 27 î.Hr., iar teritoriul a fost anexat Romei în anul 44 d.Hr.

Relaţia dintre puterea maritimă şi puterea terestră se află la baza războaielor civile din Imperiul Roman, de pildă conflictul dintre Caesar şi Pompei (50-48 î.Hr.) sau cel dintre triumvirii care i-a urmat lui Caesar şi conspiratorii care îl uciseseră (43-42 î.Hr.).

ASEDIEREA MARSILIEI

întemeiat în jurul anului 600 Î.Hr. ca o colonie grecească curtând numele *Massalia,* Marsilia este cel mai vechi oraş al Franţei. După ce a susţinut Roma împotriva Cartaginei, Marsilia a făcut apoi greşeala, în anul 49 Î.Hr., să-l sprijine pe unul dintre adversarii lui lulius Caesar în războiul civil. întrucât i-a fost refuzat accesul în oraş, Caesar l-a încercuit, a blocat portul, iar apoi a tasat pământul şi a construit o rampă pe care au fost aşezate două turnuri pe rotile, de unde au fost lansate catapulte asupra oraşului. Turnurile au fost arse în urma unui atac al adversarilor, însă eforturile romanilor au fost încununate de succes. Caesar a construit portul Narbonne centru a da o reolică Marsiliei.

înfrângerea conspiratorilor care îl uciseseră pe Caesar a fost urmată de lupta dintre doi membri ai triumviratului victorios, Marc Antoniu şi Octavian, devenit ulterior Augustus Caesar. Acest conflict s-a păstrat în memoria colectivă mai ales datorită bătăliei de la Actium (31 î.Hr.), care i-a fost fatală lui Marc Antoniu fiindcă retragerea din blocada de pe coasta Greciei şi fuga lui în Egipt au condus la abandonarea armatei sale.

Puternica flotă a lui Augustus l-a ajutat să valorifice această victorie prin cucerirea Egiptului în anul 30 î.Hr., Roma devenind astfel cea mai mare putere navală din spaţiul mediteraneean.

Acest rezultat reflecta poziţia geopolitică şi puterea imperială a Romei. Exista o strânsă legătură între capacitatea Romei de a deţine controlul asupra ţărmurilor şi dominaţia ei

maritimă, aceasta din urmă ieşind în evidenţă mai ales în cazul Egiptului. Romanii au dovedit o impresionantă capacitate de adaptare, ceea ce reprezenta o calitate esenţială pentru dezvoltarea navală. Spre exemplu, în campania îndreptată împotriva dalmaţilor *(liburni)* de pe ţărmul adriatic al actualei Croaţii, romanii au observat că ambarcaţiunile suple ale dalmaţilor erau potrivite pentru navigaţia de-a lungul coastelor împânzite de insule. Romanii au conceput corăbiile denumite *liburna* pentru bătăliile navale.

Lupta împotriva pirateriei

Ascensiunea unei puteri imperiale capabile să aducă pacea în spaţiul mediteraneean poate să pară un lucru pozitiv, mai ales dacă punea capăt atacurilor piraţilor, care în anul 69 î.Hr. conduseseră la luarea în sclavie a locuitorilor insulei Delos, ajunsă aproape pustie. Şase ani

mai devreme, tânărul Iulius Caesar a fost capturat de piraţi pentru răscumpărare, şi nu în sălbăticie, ci în Marea Egee, la Pharmakousa, între insulele Samos şi Cos.

În anul 67 î.Hr., generalul Pompei a fost desemnat să conducă o operaţiune de eliminare a piraţilor din Mediterana, care reprezentau o mare ameninţare nu doar pentru porturile din Italia continentală, ci şi pentru negoţul cu grâne din Sicilia. Într-adevăr, desemnarea lui Pompei a fost urmată de o scădere a preţului grânelor la Roma. La comanda unei flote compuse din 500 de corăbii, Pompei a împărţit Mediterana în treisprezece zone şi, prin acţiuni bine coordonate, a reuşit să-i alunge pe piraţi de la vest la est, forţându-i să se retragă pe coasta Ciliciei, unul dintre cuiburile piraţilor, iar apoi să se predea în apropiere de Coracesium (astăzi Alanya în Turcia). Clemenţa lui Pompei

faţă de piraţii care se predaseră s-a dovedit importantă pentru succesul acţiunii sale.

Cucerire şi înrobire

Î

Totuşi, nu trebuie să uităm că sclavia era o parte integrantă a comerţului în lumea romană. După cucerirea oraşului Noua Cartagină din Spania, în anul 209 î.Hr., Scipio Africanul i-a luat în robie pe bărbaţi, pe cei mai puternici folosindu-i ca sclavi la galere, o muncă istovitoare, în timp ce Lucius Aemilius Paulus (Macedonicus) a vândut 150 000 de locuitori ai Epirului (nord-vestul Greciei) ca slavi, după victoria sa împotriva Macedoniei la Pydna în anul 168 î.Hr. într-adevăr, acest război a distrus oraşele Epirului. Pydna a fost episodul central dintr-o serie de războaie între Macedonia şi Roma, purtate între anii 214-197 î.Hr., 171-168 î.Hr. şi 150-148 î.Hr. Dezbinarea din rândul oraşelor greceşti a înlesnit mai întâi intervenţia romană, iar apoi, între anii 148-146 î.Hr., cucerirea romană,

care a culminat cu asedierea brutală şi jefuirea Corintului în anul 146 î.Hr. în ultimă instanţă, ascensiunea Imperiului Roman s-a bazat pe forţă. Strabon menţiona faptul că, în perioada de glorie, după cucerirea Macedoniei, în piaţa de sclavi de la Delos erau aduşi zilnic 10 000 de sclavi. Insula Delos era considerată „agora [piaţa] italienilor”.

INSULELE BALEARE: O ISTORIE DIFERITĂ

începuturile istoriei acestor insule sunt învăluite în mister, însă există unele legende care vorbesc despre originile lor greceşti. Din Epoca Bronzului s-au păstrat numeroase monumente din piatră, mai ales pe insula Menorca, de pildă Naveta d'Es Tudons (cel mai faimos mormânt megalitic). Funcţia lor nu este clară, însă se crede că aveau legătură cu ritualurile funerare. Museo de Menorca din Mahon este interesant din acest punct de vedere. Aceste insule s-au aflat sub stăpânirea fenicienilor, iar arta lor poate fi admirată la Muzeul de Arheologie din Ibiza, precum şi la necropola Puig des Molins, care include camere funerare feniciene şi un bust al zeiţei

Tanit. După căderea Cartaginei, Insulele Baleare au intrat în sfera de influentă a Romei, deşi cucerirea romană a avut loc de-abia în anul 123 Î.Hr. Romanii au recrutat bărbaţi de pe insule pentru lupta cu araştii. Cucerite de vandali în anii 460, de bizantini în anii 530 şi de musulmani în anul 707, insulele au fost prădate de vikingi la mijlocul secolului al IX-lea. Transformarea insulelor într-un cuib de piraţi a determinat Emiratul Córdoba să preia controlul direct asupra lor în anul 902. După ce au devenit regat *(ta'ifa)* independent în anul 1050, insulele au fost motiv de dispută între dinastia almoravidă şi dinastia almohadă în secolul al Xll-lea, iar Cruciada Italiano-Catalană, dintre anii 1113-1115, nu a avut impactul scontat. Totuşi, între anii 1229-1235, trupele aragoneze au reuşit să cucerească insulele. în acea perioadă s-au construit biserici, de pildă catedralele de la Ibiza şi Palma, precum şi mănăstirea Nuestra Señora de Lluc de pe insula Mallorca. în capitala insulei, Palma, există o varietate de stiluri arhitecturale, însă relativ puţine rămăşiţe musulmane.

Aici şi în continuare s-a folosit traducerea lui George Murnu. (n. red.)
Tucidide, *Războiul Peloponesiac,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1966; studiu introductiv, traducere, note, indice prof. univ. dr. docent N.l.

Barbu (n. red.)

j. Mediterana unită: lumea

> Când a ajuns în golful Puteoli, câţiva călători şi soldaţi care abia sosiseră cu o corabie din Alexandria, au urcat la bord cu ghirlande şi tămâie, l-au copleşit cu urări şi cuvinte de laudă ce puteau fi rezumate în felul următor: graţie lui trăiau, graţie lui călătoreau pe mări, se bucurau de libertate şi de toate bogăţiile pe care le aveau. Auzind toate acestea, el a fost cuprins de o mare mulţumire sufletească şi s-a înveselit.

Acest episod din anul 14 d.Hr., relatat de Suetoniu în *Vieţile celor doisprezece Cezari (Augustus),* s-a dovedit a fi, până la urmă, un rămas-bun întrucât împăratul a murit câteva zile mai târziu. Nu se menţionează nimic în

legătură cu represiunea care era de asemenea o tendinţă a lui Augustus.

Mediterana era o lume cunoscută în *Geografia* lui Ptolemeu, o listă de denumiri geografice întocmită de un grec, cetăţean al Imperiului Roman, care a trăit în Alexandria în secolul al II-lea d.Hr. însă aceste cunoştinţe nu erau atât de răspândite dincolo de graniţele imperiului şi de rutele sale comerciale. Ceea ce surprinde în cazul lui Ptolemeu, la fel ca în cazul celui mai cunoscut gânditor al lumii clasice târzii, Sfântul Augustin (354-430 î.Hr.), episcop de Hippona din anul 396, este faptul că amândoi au trăit în Africa de Nord, Hippona fiind un oraş maritim fenician care a devenit o colonie romană şi astăzi face parte din oraşul algerian Annaba.

în general, istoria Mediteranei este spusă din perspectiva ţărmului ei nordic. Totuşi, în

Antichitate, ţărmul sudic, mai precis Egiptul, a fost mai important sau cel puţin la fel de semnificativ când Cartagina se afla în competiţie cu Roma. Chiar şi când Roma conducea Africa de Nord, ţărmul sudic avea o importanţă majoră.

AFRICA DE NORD ÎN EPOCA ROMANĂ

Vestigiile arheologice includ Leptis Magna (în Libia de astăzi), un oraş mai vechi pe care romanii l-au extins în perioada 13192-211 d.Hr., Thysdrus şi Cartagina (ambele în Tunisia), pe care le-au reconstruit. La Tipaza lângă Algiers, un oraş întemeiat probabil de fenicieni, vestigiile romane includ un amfiteatru în formă ovală, precum şi terme, un teatru, cimitire şi bazilici. La Djémila, la care se ajunge dinspre Béjaia, fostul port roman Saldae, s-au păstrat Arcul lui Caracalla, un for, temple, precum şi impresionante mozaicuri expuse în muzeu. La Hippona pot fi admirate un for, terme, mozaicuri din foste vile aflate acum în Bazilica Păcii, precum şi un muzeu care conţine mozaicuri

înfăţişând chiar şi capturarea de lei şi leoparzi pentru circ. O mulţime de lei din Africa de Nord au fost capturaţi şi trimişi la Roma.

Multă vreme, Africa de Nord a fost o punte de legătură atât în partea de sud, înspre Sahara şi Sahel, cât şi în partea de nord, înspre Mediterana. Această legătură a continuat pe vremea când Imperiul Roman şi apoi Imperiul Bizantin au ocupat Africa de Nord. După cucerirea islamică din secolul al VII-lea, Africa de Nord a intrat în sfera de influenţă musulmană, în timp ce sudul Europei era dominat de creştini, ceea ce a condus la transformarea Mediteranei dintr-o punte de legătură culturală într-o barieră. însă situaţia fusese cu totul > diferită în epoca anterioară.

Stăpânirea romană a adus pacea în Mediterana şi dincolo de graniţele ei. Pirateria fusese o problemă majoră, însă

Pompei reuşise să o elimine. Pirateria s-a împletit cu politica în timpul războaielor civile romane, fiul său, Sextus Pompei, jucând un rol semnificativ, reflectat în piesa lui Shakespeare *Antonia şi Cleopatra.* Sextus a ocupat Sicilia, blocând aprovizionarea cu grâne a Romei, dar a fost înfrânt după bătăliile navale de la Mylae şi Naulochus din anul 36 d.Hr. Drept urmare, romanii au transformat Medite rana într-un amplu sistem comercial cu costuri de protecţie relativ mici. Pacea era asigurată de flotele ancorate la Misenum, lângă Napoli, şi la Ravena, cu sprijinul unor escadre mai mici, răspândite de-a lungul imperiului, inclusiv la Alexandria, la Fréjus în Franţa şi la Seleucia în Siria. însă nu a fost prea mare nevoie de ajutorul lor întrucât Imperiul Roman reuşise să garanteze siguranţa navigaţiei. Această situaţie unică, anume că întregul bazin mediteraneean se

afla sub aceeaşi autoritate militară şi fiscală, a contribuit la dezvoltarea comerţului maritim pe scară largă, fie că vorbim despre grâul egiptean, despre ceramica nord- africană, vinul italian sau *garum*-\A spaniol, sosul de peşte foarte apreciat de romani.

Gránele din Egipt, Tunisia şi Sicilia erau foarte necesare pentru a hrăni populaţia numeroasă a Romei, asigurându-se astfel stabilitatea politică. Pentru a face Egiptul „mai prosper şi mai bine adaptat să aprovizioneze oraşul [Roma] cu grâne", Suetoniu relatează că Augustus şi-a trimis soldaţii „să cureţe toate canalele în care se varsă Nilul şi care, de-a lungul anilor, se umpluseră cu nămol". Strabon descria Sicilia ca „hambarul Romei", referindu-se mai ales la grâne, vite şi piei de animale. Aceste resurse erau obţinute de romani fără a oferi prea multe în schimb, cu excepţia unei securităţi

care, în practică, presupunea coerciţie.

Pescuitul era o altă sursă importantă de hrană. Pe- atunci nu se pescuia excesiv în Mediterana, aşa cum se întâmplă astăzi, iar apele nu erau afectate de poluare. Se pescuiau în special ton şi peşte-spadă. Deşi în unele ţări se pescuieşte astăzi pe scară industrială, mai ales în Spania, totuşi în multe locuri pescuitul ca mod de viaţă reprezintă o atracţie turistică, aşa cum se întâmplă, de pildă, în pitorescul sat pescăresc Paphos din Cipru. îmi amintesc că am văzut cum în piaţa centrală din oraşul grecesc Salonic un peşte era despicat pe un tocător pe care căzuse scrum de la ţigara pescarului. La Cetara, lângă portul Amalfi din Italia, se produce un sos de anşoa considerat a fi *garum.* în acest sat se organizează anual un festival al tonului şi un altul dedicat peştelui anşoa, care este pescuit în timpul nopţii cu ambarcaţiuni mici

cu felinare.

Comerţul în Mediterana se baza pe exploatarea sclavilor, nu doar în porturi şi pe corăbii, ci şi în regiunile care produceau bunuri exportate la Roma, cum ar fi grâne, vin şi ulei din Tunisia, grâne din Sicilia şi Sardinia, şi vin şi ulei de măsline din sudul Spaniei, unde existau plantaţii întinse. Cu toate acestea, sclavia era încă folosită în multe ocupaţii, de pildă în păstoritul din Apulia. Alături de cei făcuţi sclavi din cauza datoriilor, în urma unor hotărâri judecătoreşti sau fiindcă erau copii de sclavi, sclavii erau aduşi în imperiu din Sahara, pe Nil şi pe Marea Roşie în partea nord-africană a imperiului, şi din sudul Rusiei, pe Marea Neagră. Sclavii erau aduşi şi din Germania şi din alte ţări din nordul imperiului, mai ales în urma conflictelor. Acesta era un aspect mai întunecat al noii lumi mediteraneene a Romei,

în contextul lipsei protecţiei juridice a sclavilor.

De obicei, controlul se exercita sub forma taxelor, a recrutării, a justiţiei, a impunerii unui sistem monetar şi a unui sistem de măsuri şi greutăţi, precum şi prin strângerea informaţiilor despre populaţie şi terenuri cu ajutorul recensământului. Zonele rurale se aflau sub stăpânirea centrelor urbane. Civilizaţia romană avea la bază o cultură urbană şi forme de organizare urbană. Multe oraşe au fost la început baze militare sau colonii ale veteranilor şi de aceea se aflau în interiorul imperiului, dar şi oraşele-port au jucat un rol semnificativ. în estul Mediteranei, unele oraşe precum Alexandria au fost continuatoare ale unor importante oraşe preromane. Izvoarele termale reprezentau un alt motiv semnificativ pentru construirea oraşelor, aşa cum a fost, de pildă, Termini

Imerse, la est de Palermo, unde pot fi admirate vestigiile unui amfiteatru. în construcţiile romane erau folosite arcade şi bolţi, iar apoi cupole, ca în cazul Panteonului de la Roma.

NOI DESCOPERIRI

în timpul lucrărilor la noul metrou din Salonic, începute în anul 2006, s-au descoperit aproximativ 300 000 de artefacte arheologice, multe având legătură cu Afrodita, zeiţa iubirii. Fiind un centru comercial important, oraşu oferea refugiu marinarilor şi vizitatorilor, punându-le la dispoziţie băi şi bordeluri. în anul 2018 s-a descoperit o fântână cu o lungime de 15 metri şi o înălţime de 3 metri, datând din anul 500 Î.Hr. S-au mai descoperit mozaicuri din secolul al IV-lea d.Hr. înfăţişând-o pe Afrodita stând lungită pe un divan în faţa zeului Eros.

Printre fostele cetăţi romane mai puţin cunoscute incluse în circuitele turistice se

numără oraşul Puia aflat la extremitatea peninsulei Istria din Croaţia. La fel ca Polensium, acest oraş a fost construit în secolul I d.Hr. şi are o arenă bine conservată, cu o capacitate de 20 000 de locuri unde se desfăşurau lupte de gladiatori. în apropiere, în oraşul Veliki Brijun din Insulele Brijuni din Croaţia, care este vizitat de nave de croazieră mai mici, se află o vilă romană din secolul I d.Hr. Sunt şi alte vile remarcabile pe ţărmurile mediteraneene, de pildă *Villa Roma Antiquarium* din Minori, la est de Amalfi. Butrint, din Albania, un sit inclus de Patrimoniul Cultural Mondial UNESCO, reprezintă ruinele oraşului roman Bouthroton, iniţial un oraş grecesc, care a cunoscut o puternică dezvoltare înainte să fie distrus de un cutremur în secolul al IlI-lea d.Hr. La Ancona pot fi admirate Arcul lui Traian şi ruinele unui amfiteatru.

Distribuţia siturilor romane variază în mare măsură. Astfel, există mult mai multe în Sicilia decât în Sardinia şi în Corsica luate împreună. în Sicilia, civilizaţia urbană a fost mai dezvoltată, în timp ce Sardinia şi Corsica erau mai pastorale. Cu toate acestea, în Cagliari, Sardinia, s-au păstrat ruine ale unor vile, precum şi un amfiteatru din secolul al II-lea d.Hr., chiar dacă de aici au fost luate materiale pentru construirea unor biserici.

Flexibilitatea elitelor romane a contribuit atât la încorporarea teritoriilor, cât şi la mobilitatea socială. Drept urmare, zone în care se aflau relativ puţine oraşe, de pildă cea mai mare parte a Algeriei şi a Marocului de astăzi, au fost mai puţin romanizate decât Tunisia şi estul Algeriei. într-adevăr, berberii s-au dovedit rebeli începând din secolul al II-lea d.Hr., lansând atacuri asupra oraşelor. Icosium (Alger) a fost capturat de berberi în

anul 371.

După divizarea administraţiei romane şi stabilirea unei capitale la Constantinopol pentru Imperiul de Răsărit (şi nu la Troia, aşa cum se dorise iniţial), transporturile de grâne din Egipt au devenit din nou cruciale pentru hrănirea populaţiei. Astfel se explică importanţa acordată Alexandriei, Cartaginei şi portului roman Ostia, precum şi silozurilor care se aflau în porturi. La Ostia, construirea silozului *Grandi Horrea* în prima parte a secolului I d.Hr. a fost urmată de modificări ulterioare ca răspuns la îngrijorările populaţiei privind aprovizionarea cu grâne. Grânele erau descărcate din nave maritime, iar apoi erau transferate pe nave fluviale. Capacitatea de depozitare a fost estimată la 254 000-375 000 de *modii,* un *modius* reprezentând o unitate de măsură de 8,8 litri (de obicei, se folosea un vas cu această

capacitate). Pe lângă aceste tipuri de călătorii pe Mediterana, mai erau ceea ce Strabon a numit călătorii de-a lungul ţărmului, care se confruntau cu alte probleme de navigaţie.

Porturile erau punctele de destinaţie ale drumurilor principale, precum Via Appia care mergea de la Roma la Brindisi, unde s-a păstrat o columnă romană ce marchează capătul drumului. Perechea ei a fost oferită oraşului Lecce în anul 1666 pentru a mulţumi sfântului protector Oronzo care scăpase oraşul de ciumă.

EFES

Un important centru turistic de pe ţărmul turcesc a Mării Egee, vizitat de turiştii de pe vasele de croazieră ancorate în portul Kuşadasi, Efes a fost construit în secolul al X-lea Î.Hr. de coloniştii greci. Aici se afla una dintre cele Şapte Minuni ale Lumii Antice, mai precis templul lui Artemis, zeiţa

pădurilor şi a dealurilor, venerată pe tot cuprinsul Greciei antice, inclusiv la Delos. în acest templu se afla o statuie a zeiţei Artemis reprezentată cu mai mulţi sâni. Ritualuri legate de venerarea zeiţei erau practicate aici de la sfârşitul secolului al IV-leaî.Hr„ fiind încurajate de Lisimah, unu dintre cei care s-au luptat pentru a deveni succesorul lui Alexandru cel Mare. Puterea politică şi practicile religioase erau strâns legate. La mijlocul secolului I d.Hr., cultul imperial a fost integrat în cultul închinat zeiţei Artemis. La fel ca în multe alte oraşe din Imperiu Roman, acest cult a atins punctul culminant în secolul a ll-lea, înainte de a cădea victimă, în secolul al lll-lea, unui cutremur teribil şi unei invazii a goţilor în anul 262. Aceste dezastre au condus la prăbuşirea încrederii credincioşilor, posibil să fi fost astfel încurajaţi înspre creştinism.

Efes deţine o serie de vestigii impresionante, între care se evidenţiază Biblioteca lui Celsus, cu uimitoarea sa faţadă, şi teatrul. Efes este şi un important centru creştin, unde turiştii vizitează Casa Fecioarei Maria. Aflată la o oarecare distanţă de principalele vestigii din Antichitatea clasică, bazilica Sfântul loan este mai

puţin vizitată, ceea ce o face cu atât mai atrăgătoare. Dacă doriţi să vă abateţi de la traseul clasic, puteţi merge cu taxiul să vizitaţi bazilica, iar după aceea, înapoi la Kuşadasi.

în spaţiul mediteraneean s-au răspândit o mulţime de idei şi de practici religioase, cum ar fi cultul împăratului, iudaismul, cultul zeului Mithra şi creştinismul. Deşi mulţi oameni au adoptat credinţe şi practici din diferite religii, creştinismul s-a răspândit cu repeziciune, beneficiind de ampla reţea de comunicaţii din lumea mediteraneeană, precum şi de extinderea elenismului. Creştinismul a devenit religia oficială a imperiului în secolul al IV-lea d.Hr. Constantin I l-a înfrânt pe adversarul său, Maxentius, în bătălia de la podul Milvius în anul 312 şi s-a convertit la creştinism. El a condus imperiul din anul 324 până la moartea sa survenită în anul 337, fiind botezat chiar înainte să moară.

O nouă capitală, Constantinopol (actualul Istanbul), a fost întemeiată în anul 330 ca oras creştin.

Monoteismul creştin a implicat o respingere totală a practicilor religioase anterioare ale imperiului şi, odată cu închiderea templelor şi interzicerea sacrificiilor, a reprezentat o piedică în calea ideii de continuitate. Dezbinarea dintre monoteişti şi politeişti a fost accentuată prin adoptarea creştinismului. în acelaşi timp, la nivel individual, a existat şi un proces de amalgamare şi de aculturaţie în ce priveşte practicile locale preexistente.

Pe lângă orientarea în direcţia monoteismului, au existat numeroase polemici în sânul creştinismului în aproape toate privinţele, de la doctrină până la practică şi organizare. La fel ca în cazul islamului de mai târziu, adaptările la practicile anterioare au reprezentat o cauză a disputelor. Au existat

numeroase schisme, între care cea donatistă din Africa de Nord din secolele al IV-lea şi al V-lea; o schismă care a condus la constituirea a două Biserici rivale, Augustin din Hippona fiind un critic al donatiştilor şi un susţinător al autorităţii papale.

Odată cu răspândirea creştinismului s-au construit numeroase biserici, adesea pe locul fostelor sanctuare, de pildă la Ancona, unde catedrala a fost construită pe locul unui templu păgân. Multe dintre aceste biserici au fost remodelate ulterior, prin adăugarea unor cimitire. Totuşi, s-au păstrat vestigii, cum ar fi Basilica di San Saturnino din Cagliari. Arhitectura creştină s-a inspirat dintr-o serie de tradiţii, atât precreştine, cât şi creştine. Acest model a influenţat şi arhitectura nereligioasă, spre exemplu prin folosirea simbolului reprezentat de Ierusalim în decorarea palatelor, aşa cum s-a întâmplat la

Constantinopol şi la Ravenna.

SCHIMBARE A FUNCŢIILOR

Când am vizitat oraşul Salonic cu ocazia unei croaziere

pe Marea Egee, biserica Rotonda închinată Sfântului Gheorghe era închisă pentru lucrări de restaurare după cutremurul din 1978. Totuşi, un restaurator binevoitor mi-a permis să intru în biserică. Construită în jurul anului 306 d.Hr. ca templu închinat lui Zeus sau ca mausoleu a împăratului, clădirea a fost transformată în secolul al V- lea în biserică închinată arhanghelilor şi împodobită ulterior cu mozaicuri, extinse în secolul al IX-lea după un cutremur. Transformată apoi în moschee în timpul stăpânirii otomane, rotonda s-a păstrat ca monument istoric. Sunt uimitoare mozaicurile bizantine viu colorate.

Odată cu extinderea căilor comerciale în spaţiul mediteraneean, s-au răspândit şi molimele. între anii 160 şi 170, imperiul a fost

bântuit de ciumă, iar în secolul al IlI-lea a făcut ravagii o epidemie de febră hemoragică. Oraşele foarte aglomerate, Alexandria, Constantinopol şi Roma, erau extrem de vulnerabile în faţa molimelor cauzate de igiena precară a prelucrării alimentelor, precum şi de extinderea reţelelor comerciale, intensificarea călătoriilor şi a migraţiei.

Aceste probleme erau o consecinţă a dezvoltării şi a prosperităţii. Situaţia s-a agravat când au intervenit şi atacurile „barbarilor", care s-au intensificat în ultima parte a secolului al IV-lea. Legitimitatea împăraţilor a fost pusă la grea încercare, bazându-se pe abilitatea lor de a câştiga confruntări militare.

Criza a început departe de Mediterana, însă a lovit-o în plin, întrucât triburi „barbare", mai ales vizigoţi, s-au mutat pe ţărmurile Mediteranei în căutarea unor oraşe bogate.

Conduşi de Alaric, vizigoţii au devastat Roma în anul 410, locuitorii oraşului fiind obligaţi să se predea după ce fuseseră înfometaţi. Acesta a fost cel mai spectaculos episod al unei crize mult mai ample. Vizigoţii s-au stabilit apoi în Spania şi în sudul Franţei, însă ostrogoţii şi hunii i-au urmat în Peninsula Italică. între timp, vandalii, după ce au fost învinşi în Spania de către vizigoţi, au ajuns în Africa de Nord în anul 429. Acolo i- au înfrânt pe romani, cucerind Hippona (432) şi Cartagina (439), văduvind astfel Roma de o sursă vitală de grâne. Augustin, care susţinuse ideea potrivit căreia cucerirea vandală avea o dimensiune ecleziologică, a murit în anul 430 în timpul asedierii oraşului Hippona.

Vandalii, care deveniseră extrem de eficienţi în spaţiul maritim, au preluat controlul principalelor insule din vestul Mediteranei (Baleare, Sardinia, Corsica şi

vestul Siciliei), iar apoi au prădat Roma în anul 455. în anul 468, în bătălia de la Capul Bon, vandalii i-au înfrânt pe romani (occidentali şi bizantini), care încercaseră să-i învingă la baza lor militară din Cartagina. Acest eşec a fost crucial pentru căderea Imperiului Roman de Apus, întrucât a fost ultima şansă de a recâştiga controlul asupra grânelor din Africa de Nord şi de a folosi sprijinul bizantin.

în contextul invaziilor barbarilor, instabilitatea politică s-a accentuat în cadrul imperiului. Conflictele interne s- au intensificat, legăturile dintre provincii s-au deteriorat, iar imperiul a început să întâmpine dificultăţi tot mai mari în colectarea taxelor pentru a se apăra în faţa altor atacuri. în anul 476, Romulus Augustulus, ultimul împărat al Imperiului Roman de Apus, a fost detronat de Odoacru. Provenind din zona Pannoniei şi

având origine germanică, Odoacru a fost comandantul trupelor germanice din cadrul armatei romane şi a condus revolta în urma căreia Romulus a fost înlăturat de la putere. în aparenţă vasal al Imperiului Bizantin, Odoacru a cucerit Dalmaţia (zona de coastă) la începutul anilor 480, însă a fost înfrânt de conducătorul ostrogot Teodoric, sprijinit de împăratul bizantin Zenon. Teodoric a invadat Italia în anul 489, l-a forţat pe Odoacru să se refugieze la Ravenna în anul 490 şi, la un aşa-zis banchet de reconciliere din anul 493, l-a ucis.

Teodoric a condus Peninsula Italică până în anul 526, ca parte a unui imperiu care a inclus teritoriile ostrogoţilor şi ale vizigoţilor, şi, pentru o vreme, a deţinut hegemonia asupra vandalilor şi a burgunzilor. Această perioadă a fost prezentată de cronicarii binevoitori drept una paşnică şi prosperă.

Totuşi, se pare că a fost caracterizată de instabilitate şi de violenţă, factori care au generat grave probleme economice.

în răsărit, Imperiul Roman (sau Bizantin, cum a fost denumit) a supravieţuit şi a dominat ţărmurile Mediteranei din Grecia până în Egipt. Se pare că, în secolul al V-lea, oraşul Constantinopol avea o populaţie de o jumătate de milion de locuitori. Din punct de vedere vizual, a existat o continuitate, întrucât arhitectura bizantină timpurie a urmat modelele clasice în ce priveşte tehnicile de construcţie. Schimbările s-au produs de-abia după perioada de tranziţie din secolele VII-IX.

între anii 533 şi 555, în timpul domniei împăratului lustinian (527-565), sprijinit de talentatul său general Belizarie şi de armata lor reformată, bizantinii au recucerit o mare parte din vestul şi centrul bazinului

mediteraneean: Tunisia, estul Algeriei, Sardinia, Sicilia, Corsica, o parte a Peninsulei Italice inclusiv Napoli, Insulele Baleare, ţărmul sudic al Spaniei, precum şi o parte a Dalmaţiei în anul 535. învinşi în Africa de Nord între anii 533 şi 534, vandalii s-au predat şi au fost alungaţi de învingători sau asimilaţi în armata bizantină, în anul 551, flota bizantină a înfrânt flota ostrogoţilor la Sena Gallica din Marea Adriatică.

Controlul militar a avut consecinţe politice. între anii 537-752, bizantinii i-au desemnat pe papi sau cel puţin au aprobat alegerea lor. Influenţa bizantină poate fi observată cel mai bine la Ravenna. însă există şi alte locuri importante, cum ar fi Porec, de pe coasta peninsulei Istria, din actuala Croaţie: bazilica eufrasiană din secolul al VI-lea, monument în Patrimoniul Cultural Mondial, este un minunat exemplu de artă bizantină. Influenţa

grecească este evidentă în multe zone din sud- estul Italiei, de pildă în regiunea Salentino, oraşul Galatina şi frescele bizantine din biserica Santa Maria del Casale de lângă Brindisi. Multe biserici de mai târziu, de pildă catedrala din Bari, au fost construite deasupra unor biserici bizantine anterioare. în Apulia încă se vorbeşte un dialect grecesc.

Totuşi, succesul bizantinilor a fost de scurtă durată, întrucât aceştia s-au confruntat cu numeroase atacuri din partea avarilor, hunilor şi perşilor. De asemenea, cuceririle din vestul şi din centrul bazinului mediteraneean au început să fie ameninţate, ca urmare a invadării Peninsulei Italice de către longobarzi în anul 568, în timp ce vizigoţii i-au alungat pe bizantini din Spania în anul 624. Sleit de puteri ca urmare a epidemiei de ciumă şi a îndelungatului conflict cu dinastia sassanidă din Persia, Imperiul Bizantin nu a

reuşit să dedice suficiente resurse pentru a-şi păstra noua poziţie în vestul Mediteranei. Totuşi, prezenţa continuă a bizantinilor în zona centrală a Mediteranei a făcut ca aceasta să rămână o regiune de frontieră, indiferent de ceea ce a devenit graniţa dintre islam şi creştinătate. Această situaţie a accentuat fărâmiţarea politică şi suprapunerea identităţilor în regiune, mai ales în Peninsula Italică şi în Dalmatia.

Renaşterea bizantină din timpul domniei împăratului lustinian a fost impresionantă şi, deşi de scurtă durată, unele beneficii s-au păstrat până în secolul al XI-lea. Chiar şi în timpul domniei sale, unitatea spaţiului mediteraneean a fost pierdută şi nu va mai fi recâştigată niciodată sub forma unui singur conducător. însă acest lucru nu i-a împiedicat pe viitorii mari împăraţi să încerce să deţină controlul asupra Mediteranei sau asupra

imperiilor mai subtile ale religiei şi comerţului.

4- Mediterana divizată (630-1453)

Cartea curiozităţilor ştiinţelor şi a lucrurilor minunate, scrisă între anii 1020 şi 1050 de un cărturar musulman din Cairo, probabil pentru califul fatimid, conţine hărţi care au fost recent publicate în lucrarea *Lost Maps of the Caliphs.* Acestea includ cele mai vechi hărţi ale Ciprului şi Siciliei care s-au păstrat, precum şi o hartă a unui oraş comercial care nu mai există, Tinnis din delta Nilului. Hărţile sunt concepute din perspectivă navală, din dorinţa de a şti în ce măsură porturile aveau forturi şi capacitatea de a adăposti o flotă. Mediterana ocupa un loc semnificativ pe harta lumii întocmită la mijlocul secolului al XII-lea de către geograful şi cartograful al- Idrisi

pentru regele Roger al II-lea al Siciliei. Această hartă reflectă nu doar locul Siciliei ca punte de legătură culturală, ci şi semnificaţia religioasă, politică şi comercială a teritoriilor mediteraneene atât pentru creştinătate, cât şi pentru lumea islamică. Cairo şi Palermo erau centre culturale şi intelectuale foarte importante într-o lume extinsă a interacţiunilor cu multiple faţete.

Mileniul scurs între sfârşitul Imperiului Roman de Apus (476) şi sfârşitul Imperiului Roman de Răsărit (1453) poate fi într-adevăr privit din perspectiva conflictelor, însă cu condiţia ca aceasta să nu fie considerată unica temă. Conflictul, mai ales cel dintre Persia şi Bizanţ, era de mari dimensiuni încă înainte de apariţia islamului, însă natura şi amploarea acestuia au fost cu siguranţă accentuate de ideologia şi de practica islamului, care s-au extins rapid mai întâi în Arabia, apoi dincolo de graniţele ei. Trupele lui Mahomed

cuceriseră Mecca în anul 630. Au urmat sud-vestul Asiei şi Egiptul în 642, Africa de Nord (Tripoli în 647 şi Cartagina în 697), iar apoi, în 711, invadarea Spaniei. Spania şi

Portugalia au fost cucerite rapid, în cea mai mare parte, după care arabii au înaintat către sudul Franţei, unde a fost cucerit oraşul Narbonne în 719, acesta rămânând sub ocupaţie arabă până când a fost cucerit de franci în 759.

Întrucât din direcţia Anatoliei invazia arabilor fusese stăvilită în zona munţilor Taurus, oraşul Constantinopol a fost asediat de trupe amfibii între anii 674-678 şi 717-718, care au încercat să străpungă zidurile de apărare ale cetăţii. însă zidurile puternice au rezistat, ajutate de „focul grecesc”, un compus inflamabil lansat de aruncătoare de flăcări, care se dovedea extrem de eficient mai ales în bătăliile navale.

Arabii nu s-au limitat la invazii terestre. Profitând, la fel ca otomanii de mai târziu, de controlul obţinut asupra unor teritorii maritime, de pildă Fenicia şi Egiptul, ei au reuşit să cucerească Ciprul în 649 şi să atace insulele Rodos şi Creta în 654, şi Sicilia şi Sardinia în 720. Atacurile din anul 654 indicau că Marea Egee nu era sigură, iar cele din anul 720 indicau acelaşi lucru în cazul vestului Mediteranei. Aceste insule s-au dovedit zone intermediare vulnerabile între creştinătate şi lumea islamică.

Expansiunea arabă ameninţa însăşi supravieţuirea Bizanţului, care îi considera barbari pe vecinii săi, o concepţie similară cu cea a Chinei. Bizantinii au încercat să-i impresioneze pe aceşti vecini cu ceremonii opulente şi să-i forţeze astfel să accepte o relaţie de subordonare, precum şi noţiunile ierarhice ale Bizanţului. însă califul pretindea

o autoritate similară pretenţiilor bizantinilor. Urmând o politică realistă, creând un minister al afacerilor externe şi folosind negociatori profesionişti, Bizanţul a practicat o diplomaţie abilă, bine informată şi pragmatică faţă de vecinii săi. Această diplomaţie se baza, în mare parte, pe principiul „dezbină şi stăpâneşte”, mai ales în Asia Mică, dar şi în Balcani şi, cu mai puţin succes, în Peninsula Italică.

Identificarea deplină a Bizanţului cu Biserica în lumea greacă a fost un element esenţial pentru afirmarea puterii sale. De asemenea, armata bizantină le oferea elitelor provinciale o cale de acces către guvernarea imperială. în schimb, în Peninsula Italică şi în Africa de Nord, Biserica nu a jucat acest rol pentru autoritatea bizantină, în timp ce armata era mai mică.

Pierderea de teritorii în fata cuceritorilor

arabi a fost urmată de ascensiunea culturală islamică. A existat cu siguranţă o anumită continuitate. De pildă, cuceritorii arabi ai Egiptului au folosit metode administrative bizantine pentru a-şi consolida puterea în secolele al VII- lea şi al VUI-lea. Totuşi, a existat o schimbare culturală

> > 7

fundamentală legată de ceea ce avea să fie o permanentă retragere pentru creştinătate: din Orientul Apropiat şi Africa de Nord. A existat totodată o pierdere pentru lumea creştină în ce priveşte informaţiile şi ideile clasice

> 17 > > >

de sorginte greacă. în schimb, lumea islamică a devenit principala sursă de cunoaştere pentru spaţiul mediteraneean, prin informaţii, idei şi metode venite din ţinuturi îndepărtate prin intermediul cuceririlor, comerţului şi călătoriilor. Căile de comunicaţie dinspre Mediterana către Orient, atât pe uscat, cât şi

pe mare, treceau acum prin lumea islamică.

Expansiunea rapidă a islamului a însemnat că o Europă definită iniţial de arabi ca doar bizantină a devenit mai vastă şi mai complexă. Pentru o vreme, nevoia lumii islamice de a răspunde acestei complexităţi a fost limitată, întrucât jafurile şi/sau cuceririle se aflau pe primul plan. însă, pe măsură ce islamul a preluat controlul asupra societăţilor creştine în care convertirea la islamism era adesea limitată, lumea islamică a fost nevoită să aibă o reacţie mai variată fată de lumea creştină, ceea ce a implicat înţelegerea geografiei, societăţii, politicii şi istoriei sale. De pildă, acest lucru s-a întâmplat în cazul Spaniei creştine, care a fost o zonă de contact semnificativă, aşa cum a fost şi Sicilia, deşi pentru o perioadă mai scurtă. Pe lângă conflicte, zonele de frontieră au oferit şi oportunităţi pragmatice pentru stabilirea unor

legături.

Din perspectivă europeană s-a născut o nouă ordine a lumii ca rezultat al expansiunii musulmane, însă sfera musulmană era şi ea tot mai divizată ca urmare a rebeliunilor şi a războaielor civile. într-adevăr, unitatea politică a islamului a luat sfârşit la mijlocul secolului al VlII-lea. Bagdad, capitala Califatului Abbasid începând cu anul 762, a rămas un centru de putere până la devastatoarea cucerire mongolă din 1258. Totuşi, această diviziune a adus conducători islamici independenţi în lumea mediteraneeană. Mai întâi a fost Emiratul Omeiad de Córdoba, capitala al-Andalus (Andaluzia) din sudul Spaniei, începând cu anul 756. Au urmat fatimizii care, după ce au întemeiat un califat la Tunis în anul 910, au cucerit Egiptul în anul 969. Fatimizii erau şiiţi, aşa încât heterodoxia islamică era

inclusă în ecuaţie.

Aceste sciziuni au condus la izbucnirea unor conflicte frecvente. Astfel, în a doua jumătate a secolului al XI-lea, selgiucizii i-au înfrânt pe abbasizi şi pe creştinii bizantini, în timp ce fatimizii se luptau cu selgiucizii pentru preluarea controlului asupra Ţării Sfinte. Victoria selgiucizilor asupra bizantinilor la Manzikert, în estul Turciei, în anul 1071, şi capturarea împăratului Romanos al IV-lea au fost urmate de cucerirea unei mari părţi din Anatolia în contextul în care armata bizantină se dezintegra. În anii 1090, Andaluzia musulmană a fost cucerită de almoravizi, războinici berberi din Maroc, care, în anii 1140, au fost înfrânţi de o altă grupare berberă, cea a almohazilor. Aceştia au fost înlăturaţi în anii 1200 de o altă grupare rebelă din Africa de Nord, cea a marinizilor.

Astfel de conflicte între puterile musulmane,

precum şi conflictele dintre puterile creştine s-au împletit cu cele dintre creştinătate şi islam. în Spania a existat un conflict permanent între conducătorii creştini şi cei musulmani. Pe de altă parte, insulele din Mediterana, mai ales Creta, Cipru, Sicilia, Sardinia şi Balearele, erau surse permanente de conflict. Insulele Baleare au fost cucerite de arabi în 798, Malta în 824 şi Creta în 827. Aflată sub stăpânire islamică între anii 827-965, Sicilia a fost recucerită de creştini în anul 1091. în 1015, Pisa şi Genova au intervenit pentru a se opune unei invazii arabe în Sardinia.

CUCERIREA SICILIEI DE CĂTRE ARABI

Un conflict intern izbucnit în Sicilia între anii 826-827 a dus la o intervenţie din partea arabilor. Urmând modelu bine cunoscut în Imperiul Roman, Eufemius, comandantul flotei bizantine, s-a răzvrătit împotriva

autorităţilor de la Constantinopol şi s-a autoproclamat împărat. Opoziţia unor guvernatori l-a determinat să solicite ajutorul arabilor. Atunci arabii au preluat controlul. Palermo, pe care l-au cucerit în 831, a devenit noua lor capitală, în locul oraşului Siracusa, capitala bizantină, care a fost cucerită de arabi abia în anul 878. Taormina a fost cucerită în 902, iar ultimul bastion bizantin, de lângă Messina, în anul 965. Arabii au adus în Sicilia citricele, orezul şi dudele, şi au folosit sclavi pentru cultivarea trestiei de zahăr. Numeroşii imigranţi arabi din Africa de Nord şi din Spania au creat o nouă elită socială şi politică, însă, nu după multă vreme, imigranţii au început să se considere sicilieni, nemaifiind dispuşi să se supună ordinelor venite din Africa de Nord. Mulţi dintre locuitorii indigeni s-au convertit la islam. Anumite elemente ale culturii bizantine au supravieţuit, însă ca parte a unei societăţi care era islamică şi folosea limba arabă. Sfârşitul secolului al X-lea a fost o perioadă de prosperitate şi de autonomie. Totuşi, dificultăţile etnice, mai ales dintre arabi şi berberi, şi dintre noii imigranţi şi ceilalţi, precum şi fărâmiţarea politică din secolul al XI- ea au pregătit calea pentru cucerirea normandă.

În secolul al X-lea, bizantinii luaseră iniţiativa în confruntarea cu musulmanii. Gratie unui efort remarcabil, Creta a fost recucerită în perioada 960-961, după ce încercările din anii 911 şi 949 eşuaseră. Printr-un efort logistic formidabil, flota bizantină, care includea corăbii special concepute pentru transportul cailor, a reuşit să aducă suficiente trupe şi provizii pentru a putea asedia capitala Candia (Heraklion) de-a lungul iernii. În Sicilia, bizantinii au solicitat sprijinul normanzilor pentru recucerirea oraşului Siracusa în anul 1086. Totuşi, ei au fost alungaţi de normanzi, care au reuşit să îl cucerească în anul 1093.

O LUME NORMANDĂ

Cucerirea de către normanzi a Siciliei şi a sudului Peninsulei Italice a fost un triumf al spiritului

războinic pragmatic asupra statelor divizate din această regiune. Mercenarii normanzi au cucerit principatele lombarde din sudul peninsulei, precum şi Sicilia musulmană, ocupând Capua (1062), Amalfi (1073) şi Napoli (1139). Capitala normandă era la Palermo. Patroni ai artelor şi ştiinţelor, normanzii au lăsat moştenire un stil aparte de arhitectură, cu influenţe arabe. De asemenea, au încercat să se extindă în Africa de Nord la mijlocu secolului al XII-lea, însă, cu unele excepţii individuale notabile, regatul normand nu s-a arătat tot atât de interesat de Tara Sfântă.

Rivalitatea puternică dintre islam şi creştinătate a luat o formă comercială (precum şi politică şi militară) prin piraterie şi comerţ cu sclavi. Viteza, atacurile surprinzătoare şi transportul rapid al bunurilor câştigate reprezentau elemente-cheie. Dacă prezenţa vikingilor în Mediterana a fost episodică, nu acelaşi lucru se poate spune despre prezenţa arabilor. De la

Fraxinetum (La Garde-Freinet) din Provenţa, arabii lansau atacuri în sudul Franţei, mai ales pe valea Ronului şi în nordul Peninsulei Italice. Atacatorii profitaseră de pe urma sciziunilor din sânul societăţii provensale, însă răpirea în anul 972 a abatelui de la mănăstirea Cluny, cea mai importantă mănăstire din Francia, i-a determinat pe franci să riposteze. Deşi se crede că ruinele care s-au păstrat în localitatea La Garde-Freinet au aparţinut fortăretei arabe, astăzi aşezarea este o oază de linişte şi de răcoare, departe de agitaţia de pe coasta provensală. Asupra ţărmurilor Mării Adriatice au fost lansate atacuri din portul Bari între anii 841 şi 871. Chiar şi asupra Romei a fost lansat un atac din Tunis în anul 846.

Aceste incursiuni erau importante pentru economia regiunilor de frontieră, întrucât numeroşii sclavi capturaţi erau vânduţi în

târgurile de sclavi, contribuind la dezvoltarea unor societăţi islamice mai stabile, de pildă în Alexandria. Oraşe de pe ţărmurile pustii ale Africii de Nord, cum ar fi „Noua Hippona” (Annaba), puneau accent pe piraterie, prin care se obţineau bogăţii şi statut social.

în acest context, era dificil să se stabilească relaţii amicale în spaţiul mediteraneean, însă animozitatea atât a creştinilor, cât şi a musulmanilor fată de anumiti conducători, indiferent de religie, a jucat un rol important în cooperarea pragmatică sau oportunistă, cum s-a întâmplat în Spania cu El Cid. Rivalităţile dintre bizantini şi principii occidentali care respectau autoritatea papei de la Roma au reprezentat o trăsătură caracteristică a epocii.

Papalitatea se bizuia pe aceşti principi, Adrian I solicitând sprijinul lui Carol cel Mare (conducătorul francilor, domnie 768-814)

împotriva longobarzilor, invadatori „barbari" pe care i-a învins în nordul Italiei în anul 774. De asemenea, Carol cel Mare a cucerit ducatul longobard Benevento din sudul Peninsulei Italice în anul 787 şi s-a luptat cu bizantinii în peninsulă şi pentru preluarea controlului în Dalmaţia (Croaţia). în concepţia lui Carol cel Mare, nu existau graniţe între „Franţa" şi alte ţinuturi, iar lumea mediteraneeană nu era divizată. După ce l-a ajutat pe papa Leon al III-lea să înăbuşe revolta de la Roma din anul 799, Carol cel Mare a fost încoronat de papă ca împărat al romanilor, în ziua de Crăciun a anului 800, creând astfel două imperii distincte, fiecare pretinzând descendenţa romană. Interesul manifestat de Carol cel Mare fată de Ierusalim reflecta ideile sale

escatologice, precum şi convingerea că romanitatea *(romanitas)* tradiţiei creştin-

imperiale era elementul de legătură dintre Ierusalim şi capitala sa de la Aachen. Pornind de la această premisă, unii autori aveau să susţină (eronat) despre Carol cel Mare că ar fi călătorit la Ierusalim şi ar fi preluat controlul oraşului. Aceste idei vor fi incluse ulterior în ideologia care a stat la baza cruciadelor.

Au existat şi alte diferenţe politice între Carol cel Mare şi Bizanţ în Peninsula Italică, ambele părţi dorind, de pildă, să deţină controlul asupra ducatului veneţian. Veneţienii aveau o atitudine mai binevoitoare fată de Bizanţ: de la întemeierea sa, Veneţia s-a aflat sub dominaţie bizantină, de aceea era condusă de un doge, un dregător bizantin. Veneţia a dobândit independenţa totală pas cu pas, pe măsură ce puterea bizantină se diminua. Totuşi, Bizanţul şi-a menţinut o importantă prezenţă teritorială în Peninsula Italică până în secolul al XI-lea, când a

început dominaţia normanzilor.

Dincolo de conflicte, posibilitatea de a obţine beneficii a încurajat stabilirea unor legături între creştinătate şi lumea islamică. Totuşi, acest lucru s-a petrecut într-un context comercial care se diminuase după epoca romană, nu doar din cauza războiului, ci şi din cauza declinului economic şi a epidemiilor, în special a ciumei bubonice din anii 540. Mai ales în zonele de coastă era răspândită malaria, întrucât sistemele de irigaţie şi de drenaj din epoca romană fuseseră neglijate. Din cauza scăderii demografice, cererea de alimente s-a diminuat, ceea ce a dus la reducerea forţei de muncă. în acest context s-a

trecut de la cultivarea intensivă a câmpiilor joase din zonele de coastă la creşterea animalelor în zonele mai

înalte, departe de atacurile dinspre mare.

în general, instabilitatea din secolele al V-lea şi al VI- lea a dus la accentuarea ideii de criză şi la conştiinţa unui

> > >

declin al lumii creştine occidentale. Nu există prea multe mărturii scrise în acest sens, însă nici dovezile arheologice nu sunt foarte concludente. Nu este clar în ce măsură se poate vorbi despre o continuitate sau despre o discontinuitate între perioada romană şi cea postromană. Totodată, este greu să facem deosebirea între consecinţele sfârşitului guvernării imperiale romane şi cele ale prezenţei invadatorilor care au adus germanizarea sau, în Mediterana, consecinţele atacurilor arabe. Natura şi amploarea distrugerilor reprezentate de ceea ce numim transformare sunt discutabile. Totuşi, în Mediterana, au existat invazii germanice la sfârşitul secolelor al IV-lea şi al

V-lea, invazii ale arabilor şi atacuri ale altor invadatori cum ar fi longobarzii, iar toate acestea au implicat existenţa unor conflicte distructive.

Totuşi, există premisele necesare pentru o abordare care înţelege perioada timpurie a Evului Mediu (Evul Mediu întunecat) în termeni preromani. Această abordare implică înţelegerea romanizării anterioare în sensul unor ritmuri mai profunde de continuitate în întemeierea unor aşezări, cultivarea pământului şi comerţ. Interacţiunea dintre structurile adânci şi episoadele mai limitate este discutabilă pentru această perioadă, la fel ca şi pentru altele. O altă variantă ar fi să considerăm elenismul ca un element durabil, prezent nu doar în Imperiul Roman de Apus, ci şi în Imperiul Roman de Răsărit, prin intermediul creştinismului. Un alt aspect al continuităţii

poate fi găsit în relatările despre procesul de creştinare care minimalizează schimbările bruşte şi direcţia de sus în jos, dar care în schimb pun accentul, de pildă în Egipt, pe un proces îndelungat în care modelele de credinţă existente au fost amplificate şi adaptate, creştinii practicând o religie a amalgamării, conştient sau nu.

Pe lângă criza indiscutabilă şi crizele specifice din lumea mediteraneeană, au existat atât o continuitate, cât şi noi direcţii care au reprezentat aspecte ale tranziţiei în aceste secole şi care pun sub semnul întrebării concepţia potrivit căreia ascensiunea islamului a distrus categoric unitatea mediteraneeană. Dimpotrivă, impactul cuceririlor legate de ascensiunea islamului şi de războaiele care au urmat poate fi privit şi din perspectiva dimensiunii intelectuale: rolul filosofici aristotelice în

întregul spaţiu mediteraneean şi măsura în care religiile monoteiste s-au influenţat reciproc. Totodată a existat o continuitate în ce priveşte moştenirea romană.

în plus, comerţul a continuat. Comerţul în spaţiul mediteraneean nu a mai pus accent pe aprovizionarea cu grâne a marilor oraşe, ci au apărut noi modele comerciale. S-a intensificat comerţul cu sclavi din Europa creştină către lumea musulmană, în schimbul monedelor de aur şi de argint, precum şi în schimbul mirodeniilor, drogurilor şi papirusului. De la sfârşitul secolului al VI- lea până în secolul al VlII-lea, corăbiile orientale, nu cele occidentale, au dominat comerţul mediteraneean, care s- a intensificat în secolele al VlII-lea şi al IX-lea. în acelaşi timp, majoritatea tranzacţiilor comerciale erau regionale, spre exemplu grâne din Sicilia către Africa de Nord, mai curând decât la

nivelul întregului bazin mediteraneean.
A existat o interdependenţă mai profundă între aspectele locale şi regionale ale economiei mediteraneene.

Italia nu mai era centrul unui imperiu măreţ, ci doar câteva oraşe au supravieţuit, mai precis Roma, Milano, Napoli şi Ravena. Comerţul s-a confruntat cu mai multe probleme decât atunci când se afla sub protecţia Imperiului Roman, totuşi a funcţionat. De asemenea, a existat o dezvoltare semnificativă în anumite zone, precum coasta Amalfi, care era protejată de munţi şi care a devenit o republică maritimă importantă în spaţiul mediteraneean. Catedrala din Amalfi reflectă legăturile culturale din spaţiul mediteraneean, de pildă stilul sicilian arabo-normand, cu zidărie în două nuanţe şi uşi de bronz făcute în Siria.

Oraşele erau centre culturale, religioase şi

comerciale. Aceste aspecte reflectau legăturile existente, dar încurajau şi competiţia. Astfel, exista o rivalitate între oraşe pentru dobândirea unor relicve sfinte cărora le erau dedicate catedrale şi biserici (Sfântul Marcu la Veneţia, Sfântul Nicolae la Bari şi Sfântul Matei la Salerno). Protejată de amplasarea ei într-o lagună, Veneţia a urmat exemplul oferit de Amalfi, devenind un centru comercial semnificativ.

Noile direcţii au inclus întemeierea unor mănăstiri, cum ar fi cele din Ordinul Benedictin, înfiinţat de Benedict din Nursia în anul 529. El a întemeiat douăsprezece mănăstiri în Peninsula Italică, prima la Subiaco, iar cea mai renumită, Monte Cassino. Ordinul Benedictin a devenit cel mai important ordin monastic şi, în consecinţă, va stabili normele vieţii monahale. Viaţa monahală era pusă în slujba lui Dumnezeu

prin rugăciune şi prin muncă. Existau multe mănăstiri în oraşe, însă viaţa urbană era organizată mai mult în jurul episcopiilor. Episcopii au devenit figuri centrale într-o lume urbană în care cei numiţi din afară aveau o putere mai mare decât până atunci. Bisericile şi în special catedralele au devenit mai importante pe măsură ce clădirile civile şi spaţiul urban se transformau. în circuitul turistic clasic este inclusă catedrala de la Amalfi.

în zona mediteraneeană, tendinţa spre măreţie, care includea ideea de unitate, s-a împletit cu puternice particularităţi regionale şi locale. Măreţia şi unitatea erau ilustrate de creştinătate, Bizanţ şi papalitate, iar consecinţa firească avea să fie organizarea cruciadelor începând cu secolul al XI-lea. Totuşi, această situaţie a generat numeroase tensiuni şi dispute. Existau divergenţe în

legătură cu descentralizarea puterii în lumea mediteraneeană postromană sau, privită din alt unghi, în lumea mediteraneeană romană târzie, care făcea parte din perioada timpurie a Evului Mediu, divergenţe care au continuat până la sfârşitul mileniului. Problemele politice ale monarhiilor dinastice, atât creştine cât şi islamice, anvergura conducătorului şi natura succesiunii au fost caracterizate printr-un grad înalt de impredictibilitate, pe lângă continuităţile şi similarităţile oferite de monarhia de drept divin, conducerea militară, ritual şi moştenirea Romei imperiale. în acest context, conflictul dintre creştinătate şi islam a generat şi mai multă impredictibilitate.

REGELE ROGER AL II-LEA AL SICILIEI

Diviziunile geografice şi frontierele politice moderne

nu aveau importanţă în trecut. După ce s-a autoproclamat rege al Africii, Roger a cucerit Tripoli din Libia (1146), Mahdia (1148), Sousse (1148) şi Sfax (1148), iar oraşul Tunis îi plătea tribut. întrucât îl ajutau să-şi consolideze puterea, guvernatorii locali erau lăsaţi în funcţie. Almohazii i-au alungat pe normanzi în 1158-1160, în timp ce creştinii şi evreii au fost obligaţi să aleagă între convertire la islamism şi moarte. Roger a lansat atacuri asupra teritoriilor din Imperiul Bizantin, amiralul său, George al Antiohiei, atacând Corfu, Atena şi Corint în 1147. în 1149, amiralul a pornit cu patruzeci de nave de război înspre Constantinopol, însă acestea nu au reuşit să acosteze.

Cruciadele

Rivalitatea dintre creştinătate şi islam s-a amplificat ca urmare a cruciadelor. Atacurile tot mai puternice ale selgiucizilor împotriva bizantinilor, precum şi îngrijorările legate de accesul pelerinilor creştini la Ierusalim l-au determinat pe papa Urban al II-lea să propovăduiască în 1095 un război sfânt împotriva islamului, ceea ce va duce la

organizarea primei cruciade. A fost primul dintr-o serie de războaie sfinte ale creştinilor, inspirate de idealul măreţ al luptei împotriva vrăjmaşilor externi sau interni ai creştinătăţii.

însă, în acelaşi timp, statele creştine şi islamice, cel puţin într-o anumită măsură, au continuat să încerce să exploateze rivalităţile din tabăra adversă prin negocierea unor acorduri. Acest lucru s-a întâmplat şi în cazul primei cruciade. După ce, în anul 1097, cruciaţii au cucerit oraşul Niceea (actualul îznik) aflat sub stăpânirea selgiucizilor, împăratul bizantin Alexios I Comnen i-a sfătuit pe cruciaţi să trimită o misiune la duşmanii de moarte ai selgiucizilor, fatimizii din Egipt. în anul 1098, emisarii fatimizi s-au întors în cetatea Antiohia, ale cărei ruine se află lângă oraşul modern Antakya. Aceasta fusese cucerită de cruciaţi în iunie 1098, iar emisarii ajunseseră la o înţelegere provizorie

împotriva selgiucizilor. însă cruciaţii au încălcat această înţelegere în 1099, când au ocupat teritoriile fatimizilor pentru a cuceri Ierusalimul. Cucerirea Ierusalimului a fost prezentată ca un capitol esenţial în istoria sfântă.

Deşi cruciaţii au înaintat pe uscat prin Turcia şi Siria de azi, ei au beneficiat de proviziile aduse pe mare, mai ales în timpul asedierii Antiohiei şi Ierusalimului. Pentru asedierea Ierusalimului, corăbiile cu provizii au ancorat la Jaffa. Această formă de organizare era un amestec de planificare şi adhocraţie, care este tipic războiului în general şi care va fi semnificativ de-a lungul cruciadelor. Atingerea obiectivelor religioase nu excludea pragmatismul.

Cruciatii au întemeiat câteva state în Tara Sfântă: Principatul Antiohia (1098), Comitatul Edessa (1098), Regatul Ierusalimului (1099) şi

Comitatul Tripoli (în Liban, în 1100). Totuşi, ei nu au reuşit să cucerească nici unul dintre centrele islamice importante din regiune: Alep, Damasc şi Cairo. Drept urmare, nu a existat o susţinere strategică pentru statele cruciaţilor. Cu toate acestea, cruciaţii au creat un sistem de sprijin şi şi-au extins controlul maritim prin cucerirea câtorva porturi, cum ar fi Caesarea (1101), Acra (1104) şi Tripoli (1109). Dimensiunea navală a fost importantă. în anul 1123, flota fatimizilor a fost înfrântă de o flotă veneţiană sub comanda dogelui Domenico Michiel, la Ascalon (în actualul Israel). Flota i-a ajutat pe cruciaţi să asedieze cetatea Tir, care a capitulat în anul următor, veneţienii fiind răsplătiţi cu concesiuni comerciale generoase. Ei îşi doreau cu ardoare să dobândească o autonomie în Orientul Mijlociu care să le asigure posibilitatea de a face comerţ fără

intermediari.

>

Controlul creştinilor în zona de coastă a împiedicat flota fatimizilor să se reaprovizioneze, în special cu apă, ceea ce a constituit o mare problemă când flota s-a deplasat spre nord, în anul 1126. După un asediu anevoios, cucerirea portului Ascalon (1153), principala fortăreaţă de frontieră a Egiptului, a extins prezenţa cruciaţilor în estul Mediteranei. Moscheea oraşului a fost transformată în biserică. Această cucerire a fost o grea lovitură pentru Califatul Fatimid şi a dus la câteva încercări de a cuceri şi Egiptul. în anul 1167, o operaţiune militară terestră condusă de Amalric I, rege al Ierusalimului, a fost sprijinită de o flotă, însă asediul Alexandriei a eşuat. în 1169, trupe aliate franco- bizantine au lansat un atac asupra oraşului Damietta din Egipt, însă operaţiunea a eşuat.

De asemenea, primele cruciade au contribuit la o extindere a controlului bizantin în vestul şi sudul Anatoliei, între anii 1158-1161, deşi acest control s-a mai diminuat după victoria selgiucizilor de la Myriokephalon în 1176. După înfrângerea de către selgiucizi la Manzikert în 1071, armata bizantină nu a mai fost niciodată atât de mare. în schimb, bizantinii s-au confruntat cu probleme în Balcani, unde regatul Ungariei a cucerit Croaţia în 1091, în timp ce bulgarii, după ce şi- au reafirmat independenţa, au cucerit teritorii însemnate din Tessalia, Macedonia şi Tracia.

Succesul cruciaţilor depindea în mare măsură de sciziunile din lumea islamică. Au existat conducători islamici puternici care s-au dovedit capabili să domine o mare parte din spaţiul mediteraneean. Unul dintre aceştia a fost Saladin (1138-1193), a cărui ascensiune

a început pe când se afla în slujba unchiului său, Shirkuh, căruia i-a succedat ca vizir în Egipt în anul 1169. Doi ani mai târziu, după moartea califului egiptean, Saladin a abolit Califatul Fatimid, iar în 1175 s-a proclamat sultan al Egiptului şi Siriei. Trupele lui Saladin s-au îndreptat către vest, înspre Tunisia, obţinând acces la resursele forestiere din munţii Atlas din Maroc, Algeria şi Tunisia pentru noua flotă maritimă, şi apoi către sud, înspre Sudan şi Yemen. Cucerirea Siriei şi a nordului Irakului – Damascul fiind ocupat în 1174, Alep în 1183 şi Moşul în 1186 – a reprezentat un vis împlinit al conducătorilor egipteni.

După proclamarea jihadului în anul 1187, Saladin a nimicit regatul creştin al Ierusalimului. Totuşi, noua sa flotă nu a fost suficient de puternică încât să sprijine asedierea Tirului, şi cu atât mai puţin să iasă

biruitoare în a Treia Cruciadă. în această cruciadă, regele Richard I al Angliei, supranumit „Inimă de Leu”, a ajutat la cucerirea cetăţii Acra în 1191, după doi ani de asediu, iar apoi şi-a folosit flota pentru a-şi sprijini armata terestră care a înaintat spre Arsuf, unde Saladin a fost înfrânt. Graţie participării regelui Richard, această cruciadă a devenit celebră în istoria Angliei.

După moartea lui Saladin în 1193, dinastia ayyubidă, pe care el o întemeiase, a fost contestată de familia sa şi de dinastiile musulmane locale. Tensiunile dintre Egipt şi Siria au fost exploatate de cruciaţi. Astfel, împăratul Frederic al II-lea al Sfântului Imperiu Roman, care a pornit în anul 1228 în a Şasea Cruciadă, a reuşit în anul 1229, pentru o perioadă de zece ani, redobândirea controlului creştin asupra Ierusalimului (unde s-a încoronat rege în 1229), după încheierea

unui armistiţiu cu sultanul Al-Kamil al Egiptului.

Au existat şi alti posibili aliati. Cruciaţii s-au străduit să încheie o alianţă cu mongolii împotriva conducătorilor musulmani locali, mai ales sultanatul mameluc al Egiptului, care îl înlăturase de la putere pe sultanul ayyubid în 1250: mamelucii erau etnici turci care făcuseră parte din trupele de elită ale conducătorilor ayyubizi. Sultanul Turanshah a fost atacat în timpul unui banchet, a reuşit să fugă, însă apoi a fost ucis. Odată ajunşi la putere, mamelucii s-au războit între ei, politica lor bazându-se mai ales pe asasinate. în orice caz, cruciaţii au încercat să profite de pe urma rivalităţii dintre mongoli, care i-au înlăturat de la putere pe conducătorii ayyubizi din Siria, şi mameluci. Totuşi, victoria zdrobitoare a mamelucilor asupra mongolilor la Ain Jalut lângă Nazaret în anul 1260, o

bătălie decisivă pentru viitorul Mediteranei, urmată de înfrângerea mongolilor la Homs în anul 1281, a pus capăt acestei dispute. Baibars, care a preluat puterea în Egipt în 1260, după asasinarea sultanului, conducând până în anul 1277, a construit o armată extrem de eficientă. El nu a reuşit să cucerească Acra în 1263, însă a ocupat Arsuf şi Haifa în acel an şi Antiohia în 1268. Populaţia Antiohiei a fost ucisă sau luată în robie. De asemenea, au fost cucerite Jaffa, Ascalon şi Caesarea. Papa Grigorie al X-lea (pontificat 1271-1276) a murit înainte să-şi pună în practică planurile pentru o nouă cruciadă. După aceea, nu s-au mai făcut eforturi semnificative în acest sens, iar ultimul bastion cruciat, Acra, a fost cucerit de mameluci în 1291; Tripoli fusese cucerit în 1289.

Astfel, se poate spune că o putere non-

mediteraneeană, mamelucii, care devenise o putere mediteraneeană, biruise o altă putere de acelaşi fel, anume statele cruciate. Modelul urmat de cruciati era unul în care popoarele autohtone erau subjugate de invadatori sau de descendentii invadatorilor. Acest model a funcţionat, de pildă, în conflictul dintre Macedonia şi ahemenizi, dintre Roma şi părţi, dintre Bizanţ şi sassanizi, dintre arabi şi turcii selgiucizi, iar, după cruciade, va fi reluat în conflictul dintre turcii otomani, pe de o parte, şi Habsburgi şi Veneţia, pe de altă parte.

în ce priveşte neamurile turcice, istoria estului Mediteranei a fost, în mare parte, un produs nu atât al spaţiului mediteraneean sau european, ci mai degrabă al lumii nomade asiatice, cu dorinţa ei nestrămutată de expansiune şi oportunităţile de sedentarizare oferite de ţinuturile mai bogate, adică zonele de coastă ale Mediteranei. Această lume

nomadă avea resurse militare mai mari decât cele ale cruciaţilor, beneficiind de pe urma cuceririi unor ţinuturi mai bogate. Popoarele autohtone, precum arabii sirieni, armenii, copţii şi evreii, au fost adesea victimele acestui proces. Această abordare poate fi extinsă în cazul tensiunilor dintre încercările din spaţiul mediteraneean de a se ajunge la un consens religios, de pildă în Spania, Sicilia şi Ţara Sfântă, şi impactul grupurilor externe, precum selgiucizii sau normanzii, a căror dorinţă de afirmare a distrus orice fel de consens. Totodată, au existat presiuni suplimentare venind dinspre cei care respingeau deliberat consensul, de pildă cruciaţii şi almoravizii. Aceştia au creat noi căi de comunicaţie, cum s-a întâmplat în cazul almoravizilor, din Maroc către Spania, şi în cazul cruciaţilor, din Italia şi Franţa către Ţara Sfântă, legături şi drumuri care au

exercitat presiuni asupra celor anterioare.

Planurile ulterioare ale cruciaţilor de a recuceri Tara Sfântă, de pildă strădaniile lui Marino Sanudo în 1321, nu au dus la nici un rezultat. Acest eşec s-a datorat unor factori politici, anume sciziunile din sânul creştinătăţii, dar şi impactului asupra societăţii al crizelor demografice şi de mediu, mai precis Moartea Neagră (ciumă bubonică), cu consecinţele lor asupra resurselor. Condiţiile de viată ale soldatilor s-au înrăutăţit odată cu diminuarea resurselor de hrană. în loc să lupte în Ţara Sfântă, cruciaţii au ajuns să apere creştinătatea occidentală din Europa continentală.

După pierderea Ţării Sfinte, ordinele militare au fost redistribuite. Cavalerii Sfântului loan (ospitalierii) şi-au stabilit o nouă bază pe insula Rodos în 1310, pe care au

stăpânit-o până în anul 1522. Pe lângă insula Rodos, cavalerii au stăpânit şi câteva dintre teritoriile învecinate, Halicarnas (Bodrum) şi, din 1374 până în 1402, Smirna (îzmir). Alungaţi din Ţara Sfântă, cavalerii templieri s-au mutat în Cipru la Limassol, însă, râvnind la bogăţiile lor, regele Filip al IV-lea al Franţei i-a atacat pe templieri în 1307, ceea ce a dus la suprimarea acestui ordin de către papă în anul 1312.

Soarta Bizanţului

f

Cruciaţii reuşiseră să cucerească Constantinopolul în anul 1204, în a Patra Cruciadă, guvernând acolo până în anul 1261, însă toate încercările lor de a cuceri Egiptul (1218-1221, 1249-1250) şi Tunisia (1270) au eşuat. S-a considerat că ultima cruciadă, cea de-a opta, a fost un pretext pentru a ataca Egiptul, însă această cruciadă a eşuat din

cauza izbucnirii unei epidemii de dizenterie care l-a răpus pe regele Ludovic al IX-lea al Franţei. Neprevăzutul, ca în destinele contrastante ale Constantinopolului şi Egiptului au jucat un rol important în istoria Mediteranei.

în anul 1202, sub influenţă veneţiană, a Patra Cruciadă a atacat mai întâi oraşul dalmat Zara/Zadar, o fostă posesiune a Veneţiei, aflată acum sub protecţia ungară, deşi papa Inocenţiu al IlI-lea se opusese. Cruciaţii, care nu îşi permiteau costul transportului maritim către Egipt, încheiaseră o înţelegere cu veneţienii, iar atacul asupra oraşului Zara/Zadar era recompensa. Apoi cruciaţilor li s-au oferit bani, sprijin pentru cruciadă şi unirea Bisericii Ortodoxe cu Roma, cu condiţia să intervină în politica internă a Bizanţului. Isaac al II-lea îl detronase pe Andronikos I în 1185, iar tot în acel an, la Demetriţis, oprise o invazie a normanzilor în

Balcani dinspre sudul Peninsulei Italice, însă nu a reuşit să recucerească Ciprul şi a fost învins de bulgari. în anul 1195, fratele cel mare al lui Isaac, Alexios al IlI-lea Angelos, l-a înlăturat de la putere şi l-a întemniţat. Alexios Angelos, fiul lui Isaac, a cerut sprijinul cruciaţilor pentru detronarea unchiului său în 1203, însă, după ce a fost încoronat rege, ca Alexios al IV-lea Angelos, nu a reuşit să-şi îndeplinească promisiunile şi a fost detronat la rândul său şi ucis în urma unei revolte antioccidentale. în consecinţă, cruciaţii au cucerit Constantinopolul în anul 1204 şi l-au încoronat împărat pe contele Balduin de Flandra, împărţindu-şi între ei Imperiul Bizantin.

Imperiul Latin de Răsărit

Noul Imperiu Latin, cunoscut sub denumirea de „Romanía”, creat în anul 1204, a cuprins

nu doar zona aflată sub directa conducere imperială, ci şi câteva teritorii feudale: Principatul Ahaia (cea mai mare parte a Peloponesului), Ducatul Atena şi Regatul Salonicului. De asemenea, veneţienii au dobândit câteva puncte strategice în zona continentală, mai precis Modon, Coron şi Gallipoli, precum şi multe insule în Marea Egee, între care Creta, Evia şi cele care făceau parte din Ducatul Naxos.

Grecii au rămas cu teritoriile de la periferia Imperiului Bizantin, între care Rodos, Epir (Albania), Niceea şi Trebizond. Puterea era împărţită. Conducătorul din Niceea, Teodor I Lascaris (domnie 1204-1222), ginerele împăratului Alexios al III-lea Angelos, a fost cel mai îndreptăţit să acţioneze, întrucât apropierea sa de Constantinopol însemna că era cel mai în măsură să-i înfrunte pe latini care, într-adevăr, s-au confruntat cu probleme destul de repede. Niceea, care includea şi

insula Rodos, a ocupat teritoriile asiatice ale latinilor în anul 1225. între timp, în anul 1224, Epirul a cucerit Salonicul, transformându-l în capitala Imperiului Salonicului. Prin urmare, occidentalii au pierdut drumul pe uscat de la Constantinopol la Atena, iar Imperiul Latin a devenit total dependent de legăturile maritime, care au sporit influenţa Genovei şi mai ales a Veneţiei.

Totuşi, Epirul a fost înfrânt categoric de bulgari în anul 1230, lăsând cale liberă Imperiului de la Niceea să preia conducerea Bizanţului, în timp ce, cucerind Tracia, Bulgaria a dobândit un ţărm mediteraneean. împăratul loan al III-lea Vataţis de Niceea (domnie 1222-1254) şi-a folosit flota pentru a cuceri insulele din estul Mării Egee (Lesbos, Chios şi Samos), a ocupat Gallipoli în anul 1235, ţărmul european din zona strâmtorii Dardanele şi cea mai mare parte a zonei de

coastă a Mării Marmara. Totuşi, în anul 1235, atacul său, în cooperare cu ţarul bulgar loan al II-lea Asan, asupra Constantinopolului a fost respins, bulgarii abandonându-i pe greci.

Ca parte a conflictului care explică de ce atât de multe oraşe mediteraneene au şi fortificaţii, dar şi o istorie complexă, invazia mongolă în estul Europei în anul 1241 a zdruncinat puterea bulgarilor. Drept urmare, profitând de slăbiciunea unei puteri creştine, loan al III-lea şi-a extins teritoriul în Tracia şi în Macedonia. în anul 1246, el a cucerit Salonicul. Mihail al II-lea, despotul Epirului, l-a atacat pe loan al III-lea, însă a fost înfrânt în anul 1259, fiind forţat să cedeze multe dintre teritoriile sale, între care Tessalia şi coasta albaneză din zona oraşului Dyrrachium (Durres). în anul 1262, restul Epirului a devenit un stat vasal bizantin. La fel ca în cazul conducătorilor musulmani şi al celor din

Europa catolică, nu a existat o unitate între conducătorii bizantini. într- adevăr, conflictul a fost neîncetat. Un alt exemplu de acest tip este invazia mongolă asupra teritoriului selgiucizilor din 1242, care a pus capăt ameninţării selgiucizilor faţă de Niceea.

împăratul de la Niceea, Mihail al VlII-lea Paleologul (domnie 1259-1282), a recucerit Constantinopolul în anul 1261, cu sprijinul genovezilor, şi a distrus cartierul veneţian. în anii următori, Mihail a reconstruit şi a fortificat şantierul naval de la Kontoskalion. Totuşi, stăpânirea latină s-a menţinut în unele părţi ale fostului imperiu. Veneţia a rămas o prezenţă importantă, în timp ce principatele latine Atena şi Achaia au fost nevoite să ceară ajutorul regelui Carol de Anjou, despre care vom discuta în capitolul următor.

Pierderea Constantinopolului a însemnat o înfrângere majoră pentru creştinătatea

apuseană, căci patriarhul latin care fusese instalat la Constantinopol a fost înlocuit cu patriarhul grec, revenit de la Niceea. Bulgarii, care recunoscuseră autoritatea papei în schimbul instalării propriului patriarh la Târnovo, au revenit la ortodoxie în 1235.

Bizanţul nu a redobândit Ciprul, care fusese cucerit de regele Richard I al Angliei în anul 1191, în timpul celei de-a Treia Cruciade, prefigurând soarta Constantinopolului în a Patra Cruciadă. El a vândut Ciprul prietenului său Guy de Lusignan, iar Ciprul a rămas în stăpânirea regilor din dinastia Lusignan până când a fost cucerit de Veneţia în anul 1489. Acesta este un exemplu al prejudiciilor pe termen lung aduse Bizanţului de cruciade, precum şi al rolului cruciadelor în ascensiunea Veneţiei.

Căderea Constantinopolului în anul 1204 a ilustrat creşterea puterii Occidentului, sub

forma Europei non- bizantine, care s-a datorat creşterii populaţiei şi dezvoltării activităţii economice. Această dezvoltare a dus la o extindere a culturilor agricole, la construirea mai multor oraşe şi biserici şi la intensificarea comerţului.

Sub raport politic, această dezvoltare s-a manifestat începând cu secolul al Xl-lea, în special odată cu crearea regatului normand al Siciliei, de unde s-au lansat atacuri asupra Balcanilor, precum şi odată cu iniţierea cruciadelor, dezvoltarea Ungariei, creşterea puterii papale şi dinamismul puterii maritime italiene, reflectat atât în ce priveşte comerţul, cât şi teritoriul. Amalfi fusese un oraş maritim strategic, însă a fost urmat de Pisa şi Genova. în Marea Adriatică, Veneţia se dezvoltase cu ajutorul bizantinilor, oferind în schimb sprijin naval, precum şi legături comerciale,

însă această relaţie avea la bază atât cooperarea, cât şi competiţia. Veneţia a profitat din plin de pe urma problemelor Bizanţului.

Bizantinii s-au confruntat cu probleme tot mai mari, reuşind cu greu să facă faţă expansiunii turcilor otomani şi a creştinătăţii apusene. Otomanii i-au înlocuit pe selgiucizi şi au profitat de faptul că Imperiul Bizantin restaurat era preocupat mai mult de conflictele europene, între anii 1320-1330, otomanii au reuşit să-i alunge pe bizantini din Asia Mică, cucerind Niceea în 1331. Gallipoli, afectat de un cutremur puternic în anul 1354, a fost cucerit în 1356, devenind prima cucerire turcească în Europa.

Sciziuni în sânul creştinătăţii apusene

Peninsula Italică, sudul Franţei şi Spania s-au confruntat cu numeroase conflicte interstatale

şi interne. Autoritatea şi puterea, atât a papilor, cât şi a împăraţilor Imperiului Roman de Apus, au constituit o sursă de conflict. Deşi mare parte din puterea şi autoritatea lor se afla în Germania, împăraţii Sfântului Imperiu Roman aveau putere şi autoritate şi în Italia. Controlul asupra unor teritorii, în special Napoli şi Sicilia, a reprezentat o preocupare constantă. Aceste teritorii au fost aduse sub controlul dinastiei germane Hohenstaufen de către împăratul Henric al VI-lea (domnie 1190-1197), care a beneficiat de sprijinul navelor de război din Genova şi Pisa. Napoli şi Sicilia au fost posesiuni strategice ale împăratului Frederic al II-lea (domnie 1220-1250), cel mai vestit membru al dinastiei. El participase la a Şasea Cruciadă şi ar fi trebuit să o conducă pe a Cincea, cea din Egipt, dintre anii 1218-1221. în Peninsula Italică, el a fost contestat atât de papă, cât şi de adversari italieni.

După moartea lui Frederic, controlul

dinastiei Hohenstaufen asupra oraşului Napoli şi al Siciliei a fost ameninţat de expansiunea angevinilor şi a aragonezilor. Nepotul lui Frederic al II-lea, Conradin, a fost înfrânt şi executat în anul 1268 de Carol de Anjou, care fusese făcut rege al Siciliei de papă în anul 1266. Această înfrângere a pus capăt controlului exercitat de dinastia Hohenstaufen în sudul Peninsulei Italice şi implicit legăturii germane şi celei nord-europene care începuse odată cu ascensiunea normanzilor. Carol, fratele regelui Ludovic al IX-lea al Franţei, a fost conte de Proventa (1246-1285), teritoriu pe care l-a dobândit prin căsătorie, obligând Marsilia să-i recunoască suzeranitatea. După ce a cucerit sudul Italiei, Carol a început să creeze un nou imperiu. Şi-a creat o flotă, construind galere la Marsilia şi Messina, şi a ajuns la Tunis, în 1270, în timpul celei de-a Opta Cruciade, întrucât îşi avea cartierul

general în sudul Italiei, Carol a încercat să creeze un al doilea Imperiu Latin în estul Mediteranei. El a cucerit Corfu şi principatul latin Ahaia în 1267 şi a fost proclamat rege al Albaniei în 1272, după ce a preluat controlul cetăţii Durazzo şi a unei mari părţi din Epir. În 1281 se pregătea să invadeze Imperiul Bizantin, un obiectiv extrem de atractiv pentru conducătorii italieni de la sfârşitul secolului al XI-lea.

Ludovic al IX-lea a construit Aigues-Mortes ca port de îmbarcare pentru cea de-a Şaptea Cruciadă din anul 1248 şi pentru cea de-a Opta, din anul 1270. S-au păstrat fortificaţiile impresionante, deşi izolate de Mediterană prin delta mlăştinoasă a Ronului. Regiunea Camargue este de obicei vizitată de vase de croazieră care opresc la Arles sau în portul Sète. Denumit anterior Cette, acest port este considerat Veneţia regiunii Languedoc

datorită canalelor sale.

în anul 1282 (în timpul unui episod cunoscut drept Vecerniile Siciliene), sicilienii, înfuriaţi de pretenţiile financiare ale regelui Carol, s-au revoltat şi l-au izgonit pe cel care nu reuşise să-şi gestioneze politica. Sicilia s-a îndreptat către dinastia de Aragon care conducea estul Spaniei. în urma înfrângerii suferite la Muret în anul 1213, aragonezii îşi pierduseră teritoriul de la nord de Pirinei în faţa expansiunii franceze şi se concentrau acum pe expansiunea mediteraneeană. Aragonezii cuceriseră Insulele Baleare şi Valencia din mâinile maurilor. Carol de Anjou s-a opus aragonezilor, care cuceriseră şi Reggio din Calabria în anul 1283. După ce a asediat-o în 1284, a murit în anul următor.

Fiul său, Carol al II-lea (domnie 1285-1309), a continuat, după ce s-a încheiat războiul cu Aragónul şi Sicilia în 1295, respectiv în 1302,

să stăpânească sudul Italiei şi Provenţa. Cu toate acestea, Imperiul Angevin s-a dovedit efemer, iar legăturile economice, precum exportul de grâne italiene, nu au reuşit să susţină relaţiile politice. Carol al II-lea a încercat să-i oblige pe evreii aflaţi pe teritoriile sale să se convertească la creştinism şi a introdus inchiziţia la Napoli. Succesorul său, Robert de Anjou, numit cel înţelept (domnie 1309-1343), a luptat în numele papilor împotriva împăraţilor Sfântului Imperiu Roman, încercând să le extindă puterea în Peninsula Italică. Moştenitoarea lui, nepoata sa Ioana I (domnie 1343-1382), a întâmpinat opoziţie din partea soţului său, care a fost asasinat în 1345. Apoi ea s-a căsătorit cu un general important, Ludovic de Taranto, în timp ce fratele fostului ei soţ, Ludovic al Ungariei, a invadat Napoli în 1347. Ioana s-a refugiat la Marsilia, însă, în

1348, şi-a redobândit puterea la Napoli, unde ungurii deveniseră nepopulari. Papa Urban al Vl-lea, care s-a opus Ioanei fiindcă aceasta susţinea un rival ca papă, a declarat-o detronată în 1381 şi a dat regatul rudei ei Carol, care a înlăturat-o de la putere în 1381 cu ajutorul unor trupe croate. Ioana a fost întemniţată şi apoi ucisă.

Carol al III-lea de Napoli a pretins şi el tronul maghiar, înlăturând-o pe ruda sa, Maria a Ungariei, în 1385, însă a fost asasinat două luni mai târziu. Fiul său, Ladislau (domnie 1386-1414), s-a împotrivit încercărilor moştenitorilor angevini juniori de a stăpâni Napoli şi, la rândul său, a încercat să cucerească Ungaria, dar a eşuat. Sora lui, Ioana a Il-a (domnie 1414-1435), a fost ultima descendentă pe linia seniorilor, ea neavând urmaşi directi.

Deşi aşa-numitul Imperiu Angevin nu a avut prea multă substanţă, totuşi a lăsat moştenire

câteva realizări ? ’ > >
artistice interesante, de pildă impresionanta arhitectură bisericească din Napoli. René de Anjou (1409-1480), succesorul desemnat al reginei Ioana, a fost conducătorul multor teritorii, inclusiv al Ierusalimului, însă nu a reuşit să exercite controlul asupra oraşului Napoli înainte ca acesta să fie cucerit de Alfonso al V-lea al Aragonului în anul 1442, după un asediu de şase luni.

Aragonezii au cucerit Sardinia, făcându-i sclavi pe mulţi localnici în secolul al XIV-lea. Cagliari a fost cucerit în anul 1326, iar aragonezii au preluat controlul asupra întregii insule în anii 1440. între 1422-1424, ei au încercat să cucerească şi Napoli, însă nu au reuşit, în contextul în care navele de război genoveze i-au ajutat pe angevini. Aragonezii au încercat din nou în 1435, când a intervenit flota genoveză. Până la urmă, după un război

îndelungat, Alfonso al V-lea a avut câştig de cauză. Palermo a fost afectat de faptul că nu mai era capitala sudului peninsulei, aşa cum fusese în timpul stăpânirii normande. De asemenea, oraşul fusese afectat şi de pierderea populaţiei musulmane, în afară de cei care erau ţinuţi sclavi.

? ?

între timp, puterea aragoneză se extinsese, cuprinzând acum şi Ducatul Atena, deşi numai între anii 1379 şi 1390, iar în 1451 Albania i-a devenit vasală, ca parte a rezistenţei faţă de expansiunea turcească. Era uimitoare iscusinţa cu care se creau conexiuni politice în spaţiul mediteraneean. Sicilia le-a oferit aragonezilor posibilitatea de a folosi şantierele navale de la Messina şi Palermo, pe lângă arsenalul lor de la Barcelona, pentru construirea de nave, pentru aprovizionare şi acostare la Blanes, San Feliu şi Valencia pe coasta spaniolă şi la Palma de Mallorca.

Galerele erau proprietate privată sau de stat, în funcţie de perioadă (timp de pace sau de război). Acelaşi lucru era valabil şi în cazul facilităţilor portuare, indiferent dacă purtau sau nu denumirea de arsenal. Imperialismul aragonez a avut o contribuţie hotărâtoare la expansiunea comerţului catalan, mai ales prin intermediul negustorilor din Barcelona.

în sânul creştinătăţii apusene au existat sciziuni şi în ce priveşte alegerea papei, întrucât împăraţii Sfântului Imperiu Roman îşi susţineau propriii candidaţi, care erau apoi acuzaţi de erezie. Aceste sciziuni au avut consecinţe majore, creându-se astfel rivalităţi între dinastiile, oraşele şi familiile aristocratice italiene, dar şi în interiorul acestora. De pildă, Ioana I, regină de Napoli, a fost detronată în timpul Marii Schisme (1378-1417) întrucât îl susţinuse pe unul dintre pretendenţii la scaunul papal, în vreme

ce, în 1420, papa Martin al V-lea l-a susţinut pe Ludovic al IlI-lea de Anjou împotriva reginei Ioana a Il-a.

Rivalitatea dintre marile oraşe comerciale italiene a fost la fel de importantă. în vestul Mediteranei, Genova şi Pisa se aflau în competiţie pentru a deţine controlul asupra insulelor Corsica şi Sardinia, mai ales asupra portului Sassari. La începutul secolului al XlII-lea, galerele au înlocuit vasele cu vele latine în flotele de război italiene. Flota din Pisa a suferit o grea înfrângere în faţa flotei genoveze la Meloria, în anul 1284, ceea ce a dus la declinul flotei navale din Pisa. Genovezii au cucerit Porto Pisano, care a fost colmatat şi a încetat să mai fie folosit. în 1406, portul Pisa avea să fie cucerit de Florenţa, al cărui principal port va deveni însă Livorno, pe care Florenţa îl va cumpăra de la Genova în 1421.

Genova a fost un important centru comercial, deţinând un far impresionant, însă, spre deosebire de Veneţia, galerele nu erau construite de stat şi nici nu aparţineau statului. Persoane particulare, precum familia Doria, le construiau sau/şi le deţineau. între anii 1253 şi 1381, Genova s-a luptat de patru ori cu Veneţia, iar până la urmă Veneţia a ieşit biruitoare. Se păstrează un anumit caracter distinctiv în Regata Istorică a Republicilor Maritime, care se organizează în prima duminică din luna iunie, prin rotaţie la Amalfi, Genova, Pisa şi Veneţia. Dintre aceste oraşe, Genova este mai puţin cunoscută de turişti, însă are multe de oferit, atât centrul medieval, cât şi palatele construite la începutul epocii moderne.

însă cea mai mare parte a coastei mediteraneene s-a aflat sub controlul nu al oraşelor-stat mercantile, ci al statelor

guvernate de principi. Astfel, dinastia de Savoia a preluat controlul asupra oraşului Nisa în 1388, control pe care l-a deţinut, cu excepţia perioadei Revoluţiei Franceze şi a epocii napoleoniene, până în anul 1860.

Franţa a preluat Languedoc (1229), Provenţa (1481) şi Roussillon (1659), ca parte a procesului de consolidare a statelor şi de stabilire a frontierelor în Europa.

Pe lângă sciziunile din sânul creştinătăţii apusene, prezenţa creştină a fost foarte pregnantă, ea extinzându- se considerabil odată cu *Reconquista* (Recucerirea) spaniolă, inclusiv în Insulele Baleare. Aceste secole şi-au lăsat amprenta prin numeroase biserici construite în întregul spaţiu mediteraneean creştin. Pe lângă construcţiile monumentale din zona urbană, există o mulţime de biserici, sanctuare şi alte lăcaşe de cult creştine şi în zonele rurale. Totodată, impactul

creştinismului nu a fost doar o chestiune a instituţiilor, structurilor şi vieţii clerului, care au dat dovadă de o mare vitalitate prin întemeierea şi răspândirea ordinelor franciscan şi dominican. Un astfel de exemplu este mănăstirea San Domenico Maggiore din Napoli, care merită vizitată, mai ales sacristia cu mormintele regale.

A existat totodată şi o solidă componentă laică, de pildă cruciadele. O alta a fost reprezentată de confreriile în care mirenii şi-au asumat un rol religios, cum ar fi activităţile caritabile. A existat o comuniune între cler şi mireni în rugăciune, în preocupările legate de vieţile sfinţilor şi în aspectele morale.

Structura instituţională a vieţii creştine, cu accent pus pe rolul mediator al clerului, a avut un pronunţat caracter international. Acest lucru era valabil atât în cazul lumii ortodoxe, cât şi în al celei catolice. Sistemele

episcopale erau structurate corespunzător, la fel ca instituţiile monastice şi ale confreriilor. Aceste organizaţii au contribuit la consolidarea rolului fundamental jucat de centrele de putere aflate la Constantinopol şi Roma. Autoritatea judiciară şi educaţională erau aspecte ale acestor structuri. Echivalentul musulman din lumea mediteraneeană era oraşul Cairo. Natura, dimensiunea şi rolul acestor sisteme au sporit semnificaţia Mediteranei, creând totodată legături în spaţiul mediteraneean. Clericii şi mirenii au călătorit foarte mult pentru a menţine aceste legături, iar corespondenţa era importantă pentru ei.

Moartea Neagră

Mediterana avea să se confrunte cu o criză cumplită în secolul al XIV-lea, Moartea Neagră. Această epidemie de ciumă a pătruns

în lumea mediteraneeană prin Crimeea în anul 1347. Negustorii genovezi care s-au refugiat în Crimeea în timpul invaziei mongole au adus această boală, transmisă probabil prin intermediul puricilor care trăiau pe şobolanii de pe corăbii, deşi rolul păsărilor infectate, al puricilor şi al păduchilor asupra oamenilor este discutabil. Epidemia s-a răspândit de-a lungul drumurilor comerciale, mai întâi în Bizanţ, iar apoi, via Alexandria, în estul Mediteranei. Din Messina, ciuma s-a întins cu repeziciune şi în vestul Mediteranei. Rata mortalităţii varia, însă în spaţiul mediteraneean a ajuns la o treime, iar în unele zone la aproximativ 50%. Şi mai grav este faptul că epidemia a reizbucnit cu pierderi grele, de pildă în Sicilia în anul 1360.

Pe lângă recurgerea la rugăciune, Moartea Neagră a obligat autorităţile să stabilească regimuri de carantină, care iniţial presupuneau patruzeci de zile de izolare preventivă. La Dubrovnik a fost introdusă o

carantină de treizeci de zile pentru călătorii suspecţi în anul 1377. în 1390 a fost creat un Minister al Sănătăţii pentru a impune aceste reglementări, deşi epidemia a izbucnit din nou acolo în 1426, 1457, 1482 şi între anii 1526-1527, când au murit aproximativ 20 000 de oameni, adică un sfert din populaţie. între anii 1575-1577, cam tot atâţia au murit la Veneţia.

Exacerbată din cauza schimbărilor climatice şi a instabilităţii politice tot mai mari, Moartea Neagră i-a obligat pe latifundiari, negustori, ţărani şi târgoveţi să se adapteze unui nou context economic. Presiunile la care au fost supuse societăţile rurale şi urbane au sporit tensiunile sociale, iar în unele locuri au condus la pauperizare. în acelaşi timp, reacţia faţă de noile circumstanţe a implicat o anumită redresare economică în secolul al XV-lea, pe măsură ce s-a diminuat rolul agriculturii de subzistenţă. Această dezvoltare

economică a dus la apariţia Renaşterii şi la creşterea nivelului de trai, în contextul în care nu a mai existat un conflict major în Peninsula Italică în intervalul dintre Pacea de la Lodi (1454) şi invazia franceză (1494).

Comerţ

Dacă Moartea Neagră a afectat profund lumea mediteraneeană, lezându-i de pildă pe negustorii catalani care făceau comerţ în nou cucerita Sardinia, acest lucru făcea parte dintr-o criză mai largă în Eurasia. în acelaşi timp, reţelele comerciale existente au continuat să răspundă oportunităţilor ca parte dintr-un sistem în care activitatea şi specializarea reflectau o continuitate a informaţiilor şi a comerţului.

Dezvoltarea comerţului cu sclavi era ilustrarea perfectă a felului cum negustorii ştiau să tragă foloase. Comerţul cu sclavi aduşi din afara graniţelor creştinătăţii se

făcea mai ales în târgurile de sclavi din spaţiul mediteraneean, întrucât practica sclaviei era mai bine înrădăcinată aici decât în nordul Europei, unde era mai importantă iobăgia. Lumea islamică mediteraneeană obţinea sclavi din Africa subsaharianăă până în Africa de Nord, din Tunis sau Tripoli; în secolele al IX-lea şi al X- lea, din Balcani, ceea ce reflecta lipsa unei puteri balcanice solide şi vulnerabilitatea zonei balcanice în fata invaziilor; iar din Europa Occidentală, prin negustorii din Marsilia şi Veneţia. Ultima sursă a fost nimicită de Biserică.

în creştinătatea mediteraneeană, mai ales în Sicilia, în sudul Peninsulei Italice, sudul şi estul Spaniei, în Creta, Cipru şi Insulele Baleare, sclavia era omniprezentă şi oferea forţă de muncă pentru agricultură, industrie, minerit, transport şi activităţi domestice. Aceasta era o consecinţă a moştenirii sclaviei

din epoca antică, a cuceririi islamice şi a faptului că acum puteau fi aduşi noi sclavi în urma atacurilor asupra lumii islamice. Aceste zone conţineau o formă de societate hibrid crestin-musulmană.

Invaziile şi comerţul produceau sclavi. Astfel, în 1135, regele normand Roger al II-lea al Siciliei a invadat insula Djerba din apropierea Tunisiei, ucigând sau înrobind cea mai mare parte a populaţiei. în anul 1310, când locuitorii insulei s-au revoltat împotriva dominaţiei aragonezilor, trei sferturi din populaţie era înrobită. în anul 1287, când Minorca şi Ibiza au fost cucerite de Alfonso al III-lea al Aragonului, mare parte din populaţia musulmană a fost vândută în pieţele de sclavi de la Palma, Palermo şi Valencia. Prin intermediul târgurilor de sclavi din Tunis şi Tripoli, negustorii catalani importau sclavi din Africa de Nord pentru pieţele spaniole din

Barcelona, Cartagena, Valencia şi Palma. Alţii se îndreptau către târgul de sclavi din Palermo. Totuşi, sursele principale de sclavi pentru Mediterana creştină se aflau în zona estică, mai ales în Balcani, Marea Neagră şi Anatolia. în Bizanţ erau căutaţi sclavii aduşi din oraşe arabe, care erau meşteşugari pricepuţi.

Sursele de sclavi pentru vestul Mediteranei s-au extins şi au devenit mai profitabile după a Patra Cruciadă din 1204, care a dus nu doar la crearea Imperiului Latin în stil colonial, despre care am discutat anterior, ci şi la participarea italiană la economia bazată pe comerţul de sclavi din Marea Neagră. Sclavii de aici erau exportaţi în spaţiul mediteraneean, atât în zonele musulmane, cât şi în cele creştine. Acest comerţ a continuat şi după căderea Imperiului Latin în anul 1261, când Imperiul Bizantin şi- a îndreptat privirea

înspre veneţieni şi genovezi care aveau baze importante la Constantinopol pentru comerţul extern şi protecţie navală. Veneţia avea un agent diplomatic şi comercial *(bailo)* la Constantinopol.

La sfârşitul veacului al XlII-lea, negustorii italieni jucau un rol important în Londra; ei au început să navigheze către Anglia direct prin strâmtoarea Gibraltar, desi numărul de corăbii care veneau direct din Mediterana era limitat. Italienii veneau în Anglia pentru a cumpăra lână pe care o exportau în Ţările de Jos şi în nordul Franţei, însă erau implicaţi în multe alte activităţi comerciale şi financiare. Totuşi, principalele legături economice ale Londrei erau cu Ţările de Jos, mai precis cu Anvers, Bruges şi Gent. Italienii căutau produse şi pieţe pentru integrarea economiilor regionale într-o

economie mai largă. Această integrare era legată de dezvoltarea producţiei industriale, de pildă a industriei textile, şi de crearea unor sisteme bancare. Această activitate a generat o bogăţie care a contribuit la finanţarea mişcării culturale din epoca Renaşterii, mai ales în Italia între secolele al XV-lea şi al XVI-lea.

în spatele realităţii economice din spaţiul mediteraneean şi dincolo de graniţele sale se aflau o societate profund inegalitară şi o muncă fizică împovărătoare într-o epocă în care progresul tehnologic era limitat. Sardinia producea grâne, sare şi argint, însă condiţiile de muncă erau extrem de grele. în Cipru, în secolul al XV-lea şi la începutul secolului al XVI-lea, norma anuală de lucru a iobagilor era de 111 zile.

Cultura şi cunoaşterea erau aspecte ale comerţului cu bunuri, oameni şi idei. Ceea ce era nou şi actual includea

redescoperirea cunoştinţelor din epoca greacă şi latină clasică, mai ales în Italia începând cu secolul al XIV-lea. Această redescoperire confirma practici şi obiective în ce priveşte autoritatea trecutului, şi oferea cunoştinţe, stiluri şi forme de expresie pentru numeroase discipline, cum ar fi medicină, filosofie, istorie, literatură, patristică şi cartografie. Această renaştere culturală reprezenta o punte de legătură în spaţiul mediteraneean, mai ales între zona greacă şi cea latină. Era o renaştere care îşi trăgea seva din modelul prin care ştiinţa şi filosofia musulmană şi iudaică, în mare parte de origine greacă, au îmbogăţit Europa creştină.

Acest factor nu a fost nici pe departe singular în ce priveşte rădăcinile Renaşterii. Un alt element semnificativ, la care am făcut deja referire, a fost sciziunea dintre împăraţii Sfântului Imperiu Roman şi papi, precum şi

oportunităţile astfel create pentru oraşele italiene şi pentru familiile aristocratice de a profita de pe urma acestui avantaj. Obţinând sau păstrându-şi independenţa şi sporindu-şi autonomia, ele au reuşit să- şi menţină controlul asupra bogăţiilor deţinute, fiind încurajate să participe la un proces de patronaj cultural competitiv.

Adriatica venetienilor

J

Pe coasta croată pot fi vizitate multe situri care reflectă expansiunea veneţiană în Dalmaţia (Croaţia de astăzi), deşi există o mică porţiune slovenă în nordul Istriei. Oraşul Zara (Zadar) s-a aflat sub stăpânirea Veneţiei din anul 1202 (când a fost cucerit în timpul celei de-a Patra Cruciade) până în 1358, şi, după o scurtă perioadă de dominaţie maghiară, a revenit sub stăpânirea Veneţiei din 1409 până în 1797; Ragusa (Dubrovnik) din 1205 până în 1358; şi Spalato (Split) din

1327 până în 1358. Din 1420 până în 1797, cea mai mare parte a Dalmaţiei a fost veneţiană. în zona sudică, Durazzo (Dürres) din Albania s-a aflat sub stăpânirea Veneţiei din 1202 până în 1268 şi din 1394 până în 1501; Corfu a fost cumpărat de la angevini în 1386. Printre insulele din Croaţia care s-au aflat sub stăpânirea veneţienilor se numără Cherso/Cres şi porturi precum Rovigno/Rovinj din Istria. Printre siturile slovene cu o puternică influenţă veneţiană se numără portul Piran, care a fost veneţian din anul 1283. Dalmaţia era foarte importantă pentru Veneţia nu doar ca o sursă de lemn pentru comerţ, ci şi ca zonă tampon pe uscat şi pentru rutele maritime. Era extrem de necesară pentru a proteja porturile de atacuri externe.

Din 1302, galerele veneţiene au fost construite la Arsenale. A apărut apoi un nou şantier naval, iar Arsenale a inclus clădirile auxiliare necesare. Au existat şi alte şantiere

navale importante în imperiul veneţian la Candia, Corfu, Zante, Zara şi Retimo (Rethymno).

Navigaţie şi corăbii

Navigaţia pe mări cunoscute a fost o chestiune de experienţă, memorie şi cultură orală, dar şi poveşti despre călătorii din trecut. Cunoştinţele dobândite şi acumulate erau cruciale, mai ales despre curenţi, bancuri de nisip, vânturi, ancoraje sigure, surse de apă şi piraţi. Totuşi, modalităţile de transmitere a acestor cunoştinţe, în afara transmiterii pe cale orală, erau limitate. De aceea, toată atenţia se îndrepta înspre căpitanii şi marinarii mai vârstnici şi mai experimentaţi. Existau portulane, adică hărţi care ofereau instrucţiuni de navigaţie suplimentare pentru zonele de coastă. Aceste hărţi erau împânzite cu o reţea de loxodrome, curbe care indicau, la început, direcţia vântului, iar ulterior, direcţia nord-sud.

Oferind indicaţii pentru navigaţie şi ancorare, hărţile au căpătat mai multă precizie odată cu trecerea timpului.

Aceste hărţi nu erau singurele instrumente de navigaţie, adică mijloace de a indica poziţia şi direcţia, precum şi impactul vântului, al fluxului şi refluxului. Occidentalii începuseră să folosească busola pentru navigaţie în secolul al XH-lea, oferind o nouă formă de informaţie. însă, de-a lungul timpului, busola a suferit modificări. A fost iniţial un ac care plutea pe apă, apoi a devenit un indicator rotativ, iar în secolul al XV-lea s-a redus diferenţa dintre nordul geografic şi nordul magnetic. Cu toate acestea, capacitatea de a măsura distanţa străbătută pe mare a rămas o problemă.

Progresele din domeniul navigaţiei, de pildă sporirea numărului de pânze, precum şi varietatea formelor pânzelor au permis o

viteză mai mare, posibilitatea de a naviga mai bine în condiţii dificile şi o flexibilitate sporită.

Mediterana era prezentă pe hărţi datorită interesului pentru Ţara Sfântă. Biblia a reprezentat o sursă de inspiraţie semnificativă pentru întocmirea hărţilor, iar tradiţia medievală de decorare a pereţilor şi de anluminare a manuscriselor a oferit oportunităţi pentru hărţi scripturale. Ierusalimul era aşezat în centrul hărţilor lumii creştine *(mappae mundi)* pe care apăreau trei continente – Asia, Africa şi Europa – despărţite de Mediterana.

După eşecul cruciadelor, pelerinajele în Ţara Sfântă au continuat, mai ales pe mare, pornind de la Veneţia. Pentru cei mai mulţi pelerini, era prima lor călătorie pe mare, iar mulţi sufereau de rău de mare. în Europa creştină, preocuparea constantă pentru Ţara Sfântă s-a reflectat în reproducerea peisajelor

din locurile sfinte, precum şi în literatura religioasă, ceea ce le-a permis potenţialilor pelerini să rămână acasă. Peisajele din locurile sfinte erau, pe de o parte, reale, iar pe de altă parte imaginare, întruchipând credinţa, identitatea şi preocupările creatorilor.

Soarta Constantinopolului

în timpul domniei regelui Ioan I (1385-1433), portughezii au cucerit oraşul Ceuta din Maroc, în urma unui atac-surpriză din anul 1415, acesta fiind începutul unei campanii de cucerire şi de expansiune în partea de vest a coastei Africii. A urmat oraşul Tangier în 1471, după ce un atac al portughezilor eşuase în 1437; în timp ce în partea de est, Spania a cucerit Melilla în 1497, Mers el Kébir în 1505, Oran în 1509, Tripoli în 1510 şi Bone (Annaba) în 1535.

însă, pentru contemporanii europeni,

expansiunea turcilor otomani era mai semnificativă şi mai

>

ameninţătoare. La sfârşitul secolului al XIV-lea, turcii cuceriseră o mare parte din Balcani, stabilindu-şi capitala la Adrianopol (Edirne) în 1363. Acest proces a continuat prin cucerirea Salonicului în 1430 şi a Peloponesului în 1446-1447, după ce zidul defensiv construit de-a lungul istmului Corint *(Hexamilion)* fusese străpuns. între anii 1390 şi 1400, Europa creştină încercase să ceară sprijinul lui Timur Lenk (Tamerlan) împotriva turcilor. însă Timur i-a înfrânt pe mameluci în 1400, cucerind Siria. în 1402, i-a zdrobit pe turci la Ankara, luându-l ostatic pe Baiazid I, iar apoi, tot în acelaşi an, a cucerit lonia şi a asediat Smirna (îzmir), unde i-a decapitat pe cavalerii ospitalieri care apăraseră cetatea. Regele Aragonului a trimis un emisar la Timur, o dovadă a importanţei care i se acorda de cealaltă parte a Mediteranei. însă Timur a murit în 1405, iar imperiul său s-a destrămat la scurt timp după aceea. După

moartea lui Baiazid în captivitate, în 1403, a urmat o perioadă de conflicte interne, când fiii săi s-au luptat pentru putere, Mehmed I (domnie 1413- 1421) ieşind biruitor. Succesorul său, Murad al II-lea (domnie 1421—1444, 1446-1451), a încercat să recucerească ce se pierduse după înfrângerea din 1402. El s-a luptat cu rebelii, cu vecinii creştini, precum şi cu statele turce independente din Anatolia.

Constantinopol era acum capitala imperială a unui imperiu mult diminuat. Deşi fusese grav avariat în a Patra Cruciadă, totuşi rămăsese un oraş impresionant. în lucrarea sa *Liber Insularum Archipelagi* (1420), Cristoforo Buondelmonti, un călugăr florentin, a oferit o vedere panoramică a oraşului, singura care s-a păstrat din epoca anterioară cuceririi sale. El a ilustrat fortificaţiile construite de împăratul Teodosie al II-lea între anii 412-413, precum şi aşezarea oraşului pe un promontoriu scăldat de apele

Cornului de Aur, ale Bosforului şi ale Mării Marmara. La nord de Cornul de Aur se afla centrul comercial Pera (azi Beyoglu), cu Turnul Galata construit în 1348. Deschis turiştilor, turnul cu restaurantul, cafeneaua, clubul de noapte şi lifturile sale oferă astăzi o panoramă spectaculoasă asupra centrului istoric al Constantinopolului. Buondelmonti a ilustrat vestigiile hipodromului roman aflat lângă maiestuoasa şi impunătoarea Hagia Sophia, construită pentru împăratul Constantin cel Mare, cu monumentala columnă a împăratului lustinian. Acesta era unul dintre elementele care s-au păstrat din Mese, un drum procesional care ducea la palatul imperial.

Asupra Bizanţului se exercitau presiuni tot mai mari, atât externe cât şi interne, deşi continuarea ritualurilor imperiale avea ca scop ascunderea pierderilor suferite.

Instabilitatea internă rămăsese o mare problemă, iar acest lucru a încurajat intervenţiile străine. în 1354, împăratul loan al V-lea (domnie 1341-1376, 1379-1390, 1390-1391) a preluat puterea de la socrul său loan al VI- lea (domnie 1347-1354), cu sprijinul lui Francesco Gattilusio, un corsar genovez care, în anul 1355, a cucerit insula Lesbos ca zestre pentru sora regelui loan al V-lea. în 1366, Gattilusio a ajutat la recucerirea oraşului Gallipoli aflat sub stăpânirea turcilor. Insula Lesbos a oferit bogăţii de recolte, alaun, sare şi piraterie. Pe lângă războaiele civile, domnia lui loan al V-lea s-a confruntat cu Moartea Neagră şi cu înaintarea turcilor în Europa, într-adevăr, în 1371, loan al V-lea a recunoscut suzeranitatea sultanului Murad I. Gallipoli a fost retrocedat turcilor în 1376. Conducătorii bizantini s-au mulţumit cu încercările zadarnice de a obţine sprijin din

partea altor europeni. în 1425, Manuel al II-lea a acceptat să plătească tribut sultanului.

în 1453 Constantinopolul a căzut. Acest centru al puterii, care rezistase în faţa atacurilor non-creştine aproape un mileniu, inclusiv asediilor turcilor din 1394— 1402 şi 1422, a căzut după cincizeci şi patru de zile de bombardamente şi atacuri. Nu s-a mai repetat rebeliunea care întrerupsese asediul din 1422. Superioritatea numerică a turcilor (circa 80 000 de turci faţă de 10 000 de apărători) a fost crucială, dar şi folosirea eficientă a armelor de foc sub îndrumarea dibace a sultanului Mehmed al II-lea. Artileria, inclusiv şaizeci de noi tunuri construite la atelierul de turnătorie de la Adrianopol, a anihilat flota bizantină şi a sfărâmat zidurile oraşului, creând breşe prin care s-a pătruns în cetate. Totodată, valorificând realizările sultanului Baiazid I

care, în anii 1390, construise un şantier naval la Gallipoli, oferind o ancorare în siguranţă şi depozitele necesare, Mehmed a creat o flotă care a împiedicat sprijinirea oraşului Constantinopol. în timpul atacului, Mehmed a transportat corăbii pe uscat către Cornul de Aur, de unde soldaţii săi au reuşit să străpungă zidurile cetăţii.

Deşi restul Europei creştine trimisese mult prea puţine ajutoare, căderea Constantinopolului a reprezentat o puternică lovitură psihologică asupra creştinătăţii, zguduind din temelii moştenirea comună a Răsăritului şi Apusului. Odată cu împăratul Constantin al Xl-lea (domnie 1449-1453), care a murit apărând oraşul, Imperiul Roman de Răsărit a fost redus la fragmente care aveau să cadă curând, precum Peloponesul în 1460. Grecilor le-a rămas speranţa potrivit căreia Constantin se va dovedi a fi „împăratul de

Marmură” care se va scula din peştera unde fusese aşezat de un înger şi îi va alunga pe turci.

Prin cucerirea Constantinopolului, turcii au dobândit un important centru comercial şi logistic, şi au câştigat prestigiu atât în lumea musulmană, cât şi în lumea creştină, preluând o tradiţie imperială impresionantă. Ei şi-au mutat capitala la Constantinopol, unde a rămas de- a lungul întregii perioade imperiale, în timp ce Mehmed a fost supranumit „Cuceritorul”, primind titlul bizantin de „Caesar”. Ordinea politică a lumii mediteraneene fusese reconfigurată din temelii.

5. Mediterana la începuturile Epocii Moderne (1453-1600)

După ce a scăpat ca prin urechile acului dintr-un naufragiu pe Mediterana, pe când era copil, a fost apoi la un pas să fie ucisă, pentru ca mai târziu să fie prinsă de piraţi şi vândută unui bordel din Mytilene de pe insula Lesbos. Adevăr? Ficţiune? Vorbim despre Marina din piesa *Pericle* de Shakespeare.

Shakespeare şi Mediterana

Călătoria experimentată la mâna a doua este crucială. în felul acesta răspunsurile celor care încă nu au vizitat un loc anume, şi poate că nici nu îl vor vizita vreodată, sunt pregătite, îndrumate şi înţelese. Călătoria descrisă este pe de o parte imaginară, iar pe

de altă parte o relatare a ceea ce s-a petrecut în realitate; şi, ca în *Odiseea,* această distincţie este destul de greu de făcut. La fel şi în cazul scenariilor unor filme artistice contemporane, precum filmul *Mamma Mia!* (2008), a cărui acţiune se petrece pe o insulă din Marea Egee, dar care a fost filmat pe o insulă croată.

La începuturile epocii moderne, cele mai fascinante călătorii, şi nu doar pentru britanici, au fost cele ale personajelor din piesele lui Shakespeare. Furtunile şi naufragiile din Mediterană au jucat un rol important în multe piese de teatru, atât ale lui Shakespeare (care nu a fost niciodată acolo), cum ar fi *Neguţătorul din Veneţia, A douăsprezecea noapte, Poveste de iarnă, Pericle* şi *Comedia erorilor,* cât şi ale altor dramaturgi. în *Furtuna,* printr-un act de magie, Prospero îl face să naufragieze pe regele Alonso de Napoli, la întoarcerea de la

nunta fiicei sale Claribela cu regele Tunisului care, pe vremea lui Shakespeare, probabil că era musulman. Ticălosul Antonio o respinge pe Claribela ca posibilă succesoare la tronul regatului Napoli pe motiv că „locuieşte acum la capătul pământului”. în *Poveste de iarnă,* corabia în care se află Antigonus naufragiază în apropierea coastei Boemiei, iar Antigonus, ajuns pe ţărm, este mâncat de un urs. însă, aşa cum apărea pe hărţile contemporane, precum *Harta Europei* întocmită de cartograful Mercator în 1554, Boemia era departe de ţărm.

Naufragiile se află la baza acţiunii piesei *Negustătorul din Veneţia,* întrucât din cauza lor Antonio îşi pierde corăbiile şi nu îşi mai poate plăti datoria. Printre corăbiile naufragiate se numără şi una din Tripoli. împrumutul presupune asumarea unor riscuri, iar Shylock profită de această situaţie în care

piaţa asigurărilor este foarte limitată. Caracterul episodic şi nesiguranţa comerţului sunt evidente întrucât Antonio riscă să-şi piardă viaţa. Informaţiile legate de comerţ erau o parte crucială a vieţii mediteraneene, la fel şi informaţiile despre piraterie şi mişcările flotelor.

O furtună năprasnică este importantă şi pentru acţiunea piesei *Othello,* întrucât distrugerea flotei turceşti care se pregătea să invadeze insula Cipru i-a ajutat pe veneţienii trimişi pentru a apăra insula să-şi dea frâu liber geloziei de care profită lago. Dacă generalul Othello ar fi trebuit să se lupte cu turcii, aşa cum făcuse în trecut şi ieşise biruitor, atunci acţiunea piesei ar fi fost diferită, punându-se în evidenţă caracterul marţial al eroului. în realitate, insula Cipru fusese cucerită în 1570- 1571, însă piesa *Othello,* scrisă probabil în 1603, s-a inspirat

din lucrarea *Un capitano moro* de „Cinthio” (Giovanni Battista Geraldi, 1504-1573). La începutul actului al II-lea din *Othello,* Montano, guvernatorul veneţian al Ciprului, priveşte înspre mare, unde nu vede altceva decât mişcarea apelor învolburate, şi ne oferă o descriere captivantă a vulnerabilităţii corăbiilor de lemn:

- Căci prea năvalnic vântul a vorbit
Pământului. Furtună-aşa grozavă
Nicicând nu sguduit-a parapetul.
De-o fi turbat pe mare tot aşa, -
Ce pântec de stejar a mai putut
Să stea'n ţâţâni isbit de munţi de apă?
Ce veşti afla-vom oare după aceasta?
Al doilea cavaler:
- Desigur flota turcă-i risipită.
Căci stai pe ţărmul care spumegă
Şi uită-te cum valuri furioase

Parcă lovesc în nouri cu talazul;
Cu coama-i ’naltă, ca o nagodă,
Se sgudue de vânt şi par că-aruncă
Pe Carul mare-aprins ţâşniri de apă
Să stingă rugurile polului
Cel veşnic nemişcat. în viata mea
> > >
Un clocot ca acesta n-am văzut.
Montano:
- De n-a găsit vreun adăpost în golfuri,
S-a dus în fundul mării flota turcă
Cu neputinţă e să ţină piept.
Al treilea cavaler:
- Veşti nouă, domnii mei: S-a
dus răsboiul
Furtuna-oarbă-a prăpădit pe Turci -
Şi planul le-a stricat. Un nobil vas
Veneţian fu martor la prăpădul
Şi scufundare-aproape-a flotii-ntregi.****

Aşa cum se întâmpla în teatrul antic grec, şi

în general înainte de apariţia cinematografiei, relatarea trebuia să compenseze absenţa imaginii. Furtunile şi naufragiile erau esenţiale pentru desfăşurarea acţiunii, ele aflându-se în centrul unor scene dramatice. în piesa *A douăsprezecea noapte,* căpitanul remarcă:

... după ce corabia

se frânse,
şi cu alţii, prea puţini,
Te-ai prins de barca noastra de salvare (I, n)

Mai târziu, Antonio spune „din ale mării fălci înspumegate" (V, i).

în *Poveste de iarnă,* bufonul zăreşte de pe ţărm un naufragiu pe marea învolburată:

Ce strigăt sfâşietor al bietelor suflete!
Acum îi zăreşti, dar în clipa următoare au

pierit;
Corabia străpunge cerul cu catargul
Iar spuma se revarsă iute, de parcă
Ai înfige un buşon într-un butoi... şi vezi cum
Apele învolburate înghit corabia; sărmanele
suflete urlă, în timp ce marea îi
batjocoreşte. (III, iii)

Călătoriile pe timp de iarnă erau cele mai dificile şi mai periculoase, nu doar în cazul călătoriilor lungi, ci şi în cazul călătoriilor mai scurte, atât de importante pentru comerţ şi transport. în general, călătoriile, atât pe mare, cât şi pe uscat, care puteau să fie făcute pe timp de vară erau imposibile pe timp de iarnă, ceea ce nu mai este valabil în zilele noastre. în timpul iernii, călătorii aveau de înfruntat drumuri înzăpezite, râuri îngheţate şi vânturi năprasnice. De asemenea, zilele mai scurte

reprezentau o problemă serioasă pentru navigaţia în zonele costiere.

Iar pe lângă toate aceste neajunsuri, hărţile pentru zonele costiere erau adesea imperfecte sau inexistente, la fel ca farurile. Navigaţia se desfăşura în condiţii extrem de dificile fără instrumentele care aveau să fie inventate mai târziu. Drept consecinţă, experienţa marinarilor mai vârstnici era un element crucial pentru înţelegerea condiţiilor de navigaţie.

Pe lângă încercarea de a găsi soluţii practice, exista şi credinţa potrivit căreia vrăjitoarele şi alte forţe oculte pot să direcţioneze vânturile. Această credinţă este ilustrată în piesa *Macbeth,* când o vrăjitoare îi promite unui marinar, care călătorea de la Londra la Alep (Siria), că îl va ajuta să se răzbune pentru insolenţa soţiei sale. Rolul forţelor oculte şi al religiei de a domoli

spiritele rele şi de a aduce noroc călătorilor îşi are rădăcinile în Antichitate, ceea ce explică existenţa multor sanctuare în zonele de coastă.

în piesele lui Shakespeare sunt frecvente referirile la naufragii, chiar şi în piesele a căror acţiune se desfăşoară departe de mare, ca în *Cei doi tineri din Verona:*

> Haide, fugi ca să-ţi salvezi corabia de la naufragiu,
> Ea nu poate pieri cu tine la bord,
> Căci ţie îţi este sortită o moarte pe uscat. (I, i)

în scena următoare, Julia se referă la „marea dezlănţuită" (I, ii), iar apoi la „oceanul sălbatic" (II, vii). în piesa *Doi veri de stirpe aleasă,* fiica temnicerului îşi imaginează un naufragiu (III, iv), iar în *Richard al III-lea,* George, duce de Clarence, închis în temniţă, îşi închipuie că se îneacă în mare cu puţin

timp înainte să fie înecat într-un butoi cu vin în Turnul Londrei. în *Măsură pentru măsură,* a cărei acţiune se petrece la Viena, faptul că Angelo o părăseşte pe Mariana este descris în termenii unui naufragiu în care fratele ei se îneacă, iar averea este pierdută (III, i). Această explicaţie dezvăluie nenumăratele vulnerabilităţi ale personajelor, vulnerabilităţi prezente mai ales în cazul femeilor, şi cu atât mai mult în cazul femeilor din înalta societate, lucru demonstrat într-o serie de piese.

în piesele lui Shakespeare se reflectă şi evenimente istorice din spaţiul mediteraneean. Prinţul din Maroc o peţeşte fără succes pe Porţia în *Neguţătorul din Veneţia:* Marocul reuşise să respingă un atac al portughezilor în anul 1578, un eveniment major în Mediterana şi în istoria lumii, întrucât graniţa dintre islam şi creştinătate a fost stabilită atunci în vestul Mediteranei

până la invazia franceză a Algeriei în 1830. Totodată, graţie unei invazii reuşite a regelui Filip al II-lea al Spaniei, Portugalia, condusă de regii Spaniei între anii 1580 şi 1640, nu şi-a mai redobândit niciodată elanul cuceritor. Iar regina Elisabeta I a încercat să facă o alianţă cu Marocul împotriva regelui Filip al II-lea.

O imagine mai puţin atrăgătoare a Africii de Nord ne- a oferit-o Shakespeare în *Titus Andronicus,* în care maurul Aaron, servitorul şi iubitul Tamorei, regina goţilor şi noua împărăteasă a Romei, sugerează violarea Laviniei şi asasinarea lui Bassianus, iar apoi îl învinuieşte pe nedrept pe Titus. Piesa se încheie cu scena în care noul împărat porunceşte să fie pedepsit Aaron, „blestematul de maur", cauza tuturor fărădelegilor.

Extindere otomană

Soarta oraşului era pecetluită: turcii se aflau în Peninsula Italică, iar consecinţele erau devastatoare. în anul 1480, 132 de corăbii şi 12 000 de soldaţi au ajuns la Otranto, în sud-estul peninsulei, la 540 de kilometri de Roma. Oraşul a fost cucerit, iar locuitorii săi măcelăriţi sau luaţi în robie. Imperiul Roman de Apus se destrámase cu un mileniu înainte, în anul 476, iar o nouă cucerire a Europei Occidentale părea iminentă. în 1463, Critobul, guvernatorul insulei Imbros, scria că Mehmed al II-lea se hotărâse să-şi construiască o flotă „fiindcă a înţeles că puterea maritimă era un lucru extraordinar". Iar faptul că a reuşit să facă acest lucru reflectă iscusinţa lui Mehmed de a crea un sistem de conducere care avea caracteristici birocratice. Pe de o parte, reuşita lui s-a datorat încorporării practicilor bizantine, însă a existat şi o tranziţie în cultura turcă de la tribalism la un sistem de stat, chiar dacă această tranziţie a întâmpinat

rezistenţă şi s-a ajuns chiar la răscoale, precum cea din Anatolia în anii 1600.

înaintarea turcilor părea inexorabilă, iar cuceririle se succedau într-un ritm alert: Corint (1458), Lesbos (1462), Negroponte (1470), cea mai importantă sursă de grâne pentru insula Rodos, Cefalonia în 1479 şi Albania, după o luptă îndelungată, între 1478-1479. Cucerirea insulei Negroponte (Evia) i-a alarmat pe veneţieni şi a dus la extinderea şantierului naval Arsenale din Veneţia. în 1458, Ragusa (Dubrovnik; Ragusa era denumirea oficială a Republicii Dalmaţia) a acceptat să plătească sultanului un tribut anual în schimbul semnării unui tratat comercial avantajos. Această relaţie a durat până în anul 1808, când oraşul şi-a pierdut independenţa, intrând în componenţa regatului napoleonian al Italiei: trupele franceze preluaseră controlul în 1806.

Otranto a demonstrat că Marea Adriatică nu constituia o barieră; se putea face chiar o paralelă cu invazia sudului Peninsulei Italice din anul 280 î.Hr. de către Pyrrhus, regele Epirului. Era uşor de înţeles de ce războiul, unul dintre cei patru călăreţi din Apocalipsă, era prezentat adesea sub înfăţişarea unui turc, ca în gravura lui Albrecht Dürer din 1497—1498. Aceste temeri au avut un ecou tot mai puternic în cultura umanistă a Renaşterii, mai ales în Italia.

Tunurile au jucat un rol important în aceste campanii de cucerire întreprinse de turci, mai ales în cazul cuceririi insulelor Lesbos şi Negroponte. în schimb, eşecul turcilor la Rodos în 1480, ca şi al napolitanilor în încercarea lor de a recuceri în grabă Otranto în acelaşi an, s-a datorat probabil neajunsurilor artileriei, care era inflexibilă şi avea o capacitate redusă de acţiune. în

spiritul politicilor dinastice turceşti fratricide, noul sultan, Baiazid al II-lea, l-a avut drept adversar pe fratele său Jem, care s-a refugiat în Europa creştină. De aceea, Baiazid a adoptat o atitudine prudentă în politica externă. Otranto a fost recucerit în 1481 de trupele napolitane aflate sub comanda lui Alfonso al Aragonului, fiul regelui de Napoli.

Perspectiva creştină nord-europeană asupra prezenţei turcilor în spaţiul mediteraneean se concentrează, în mod firesc, pe acele ţărmuri şi insule. Totuşi, cu adevărat impresionantă a fost capacitatea turcilor de a prelua controlul, până în anul 1520, a ţărmului din estul Mediteranei, recreând astfel dominaţia Bizanţului până la expansiunea musulmană începută în anii 630. Au existat probleme legate de legitimitate, prestigiu şi stabilitate în relaţiile cu alti conducători musulmani care au dus la conflicte dinastice, etnice şi politice,

toate acestea în contextul extraordinarei diversităţi a identităţii musulmane.

Cel mai important rival islamic al turcilor a fost sultanatul mameluc al Egiptului, care a deţinut supremaţia şi în Orientul Apropiat şi în Hejaz (vestul Arabiei). Mamelucii erau încă o forţă de temut, fiind capabili să organizeze campanii militare încununate de succes împotriva turcilor în sud-estul Turciei între anii 1465-1471 şi 1485-1491. Cele mai importante bătălii între cele două puteri au avut loc între anii 1516 şi 1517. Aceste bătălii s-au purtat pe uscat, însă rezultatele lor au influenţat situaţia din întreg spaţiul mediteraneean. în 1516, adversarii sultanului turc Selim I (domnie 1512- 1520) – sultanul mameluc Qansuh al-Ghuri şi şahul persan (iranian) Ismail – s-au apropiat ameninţător. Selim s-a îndreptat către est, neştiind pe care dintre adversari să-i atace, însă, dat fiind că

sultanul Qansuh se apropia de oraşul Alep din nordul Siriei, Selim a fost nevoit să-i atace pe mameluci. La Mar) Dabiq, pe 24 august 1516, una dintre bătăliile decisive din istoria Mediteranei, armata mamelucilor a fost nimicită. După aceea, Selim s-a îndreptat spre sud pentru a ocupa Orientul Apropiat, înainte de a cuceri Egiptul în 1517. Turcii au preluat controlul asupra oraşelor Mecca şi Medina, dobândind supremaţia în lumea islamică.

Când Selim a murit în 1520, el construia o flotă cu care se presupune că intenţiona să-i atace pe cavalerii Sfântului loan (ospitalieri) din Rodos care ameninţau calea maritimă dintre Constantinopol şi Egipt. în urma cuceririi Egiptului, puterea deţinută în estul Mediteranei devenise un factor mult mai semnificativ în geopolitica otomană, iar numărul musulmanilor aflaţi sub controlul otoman crescuse considerabil. în schimb,

cuceririle anterioare din zona balcanică reduseseră procentul musulmanilor din cadrul imperiului. Egiptul şi Siria produceau aproximativ o treime din venitul imperiului, iar influenţele arabe pe care le încurajau i-au determinat pe turci să pună accentul pe aspectele musulmane ale guvernării.

Din Egipt, turcii şi-au extins puterea de-a lungul coastei Africii de Nord, unde autoritatea lui Selim I a fost acceptată în Alger în 1517 de către Oruţ, un corsar vestit care preluase controlul oraşului cu un an înainte. După ce acesta a fost ucis de spanioli în 1518, fratele său Hayreddin „Barbarossa” (circa 1478-1546), a moştenit funcţia de guvernator. Relaţia reciproc avantajoasă a extins puterea otomanilor şi totodată a redus considerabil fluxul sclavilor dinspre Africa de Nord către Europa Occidentală. „Barbarossa” a cucerit oraşele controlate de spanioli în

Africa de Nord, inclusiv Bone (Annaba). Ajutându-i pe mauri să scape din Spania, „Barbarossa” şi-a întărit poziţia în Africa de Nord. în 1529, spaniolii au fost alungaţi din insula Peñón de lângă Alger, iar în 1533, „Barbarossa” a fost numit *Kapudan Pasha,* amiral al flotei otomane, precum şi guvernator al Africii de Nord. Aflat sub stăpânirea Spaniei din 1510 şi transferat (împreună cu Malta) de către împăratul Carol al V-lea sub stăpânirea cavalerilor ospitalieri din 1530, oraşul Tripoli a trecut sub stăpânirea otomanilor în 1551.

Puterea maritimă presupunea adesea cheltuirea unor resurse mai mari decât cele necesare pentru războiul terestru. Costurile pentru construirea navelor de război erau ridicate, la fel şi pentru aprovizionare şi salarii, fiindcă flotele nu puteau să trăiască din resurse locale, precum armatele terestre.

întrucât aveau de înfruntat provocări asemănătoare cu traversarea deserturilor, flotele erau aprovizionate cu hrană şi apă, ceea ce făcea dimensiunea echipajelor o problemă foarte serioasă.

Având în vedere competiţia acerbă pentru hrană, precum şi preţul ridicat al grânelor, se făceau mari eforturi pentru protejarea comerţului. Cucerirea Egiptului a încurajat dezvoltarea flotei maritime militare şi comerciale otomane, întrucât singurele legături viabile între Egipt şi Constantinopol erau cele maritime, această situaţie fiind valabilă şi în cazul Africii de Nord. Mehmed al II-lea a atacat insula Lesbos în 1462, fiindcă aici se afla baza operativă a piraţilor catalani care luau sclavi din zona Anatoliei. întrucât flota egipteană (mamelucă) fusese înfrântă de piraţii occidentali în apropiere de Ayas în anul 1510, turcii au reuşit să-şi consolideze

dominaţia în estul Mediteranei. Selim I a extins arsenalul naval de la Galata (pe celălalt ţărm al Cornului de Aur din Constantinopol), care a devenit unul dintre principalele şantiere navale ale imperiului. Cucerirea Egiptului a dus la înlăturarea dominaţiei veneţiene în Levant. Comerţul veneţian era acum dependent de otomani, însă, din păcate, extinderea imperiului a contribuit la răspândirea ciumei.

Hărţile întocmite în această perioadă au contribuit la dezvoltarea activităţii navale. Amiralul Piri Reis, născut în 1465 la Gallipoli, a scris *Kitab-i Bahriya {Cartea navigaţiei,* 1521), un tratat despre navigaţia maritimă care conţinea peste 200 de hărţi, inclusiv hărţi de navigaţie maritimă, ale ţărmurilor şi ale oraşelor. Erau descrise zone de coastă şi oraşe, ca Veneţia, ajungând chiar până în sudul Franţei şi în Spania. S-au păstrat peste

treizeci de manuscrise.

Turcii au beneficiat de pe urma declinului puterii navale a genovezilor şi veneţienilor. într-un război purtat cu veneţienii în 1499-1503, flota otomană a fost mai puternică. Aşa cum se obişnuia în epocă, flota otomană trebuia să sprijine operaţiunile terestre, mai curând decât să se angajeze efectiv în luptă. Tunurile erau transportate pe mare, însă, din cauza reculului, nu puteau fi detonate decât pe uscat. Lepanto (Năvpaktos) a fost cucerit în
1499, iar Modon (Methon) şi Coron, „ochii Veneţiei", în
1500. Acestea erau puncte de oprire în drum spre coloniile veneţiene din insulele Creta şi Cipru, precum şi poziţii strategice ale veneţienilor în Adriatica. Reacţia veneţienilor a fost inadecvată: flota lor a fost înfrântă la Zonchio în 1499 şi a eşuat în încercarea de a

cuceri Mytilene în 1501. Ca urmare a acestor eşecuri, teama de flota otomană a căpătat amploare în rândul veneţienilor, preocupaţi şi de luptele pentru putere din sânul creştinătăţii, sub forma războialelor italiene (1494-1559).

În zona Mării Egee, turcii au cucerit de la veneţieni insulele Karpathos şi Sporade de nord în 1538, iar Naxos în 1566; iar de la genovezi, insulele Samos în 1550 şi Chios în 1566. Nici Veneţia, nici Genova nu mai aveau capacitatea de a proteja astfel de poziţii expuse, amândouă fiind acum foarte departe de puterea maritimă pe care o deţinuseră în Evul Mediu şi care se extinsese în Marea Neagră. Expansiunea otomană s-a realizat atât prin cucerire, cât şi prin preluarea controlului, aşa cum s-a întâmplat în cazul insulei Chios, unde turcii au trecut de la impunerea plăţii tributului la ocupaţie directă;

sau în cazul insulei Naxos, care, în 1538, a fost obligată să recunoască suveranitatea otomană şi să plătească un tribut anual. Ulterior, insula Naxos a trecut sub conducerea directă a otomanilor. Unitatea din zona Mării Egee, pierdută de Bizanţ în 1204 şi refăcută parţial de turci în 1470, era acum complet refăcută sub dominaţia turcilor.

ASEDIUL INSULEI RODOS, 1522

Insula (unde se aflau cavalerii ospitalieri) supravieţuise asediului turcilor din 1480, în vreme ce Constantinopolul capitulase în 1453. Totuşi, Süleyiman Magnificul (domnie 1520-1566) a organizat un atac major în 1522, iar prezenţa lui în toiul luptelor i-a însufleţit pe soldaţii otomani. între timp, cavalerii ospitalieri construiseră bastioane de unde lansau foc de anfiladă şi consolidaseră şi lărgiseră zidurile de apărare cu scopul de a crea spaţiu de manevră pentru artilerie, în 1522, cavalerii ospitalieri, depăşiţi numeric, au rezistat în faţa atacurilor cu mult curaj, provocând pierderi grele în

rândul otomanilor, însă aceştia din urmă au detonat mine şi au folosit praf de puşcă pentru a crea o perdea de fum în timpul atacurilor. Rămaşi fără muniţie, cavalerii ospitalieri au capitulat în condiţii rezonabile. Acest asediu le-a sporit prestigiul în lumea creştină.

în perioada când turcii au ajuns să domine estul Mediteranei, occidentalii au început să se mobilizeze creând o forţă fără precedent, care, însă, din cauza opoziţiei francezilor, nu a avut acelaşi impact. Moştenirea habsburgică, burgundă, aragoneză şi castiliană s-a împletit în persoana lui Carol I al Spaniei, care a devenit împăratul Carol al V-lea (domnie 1519- 1556). Bunicii săi spanioli, Ferdinand de Aragon şi Isabella de Castilia, îi alungaseră pe mauri din Spania şi cuceriseră sudul Italiei. Căderea Granadei în 1492 pusese capăt dominaţiei maurilor în Spania, iar în războaiele italiene, după ce a învins Franţa,

Spania a preluat controlul asupra Neapolelui (Napoli) şi Siciliei. Acest lucru a presupus un conflict pe uscat şi pe mare. Gaeta, o fortăreaţă strategică pentru apărarea drumului către Napoli dinspre nord, a fost cucerită de francezi în 1495 şi 1501, iar apoi recucerită de spanioli în 1496 şi 1504. Paralela cu luptele dintre puterile islamice este edificatoare, mai ales în ce priveşte participanţii, cauzele şi consecinţele. Astfel, atunci când a organizat o coaliţie împotriva Veneţiei în 1507, papa luliu al II-lea a excomunicat oraşul.

Au existat facţiuni în multe oraşe. La Genova, în 1528, familia Doria a fost iniţial de partea Franţei, dar apoi l-a sprijinit pe regele Carol al V-lea, i-a alungat pe francezi şi a creat o constituţie mai oligarhică ce s-a păstrat în perioada conspiraţiilor din 1547 şi 1548. La fel ca familia Doria, bancherii şi

negustorii genovezi au devenit un sprijin-cheie pentru sistemul spaniol, mai ales în domeniul financiar şi comercial, şi în regatul Napoli, unde aveau o intensă activitate ca negustori, proprietari de pământuri şi perceptori. într-un fel, această activitate era o reacţie faţă de impactul negativ al cuceririlor otomane din estul Mediteranei. La rândul lor, francezii au solicitat sprijinul otomanilor, trimiţând un emisar la Constantinopol în 1535.

în ciuda divergenţelor, Franţa, Spania şi statele italiene s-au opus Reformei protestante, care s-a răspândit, aşa cum se răspândise şi creştinismul în trecut, prin intermediul unor indivizi, grupuri şi scrieri pe tema protestantismului, însă în spaţiul mediteraneean, spre deosebire de Europa transalpină, ideile protestante nu s- au bucurat de sprijin politic. Ele au contribuit la

accentuarea vulnerabilităţii în faţa Inchiziţiei, care a fost folosită de papalitate.

PREZENTARE A VENEŢIEI

în 1500, Jacopo de' Barbari a întocmit o hartă a Veneţiei, pornind de la o cercetare amănunţită a străzilor şi a clădirilor. Totodată, el a folosit imagini panoramice realizate din diferite turnuri înalte (folosind fiecare turn ca un punct de observaţie, planul oraşului a fost împărţit în şaizeci de parohii), ceea ce înseamnă că harta este rezultatul unei abordări protodigitale inovatoare: el a creat o imagine compusă din multiple imagini parţiale. De asemenea, harta este încărcată de simbolism.

Prezenţa zeilor Neptun şi Mercur sugerează faptul că oraşul este binecuvântat de zei cu putere maritimă şi bogăţie provenită din comerţ. Oraşul era prezentat şi sub forma unui delfin, un simbol clasic şi creştin [1] J J deopotrivă. Comunitatea veneţiană era dominată de o elită oligarhică, iar 90% din populaţie era formată din *popolani* (oameni de rând). Patricienii veneţieni, ale căror nume erau înscrise în „Cartea de

Aur a Veneţiei", controlau Senatul şi administraţia publică. în „Cartea Roşie" erau înscrişi *cittadini,* cetăţeni din clasa de mijloc,

care nu aparţineau elitei. Clasa de mijloc era formată din negustori, avocaţi, doctori şi căpitani de vas. Poporul, în sensul strict al cuvântului, nu era înscris în nici o carte.

Drept răspuns la expansiunea otomană, regele Carol al V-lea, Veneţia şi papa Paul al III-lea şi-au unit forţele şi au lansat un atac în 1538 împotriva turcilor în Adriatica, unde ambele tabere aveau posesiuni costiere. însă turcii au reuşit să respingă acest atac la Preveza, la 27 septembrie. Bătălia a demonstrat importanţa deosebită a aspectelor tactice în războiul naval, precum şi gravele dificultăţi în a le depăşi pentru a obţine o capacitate combativă generală, de vreme ce problemele tactice au jucat un rol în împrejurări specifice în unele confruntări

particulare. Concentrarea bătăliei este o problemă-cheie în războiul naval. Conflictul între galere mai ales depindea de porturi şi locuri de ancorare fortificate care adesea ofereau avantaj apărătorilor.

Aşa s-a întâmplat la Preveza, unde turcii şi-au retras galerele pe plajă şi au continuat lupta la adăpostul fortificaţiilor. în această situaţie, amiralul genovez Andrea Doria a pierdut iniţiativa, întrucât echipajele sale consumau proviziile de hrană şi apă în timp ce luptau în largul mării. Amiralul avea de ales între atacarea turcilor aflaţi pe ţărm, care beneficiau de avantajul unor poziţii de luptă stabile, şi debarcarea trupelor sale în încercarea de a cuceri fortăreaţa cu un echipament inadecvat. Cum nici una dintre aceste opţiuni nu avea prea multe şanse de reuşită, unica opţiune realistă a amiralului Doria a fost retragerea. însă, în momentul

când a început retragerea, care reprezintă punctul vulnerabil în astfel de conflicte, velierele au rămas lipsite de apărare în faţa galerelor otomane, ai căror marinari odihniţi au reuşit să le ajungă din urmă şi să se urce la bordul lor.

Relatările cu privire la această bătălie diferă, lucru valabil pentru majoritatea bătăliilor navale (şi terestre) din această perioadă, ceea ce face dificilă analizarea factorilor specifici care au condus la reuşita militară. Aceste relatări diferite au legătură cu învinuirile reciproce din rândul aliaţilor. Totuşi, una dintre reuşitele tehnologice de la Preveza a fost faptul că o singură galeasă veneţiană de mari dimensiuni a rezistat în faţa atacurilor galerelor otomane. Prin urmare, veneţienii au construit şi alte galease, care se vor dovedi cruciale în bătălia de la Lepanto din 1571.

în 1541, în lupta dintre cele două imperii pentru supremaţie în bazinul mediteraneean şi pentru refacerea unei structuri similare Imperiului Roman, regele Carol al V-lea a iniţiat o cruciadă în Alger, un port strategic pentru musulmani în vestul Mediteranei. Această expediţie maritimă de mari proporţii, în care regele Carol a coordonat forţe militare din Italia şi Spania, a fost o realizare logistică impresionantă: 65 de galere, 450 de nave de sprijin şi 24 000 de soldaţi au pornit din Mallorca la mijlocul lunii octombrie. însă, în momentul debarcării trupelor, flota a fost puternic avariată în urma unei furtuni, pierzând aproximativ 150 de nave. Expediţia a eşuat, spre deosebire de cea condusă de regele Carol la Tunis cu sase ani înainte.

între anii 1542-1544, „Barbarossa”, cu 110 galere, a colaborat cu francezii împotriva regelui Carol al V-lea, atacând Catalonia

(1542), cucerind Nisa (1543) şi jefuind oraşele de pe ţărmul italian (1544). Aceste succese au fost posibile datorită folosirii portului Toulon ca bază militară pe timpul iernii. Tripoli a fost cucerit de turci în 1551, când turcii au lansat atacuri în zona de coastă a Peninsulei Italice, iar în 1552, când Henric al II-lea al Franţei l-a atacat pe Carol al V-lea, turcii au trimis aproximativ o sută de galere în vestul Mediteranei, sub conducerea lui Drăguţ (Turgut Reis), cel mai de seamă comandant al forţelor navale otomane de la mijlocul secolului al XVI-lea. Născut în apropiere de Bodrum, el a devenit un artilerist iscusit şi protejat al lui „Barbarossa”. Guvernator al insulei Djerba din 1538, Drăguţ a reprezentat un pericol pentru navele şi ţărmurile Europei creştine. în 1552, el a atacat Sicilia, a cucerit Pantelleria şi a înfrânt flota genoveză condusă de Andrea Doria în bătălia de la Ponza în

apropiere de Terracina. Acest lucru a sporit vulnerabilitatea vestului Mediteranei în faţa atacurilor otomane. Turcii au atacat Mallorca (1552) şi, alături de francezi, au invadat Corsica (1553), acesta fiind începutul unui conflict care a continuat până când Franţa a retrocedat Corsica genovezilor în 1559, după încheierea unui tratat de pace.

în fiecare an până în 1556, şi din nou în 1558, turcii au trimis în Mediterana flote de mari dimensiuni, deşi, din motive logistice, acestea s-au întors în fiecare iarnă la Constantinopol. Forţe navale care operau din Alger şi din porturile nord-africane au rămas în vestul Mediteranei, însă această revenire le-a oferit adversarilor sansa de a prelua controlul, aşa încât, atunci când turcii au invadat Corsica, genovezii au reuşit să lanseze un contraatac în 1553. Corsica se afla la limita zonei controlate de navele berbere.

Totuşi, în 1557, viceregele Siciliei vorbea despre o nouă integrare a raportului de forţe în spaţiul mediteraneean:

> Lucrurile sunt diferite astăzi faţă de cum erau în urmă cu treizeci sau patruzeci de ani. Atunci vorbeam despre turci ca şi când am fi vorbit despre antipozi, însă acum ei au venit atât de aproape de noi şi sunt atât de familiarizaţi cu treburile creştinătăţii încât ceea ce se întâmplă în Sicilia este cunoscut imediat la Constantinopol, la fel ca în Spania; şi este normal ca flota lor să ajungă pe această insulă în fiecare an.

Atacurile otomane au avut un impact devastator. Astfel, în perioada 1446-1447, Murad al II-lea a luat sclavi circa 60 000 de oameni, după cucerirea Peloponesului. în 1535, drept răzbunare pentru victoria lui Carol al V-lea la La Goulette, în apropiere de Tunis, victorie în care tunurile de pe galere

jucaseră un rol important, „Barbarossa” a atacat Minorca, ucigând sau luând sclavi cei 5 000 de locuitori ai oraşului Mahon. Se spune că, în 1544, el a luat sclavi aproape 10 000 de oameni de pe Insulele Eoliene. În 1554, atacul lansat asupra insulei malteze Gozo, aflată în stăpânirea cavalerilor ospitalieri, a fost însoţit de luarea în captivitate a majorităţii populaţiei, aşa încât insula a rămas aproape pustie. La mijlocul secolului, Nicolas de Nicolay relatează despre negustorii de sclavi care îi obligau pe captivi să defileze în pielea goală pentru a arăta că nu au defecte fizice, ei fiind examinaţi precum caii, mai ales la dinţi şi la picioare. Multi dintre creştinii vânduţi la Tripoli fuseseră capturaţi în Malta şi în Sicilia. Acest element tinde să fie uitat în discuţiile moderne legate de sclavie.

Au existat şi atacuri lansate de creştini, mai ales din Malta care, din 1530, se afla sub

stăpânirea cavalerilor ospitalieri, şi care, după declinul feudalismului, devenise o societate mai întreprinzătoare. Acest lucru era evident în comercializarea agriculturii, dar şi în atacurile lansate. Cel puţin luarea în sclavie a oamenilor a contribuit la transmiterea informaţiilor, unele dintre ele fiind tipărite, aşa cum s-a întâmplat în cazul lucrării lui Leon Africanul *La Descrittione dell'Africa* (1550).

Pentru a proteja Mediterana creştină au fost construite sau refăcute fortificaţii. Multe dintre ele erau o continuare a unor lucrări anterioare. Astfel, fortăreaţa maură a continuat să domine Malaga. La Bari, spaniolii au adăugat bastioane unei fortăreţe normande construite deasupra unui fort roman şi consolidate la începutul secolului al XlII-lea de către împăratul Frederic al II-lea. Turnul normand din Lecce, datând din secolul al Xll-lea, a fost înconjurat de fortificaţii moderne,

iar Carol al V- lea a consolidat fortificaţiile de la Otranto şi Trani. Astfel, a fost protejată aprovizionarea cu grâne către Napoli şi Veneţia şi pentru flotele creştine. Aceste fortificaţii j > £7 * , veneau şi ca răspuns la cucerirea de către turci a oraşului

>17 *

Otranto în 1480. La Le Castella în Calabria, fortificaţiile de pe ţărmul mării se aflau pe locul unor fortificaţii antice din secolul al IV-lea î.Hr., construite pentru apărarea oraşului Crotone din vecinătate. La Milazzo, în Sicilia, castelul construit de Frederic al II-lea pe locul unei acropole greceşti a fost lărgit de regele Carol.

Au existat şi fortificaţii moderne construite de-a lungul coastelor Peninsulei Italice, la Civitavecchia în 1515, la Livorno între anii 1518 şi 1534, la Ancona în 1536, la Genova

între anii 1536 şi 1538, la Messina în anii 1540, la Gaeta şi la Lido din Veneţia. La Gibraltar, atacul corsarilor algerieni din 1540 a fost încununat de succes întrucât acest punct strategic era apărat dinspre nord, însă nu şi dinspre sud, direcţia atacului. De aceea, Carol al V-lea a construit acolo noi fortificaţii în anii 1550. Au fost ridicate turnuri de observaţie de-a lungul coastelor italiene din Marea Tirenianã şi din sudul Adriaticii, precum şi în Sicilia, Sardinia şi în sudul Spaniei. în anii 1550, a fost construit fortul Sfântul Filip pe insula Minorca. Totuşi, decizia venetienilor de a reconstrui în totalitate zidurile de apărare ale oraşului Nicosia în 1560 a fost destul de neobişnuită, la fel ca dimensiunile acestei lucrări, cu ziduri de-a lungul a trei mile şi unsprezece bastioane complet unghiulare.

Spre deosebire de atacurile lansate asupra

insulelor Rodos (1522), Malta (1565) şi Cipru (1570), turcii nu au folosit expediţiile militare din vestul Mediteranei pentru a încerca să acumuleze cuceriri care să le asigure o poziţie permanentă, însă aceste expediţii au creat probleme serioase pentru articularea Imperiului Spaniol, precum şi pentru comunităţile din această regiune. în perioada 1540-1574, numărul şi dimensiunea operaţiunilor militare desfăşurate în spaţiul mediteraneean de către toţi combatanţii importanţi au fost impresionante. Dimensiunea armatelor transportate, distanţele parcurse şi viteza de deplasare au fost uimitoare, ilustrând un profesionalism care se datora în mare măsură experienţei comandanţilor şi a marinarilor implicaţi în operaţiunile respective.

în 1559, fiul regelui Carol al V-lea, Filip al II-lea al Spaniei (domnie 1556-1598), a lansat

o expediţie pentru recucerirea oraşului Tripoli, pe care cavalerii ospitalieri îl pierduseră în 1551, însă din cauza unor probleme de organizare, expediţia a pornit de-abia la sfârşitul iernii şi a fost blocată din cauza furtunilor în Malta zece săptămâni. Când expediţia a pornit în sfârşit spre Tripoli, la mijlocul lunii februarie 1560, a fost din nou oprită din cauza vremii nefavorabile pe insula Djerba, la vest de Tripoli. Această insulă fusese folosită anterior de „Barbarossa” ca bază militară pentru corsarii săi, ea având un relief plat şi fiind presărată cu lagune nisipoase. Spaniolii au început să construiască o fortăreaţă pe insulă, însă au preferat să consolideze oraşul vechi în loc să construiască o fortăreaţă lângă plaja unde avusese loc debarcarea iniţială. Drăguţ a fost informat despre planurile spaniolilor şi a solicitat sprijin imediat din partea autorităţilor de la

Constantinopol, care au trimis o flotă ce a ajuns la Djerba douăzeci de zile mai târziu, pe 11 mai, luând prin surprindere trupele creştine.

în urma atacului-surpriză, a fost distrusă sau capturată în mare parte flota de galere, deşi, graţie tânărului comandant Andrea Doria, câteva galere genoveze au reuşit să fie salvate. Fortăreaţa a fost încercuită, iar toate fântânile din afara zidurilor de apărare au fost capturate. Cisterna de apă din interiorul fortăreţei secase până în luna iulie, iar garnizoana a fost nevoită să se predea.

în general, asediatorii trebuiau să deţină controlul asupra zonei maritime din jurul portului ţintă pentru a asigura sprijin logistic propriilor trupe şi pentru a respinge eventualele atacuri. Acest factor a jucat un rol important în Rodos, Tunis, Bonifacio (în Corsica, asediat de o forţă franco-turcă în

1553), Tripoli, Djerba, Malta şi Famagusta.

MEDITERANA VĂZUTĂ DE LA VENEŢIA

Sala dello Scudo din Palatul Dogilor este denumită astfe după blazonul dogelui, care era expus în această încăpere unde el acorda audienţe şi primea oaspeţi. Este cea mai mare sală din acest palat şi este decorată cu nărţi întocmite cu scopul de a evidenţia prestigiul şi semnificaţia cunoştinţelor geografice, incluzând zone controlate de veneţieni, cum ar fi cele din spaţiu grecesc. Cele două globuri din centrul sălii înfăţişează Pământul şi stelele, ilustraţie care poate fi admirată şi în biblioteca regelui Filip al ll-lea de la Escorial de lângă Madrid.

Malta

Flota otomană nu a fost folosită ofensiv între anii 1561 şi 1564, în ciuda avantajului oferit de victoria de la Djerba. Totuşi, în 1565, Süleyiman Magnificul a trimis o flotă puternică formată din 140 de galere, 50 de corăbii de mari dimensiuni şi 40 000 de

soldaţi pentru a cuceri Malta. Valletta, portul fortificat unde îşi aveau baza cavalerii ospitalieri, a servit drept centru al unei campanii intense împotriva flotei otomane, precum şi împotriva navelor veneţiene care făceau negoţ cu turcii. Malta era considerată o bază a piraţilor atât de către turci, cât şi de veneţieni, iar unul dintre motivele atacului a fost capturarea de către ospitalieri a unei carace otomane care plecase de la Veneţia şi se îndrepta spre Constantinopol. Această caracă îi aparţinea lui Kustir Aga, eunucul-şef al haremului sultanului. Cavalerii ospitalieri erau pregătiţi să respingă atacul, mai ales că primiseră în dar de la Cosimo I, duce de Toscana, 200 de butoaie de praf de puşcă, ceea ce s-a dovedit un avantaj major în timpul asediului.

Puterea maritimă a otomanilor era suficient de mare pentru a asigura succesul acestui asediu, după modelul asediului din insula Rodos din 1522. Totuşi, iniţial, au existat

probleme de coordonare a trupelor otomane din cauza neînţelegerilor dintre comandanţii forţelor terestre şi cei ai forţelor maritime. După ce atacul lansat la Birgu a fost respins, otomanii şi-au concentrat atenţia asupra fortului Sfântul Elmo, care controla intrarea în portul principal şi în portul secundar Marsamuscetto, pe care amiralul turc Piali Pasa voia să-l folosească ca loc de ancorare pentru flota sa. Atacul iniţial asupra fortului Sfântul Elmo a fost prost coordonat, însă situaţia s-a îmbunătăţit după sosirea lui Drăguţ, care era renumit pentru abilitatea sa de a acţiona ca un bun intermediar între comandanţii forţelor terestre şi cei ai forţelor maritime.

Trupele otomane au întâmpinat o rezistenţă puternică, iar luptele s-au purtat de la mică distanţă. Francisco Balbi di Correggio, care se afla în garnizoană, declara: „Eram atât de

aproape de duşmani încât am fi putut să dăm mâna cu ei". Eroismul extraordinar de care au dat dovadă apărătorii fortului Sfântul Elmo, care au reuşit să întârzie victoria otomanilor cu treizeci şi una de zile, a fost crucial în contextul problemelor logistice cu care s-au confruntat atacatorii, dându-le timp spaniolilor să trimită întăriri. Otomanii au pierdut un sfert din trupe în atacurile lansate asupra fortului Sfântul Elmo, iar Drăguţ a fost ucis de o schijă. în Istanbul există un monument care îi este închinat şi care îl înfăţişează cu mâna aşezată

pe un glob pământesc. Există şi câteva nave de război care îi poartă numele.

Ferocitatea luptelor indică intensitatea conflictului religios. în momentul culminant, trupurile a trei cavaleri morţi au fost decapitate şi eviscerate, iar apoi răstignite pe cruci de lemn lăsate să plutească în port

pentru a-i descuraja pe sold aţii care veneau să-i sprijine pe cavalerii ospitalieri. Aproape toţi apărătorii fortului Sfântul Elmo au murit în luptă. Au fost capturaţi doar cinci cavaleri grav răniţi, dar nici unul nu a fost răscumpărat. Şi aceştia au fost răstigniţi pe cruci de lemn lăsate să plutească în port. Cinci cavaleri şi-au croit drum către port şi au reuşit să scape cu viaţă.

După căderea fortului Sfântul Elmo, apărătorii oraşelor fortificate Birgu şi Senglea au încercat să respingă atacurile. Ei nu au fost suficient de puternici ca să forţeze ieşirea, deşi au fost ajutaţi de soldaţi sosiţi din mica garnizoană de la Mdina, din centrul insulei. Garnizoana a primit şi a dus pe principalele poziţii defensive de la Valletta 700 de soldaţi din Sicilia, sosiţi la şase zile după căderea fortului Sfântul Elmo. Alti 11 000 de soldaţi au încercat să ridice ancora din

Sicilia, însă au fost nevoiţi să se întoarcă din drum din cauza vremii nefavorabile. Ei au reuşit să acosteze în Malta la 7 septembrie, la 112 zile după debarcarea flotei otomane.

Deşi turcii au atacat trupele de sprijin, erau demoralizaţi şi fuseseră decimaţi de luptele crâncene şi de boli. La acestea s-au adăugat problemele serioase legate de aprovizionarea cu apă în arşiţa verii, precum şi de lipsa muniţiei. Turcii au fost învinşi de trupele de sprijin, însă ienicerii au reuşit să acopere retragerea camarazilor lor către golful Sfântul Pavel. Aşadar, Malta a fost salvată printr-o rezistenţă eficientă, combinată cu întăriri sosite pe mare de la o bază din apropiere, şi nu printr-o bătălie navală.

Primele relatări tipărite şi ilustrate ale asediului au apărut în Italia şi în Germania la o lună după retragerea turcilor. în Anglia, rivalul lui Shakespeare, Christopher Marlowe,

a făcut referire la Malta în titlul piesei sale *Evreul din Malta,* scrisă în anul 1589 sau 1590, în care vorbeşte despre turcii care au atacat Malta. Mediterana a constituit o bogată sursă de inspiraţie pentru restul Europei, atât din perspectivă contemporană, cât şi istorică.

Atacul lansat asupra Maltei a marcat punctul culminant al expansiunii maritime otomane către vest şi a creat o frontieră maritimă *de facto* care se întindea de la Corfu, prin Messina, către Malta şi Tunis. Această frontieră a fost consolidată când Ciprul a fost cucerit de turci în 1570, deşi Creta a rămas sub controlul veneţienilor până când a fost cucerită în 1645-1669.

Turcii nu au mai atacat niciodată Malta. A fost reconstruită după asediu, iar fortificaţiile au fost îmbunătăţite. Cavalerii ospitalieri, o comunitate de militari care făcuseră legământ de castitate, au continuat să conducă

arhipelagul maltez. Astfel, familiile nobiliare din ţările europene catolice, mai ales din Franţa, au avut sansa să le ofere tinerelor vlăstare un model de viată

> > trăită exemplar. Totuşi, castitatea s-a dovedit a fi o grea piatră de încercare. Hotărârea marelui maestru de a expulza prostituatele din Văiletta în 1581 a dus la revolte violente, iar el a fost înlăturat.

Spania şi luptele religioase

Vigoarea răspunsului spaniol din 1565 a reflectat eforturile considerabile ale regelui Filip al II-lea în Mediterana la începutul anilor 1560. Acest lucru s-a datorat în mare măsură genovezilor care i-au furnizat aproximativ două treimi din împrumuturi. Aceste eforturi au inclus operaţiuni pe coasta Africii de Nord. Pe lângă expediţia de la Djerba din 1560, spaniolii au reuşit să-şi păstreze controlul asupra oraşului Oran în 1563. în anul

următor, Spania a trimis trupe pentru a cuceri Penón de Vêlez, pe care îl deţinuse anterior între anii 1508 şi 1522. Această insulă, devenită peninsulă în 1934 fiind unită cu Marocul printr-o limbă de nisip, a rămas de atunci în posesia Spaniei. în 2012, Spania a arestat câţiva activişti marocani care au arborat steaguri acolo. Pe acest teritoriu fortificat, locuit doar de trupe, se ajunge cu elicopterul din Spania.

în secolul al XVI-lea, Spania, care îşi expulzase populaţia musulmană, avea mare grijă de *moriscos,* musulmani forţaţi să se convertească la creştinism. Nu mai era loc pentru compromisuri. Tradiţiile musulmane, precum consumul de cuşcuş, vorbirea, scrierea şi citirea în limba arabă sau frecventarea băilor publice, au fost interzise cu desăvârşire în 1567. O revoltă izbucnită la ?
Granada în anul următor a fost înăbuşită fără milă în 1570, iar *moriscos* au fost expulzaţi în

1609, ultimul dintre ei fiind alungat în 1614. Poate că ar fi convenabil să susţinem că antagonismul dintre creştinism şi islam a fost exagerat, spre deosebire de rivalităţile din interior, însă această expulzare reflecta un antagonism existenţial.

Cel puţin *moriscos* puteau să spere că vor primi un sprijin din partea turcilor. Situaţia lor nu era comparabilă cu a evreilor, care nu aveau sprijin din partea nici unei puteri. însă şi ei au suferit de pe urma spaniolilor. Evreii au fost persecutaţi şi expulzaţi, iar ghetourile lor au fost distruse. Astfel, în 1492, au fost expulzaţi evreii din Cagliari, iar sinagoga lor a fost transformată în biserica Santa Croce. La fel s-a întâmplat în toate teritoriile italiene conduse de spanioli. Astfel de locuri pot fi vizitate în întregul spaţiu mediteraneean.

Această ură socială şi ideologică s-a datorat, într-o oarecare măsură, schimbărilor climatice

din acea perioadă, mai precis „Mica Eră Glaciară" şi impactul temperaturilor scăzute asupra producţiei alimentare, precum şi presiunilor generate de creşterea populaţiei în spaţiul mediteraneean. Perioadele de foamete au fost tot mai frecvente începând cu anul 1569, ele afectând politica. De aceea, oraşe precum Veneţia, care teoretic erau stabile, au fost afectate de revolte populare. Trăsăturile unei comunităţi erau locul de naştere, identitatea şi multiplele faţete ale activismului religios, mai precis credinţa, caritatea, sănătatea şi educaţia. însă existau şi sciziuni în cadrul comunităţilor, cauzate de rivalităţi dintre familii şi tensiuni sociale, precum şi de disensiuni etnice care subminau cosmopolitismul.

Cipru

Pentru otomani, insula Cipru a fost o ţintă mai

uşoară decât Malta. Se afla mai aproape de centrele de putere otomane, iar conducătorii veneţieni nu erau prea iscusiţi, în 1570, succesorul lui Süleyiman, Selim al II-lea, a trimis 116 galere şi 50 000 de ostaşi, care au debarcat pe insulă între 2 şi 4 iulie. Fortificaţiile celor trei mari oraşe veneţiene de pe insulă, Nicosia, Girne (Kyrenia) şi Famagusta, fuseseră consolidate, mai ales la Nicosia. Cu toate acestea, Nicosia, care, fiind situată în centrul insulei, nu a putut primi ajutoare de pe mare, a căzut la 9 septembrie, din cauza unei proaste conduceri. Comandantul trupelor din Girne s-a predat după ce i-au fost trimise capetele retezate ale comandanţilor garnizoanei din Nicosia. El şi soldaţii săi au ajuns cu bine în Creta, unde, drept pedeapsă pentru că se predaseră, comandantul şi-a petrecut restul vieţii în închisoare.

O garnizoană din 8 500 de soldaţi a continuat să apere Famagusta, deşi fuseseră somaţi să se predea, somaţie însoţită de capul

retezat al lui Niccold Dandolo, locotenent al Ciprului în numele Veneţiei, care fusese ucis la Nicosia. Famagusta a fost mult mai greu de cucerit decât celelalte două fortăreţe. Era mult mai mare decât Girne şi avea acces la mare. Fortificaţiile ? >

consolidate de veneţieni erau superioare celor din oraşele malteze. Totodată, Famagusta avea unul dintre cele mai bune porturi din estul Mediteranei, aşa cum remarcase şi regele Richard I Inimă de Leu al Angliei în 1191, în timpul celei de-a Treia Cruciade. De asemenea, atât conducătorii civili, cât şi comandanţii militari au dat dovadă de un curaj şi de o pricepere excepţionale.

Deşi stocul de praf de puşcă se epuizase, navele veneţiene au reuşit să le ofere sprijin apărătorilor în timpul asediului, iar veneţienii aveau motive întemeiate să spere că oraşul va rezista în faţa atacurilor. Tunurile otomane nu

reuşiseră să străpungă fortificaţiile, iar otomanii începuseră operaţiunile de minare, care au durat destul de mult timp. Dacă soldaţii din garnizoană ar fi ştiut că turcii nu vor respecta condiţiile capitulării, probabil că nu s-ar fi predat, deşi sufereau de foame, iar muniţia era pe terminate. Trupe de sprijin urmau să sosească peste câteva zile şi probabil că ar fi reuşit să schimbe deznodământul asediului. Neobişnuitul refuz al comandantului turc de a respecta condiţiile capitulării se datora în mare măsură faptului că îl înfuriase la culme ideea că mica garnizoană reuşise să provoace pierderi atât de mari otomanilor de-a lungul unui asediu de unsprezece luni, deşi acelaşi lucru se întâmplase şi la Rodos în 1522, însă acolo creştinii fuseseră trataţi cu îngăduinţă. La Famagusta, Marcantonio Bragadin, bravul comandant, a fost jupuit de viu.

Lepanto

Drept răspuns la atacul lansat de otomani asupra Ciprului, ca o paralelă contemporană cu cruciadele şi ca o ilustrare militarizată a Contrareformei, papa Pius al V- lea a organizat în mai 1571 Liga Sfântă formată din Spania, Veneţia, Papalitate, Genova, Toscana, Savoia şi Malta. Luptând sub stindardul papal, flota creştină condusă de fratele vitreg al regelui Filip al Il-lea, Don Juan de Austria, care condusese campania împotriva *moriscos* din Granada în 1569-1570, s-a confruntat cu flota otomană în zona coastei de vest a Greciei. Bătălia a avut loc la 74 de kilometri vest de Lepanto, în apropierea golfului Patras şi a insulelor Curzolaris, nu prea departe de zona în care avusese loc bătălia de la Actium.

Turcii, sub comanda lui Miiezzinzade Aii Paşa, aveau aproximativ acelaşi număr de corăbii ca creştinii (potrivit datelor recente, circa 230), însă mai puţine tunuri, 750 faţă de cele 1 815 ale creştinilor. Trupele otomane

sufereau de diferite boli şi nici nu aveau sprijinul ienicerilor, în timp ce Don Juan de Austria făcuse modificări corăbiilor sale pentru a le mări raza de acţiune. Peste 100 000 de soldaţi au participat la bătălia din 7 octombrie, fiind vorba despre o epocă în care puterea navală depindea foarte mult de numărul de corăbii, ceea ce nu va mai fi valabil ulterior în cazul navelor de război cu aburi; oricum nu în aceeaşi măsură.

La Lepanto, Don Juan de Austria a atacat fără întrerupere, deşi a beneficiat şi de o escadră de rezervă. Superioritatea trupelor creştine, în ce priveşte tunurile şi pistoalele, capacitatea de luptă a infanteriei spaniole, care lupta atât pe nave spaniole, cât şi veneţiene, precum şi epuizarea muniţiei otomanilor au contribuit la obţinerea unei victorii zdrobitoare după patru ore de luptă. Flota otomană era epuizată întrucât campania

începuse în martie, neobişnuit de devreme. La aceasta se adăugau pierderile suferite, precum şi plecarea multor soldaţi pentru perioada de iarnă.

Tunurile eficiente de pe şase galease veneţiene au jucat un rol deosebit de important în distrugerea flotei otomane. Aceste galease erau galere comerciale convertite în nave de luptă, mai lungi şi mai bine dotate cu armament decât galerele obişnuite, ele având platforme de tragere la pupă şi la proră, iar uneori şi pe părţile laterale. înălţimea le conferea un mare avantaj, întrucât puteau să tragă mai bine asupra adversarilor. Dacă reuşeau să lovească navele inamice sau să le distrugă vâslele, atunci impactul era mult mai puternic decât în cazul unei galere obişnuite. Folosirea galeaselor pentru a respinge atacurile otomane a reprezentat o inovaţie tactică

semnificativă, mai ales când era combinată cu acţiunea unei escadre de rezervă.

Dorinţa ambelor părţi de a se angaja într-o luptă în largul mării a fost importantă şi extrem de neobişnuită. Turcii ar fi putut să se retragă la adăpostul fortăreţei din Lepanto şi să-i oblige astfel pe creştini să recurgă la un atac terestru riscant. Turcii şi-au dat seama de prezenţa galeaselor, însă nu au evaluat corect potenţialul acestora, iar folosirea lor în timpul luptei a fost probabil o surpriză tactică. Ambele părţi au dat dovadă de curaj şi dârzenie, iar acest lucru ar fi putut să ducă la o abordare mai riscantă din partea ambilor comandanţi militari, mai ales că bătălia se purta destul de târziu – la 7 octombrie –, aşa încât ambele părţi trebuiau să arate că realizaseră ceva în această campanie. Prudenţa obişnuită a comandanţilor de galere a fost ignorată de charismaticul şi dârzul Don

Juan de Austria. Iniţial, Miiezzinzade Aii Paşa a ezitat să intre în luptă, însă a fost convins de ordinele agresive primite din partea sultanului, precum şi de rapoartele inexacte de la agenţii secreţi.

în ce priveşte pierderile suferite, cifrele variază foarte mult, iar numărul limitat al surselor istorice turceşti reprezintă o problemă serioasă, însă toţi istoricii sunt de acord cu ideea că turcii au pierdut mai mulţi oameni, posibil 30 000 de morţi (inclusiv amiralul) faţă de aproximativ 9 000 de creştini, în timp ce eliberarea a 15 000 de sclavi de pe galerele creştine a agravat situaţia din tabăra otomanilor. Aceştia au pierdut aproximativ 113 galere care au fost scufundate, iar soldaţii rămaşi în viaţă, precum şi tunurile şi proviziile, au fost capturate, în timp ce creştinii victorioşi au pierdut doar 12 galere. Turcii şi-au pierdut

marinarii instruiţi, aşa cum se întâmplase în cazul spaniolilor la Djerba în 1560, iar aceştia erau mai greu de înlocuit decât galerele. Folosirea armelor cu praf de puşcă a fost o trăsătură distinctivă a bătăliei de la Lepanto, spre deosebire de bătăliile clasice precum cea de la Salamina sau de la Actium; însă bătălia de la Lepanto a oferit Europei creştine prima imagine simbolică în apărarea civilizaţiei.

După Lepanto

Bătălia a fost salutată ca un triumf în întreaga Europă creştină, o victorie decisivă asupra unui duşman de temut, fiind celebrată în artă, mai ales în pictură. Reprezentări ale bătăliei pot fi văzute în muzee de artă din întregul spaţiu mediteraneean creştin. Turcii erau acum mai puţin temuţi, iar despotismul lor era tot mai frecvent asociat cu decăderea, mai ales după anii 1680, când austriecii au cucerit Ungaria, iar veneţienii Peloponesul.

Totuşi Lepanto va rămâne un fel de memento al complexităţilor puterii navale, mai ales în ce priveşte faptul că victoria într-o bătălie nu duce neapărat la succesul într-un război. Victoria de la Lepanto a avut loc la sfârşitul anului şi nu a putut fi urmată de recucerirea Ciprului, şi cu atât mai puţin de cucerirea Constantinopolului sau de eliberarea Palestinei, aşa cum sperase Don Juan de Austria. încercarea de a recuceri portul Modon, o fostă bază a veneţienilor în sudul Greciei, a eşuat în 1572. A fost un eşec major, dat fiind că această campanie a reprezentat o mare oportunitate pentru Liga Sfântă. în schimb, dacă turcii ar fi ieşit victorioşi la Lepanto, atunci, profitând de slăbiciunea forţelor navale veneţiene, papale şi spaniole, ar fi cucerit Corfú şi ar fi invadat sudul Peninsulei Italice şi/sau ar fi avansat în Adriatica.

Până la urmă, comandanţii otomani au evitat lupta în 1572-1573 şi au construit rapid o nouă flotă, care includea şi *mahones,* versiunea lor impresionantă a galeaselor. Cu eforturi extraordinare, marele vizir Sokollu Mehmed a organizat construirea a aproximativ 150 de galere intr-un singur sezon. Până în aprilie 1572, aproximativ 250 de galere şi 5 *mahones* erau gata de acţiune. Pentru a îmbunătăţi puterea militară a flotei otomane, s-a pus accentul pe folosirea pistoalelor de către cei care se înrolau în armată, ceea ce însemna recunoaşterea faptului că în bătălia de la Lepanto turcii pierduseră arcaşii marini iscusiţi care predominaseră în flota otomană în 1571.

Rolul alianţelor era crucial în conflictele armate. Rezultatul bătăliei de la Lepanto, deşi dezamăgitor din punctul de vedere al creştinilor, a fost subminat de decizia

venetienilor de a solicita încheierea unui tratat de pace unilateral cu turcii: în martie 1573, Veneţia a recunoscut pierderea Ciprului şi a fost de acord să plătească tribut. Procedând astfel, Veneţia, care se temea de pierderea Dalmaţiei, a reluat relaţiile comerciale cu Imperiul Otoman şi a obţinut securitatea în Marea Adriatică. Totodată, era clar că Ciprul nu va fi recucerit.

Oraşul Tunis, care fusese cucerit de turci în 1570 şi recucerit de Spania în 1573, a căzut din nou în mâinile turcilor în anul următor: aceştia au folosit 240 de galere, *15 mahones* şi 40 000 de soldaţi. în contextul presiunilor externe, mai precis Revolta Olandeză din Ţările de Jos, regele Filip al II-lea al Spaniei a fost nevoit să semneze un armistiţiu cu turcii. Decizia sultanului Murad al IILlea din 1577 de a invada Imperiul Safavid a dus la încheierea altor acorduri de către turci.

Lepanto a fost decisiv mai degrabă pentru ceea ce a reuşit să împiedice – o posibilă reluare a înaintării otomanilor în Mediterana şi în Adriatica – decât pentru înclinarea balanţei militare în favoarea creştinilor. Malta (1565) şi Lepanto (1571) au fost cruciale pentru descurajarea expansiunii către vest. Rezultatul a fost stabilirea *de facto* a unei frontiere maritime între sferele de influenţă spaniole şi otomane în spaţiul mediteraneean. Aceasta s-a extins către Africa de Nord, unde autoritatea otomanilor în Alger, Tunis şi Tripoli a intrat în declin. în 1600, Tanger, Ceuta, Melilla şi Oran încă se aflau sub dominaţia Spaniei. Astfel, se putea face o paralelă cu reuşita austriecilor de a opri înaintarea turcilor, deşi într-un mod mai puţin dramatic, în Ungaria, ceea ce a dus la stabilirea unei noi frontiere.

Reuşita marocanilor de a ţine piept unei

invazii portugheze în 1578 nu a fost urmată de o relansare a activităţii musulmane dincolo de strâmtoarea Gibraltar, aşa cum se întâmplase în cazul almoravizilor, almohazilor şi marinizilor din Maroc între secolele al XI-lea şi al XIV-lea. în schimb, Portugalia, Ceuta şi Tanger au fost cucerite de Filip al II-lea al Spaniei în 1580; iar în 1591, marocanii au trimis o armată în Sahara şi au cucerit Imperiul Songhai din valea fluviului Niger. Cât despre intervenţia Spaniei în Europa de Nord, mai precis în Revolta Olandeză, în războaiele religioase franceze şi în opoziţia faţă de Elisabeta I a Angliei, ea reflecta o deschidere mai largă a unei puteri mediteraneene în privinţa fructificării oportunităţilor.

Nu au mai avut loc confruntări maritime de amploare între Turcia şi puterile creştine mediteraneene până la mijlocul secolului al

XVII-lea. Deşi turcii şi austriecii s- au aflat în război între 1593 şi 1606, Spania, care s-a aflat în război cu Franţa până în 1598, cu Anglia până în 1604 şi cu Olanda până în 1609, nu a folosit oportunitatea de a-şi uni forţele cu Austria pentru a-i ataca pe turci. În 1601 a eşuat un atac al Spaniei asupra oraşului Alger, fără să se mai întrezărească o altă campanie militară majoră, în acelaşi timp, sistemul de fortificaţii al oraşului Napoli a început să se degradeze. Această absenţă a conflictelor poate fi considerată un indiciu al unei stagnări mai ample a războaielor navale mediteraneene. Totuşi, ca întotdeauna când este vorba de istoria Mediteranei, este necesar să se acorde atenţie şi celorlaltor angajamente ale combatanţilor şi ale potenţialilor combatanţi.

În termeni geopolitici, puterea navală otomană era limitată, însă, în ciuda

interesului enorm al turcilor faţă de zona Oceanului Indian, nu se poate vorbi despre o încercare a acestora de a-şi extinde dominaţia maritimă, ca şi când turcii ar fi fost Uniunea Sovietică în timpul Războiului Rece. Geopolitica războaielor maritime era foarte diferită. Transportul soldaţilor pe galere presupunea un mare consum de hrană şi de apă, având în vedere numărul vâslaşilor, ceea ce le limita raza de acţiune. Totodată, galerele se confruntau cu dificultăţi când erau furtuni pe mare, mai ales în timpul iernii, dar nu doar atunci. în astfel de condiţii, galerele deveneau greu de manevrat şi nu puteau să rămână într-o stare bună de funcţionare. De pildă, încercarea eşuată a spaniolilor de a găsi apă pe insula Djerba în 1510 s-a soldat cu peste 3 000 de victime. Puţine porturi erau capabile să adăpostească flote de mari dimensiuni care transportau un număr considerabil de soldaţi.

Această situaţie a afectat metodele operaţionale şi obiectivele strategice, întrucât accesul către aceste puncte nodale era crucial.

Pe de altă parte, această capacitate oferea un avantaj politic semnificativ. Astfel, câtă vreme „Barbarossa" a avut acces la porturile franceze prin eforturi diplomatice, a sporit capacitatea operaţională a flotei sale şi a putut să joace un rol mai important în vestul Mediteranei. însă conflictele religioase din Franţa între anii 1562 şi 1598 au diminuat substanţial opţiunile turcilor.

Războaiele navale în care erau folosite galere au cunoscut transformări, deşi aceste operaţiuni militare implicau numeroase constrângeri. Prin urmare, ar fi greşit să considerăm galerele ca aparţinând unei lumi conservatoare în contrast cu dezvoltarea progresistă a corăbiilor cu pânze. Se punea

din ce în ce mai mult accent pe folosirea artileriei, iar veneţienii au transformat galerele încât acestea să poată transporta tunuri de mari dimensiuni, o inovaţie adoptată rapid de Spania şi de Franţa. Aceste tunuri puneau accentul pe atacul axial deja reliefat prin prezenţa unui pinten de metal care putea să distrugă vâslele duşmanilor sau putea fi implântat în corpul navei duşmane dacă se încerca abordajul acesteia. Prora alungită şi consolidată devenea o rampă de îmbarcare pe o corabie inamică. Aceşti pinteni nu puteau să scufunde corăbiile, aşa cum putea să facă berbecele (subacvatic), însă acesta din urmă era o armă care dispăruse. Asemenea pintenilor, tunurile erau folosite pentru a slăbi puterea corăbiilor duşmane, pregătind calea pentru abordajul navelor respective.

Vâslitul pe galere a devenit mai uşor la mijlocul secolului al XVI-lea, întrucât corăbiile

care aveau trei vâslaşi pe o bancă, fiecare cu vâsla lui, au fost înlocuite cu *scaloccio,* în care fiecare bancă avea o singură vâslă mare mânuită de trei până la cinci vâslaşi. Această schimbare, care reflecta trecerea de la vâslaşi profesionişti la folosirea puşcăriaşilor şi a sclavilor, a dus la o creştere a numărului de vâslaşi, ceea ce a făcut posibilă combinarea vâslaşilor lipsiţi de experienţă cu vâslaşi profesionişti, fără să fie afectată eficienţa. Au existat numeroase polemici în rândul experţilor cu privire la succesul celor două sisteme.

Hărţi şi navigaţie

Proiecţia Mercator, prezentată într-o hartă a lumii publicată în 1569, oferea un răspuns la problemele reprezentării pe o hartă bidimensională a Pământului, care este sferic. Proiecţia făcea acest lucru prin distorsionarea neglijabilă a zonelor mici pe hărţile detaliate

de mari dimensiuni. „Gerardus Mercator" (Gerhard Kremer, 1512-1594) s-a inspirat din concepţia lui Ptolemeu prin folosirea geometriei analitice ca o garanţie a unui plan logic din punct de vedere matematic şi a unui set de reguli coerente. Combinaţia grilei de latitudine şi longitudine cu geometria în perspectivă s-a dovedit un mod mai eficient decât portulanele de a localiza un punct pe hartă şi de a se adapta astfel la noile informaţii. Portulanele foloseau simboluri similare sau identice, însă nu aveau scale şi unităţi de măsură comune, fiind în general ghiduri direcţionale bazate mai degrabă pe metode analoage, decât digitale. în schimb, accentul pus pe geometrie presupunea aplicarea proporţionalităţii matematice. Harta Europei întocmită de Mercator în 1554 acoperea destul de bine aproape întreg spaţiul mediteraneean, deşi existau erori în zonele de coastă, mai ales pentru Africa de Nord.

Veneţia era un centru european major şi cel

mai important din spaţiul mediteraneean pentru producţia timpurie de hărţi tipărite, precum şi de cărţi. De asemenea, era un punct central pentru acumularea informaţiilor preţioase în vederea întocmirii hărţilor.

Folosirea busolei a încurajat înregistrarea, sistematizarea şi valorificarea informaţiilor despre navigaţie. Calculul mort nu mai era o metodă adecvată. Tipărirea instrucţiunilor de navigaţie a devenit mai frecventă, de pildă *The Mariner's Mirrour,* publicat în Anglia în 1588. între timp, faptul că, din cauza curburii Pământului, o linie dreaptă pe o hartă plană nu este un traseu drept fusese subliniat de către Pedro Nunes în 1537 în *Tratato da Spherea.* Erau necesare îmbunătăţiri pentru răspândirea unor date sigure cu privire la navigaţie.

Atracţii turistice

Fortificaţiile construite în această perioadă s-au păstrat mai ales în Cipru şi în Malta. Fortificaţiile de la fortul Sf. Elma din Valletta au fost restaurate între anii 2009- 2015. De aceea, cei care au vizitat Malta cu mulţi ani în urmă ar trebui să o reviziteze. Valletta a fost capitala europeană a culturii în 2018. în Cipru, fortificaţiile veneţiene de la Famagusta şi Kyrenia sunt vizitate de puţini turişti fiindcă se află în partea turcească a Ciprului, în schimb, fortificaţiile venetiene de la Nicosia sunt mai uşor de vizitat. Există şi alte locuri care merită vizitate, cel puţin pentru priveliştile minunate pe care le oferă. De pildă, lângă Sarande în Albania se află castelul în ruine din Lekures, construit în 1537 de Süleyiman Magnificul pentru a avea control asupra zonei de coastă şi ca o replică la fortăreaţa veneţiană din Corfu.

Traducere de Mihail Dragomirescu (n. red.)
Aici şi în continuare, traducere de Mihnea Gheorghiu (n. red.)

. Secolul al XVII-lea

în secolul al XVII-lea nu s-a mai repetat situaţia din perioada 1520-1570, când turcii au reprezentat un serios pericol pentru teritoriile deţinute de creştini în bazinul mediteraneean. Şi cu atât mai puţin situaţia din secolul al IX-lea, când arabii au dominat o mare parte din spaţiul mediteraneean. Secolul al XVII-lea a fost caracterizat printr-o absenţă a acţiunilor otomanilor în zonele vestice şi centrale ale Mediteranei. La fel ca în cazul chinezilor în Oceanul Indian în secolul al XV-lea, elementul principal nu a fost răspunsul la puterea imperială în cauză, ci mai degrabă intenţiile şi politicile sale.

Africa de Nord

Spre deosebire de acţiunile turcilor, piraţii din statele berbere – Tripoli, Tunis, Alger şi

Maroc – au atacat zonele de coastă ale Europei mediteraneene, ajungând chiar până în Insulele Britanice şi în Islanda. Cum Africa de Nord nu genera bogăţie, aici producându-se prea puţine bunuri care să aducă profit, piraţii au preferat să jefuiască şi să ia prizonieri, atât ca sclavi, cât şi pentru răscumpărare. Răscumpărarea era importantă pentru piraţi, ea făcând parte dintr-un sistem complex care includea schimbul de prizonieri, iar cei care nu erau răscumpăraţi deveneau sclavi. Au existat încercări ale puterilor creştine de a contracara acţiunile piraţilor prin atacarea bazelor berbere şi prin încercarea de a proteja comerţul, însă nici una nu s-a dovedit cu adevărat eficientă. în ciuda unui bombardament lansat asupra Algerului în 1622, flota engleză a fost ineficientă în anii 1620.

Franţa a avut un impact mai semnificativ în anii 1680, bombardând serios oraşul Alger în 1682, 1683 şi 1688, fiecare atac fiind urmat

de încheierea unui tratat; iar bombardarea oraşului Tripoli în 1685 a dus la restituirea tuturor prizonierilor francezi şi plata unei răscumpărări considerabile. Sub ameninţarea bombardamentelor, Tunisul a acceptat în 1685 să restituie toţi prizonierii francezi. În Europa, prin predici şi publicarea relatărilor prizonierilor, creştinii au fost încurajaţi să strângă bani pentru răscumpărarea acestora, deşi ordinul Les Pères Trinitaires îi răscumpăra doar pe prizonierii catolici. Atitudinea negativă faţă de islam reflecta atitudinea creştinilor fată de Africa de Nord. Au existat şi musulmani folosiţi ca sclavi pe galere de către Franţa, Spania şi puterile italiene.

Deşi uneori s-a plătit tribut piraţilor berberi, aceştia fiind constrânşi să evite corăbiile anumitor puteri, nu a existat o rezolvare pe termen lung a acestei probleme până la

cucerirea Africii de Nord de către puterile occidentale. Totuşi, având în vedere caracterul fragmentat al statelor berbere şi slaba lor dezvoltare industrială şi fiscală, aceste state nu au avut suficientă forţă navală pentru a-şi extinde dominaţia teritorială şi a-şi menţine puterea comercială. Puternicul stat marocan creat la sfârşitul secolului al XVI-lea s-a prăbuşit la începutul secolului al XVII-lea, în contextul luptelor dinastice, revoltelor armatei şi răspândirii armelor de foc în interiorul societăţii marocane, ceea ce a permis contestarea autorităţii de stat.

Turcii

Puterea otomană a pus accentul pe războaiele terestre, mai ales împotriva Austriei, între anii 1593-1606, 1663- 1664 şi 1683-1699, şi împotriva Persiei până în 1639. în primii patruzeci şi cinci de ani ai secolului al XVII-lea, când majoritatea amiralilor flotei

mediteraneene erau comandanţi de trupe terestre, marina militară otomană punea accent pe latura defensivă pentru apărarea Mării Negre împotriva incursiunilor cazacilor stabiliţi în zona fluviilor Don şi Nipru. Atunci când nu se aflau în război cu Veneţia, turcii nu acceptau nici o navă de război în Marea Adriatică pe care veneţienii o numeau „Golful Veneţiei”.

Situaţia s-a schimbat în 1645, când turcii au invadat Creta, cea mai mare colonie insulară a Veneţiei. Sultanul Ibrahim (domnie 1640-1648) a adunat o armată impresionantă formată din 51 000 de soldaţi şi 348 de nave, reuşind să cucerească o mare parte a insulei în 1645-1646. Totuşi, asedierea capitalei Candia (Heraklion), începută în 1647, a durat până în 1669, fiind una dintre bătăliile epice din istoria mediteraneeană, deşi nu a avut parte de un narator de talia lui Homer. Veneţienii au trimis întăriri, inclusiv 33 000

de mercenari germani, în timp ce conflictele politice au subminat eforturile militare ale turcilor, aceştia confruntându-se şi cu serioase probleme logistice. Atât sclavii, cât şi ţăranii cretani au fost obligaţi de turci să sape tranşee pentru asediu.

Ca să întrerupă aprovizionarea turcilor, Veneţia şi aliaţii săi (papalitatea, Malta şi Toscana) au blocat strâmtoarea Dardanele începând cu anul 1647, ceea ce a dus, în 1648, la o criză alimentară şi la înlăturarea de la putere şi la executarea sultanului Ibrahim. O flotă otomană care a reuşit să oocolească blocada a fost înfrântă în apropiere de Naxos în 1651, iar în 1656, deşi turcii deţineau şi ei galioane, veneţienii au distrus o altă flotă otomană în apropiere de Dardanele, aceasta fiind cea mai grea înfrângere navală a turcilor după bătălia de la Lepanto din 1571.

Mehmed al IV-lea (domnie 1648-1687) a

urcat pe tron la vârsta de şase ani. în acest context politic, Koprulii Mehmed a devenit mare vizir în 1656. El a reconstruit rapid flota, a reorganizat armata şi a încercat să limiteze corupţia. în 1657, turcii au reuşit să-şi întărească forţele în Creta. Fiul şi succesorul său a condus o nouă campanie de cucerire a oraşului Candia. Veneţienii, depăşiţi numeric pe mare, nu au reuşit să ţină piept corăbiilor otomane. în 1669, în urma unei dispute între veneţieni şi aliaţii lor europeni, aceştia din urmă s-au retras, iar veneţienii au fost nevoiţi să capituleze. Toate bisericile din Candia au fost distruse, cu excepţia a patru, care au fost transformate în moschei, aşa cum s-a întâmplat şi în cazul catedralei din Famagusta, transformată în moschee după cucerirea insulei Cipru. De asemenea, în timpul războiului, multe insule din Marea Egee au fost pierdute şi recucerite, iar în

Dalmaţia s-au dat lupte grele.

Această luptă îndelungată a avut un impact enorm asupra Europei creştine, mai ales din cauza eforturilor considerabile de a oferi sprijin oraşului Candia. Ludovic al XlV-lea al Franţei (domnie 1643-1715) trimisese trupe în sprijinul oraşului Candia între anii 1668-1669, deşi, prost conduse, acestea nu au fost de nici un ajutor. Regele Ludovic deţinea şi titlul de Protector al Ordinului de

Malta (Cavalerii Sfântului Ioan), un rol pe care l-a luat în serios. Ordinul avea filiale pe tot cuprinsul Europei catolice, mai ales în Franţa. Acest rege foarte creştin al Franţei era şi Protector al catolicilor din Imperiul Otoman, o sursă de prestigiu.

O consecinţă importantă a războiului pentru cucerirea oraşului Candia a fost sosirea negustorilor olandezi şi englezi în estul Mediteranei. Ei au obţinut de la Companiile

Indiilor de Est ceea ce fusese mai uşor de găsit la Veneţia şi le-au furnizat turcilor aceste bunuri. Războiul a marcat o intensificare a prezenţei engleze în estul Mediteranei.

SOLDATI-SCLAVI

Asemenea altor state islamice, expansiunea otomană s-a bazat în mare măsură pe soldaţi-sclavi. Felul cum erau tratati băieţii recrutaţi în armata otomană din ţările JJ J I creştine a fost descris în lucrarea *Legile ienicerilor,* scrisă la începutul secolului al XVII-lea. Se considera că băieţii erau mai uşor de instruit şi de supus decât bărbaţii. Cei mai chipeşi ajungeau să lucreze la palat în slujba sultanului, însă majoritatea erau recrutaţi pentru trupele de elită ale ienicerilor. La început, ei erau trimişi la ferme din Anatolia, unde se obişnuiau cu greutăţile şi cu munca fizică şi învăţau principiile de bază ale islamului şi mai ales limba turcă, limba oficială a ienicerilor. Apoi, erau instruiti în cazărmile novicilor. Circumcizia le asigura viitorul în lumea musulmană.

Conflicte navale

în august 1676, un agent diplomatic englez în Olanda raporta: „Sunt foarte alarmaţi la Amsterdam fiindcă tocmai au aflat că o mare flotă otomană, formată din treizeci de nave de război, cincizeci de galere şi multe alte corăbii, a fost văzută între Sicilia şi Italia, şi se pare că această flotă a ocupat deja Messina.” în realitate, astfel de speculaţii erau dintr-o altă epocă. în anii 1670, flotele olandeză, franceză şi spaniolă erau cele care se aflau în competiţie pentru supremaţie în zona Siciliei. Formată din veliere, o escadră franceză cu mai multe tunuri decât se aflau la bordul galerelor spaniole inamice a reuşit să ridice asediul Messinei în 1675, însă ulterior olandezii au trimis o flotă formată din veliere. Olandezii îsi intensificaseră prezenţa în spaţiul mediteraneean după războiul pe care îl purtaseră cu Spania, când reuşiseră să distrugă o flotă spaniolă în apropiere de Gibraltar în 1607. După suprimarea rebeliunii

de la Messina din 1678, Spania a construit, între anii 1680 şi 1686, o citadelă mai puternică, apărată de un şanţ cu apă. O mare parte din aceasta a fost demolată în secolul XX.

La fel s-a întâmplat şi în zona de coastă italiană: importanţa navigaţiei era strâns legată de construirea şi de menţinerea fortificaţiilor. Astfel, pe Elba în Porto Longone (Porto Azzuro), începând din 1603, Spania a construit o fortăreaţă în formă pentagonală (fortul San Giacomo), un punct strategic care a sprijinit înaintarea spre nord a trupelor spaniole din Napoli. La fel ca Piombino, fortăreaţa a fost cucerită de francezi în 1646, iar apoi a fost recucerită în 1650, când Franţa era sleită de războiul civil. Fortăreţe din această perioadă pot fi văzute în Franţa, de pildă Sainte-Marguerite de pe îles de Lérins în apropiere de Cannes. Spania a cucerit aceste

insule în 1635-1637, ceea ce l-a determinat de Ludovic al XIV-lea să extindă fortăreaţa. în romanul lui Alexandre Dumas *Omul cu masca de fier,* personajul principal este întemniţat acolo.

Franţa nu a reuşit să exploateze rebeliunile antispaniole de la Napoli şi din Sicilia care au avut loc în perioada 1647-1648. Revolta de la Napoli din 1647, condusă de Tommaso Aniello sau Masaniello, s-a declanşat ca o reacţie la taxele impuse de un guvern spaniol care avea nevoie disperată de fonduri pentru finanţarea războiului, mai precis o taxă pe fructele proaspete. Sciziunile interne care au condus la uciderea lui Masaniello i-au ajutat pe spanioli să recucerească oraşul în 1648. Episodul a fost o sursă de inspiraţie pentru opera dramatică *La Muette de Porţiei,* compusă de Daniel Auber în 1828 şi în care apare şi o explozie a vulcanului Vezuviu. La

fel ca în nuvela *Carmen* (1845), scrisă de Prosper Mérimée şi adaptată ulterior sub forma unei opere captivante de compozitorul George Bizet, *La Muette* a contribuit la crearea unei imagini violente şi exotice a sudului Europei.

Ludovic al XIV-lea a atacat frecvent sistemul spaniol care includea, în vestul Mediteranei, Napoli şi Sicilia. în 1684, această politică a dus la un atac asupra Genovei, aliatul Spaniei, portul prin care trupele spaniole se deplasau între Barcelona, Napoli şi Milano. Fără nici o declaraţie de război, aproximativ 13 000 de ghiulele au fost lansate de flota franceză, deşi încercarea de a debarca trupe a eşuat. în urma atacului, Genova s-a apropiat mai mult de Franţa, iar dogele s-a întâlnit cu regele Ludovic la Versailles în 1685. După acest moment, Genova a făcut într-adevăr parte din sistemul francez, deşi a rămas o componentă

importantă a spaţiului comercial spaniol, incluzând comerţul dintre Spania şi America spaniolă.

Bătăliile navale, spre deosebire de conflictele de mici dimensiuni, au fost ocazionale. De obicei, era nevoie ca ambele părţi să fie dispuse să lupte. Având în vedere dificultatea de a obliga să lupte un adversar care nu dorea acest lucru, pregătirile se făceau mai degrabă ad-hoc. Recunoaşterea adversarilor se făcea cu ochiul liber, cu ajutorul telescopului şi prin recunoaşterea vizuală a corăbiilor şi a steagurilor. Informaţiile de dincolo de orizont erau primite de la observatorii din vârful catargului, profitând de curbura Pământului. După ce intrau în acţiune tunurile, detaliile bătăliei deveneau neclare, de unde putem deduce cât de mult praf de puşcă foloseau tunurile, producând cantităţi enorme de fum.

Transformări treptate au făcut navele de război mai solide. în loc de metoda clincher folosită pentru construirea navelor, au început să fie asamblate scândurile într-un cadru, ceea ce a sporit rezistenţa corăbiilor.

îmbunătăţirile aduse armamentului, tachelajelor şi modelelor de pânze au făcut ca galioanele, mai curând decât galerele, să devină mult mai importante în războaiele navale mediteraneene, deşi galerele au continuat să joace un rol însemnat până în 1814, când marina din Piemont/Sardinia a renunţat la ele. Ţinând cont că presupuneau o forţă de muncă redusă şi, prin urmare, o cantitate mai mică de apă şi de hrană, dar o capacitate de depozitare mai mare, galioanele depindeau mai puţin de punctele de ancorare decât galerele. Corăbiile englezeşti şi olandeze care introduseseră noi metode de luptă în spaţiul mediteraneean au fost copiate

de puterile mediteraneene, mai întâi de statele berbere din Africa de Nord, care au adaptat tehnologia navală atlantică de la sfârşitul secolului al XVI-lea prin intermediul corsarilor englezi şi olandezi.

Turcii s-au confruntat cu ameninţarea galioanelor mai târziu, principalul intermediar fiind Veneţia, care a început să construiască galioane ca reacţie la ameninţarea venită din vestul Europei şi dinspre statele berbere, înainte de a folosi aceste corăbii împotriva turcilor. în 1597, ca răspuns la suspendarea legilor protecţioniste ale Veneţiei, corăbiile olandeze care transportau grâne din zona Mării Baltice au aprovizionat oraşul, oferind încă un exemplu de acest tip de construcţie.

După războiul cu Veneţia pentru cucerirea insulei Creta, turcii au început să construiască galioane. în 1650 au fost construite zece galioane, însă galionul a devenit nava lor de

război standard de-abia în 1682. Slăbiciunile flotei otomane ne ajută să înţelegem de ce a durat atât de mult până la cucerirea insulei Creta. Dintre puterile italiene, doar Veneţia folosea „Marea Escadră”, formată din veliere de mari dimensiuni. Celelalte puteri italiene – Napoli, Toscana, Genova, papalitatea şi Savoia- Piemont – deţineau galere, însă erau insuficiente pentru a proteja zona de coastă italiană de atacurile piraţilor. Aceste puteri au ajuns să depindă de fortificaţii, mai ales de turnuri de pază, însă au încurajat şi depopularea regiunilor de coastă, preferându-se aşezările şi drumurile din interior.

Veneţia şi Genova, oraşe-stat republici, au continuat să fie considerate modele de bună guvernare şi virtute civică, în deplină rezonanţă cu valorile clasice asociate republicanismului. Virtutea publică era prezentată drept o caracteristică republicană,

produsul statelor cu o constituţie „echilibrată”, Atena şi Roma fiind considerate modele istorice. în general, a existat în lumea mediteraneeană o continuitate a oraşului văzut ca un centru al autorităţii şi al puterii, indiferent de natura sistemului politic.

Veneţia, ca parte a Sfintei Alianţe create de papa Inocenţiu al Xl-lea, care cuprindea Austria, Polonia şi ulterior Rusia, a reluat conflictul cu turcii între anii 1684-1699. între 1685-1686, veneţienii au exploatat o revoltă antiotomană izbucnită în Morea (Pelopones), preluând controlul în această regiune. în 1687, ei s-au îndreptat spre nord şi au cucerit oraşele Lepanto, Patras şi Atena, unde depozitul de muniţie al turcilor de la Parthenon a explodat provocând daune majore. însă atacurile venetienilor au eşuat în Evia în 1689 şi în Creta

în 1692. Ei au reuşit să cucerească insula

Chios în 1694, însă, ca urmare a unei rebeliuni, au fost alungaţi de aici în 1695. Debarcările pe coasta Dalmaţiei, respinse iniţial între anii 1685-1687, au fost ulterior încununate de succes. Teritoriile cucerite de veneţieni au fost păstrate şi după semnarea Tratatului de pace de la Karlowitz în 1699. La fel cum s-a întâmplat în cazul cuceririi de către Austria a celei mai mari părţi a Ungariei, acest moment a marcat o schimbare importantă în politica internaţională, cu consecinţe majore pentru spaţiul mediteraneean. Veneţia s-a deosebit de restul Italiei, mai ales de Genova, prin interesul constant manifestat pentru lumea greacă.

în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, ca răspuns la atacurile lansate de veneţieni, de corsarii maltezi şi de alţi piraţi, turcii au construit şi au consolidat fortificaţiile de pe insulele din Marea Egee şi de-a lungul

coastelor Libanului şi Israelului. Multe dintre ele erau castele mai vechi care au fost îmbunătăţite, de pildă castelele veneţiene din Pelopones, precum şi construcţii de pe vremea selgiucizilor, bizantinilor şi cruciaţilor, însă au fost construite şi fortificaţii noi.

USCOCII DIN SENJ

Cei mai vestiţi piraţi din lumea mediteraneeană au fost uscocii din Senj, un oraş din Croaţia de azi. Uscocii, trupe mercenare croate care au luptat atât împotriva turcilor, cât şi împotriva veneţienilor, îşi avuseseră iniţial oaza militară în regiunea Klis, însă aceasta a fost cucerită de turci în 1537, iar apoi s-au instalat la Senj. Folosind ambarcaţiuni uşoare şi rapide, uscocii s-au luptat mai întâi cu turcii, dar apoi şi cu veneţienii care încercau să apere navigaţia din Adriatica. Atacurile veneţienilor au fost ineficiente, însă un război între Austria şi Veneţia (1613-1617) a fost urmat, în 1618, de semnarea unui acord între cele două puteri care prevedea, printre altele, şi alungarea uscocilor din Senj.

Anglia şi Mediterana

Această nouă lume nu avea să fie dominată de Veneţia şi de nici o altă putere maritimă mediteraneeană. Ele nu au reuşit să se opună ascensiunii statelor din nordul Europei. Acum se afla în prim-plan o putere navală din afara spaţiului mediteraneean, Anglia (din 1707 Marea Britanie), situaţie care avea să dăinuie până în prezent şi care avea să accentueze complexitatea luptei pentru putere în lumea mediteraneeană.

Anglia obţinuse o bază occidentală în Mediterana, nu strâmtoarea Gibraltar, care a fost cucerită abia în 1704, ci portul Tanger, transferat de la Portugalia în 1661, împreună cu Bombay (Mumbai), ca parte a zestrei primite de Ecaterina de Braganza la căsătoria ei cu regele Carol al II-lea al Angliei. Portul Tanger a fost atacat de sultanul Moulai Ismail al Marocului (domnie 1672-1727) în anul 1680. S-au pregătit un amplu sistem defensiv,

precum şi un baraj pentru apărarea portului, construit în mare parte cu ajutorul sclavilor capturaţi de pe corăbiile nord-africane din Mediterana. Sultanul, care nu voia să fie supus presiunilor politice locale, crease o divizie formată din soldaţi-sclavi de culoare, care contribuiseră din plin la presiunea militară exercitată asupra trupelor engleze şi spaniole. El a susţinut şi ideea de *jihad,* care a contribuit la afirmarea legitimităţii sale. Statul marocan şi construirea imperiului au interacţionat într-un proces complicat în contextul presiunilor interne şi al politicii externe. Drept urmare, Tanger a fost abandonat de englezi în 1684. Carol al II-lea încerca să conducă ţara fără Parlament şi nu-şi putea permite o luptă dificilă cu sultanul.

în Orient, prezenţa englezilor se aflase de multă vreme sub controlul negustorilor sub forma Companiei Levantului, care asigura o

prezenţă comercială. Compania îl alegea şi îl plătea pe ambasadorul de la Constantinopol, primul emisar fiind trimis în 1583, însă rolul companiei în alegerea ambasadorului a încetat în 1691. Printre documentele aparţinând lui Sir William Trumbull, ambasador între anii 1687-1691, se numără petiţii şi depoziţii ale negustorilor. Comerţul cu Turcia era foarte important. în 1693, în timpul Războiului de Nouă Ani, peste optzeci de negustori englezi şi-au pierdut viaţa când convoiul de la Smirna (îzmir) care aducea acasă mărfuri din Turcia a fost interceptat de francezi, o lovitură care a declanşat o criză politică în Anglia. Turcii nu şi-au deschis ambasade permanente până în 1793, preferând să trimită emisari speciali pentru scopuri precise.

UN PEISAJ URBAN AL PUTERII

în 1660, Franţa a început procesul de extindere a oraşului Marsilia dinspre vechiul port către zona rurală din vecinătate. Intrarea în port era păzită de două fortăreţe, fortul medieval Saint Jean, în partea de nord, şi Saint Nicolas, construit în 1660 în partea de sud, ca o demonstraţie a puterii regelui Ludovic al XIV-lea.

Hărţi şi ghiduri de călătorie

Dat fiind că un segment din ce în ce mai larg al elitei sociale călătorea în diferite locuri ale lumii, era nevoie de tot mai multe hărţi şi ghiduri de călătorie. Gravurile în lemn ale oraşelor au devenit mai precise şi mai puţin generice, aşa încât privitorii înţelegeau mai bine cum arătau oraşele respective. De asemenea, hărţile şi globurile terestre au contribuit la o mai bună cunoaştere a spaţiului mediteraneean.

La începutul secolului al XVII-lea s-a

intensificat producţia de ziare în Europa, cu precădere în Republica Olandeză şi (începând cu anii 1690) în Anglia, însă existau ziare şi buletine informative scrise de mână şi în centrele mediteraneene. Totodată, presa olandeză, care se afla în centrul acestui sistem de informaţii, se străduia să obţină surse de informaţii. Cea mai importantă, datorită activităţii sale comerciale, pentru ziarele olandeze şi engleze era Livorno. Negustorii de acolo furnizau informaţii. Scrisorile pe care le scriau au devenit un model pentru buletinele informative care, la rândul lor, au constituit o sursă de inspiraţie pentru ziare. La Genova şi Veneţia, ziarele erau o sursă importantă de informaţii în legătură cu Adriatica, Imperiul Otoman şi estul Mediteranei.

Ziarele ofereau cititorilor informaţii despre Mediterana. La 31 august 1749, un articol

despre Malta publicat în *Worcester Journal* a fost urmat de o notă în care se prezenta pe scurt istoria insulei şi a cavalerilor ospitalieri. Ca urmare a izbucnirii epidemiei de ciumă în insulele ionice, acestea au fost descrise în *Flying Post,* un important ziar londonez, în numărul din 9 mai 1728. Totuşi, existau şi numeroase lacune în cunoaşterea spaţiului mediteraneean. în lucrarea *Geography Epitomised* (1784), Robert Davidson menţiona că preotul James Hervey îi declarase că nu ştia unde se află Ierusalimul, ceea ce îl determinase să cumpere un atlas.

7. Secolul al XVIII-lea

Călătorind pe Mediterana

în aprilie 1749, lacob, al patrulea viconte de Charlemont (1728-1799), a ridicat ancora de

la Livorno la bordul unei fregate franceze înarmate cu tunuri pentru respingerea atacurilor. Preluând titlul de la tatăl său în 1734, el a călătorit mai mult şi mai departe decât majoritatea turiştilor din epoca sa, plecând în 1746 şi întorcându-se abia în 1755 la Dublin. împreună cu un alt aristocrat irlandez, Francis Pierpoint Burton, a vizitat sudul Italiei, iar apoi în Sicilia s-a alăturat unui grup format din doi turişti englezi, Roger Kynaston şi John Frederick, şi artistul Richard Dalton. Ei au vizitat Malta, Constantinopol, insulele din estul Mării Egee, Alexandria şi Cairo. Nereuşind să ajungă în Cipru din cauza vremii nefavorabile, Charlemont s-a întors din Egipt, prin sudul Anatoliei şi insulele Ciclade, după care a explorat cele mai importante vestigii istorice din Peloponeş. însă pe Marea Egee a avut parte atât de furtuni, cât şi de perioade de acalmie, iar autorităţile otomane nu i-au oferit întotdeauna sprijin, cum s-a întâmplat la Halicarnas (Bodrum). Dalton, care a publicat gravuri ale monumentelor pe

care le văzuse în Grecia, Turcia şi Egipt, a devenit mai târziu custode al colecţiei de tablouri regale şi a cumpărat tablouri de la Veneţia pentru regele George al III-lea.

Dat fiind costul ridicat al transportului, croazierele pe Mediterana erau un lux pe care şi-l permiteau doar cei foarte bogaţi. Cel mai lesne era să călătoreşti la bordul unei nave de război, aşa cum au procedat reverendul John Swinton, care a călătorit la Livorno, şi Henric, al zecelea conte de Pembroke, despre care se spune că, în 1768 la Veneţia, a fugit cu o femeie în noaptea nunţii acesteia. Tânărul John, al patrulea conte de Sandwich, de unde provine denumirea de sendviş, a făcut un tur al Mediteranei între anii 1738-1739, vizitând Sicilia, Grecia, Turcia (zona de coastă), Rodos, Cipru, Egipt şi Malta. între anii 1741-1742, John, marchiz de Granby, împreună cu fostul său tutore, John Ewer, au făcut turul Mării

Egee într-o ambarcaţiune turcească denumită *volique.* Granby a explorat Grecia antică şi modernă, fiind fascinat de scrierile lui Strabon şi Plinius, precum şi de dansurile greceşti despre care Byron avea să scrie mai târziu. între anii 1763-1764, Frederick, al şaselea lord de Baltimore, a vizitat Grecia, Constantinopolul şi Balcanii, precizând că „ceea ce am văzut în călătoriile mele mi-a amintit de educaţia clasică pe care am primit-o cu multă bucurie la Colegiul Eton".

Un călător pasionat, al cărui amestec în treburile soţiei sale i-a afectat reputaţia în urma unui proces complicat, Sir Richard Worsley a plecat de la Roma cu destinaţia Atena în 1785, a vizitat Grecia, insula Rodos, Cairo, Constantinopol şi Troia, revenind la Roma în 1787 cu o colecţie amplă de statui, basoreliefuri şi pietre preţioase. Arhitectul Willey Reveley a călătorit împreună cu el şi a

realizat desene ale piramidelor pe baza măsurătorilor. Mai târziu, ca ambasador la Veneţia, Worsley a constituit cea mai mare colecţie de sculpturi antice greceşti din Marea Britanie înainte de achiziţionarea Marmurilor Elgin. La Constantinopol, în 1785, Worsley a cunoscut-o pe Lady Elizabeth Craven, care, în urma unui adulter, fusese nevoită să părăsească Marea Britanie, călătorind la Sankt-Petersburg, iar apoi prin Rusia şi pe Marea Neagră. De la Constantinopol, ea a făcut o croazieră pe Marea Egee.

în 1785 se afla la Constantinopol şi Charles Sloane, primul conte de Cadogan, care a vizitat Sicilia – fiind impresionat de „magnificele vestigii ale Antichităţii” de la Agrigento –, Egiptul, Ciprul şi Grecia. însă nu era întotdeauna uşor de ajuns la destinaţie. Pe când se afla la Constantinopol, la 10 noiembrie 1785, Sloane îi scria fratelui său:

„nu se găsesc oportunităţi de a pleca de aici către Alexandria, aşa cum te poţi urca în Reading Dilly [diligenţă] ca să ajungi la Chelsea”; iar la 7 decembrie îi scria iarăşi: „din pricina problemelor cu transportul pe mare, aproape că s-a dublat timpul meu de şedere aici”. Un alt călător din această perioadă, John Hawkins, după ce a călătorit pe uscat de la Viena la Constantinopol, şi-a continuat călătoria spre Cipru, Creta, Grecia continentală, Zante, Messina (unde a stat în carantină timp de o lună) şi Napoli.

în mai 1786, botanistul englez John Sibthorp a plecat de la Napoli spre Creta, unde şi-a petrecut aproape întreaga vară. Apoi a călătorit în Cipru, Grecia şi Asia Mică; însă o călătorie pe uscat prin Grecia a fost imposibil de realizat în 1787 din cauza insurecţiei şi a epidemiei de ciumă. în 1794-1795, Sibthorp a revizitat Constantinopolul şi Grecia, inclusiv

insulele ionice, a urcat pe muntele Olimp, a vizitat Sparta şi a fost nevoit să-şi prelungească şederea la muntele Athos din pricina piraţilor care acţionau în vecinătate. în aceste călătorii, el a adunat 3 000 de specii botanice. Turiştii britanici erau atât de rari în aceste zone încât călătoriile lor erau menţionate în presă, ca în cazul lui William Lethullier care s-a întors din Imperiul Otoman în 1723, aducând cu el o mumie egipteană.

Majoritatea călătorilor nu se aventurau dincolo de Italia, în est, şi dincolo de Napoli, în sud. însă cei care făceau acest lucru descopereau o mulţime de aspecte interesante, ca Thomas Watkins, care scria că găsise la Constantinopol „ceva ce nu am mai gustat niciodată până acum, cafea *bună,* căci în Anglia nu găseşti aşa ceva, fiindcă îşi pierde o mare parte din aromă pe mare". Pe când se afla la Corfu, în 1788, scria: „Vei citi

aceste rânduri la un mic-dejun englezesc agreabil, care însă nu se compară cu al nostru din insulele greceşti, unde primim fructe din belşug, pâine bună şi cafea excelentă”, însă în acel an a izbucnit acolo o revoltă antisemită. Scrisorile sale au fost publicate sub titlul *Călătorii prin Elveţia, Italia, Sicilia şi insulele greceşti către Constantinopol prin Grecia, Ragusa [Dubrovnik] şi insulele dalmate* (1794) şi merită să fie citite, întrucât oferă o imagine a regiunii înainte ca aceasta să fie răvăşită de războaiele napoleoniene.

Dalmaţia era o zonă propice pirateriei şi, prefigurând într-o anumită măsură situaţia de la începutul Războiului Rece, vestigiile antice romane de pe ţărmurile Dalmaţiei nu s-au aflat în circuitul turistic. Spre exemplu, Robert Adam, care a călătorit în Italia în 1754, a cercetat cu atenţie ruinele de la Spalato (Split), întrucât nu mai fuseseră cercetate

până atunci. Când s-a întors în Anglia, în 1762, a publicat lucrarea *Ruinele palatului împăratului Diocleţian de la Spalato din Dalmaţia.* Un călător neobosit, Frederick, al patrulea conte de Bristol şi episcop de Derry, a călătorit în Dalmaţia împreună cu naturalistul venetian Alberto Fortis şi a cercetat râurile subterane din Istria. Lucrarea lui Fortis, intitulată *Viaggio in Dalmazia* (1774), a fost publicată la Londra în 1778 într-o traducere în limba engleză. Această lucrare oferea informaţii despre o regiune care nu era prea bine cunoscută cititorilor britanici. În 1795, Fortis a fost ales membru al Societăţii Regale.

Vizitând Marsilia

„Este unul dintre cele mai depravate oraşe din Franţa. E uimitor cât de multe prostituate se află aici. Sunt mai neruşinate decât în orice alt oraş.” Aşa scria un turist, probabil

Marmaduke William Constable-Maxwell, în 1784.

Pictura lui Claude-Joseph Vernet *L'entrée du port de Marseille* (1754) oferă o impresionantă panoramă scăldată în razele soarelui. Totuşi este posibil ca amintirile călătorilor să fi fost mai puţin plăcute. William Mildmay a călătorit de la Toulon la Genova în 1730, după ce vizitase Marsilia:

> Acest oraş este mare şi cu o populaţie numeroasă, în jur de 100 000 de suflete, însă în zona centrală, fiind construită cu străzi înguste pe versantul unui deal, circulaţia devine foarte anevoioasă. Şi ceea ce este şi mai rău este faptul că nu există apeducte prin care să se elimine mizeria aruncată din toate casele [...] se simte o duhoare permanentă pe străzile oraşului [...' Portul [...] galerele şi corăbiile aruncă încontinuu mizeriile [...] atunci când este cald şi nu bate vântul, apa mării seamănă la

culoare şi miros ca un lac stătut.

Străzile mai largi ale oraşului s-au bucurat de mai multă apreciere, deşi, în 1754, un turist considera că vinul era prea tare, iar carnea îngrozitor de proastă. în schimb, în 1785, Lady Craven declara că aici mâncase cei mai delicioşi raci şi păstrăvi din viaţa ei. Impresiile turiştilor erau foarte diverse. De pildă, William, Lord de Kilmaurs, care era cam surd, a fost implicat într-un duel în 1765, fiindcă vorbise prea tare la teatru.

Revoluţia Franceză a adus schimbări. în 1792, Marsilia, un centru al radicalismului iacobin, a folosit forţa pentru a transfera funcţiile administrative şi judiciare de la Aix. Voluntarii din Marsilia au defilat pe străzile Parisului cântând imnul de război cunoscut astăzi ca „Marseilleza”. în anul următor, o revoltă antirevoluţionară izbucnită în Marsilia

a fost reprimată rapid.

ITALIA ÎN 1710

în 1710, pe când Anglia se afla în război cu Franţa, Richard Coffin a vizitat Veneţia, via Amsterdam şi Germania. A rămas acolo mai mult timp decât intenţionase, întrucât servitorul său s-a îmbolnăvit. Apoi, via Verona, Mantova, Bologna, Loretto, Roma şi Capua, a ajuns la Napoli, „reflectând la soarta lui Hannibal" şi bucurându-se de „un peisaj fermecător". Coffin îi mărturisea vărului său că era „încântat de acest oraş, nici un alt loc pe care l-am vizitat nu m-a fermecat atât de mult. De la Mănăstirea Cartuziană (care se află pe vârful unui deal), poţi să admiri panorama întregului oraş; iar dacă frumuseţea unui peisaj vine din varietatea elementelor care îl acătuiesc, atunci cu siguranţă că acesta trebuie să fie preferat înaintea altora. în faţa ochilor tăi se desfăşoară imaginea deplină a unuia dintre cele mai frumoase oraşe din Europa: marea liniştită, golful, insula Capri, Campafelice, muntele Vezuviu, Pozzolo, Baia şi golfuleţele pe care le face marea acolo."

Napoli şi *Cosi fan tutte*

Călătoriile depind de drumuri, de ocazii şi de imaginaţie tot atât de mult pe cât depind de drumuri, de ocazii şi de experienţe. La 26 ianuarie 1790, departe de Mediterana, *Cosi fan tutte,* o operă compusă de Mozart, a fost interpretată pentru prima oară la Burgtheater din Viena. Libretul scris de veneţianul Lorenzo da Ponte, un evreu creştinat, devenit preot, apoi alungat din Veneţia pe motiv de concubinaj, oferă o imagine seducătoare a oraşului Napoli, unde se desfăşoară acţiunea operei.

Vederile cu portul scăldat în razele soarelui, pe care turiştii din secolul al XVIII-lea le cumpărau de la pictori precum Pietro Fabris şi Claude-Joseph Vernet, surprindeau farmecul oraşului, prezentat de obicei mai fluid şi mai luminos decât Veneţia. Era cu siguranţă cel mai torid oraş vizitat de mulţi turişti englezi, ceea ce îi determina să-l evite

în timpul verii. în lucrarea *Călătorii prin Italia* (1766), John Northall se referea la „metoda tradiţională de a vizita oraşul Napoli înainte ca vremea să se încălzească prea tare”. Norton Nicholls scria în iulie 1772 despre un oraş în care „nopţile sunt atât de încântătoare şi zilele atât de caniculare” încât nimeni nu dormea noaptea: „Am devenit un prieten mai bun al lunii decât al soarelui”. Cei care vizitau oraşul iarna spuneau că aerul era încântător. Cel mai mare oraş din Peninsula Italică şi capitala unui regat care stăpânea sudul şi Sicilia, Napoli era la sfârşitul secolului al XVIII-lea unul dintre cele nouăsprezece oraşe din lume cu o populaţie de peste 300 000 de locuitori. Napoli se afla pe locul paisprezece în lume şi pe locul patru în Europa, după Londra, Constantinopol şi Paris. Dimensiunea sa era disproporţionată faţă de cea a regatului de Napoli şi reprezenta o povară economică

pentru acesta.

în 1790, când a fost compusă opera *Cosi fan tutte,* Napoli era condus de Ferdinand al IV-lea de Bourbon (domnie 1759-1825). Oraşul era vizitat de mai mulţi turişti decât în deceniile anterioare ale secolului datorită interesului suscitat de localităţile învecinate, Herculaneum şi Pompeii, unde se deschiseseră şantiere arheologice de la mijlocul secolului. în anii 1760, teatrul şi templul lui Isis din Pompeii au fost scoase la lumină, devenind atracţii turistice importante. Vestigiile antice greceşti din localitatea învecinată Paestum, abandonate de multă vreme într-o zonă depopulată, au atras şi ele atenţia vizitatorilor. Ele erau cele mai accesibile vestigii antice greceşti din vestul Europei şi au devenit un loc de atracţie începând cu anii 1770, mai ales datorită celebrelor gravuri create de Piranesi.

Mai aproape de Napoli, vulcanul Vezuviu a devenit o atracţie turistică importantă. Fără echivalent în nordul Europei, întrucât Islanda era vizitată de foarte puţini turişti, Vezuviul era un fenomen natural care prezenta marele avantaj că se afla în apropierea unui oraş. Margaret Grenville relata următoarele: „a avut loc o erupţie magnifică a vulcanului Vezuviu, care a creat două şuvoaie de lavă ce s-au scurs pe versantul muntelui. Noaptea am admirat de la fereastra noastră o privelişte uimitoare, pe care domnul Burke a caracterizat-o drept sublimă”.

într-adevăr, prin aceste imagini ale vulcanului Vezuviu, Italia simboliza noua sensibilitate romantică, precum şi pe cea a neoclasicismului. Această forţă a naturii devenea şi mai evidentă când erau reprezentate în picturi erupţiile nocturne ale vulcanului. Colecţiile de artă includeau adesea

astfel de tablouri, de pildă cel semnat de Giovanni
Lusiere *Muntele Vezuviu scăldat în lumina lunii: erupţia din 1787.* Lady Mary Palmerston, care a vizitat oraşul Napoli împreună cu soţul ei în anii 1792-1793, a fost martora unei erupţii în 1793:

> Diferitele nuanţe şi forme ale lavei creează o imagine foarte picturală. Dacă priveşti cu atenţie la craterele vulcanului, vezi toate culorile diferite pe care le formează materia sulfuroasă... imaginea era superbă. Muntele, care scuipa neîncetat pietre roşii încinse şi un şuvoi de lavă, ilumina o mare parte a versantului muntelui, făcând valea să pară luminoasă. Pe tot cuprinsul muntelui se zăreau lumini ca nişte torţe.

Călătoriile se aflau în strânsă legătură şi cu relaţiile amoroase, aceasta fiind tema principală a libretului scris de Lorenzo da

Ponte pentru opera lui Mozart *Don Giovanni* (1787). Se punea accentul pe castitatea femeilor înainte de căsătorie. Exista însă obiceiul ca o femeie

mantata sa aiba un *„cavalier servente* – un cicisbeu –, care o însoţea la reuniuni sociale şi care uneori era amantul său. Acest sistem le oferea călătorilor sansa unei relaţii în acord cu tradiţiile locale. Thomas Pelham Stanmer (1728-1805), conte de Chichester, a avut o relaţie amoroasă de lungă durată, în Florenţa în 1750, cu o femeie măritată, contesa Acciaioli, care şi-a găsit apoi un alt amant englez. Prietena ei, Maria Serristori, avusese o relaţie cu Charles, al doilea marchiz de Rockingham, în anii 1748—1749, în timp ce Francis, conte de Huntingdon (1729-1789), a avut o relaţie amoroasă cu Marchesa Capponi, „floarea nobilimii florentine". Philip, al patrulea conte de Chesterfield, i-a oferit un

imbold în călătorii fiului său nelegitim Philip Stanhope: „Prinţesa Borghese [Agnese Colonna] a fost atât de amabilă încât l- a luat sub aripa ei protectoare. Nimic nu este mai de folos unui tânăr decât să se afle în compania unei astfel de femei experimentate". La fel ca Veneţia, Napoli era renumit pentru numărul mare de prostituate.

în *Cosi fan tutte,* cei doi logodnici se întorc deghizaţi ca albanezi. Albania era cunoscută în 1790 datorită lui Kara Mahmud, paşă ereditar al provinciei albaneze Scutari din 1775 până în 1796. în anii 1780, el a avut conflicte cu paşii din sudul Albaniei şi din Muntenegru, iar dorinţa lui de a deveni rege independent al Albaniei l- a adus în conflict cu sultanul Selim al III-lea. Violenta era o trăsătură definitorie a acestor teritorii albaneze. De pildă, în 1788, Kara a poruncit să fie decapitaţi membrii unei delegaţii din Austria şi Rusia care încercaseră să-i solicite sprijinul în războiul lor cu Selim, iar apoi a trimis capetele acestora ca trofee lui Selim. Albania era punctul vestic cel mai îndepărtat al „Orientului" real şi imaginar. Albanezii nu mai erau văzuţi ca nişte personaje ameninţătoare, aşa cum se întâmplase în deceniile anterioare ale secolului. Totuşi,

probabil că ei continuau să fie cu totul diferiţi de bărbaţii napolitani, ceea ce ne aminteşte încă o dată de deosebirile din spaţiul mediteraneean.

Ambiţia lui Kara Mahmud de a-şi câştiga independenţa a dus la încercarea eşuată a otomanilor de a asedia Scutari, însă Mahmud a fost ucis pe când se lupta cu triburile muntenegrene în 1796. Fratele său, Ibrahim Paşa, a guvernat în provincia Scutari până în 1810, având o relaţie de bună înţelegere cu turcii. în 1831, turcii au asediat cu succes Scutari, atunci când următorul paşă a încercat să obţină independenţa. Aceste lupte au provocat mari daune economice regiunii şi au contribuit la intensificarea anarhiei.

Situaţie politică

Intr-o epocă care imperiile europene au ajuns să

domine lumea, trupele anglo-franceze reuşind până la urmă să ocupe Beijingul în 1860, Mediterana începea să fie trecută cu vederea. în timp ce Robert Clive era deschizător de drumuri pentru Imperiul Britanic în India în anii 1750, iar căpitanul James Cook explora cele mai îndepărtate colţuri ale Terrei în anii 1770, Mediterana nu mai părea să fie centrul lumii. înaintarea islamului fusese oprită, Veneţia intrase în declin, iar căile esenţiale pentru schimburile comerciale şi culturale nu mai străbăteau marea cea albastră.

Acest lucru este adevărat în mare măsură şi ar fi greşit să pretindem că Mediterana a continuat să joace un rol central. Totuşi, ar fi la fel de greşit să ignorăm cu desăvârşire spaţiul mediteraneean.

O bătălie navală istorică ilustrează faptul că au avut loc în continuare evenimente importante în lumea mediteraneeană. La 1 august 1798, o flotă britanică sub comanda amiralului Horatio Nelson s-a apropiat de

golful Abukir de pe coasta mediteraneeană a Egiptului, unde se afla ancorată o flotă franceză. La apus, Nelson a atacat pe neaşteptate, lansând Bătălia Nilului, simultan pe ambele flancuri ale dispozitivului de luptă francez, o manevră care nu era lipsită de riscuri: celebra navă de război *Culloden* a eşuat şi nu a mai putut participa la bătălie. Lupta a avut loc în timpul nopţii, iar britanicii au tras de la foarte mică distanţă, francezii au pierdut unsprezece dintre cele treisprezece nave, iar celelalte două s-au retras, însă până la urmă ambele au fost pierdute până la sfârşitul anului 1800.

Flota franceză a fost astfel poziţionată încât Nelson a reuşit să o anihileze, mai întâi navele din avangardă, iar apoi pe cele din ariergardă. Armele de foc ale francezilor s-au dovedit ineficiente, iar navele franceze nu doar că au fost prost poziţionate, dar nici nu au reuşit să

dea o replică adecvată atacului britanicilor. Flota britanică a funcţionat ca o forţă perfect coordonată: Nelson şi-a pregătit cu iscusinţă căpitanii ca să coopereze în orice condiţii şi le-a explicat în detaliu tactica adoptată. Totodată, britanicii s-au dovedit superiori francezilor în privinţa tehnicilor de luptă navală.

Această bătălie decisivă a schimbat nu doar situaţia strategică în 1798, distrugând campania egipteană a lui
Napoleon, ci şi istoria Mediteranei. De atunci şi până la declinul de după 1945 al puterii navale britanice, Mediterana a fost, dacă nu un lac britanic, cel puţin o mare dominată de puterea lor navală. Aceasta avea să fie într-adevăr precondiţia puterii imperiale britanice în Mediterana şi pe ţărmurile ei, atât direct – în Malta, Insulele Ionice, Cipru, Egipt şi Palestina – cât şi indirect, de pildă în Grecia.

Aceasta avea să fie şi precondiţia puterii economice britanice în regiune.

Dar cum au ajuns britanicii la această dominaţie şi de ce forţele britanice şi franceze se luptau în 1798 pentru a prelua controlul în zona egipteană a Mediteranei? Era o situaţie fără precedent. Flotele franceză şi spaniolă se luptaseră în apropiere de ţărmurile italiene în războiul din 1635-1659, iar flota franceză se luptase cu flota olandezo-spaniolă în apropiere de Sicilia în 1675-1676, însă aceste puteri nu pătrunseseră în estul bazinului mediteraneean, aşa cum avea să se întâmple în 1770 cu Rusia, iar în 1798 cu Franţa şi Marea Britanie. Pentru a înţelege această transformare radicală, este nevoie să analizăm declinul puterii islamice şi mai ales al puterii sale navale.

Africa de Nord

Forţa navală a puterilor nord-africane – Maroc, Alger, Tunis, Tripoli – se baza pe galere, deşi erau folosite şi galioane, precum şi *zebec-uñ,* veliere uşoare cu vâsle, dar şi cu vâsle auxiliare. întrucât economiile acestor teritorii
>
depindeau în mare măsură de piraterie, toate, cu excepţia Marocului, fiind provincii autonome otomane, navele de război erau folosite pentru atacarea vaselor comerciale, evitându-se ciocnirile cu alte nave de război. însă pirateria a menţinut vie în rândul creştinilor ideea ostilităţii islamului.

La rândul lor, puterile occidentale au trimis nave de război pentru a împiedica atacurile. De pildă, olandezii trimiteau nave de război de două ori pe an pentru a escorta vasele comerciale către Italia şi Orientul Apropiat. Olandezii au avut conflicte militare cu puterea din Alger între anii 1716-1726 şi 1755-1759.

în 1770, ca răspuns la acţiunile corsarilor, o escadră franceză a atacat obiective tunisiene şi a obtinut semnarea unui tratat. Veneţia a acţionat în mod repetat împotriva puterilor din Alger şi Tripoli între anii 1761 şi 1778, iar apoi împotriva puterii din Tunis în 1784, 1785, 1786 şi 1787. Bizerta, Sfax şi Sousse s-au numărat printre oraşele bombardate. Terminat în 1794 şi expus în sala de arme de la Arsenale, monumentul închinat amiralului Angelo Emo realizat de Antonio Canova este o mărturie a ultimei zvâcniri a puterii veneţiene. Totuşi, în această etapă, nu exista nici un motiv de a crede că va fi o înflorire finală.

Prezenţa Marinei Regale Britanice în Gibraltar a contribuit la protejarea comerţului britanic, în timp ce nave de război franceze acţionau din Toulon, cele spaniole din Cartagena, iar cele malteze din Valletta. în

1739, contraamiralul Haddock a fost trimis la Alger pentru a-l sprijini pe consulul englez care solicita eliberarea cetăţenilor britanici luati în sclavie, iar în 1751 s-a semnat un acord cu puterea din Alger.

Asemenea altor puteri din Africa de Nord, puterea din Tunis a compensat declinul comerţului cu sclavi în Mediterana, ca urmare a acţiunilor europenilor împotriva pirateriei, prin intensificarea comerţului cu sclavi transsaharian. în anii 1790, în Souk el Berka, piaţa de sclavi din Tunis, se vindeau anual 6 000 de sclavi provenind din Africa subsaharianã. Totuşi, conflictul cu statele din Africa de Nord nu a reuşit altceva decât să le determine să manifeste ceva mai multă reţinere. Din când în când erau atacate bazele corsarilor, însă deseori acestea se dovedeau tinte dificile, mai ales din cauza faptului că navele de război occidentale riscau să eşueze

în zonele stâncoase periculoase. Pe lângă conflicte, au existat totuşi şi relaţii acceptabile în această perioadă, mai ales cu puterea din Tunis.

Soarta bazelor occidentale din Africa de Nord a variat de la caz la caz. Portul Ceuta aflat sub controlul spaniolilor a rezistat în faţa asediilor marocane în perioada 1694-1720, iar Melilla în 1774-1775; deşi a fost pierdut în 1708, Oran a fost recucerit de Spania în 1732, pentru a fi vândut apoi în 1792. în 1741, beiul Tunisului a cucerit insula Tabarka, pe care francezii o cumpăraseră de la familia Lomellini din Genova care o deţinuse până în 1540, a ţinut piept unui contraatac al trupelor franceze în 1742 şi a jefuit baza Companiei Franceze de la Cape Negro, în prezent staţiune turistică.

EŞEC LA ALGER

în 1775, urmând un model vechi de secole, aproximativ 21 000 de soldaţi spanioli s-au îmbarcat la Cartagena şi au ridicat ancora într-un convoi format din 44 de nave de război şi 350 de vase de transport. întârziată din cauza vremii neprielnice şi fiindcă ducele de O'Reilly nu era hotărât unde anume să fie lansat atacul, debarcarea a fost haotică, iar spaniolii au fost complet expuşi artileriei grele de pe coastele maure, în timp ce propria lor artilerie a rămas împotmolită în nisipurile de la ţărm. Până la jumătatea zilei, spaniolii pierduseră 2 400 de oameni fără să câştige absolut nimic, iar O'Reilly a ordonat reîmbarcarea trupelor. A urmat o panică generală, aproximativ 3 000 de soldaţi spanioli fiind luaţi prizonieri.

în 1784, nave de război algeriene au reuşit să respingă un atac lansat asupra oraşului de o flotă formată din nave spaniole, portugheze, napolitane şi malteze. Trei ani mai târziu, în 1787, puterea de la Alger a trimis nave ale corsarilor pentru a ataca ţărmurile din nordu Mediteranei, inclusiv cele din apropiere de Genova, Nisa şi Sardinia.

Cu ocazia unui tur al Italiei la mijlocul anilor

1750, pictorul George Stubbs s-a împrietenit cu un maur şi împreună cu acesta a vizitat baza spaniolă de la Ceuta. Acolo, Stubbs a văzut un leu atacând un cal alb, iar această scenă impresionantă a constituit sursa de inspiraţie pentru numeroase tablouri pictate de el, inclusiv *Un leu atacând un cal* (1764) şi *Un leu devorând un cal* (1770). Aceste imagini s-au bucurat de succes sub forma xilogravurilor, succes care s-a datorat şi măiestriei cu care Stubbs picta cai de cursă. însă aceste lucrări scoteau în evidenţa şi sălbăticia lumii non-europene, o lume în care animalele erau încă puternice, iar mulţi oameni erau consideraţi asemenea animalelor. Astfel de atitudini rasiste sugerau faptul că europenii erau cei mai îndreptăţiţi să definească şi să răspândească civilizaţia.

17 * * >17 >

Dintr-o perspectivă uşor diferită, în anii 1780, regele Ludovic al XVI-lea al Franţei l-a

însărcinat pe consulul său din Alger să obţină animale pentru menajeria sa, inclusiv patru struţi.

Turcii

Deşi influenta otomană nu mai era atât de extinsă ca în i > secolul al XVI-lea, marina şi-a păstrat importanţa în estul Mediteranei, mai ales datorită faptului că galerele tradiţionale fuseseră înlocuite cu galioane care puteau să transporte mai multe tunuri. Această flotă otomană era foarte temută, iar în 1708 se zvonea la Veneţia că va fi trimisă în Adriatica. în 1715, când, spre deosebire de anii 1680, turcii nu se aflau în război cu nici o altă putere, au reuşit să-şi folosească flota pentru a recuceri rapid Peloponesul aflat sub stăpânirea veneţienilor. în acest conflict, turcii au beneficiat de un număr mai mare de soldaţi (100 000 faţă de 7 000), precum şi de o mai mare experienţă în privinţa tehnicilor de

asediere. Veneţienii au primit un sprijin destul de limitat din partea populaţiei preponderent ortodoxe.

în 1716, turcii au invadat insula Corfu, un punct strategic pentru veneţieni în Adriatica, însă fortificaţiile s-au dovedit sucient de puternice pentru a rezista atacului. Acest eşec ar putea fi considerat unul major, însă acelaşi lucru se întâmplase şi când turcii atacaseră insula Corfú în 1538. în 1716, Victor Amadeus al II-lea de Savoia-Piemont a fost nevoit să-şi apere noul teritoriu din Sicilia împotriva atacurilor otomane. Iar în 1718, în zona insulei Kythira, un punct strategic pe ruta maritimă dintre Marea Egee şi Mediterana, flota otomană a avut câştig de cauză în faţa adversarilor creştini, în principal nave de război veneţiene. Totuşi, nici atunci şi nici mai târziu, flota otomană nu a părăsit apele teritoriale greceşti, iar din 1716 turcii s-au

aflat într-un război dezastruos cu Austria, război care a durat până în 1718. Trupele austriece au cucerit Belgradul în 1717.

în urma semnării tratatului de pace din 1718, flota veneţiană s-a redus şi, ca atare, a servit la protejarea comerţului de atacurile corsarilor şi la descurajarea războiului. Turcii şi-au redus şi ei flota maritimă, ceea ce era un lucru firesc, întrucât adversarul lor principal din perioada 1720-1740 – la fel ca în trecut, în anii 1510, 1580 şi 1620 – fusese Persia. Lupta pentru putere în spaţiul mediteraneean depindea în mare măsură de contextul internaţional. în anii 1720, revolta clericilor împotriva sultanului Ibrahim, care a fost înlăturat de la putere în 1730, a fost determinată, pe de o parte, de faptul că nu îşi îndeplinise misiunea divină de a răspândi islamul, dar şi pentru că semnase în 1724 un tratat cu Rusia şi pornise un război împotriva

Persiei.

Turcii nu mai erau consideraţi o ameninţare la adresa politicii italiene. în piesa lui Henry Fielding *Rape upon Rage,* reintitulată ulterior *The Coffee-House Politician* (1730), „Politic”, un negustor londonez, stârneşte râsul atunci când afirmă în mod repetat că flota otomană ar putea să atace Anglia, adăugând şi replica tradiţională: „Troia a fost cucerită în timp ce dormea”. Deşi mai persista impresia de ameninţare în opera lui Mozart *Răpirea din serai* (1782), turcul cântăreţ a devenit o figură comică în opere, precum şi în teatrul de păpuşi.

Cu toate acestea, în ciuda slăbiciunilor turcilor, puterile de la Napoli şi Veneţia au încercat stabilirea unor relaţii bune cu turcii pentru a ajuta comerţul. Totodată, se avea în vedere faptul că, deşi autoritatea otomană se diminuase evident în Alger, Tripoli şi Tunis,

aceste oraşe făceau parte din imperiu. însă, în 1783, autorităţile din Alger au purtat negocieri directe cu puterile occidentale, exemplu urmat imediat de autorităţile tunisiene. Turcii nu au intervenit când flotele occidentale i-au atacat la scurt timp după aceea, declanşându-se procesul de constituire a statelor în Africa de Nord.

BALCANII

în secolul al XVIII-lea, în zona balcanică aflată sub stăpânire otomană s-a ivit un nou grup de conducători ai provinciilor, aşa-numiţii *ayan* (persoane de seamă). Deseori, aceştia erau singurii care asigurau o administraţie locală eficientă. Un grup de familii puternice domina Albania, Grecia centrală şi Peloponesul cu ajutorul unor armate private. Vânzarea terenurilor aflate în proprietatea statului unor oficiali bogaţi în cea mai mare parte a Imperiului Otoman nu a contribuit câtuşi de puţin la sporirea autorităţii centrale. Slăbiciunea autorităţilor

centrale a dus la cooptarea multor *ayan* în sistemul administrativ, mai ales în perioadele de criză. Alteori, unii conducători au încercat să limiteze puterea acestor *ayan.* O astfel de încercare a fost făcută de marele vizir Halid Hamid Paşa în 1785, însă iniţiativa a fost abandonată când a izbucnit războiu
cu Rusia în 1787.

în 1706, Robert Harley, unul dintre secretarii de stat englezi, considera că influenţa francezilor la Constantinopol ar putea fi contracarată „când turcii vor şti că avem o flotă atât de puternică în aceste mări încât vor putea să navigheze aici în siguranţă". De fapt, în această etapă, englezii au folosit nave de război în primul rând pentru a se opune Franţei şi Spaniei în vestul Mediteranei. în 1713 şi 1731, ca urmare a acordurilor diplomatice în negocierea cărora Marea Britanie a jucat un rol important, nave

de război britanice au escortat noii conducători în Sicilia şi Toscana: Victor Amadeus al II-lea de Savoia-Piemont şi Don Carlos, ulterior Carol al VII-lea de Napoli şi Carol al V-lea al Siciliei (domnie 1734-1759), iar apoi Carol al III-lea al Spaniei (domnie 1759-1788). Un secol mai târziu, în 1833, nave de război britanice aveau să escorteze un nou conducător în Grecia.

în schimb, în timpul războiului cu turcii (1768-1774), Rusia a trimis, în 1769, o flotă din Sankt-Petersburg, prin Anglia, cu iernare în Livorno, pentru a-i ataca pe turci în estul Mediteranei în 1770. Atacul a avut loc la Qeşme pe data de 5 iulie: flota otomană, formată din douăzeci de nave de linie şi fregate, precum şi treisprezece galere, a fost distrusă aproape în întregime, iar aproximativ 11 000 de soldaţi turci au fost ucişi. Ruşii au reuşit să blocheze strâmtoarea Dardanele, aşa

cum procedaseră şi veneţienii în conflictele anterioare. Ei şi-au extins influenta şi în Marea Egee, spre exemplu în insula Milos, însă încercările de a cuceri insulele Lemnos, Evia şi Rodos au eşuat. întrucât primiseră asigurări că vor fi ajutaţi, grecii din Morea s-au răsculat, însă ruşii nu au reuşit să le ofere sprijinul promis, iar acţiunile grecilor au fost greu de coordonat.

într-adevăr, ruşii s-au dovedit mai puţin eficienţi decât fuseseră veneţienii în anii 1680, în contextul în care nu aveau baze militare în vecinătate, erau implicaţi într-un război cu turcii în Balcani şi se confruntau în interiorul ţării cu rebeliunea condusă de Pugaciov. Rebeliunea a fost reprimată, iar turcii au început să resimtă impactul economic al creşterii puterii navale a Rusiei.

Şi alte puteri mediteraneene s-au văzut nevoite să ia în calcul posibilele implicaţii ale

extinderii puterii Rusiei. Când, în 1773, nave de război ruseşti ancorate la Zante (Zakynthos) în Insulele Ionice au încălcat regula carantinei veneţiene, precum şi alte reglementări, observatorii s-au întrebat ce consecinţe militare, politice şi comerciale ar putea să decurgă de aici, gândindu-se şi la o posibilă bază în estul Mediteranei.

Ameninţarea Revoluţiei Franceze a dus la o schimbare radicală a situaţiei în 1799. După invadarea Egiptului de către trupele lui Napoleon în 1798, Turcia şi Rusia (care se războiseră între anii 1787-1792) au semnat un tratat de alianţă şi au trimis o flotă comună care a ocupat Insulele Ionice, după asedierea insulei Corfu. Franţa ocupase Veneţia în 1797 şi cucerise Insulele Ionice, care erau organizate sub forma a trei departamente franceze, în 1800, ca parte a unui proces mai general de

reconfigurare a graniţelor Mediteranei şi de formare a unor noi state în perioada 1793-1815, noii cuceritori au creat Republica Septinsulară, care a rezistat până în 1807, când a fost cedată Franţei de Rusia prin Tratatul de la Tilsit. De asemenea, cucerirea Maltei de către francezi de la cavalerii ospitalieri în 1798 a demonstrat că războaiele revoluţionare franceze transformaseră geopolitica tradiţională.

Securitatea lumii islamice mediteraneene depindea acum, cel puţin în parte, de ajutorul european. Alianţele între turci şi state europene creştine nu erau un lucru nou, iar la începutul secolului al XVI-lea turcii cooperaseră cu regele Francise I al Franţei împotriva împăratului Carol al V-lea; însă scopul acestor alianţe s-a schimbat în secolul al XVIII-lea, devenind din ce în ce mai defensive.

Sfârşitul secolului al XVIII-lea a fost din nou o perioadă crucială. în deceniile anterioare se pusese problema alungării turcilor din Balcani, când forţele austriece sau ruseşti se aflau în plină ascensiune, ca la începutul anilor 1690, în 1711 şi 1770-1771, însă această chestiune a devenit tot mai pregnantă după 1780. Anexarea Crimeei de către Rusia în 1783 a determinat şi alte puteri să-şi dorească anexări similare. într-un memorandum din 1787, aflat în arhivele Ministerului de Externe francez, se spunea că, dacă Franţa s-ar alia cu Austria şi cu Rusia împotriva Turciei, atunci ea ar putea spera să obţină Creta şi Egiptul. De asemenea, se sugera ocuparea de către Franţa a insulelor Cipru şi Rodos, precum şi necesitatea de a împiedica Marea Britanie să ocupe Egiptul. Prin urmare, exista o anumită continuitate între epoca prerevoluţionară şi cea

revoluţionară, când, în 1798, trupele franceze au invadat Egiptul.

Totuşi, această schimbare în politica externă a Franţei va avea consecinţe pentru spaţiul mediteraneean. Până atunci, în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea, Franţa fusese cel mai fervent aliat creştin al Turciei, întrucât francezii îi considerau pe turci aliaţii lor împotriva Habsburgilor; iar în secolul al XVIII-lea, întrucât francezii considerau expansiunea Rusiei o ameninţare la adresa Europei. Până în 1780, Franţa câştigase o poziţie dominantă în comerţul extern din estul Mediteranei. Din motive politice şi comerciale, Franţa era cea mai influentă putere externă din Imperiul Otoman, o putere care oferea şi sprijin militar. Francezii înţelegeau importanţa strategică a Egiptului. în 1785, aceştia au semnat un acord cu beii mameluci prin care obţineau o mare influenţă

în Egipt, deschizând Marea Roşie comerţului către India prin istmul Suez. Negustorii din Marsilia au încercat să exploateze această oportunitate, întrucât doreau să dezvolte comerţul şi cu ţările din bazinul Mării Negre.

Părerea francezilor era foarte importantă întrucât poziţia Franţei în Mediterana fusese consolidată în deceniile anterioare, când Spania intrase în sistemul de alianţă francez din 1700, odată cu înlocuirea ultimului descendent al Habsburgilor spanioli cu nepotul regelui Ludovic al XIV-lea – Filip al V-lea (domnie 1700- 1746) –, precum şi din momentul încheierii unei alianţe între cele două puteri în 1733. Miniştrii spanioli erau îngrijoraţi din cauza expansionismului rusesc în Mediterana.

Expansionismul francez în lumea islamică nu generase beneficii teritoriale până în 1830, însă a devenit o temă majoră în istoria

Mediteranei. în acelaşi timp, a existat o continuitate între opoziţia faţă de politica expansionistă a Rusiei din perioada anterioară Revoluţiei Franceze şi cea din perioada Războiului Crimeii (1854-1856). în ambele cazuri, Franţa a încercat să obţină o cooperare cu Marea Britanie.

TIPĂRIRE A CĂRŢILOR LA CONSTANT!NOPOL

în zona europeană a Imperiului Otoman, publicarea cărţilor era foarte limitată. Deşi existaseră tiparniţe la Constantinopol pentru publicarea unor lucrări în limbile ebraică, greacă şi armeană, concepţiile religioase împiedicaseră introducerea tiparului în limbile turcă şi arabă. De-abia după anul 1729 au început să fie publicate lucrări laice în limba turcă. Ibrahim Müteferrika, un maghiar care devenise intendent la curtea imperială, a primit încuviinţarea de a publica şaptesprezece lucrări istorice, geografice şi ştiinţifice, într-un tiraj de cinci sute de exemplare. Aceste publicaţii depindeau de specialiştii occidentali: cea de-a doua carte, o

lucrare geografică, a fost pregătită pentru tipar de un călugăr spaniol apostat, iar gravarea plăcilor tipografice a realizat-o un meşteşugar vienez. După moartea lui Ibrahim în 1745, nu a mai fost publicată nici *o* carte la Constantinopol timp de cincisprezece ani, şi nu mai mult de opt cărţi în următorii patruzeci de ani. Tipărirea a reînviat cu adevărat de-abia în secolul al XIX- ea.

Ascensiunea puterii britanice

Nave de război engleze acţionaseră în Mediterana înainte de 1694, mai ales sub comanda amiralului Robert Blake în 1655. Apoi, refuzul beiului Tunisului de a oferi compensaţii pentru atacurile asupra navelor engleze a dus la distrugerea bazei corsarilor de la Porto Fariña, în prezent Ghar el-Melh. în anii următori, au existat şi alte misiuni engleze pentru apărarea negustorilor împotriva atacurilor corsarilor berberi, această protecţie fiind necesară pentru comerţul cu Italia şi Levant. însă, din 1694, prezenţa navelor engleze a fost strâns legată

de confruntări strategice, având în vedere interesele Austriei, Franţei şi Spaniei în vestul Mediteranei. Această situaţie a dus la bătălii cu francezii (Málaga în 1704 şi Minorca în 1756), cu spaniolii (Capo Passero, promontoriul sud-estic al Siciliei, în 1718) şi cu o flotă franco-spaniolă (Toulon în 1744), bătălii care au influenţat opinia publică în legătură cu puterea navală britanică.

Însă bătăliile nu erau scopul principal. John Chetwynd, ambasador la Torino, comenta în 1704 despre planul de a trimite o flotă engleză în Mediterana: „dacă nu vor fi 10 000 de soldaţi, acţiunea nu se va bucura de respectul cuvenit”. În timpul Războiului de Succesiune la Tronul Spaniei, în care Anglia a fost implicată între anii 1702 şi 1713, Barcelona a fost cucerită în 1705, după care au urmat Alicante, Mallorca şi Ibiza în 1706, precum şi Sardinia în 1708. În 1707, portul Toulon a fost atacat de nave de război

britanice şi olandeze, iar apoi asediat de trupe austriece şi piemonteze. Asediul a fost oprit când a devenit clar că oraşul nu va capitula uşor, însă distrugerea flotei franceze din port însemna că fusese atins obiectivul strategic. Apoi Anglia a cucerit viitoarele sale colonii: Gibraltar în 1704 şi Minorca în 1708, unde au fost construite baze militare navale. Această expansiune imperială a asigurat continuarea acţiunilor militare navale în regiune.

Britanicii au avut mai puţin succes în intervenţia pe coasta Languedoc a Franţei pentru a sprijini o revoltă protestantă din zona montană Cévennes. Debarcările din 1707 şi 1710 nu au reuşit să schimbe situaţia. Debarcarea

> > > din 1710 a dus la ocuparea temporară a portului Sète, însă trupele au fost retrase ca urmare a contraatacului francezilor.

Spania a revenit în prim-plan când victoria lui Filip al V-lea în Războiul de Succesiune la Tronul Spaniei a sporit autoritatea Coroanei. S-au alocat resurse pentru construirea unei noi flote, însă aceasta a fost nimicită de britanici în 1718 la Capo Passero, când au fost capturate zece nave de linie şi au fost distruse alte patru. Această victorie a suscitat un val de euforie în presa britanică. La 18 octombrie, *Weekly Journal* scria: „în urma acestei acţiuni, regele Marii Britanii devine stăpân al Mediteranei, după ce a fost recunoscut suveran peste mările britanice", deşi într-un text din 1718 Reeve Williams menţiona că majoritatea britanicilor nici măcar nu ştiau unde se află Sicilia şi Sardinia. Totuşi, nu s-a dat

> > > /

curs propunerii îndrăzneţe din 1738 (când relaţiile anglo- spaniole se deterioraseră) pe

care a făcut-o Lord James Tyrawley, ambasador la Lisabona, ca britanicii să cucerească Mallorca şi să folosească flota militară pentru a sprijini o invazie marocană în sudul Spaniei, ceea ce a fost pe cât de bine, pe atât de ridicol.

în 1742, în timpul Războiului de Succesiune la Tronul Austriei (1740-1748), o escadră britanică a pătruns în apele Mediteranei cu ordinul de a-l sprijini pe Carol Emanuel al IlI-lea al Sardiniei, conducător al provinciilor Savoia, Piemont, Sardinia şi Nisa. Armata spaniolă care trebuia să ajungă în Peninsula Italică a mărşăluit prin sudul Franţei în loc să traverseze Mediterana. Flota a debarcat soldaţi care au reuşit să contracareze ameninţarea spaniolă la Nisa, însă o altă operaţiune militară declanşată în 1743 a eşuat. în 1744, flota

> > / britanică a oferit sprijin

armatei austriece care acţiona la sud de Roma, împiedicând Franţa şi Spania să trimită trupe pe mare către Italia. în 1745, Genova a intrat în război de partea franco-spaniolă, însă, în 1746, cu sprijinul marinei britanice, austriecii şi sarzii au cucerit Genova, au eliberat Nisa şi au invadat sudul Franţei. Nave de război britanice au transportat trupe din Sardinia pentru a sprijini o rebeliune în Corsica împotriva stăpânirii genoveze şi au contribuit la asedierea oraşului.

în Războiul de Şapte Ani (1756-1763), Minorca a fost cucerită de francezi în 1756, iar amiralul Byng a fost împuşcat în urma acestui eşec. Cea mai mare parte a flotei britanice se afla în apele sale teritoriale, fiind pregătită să apere Anglia de un eventual atac. De aceea, a fost trimisă în Mediterana doar o mică escadră formată din zece nave de linie sub comanda amiralului Byng, cărora li s-au

adăugat încă trei nave din Gibraltar. Pe 20 mai, Byng a atacat flota franceză aflată sub comanda marchizului de La Galissoniere la sud-est de Minorca. Apropiindu-se de linia franceză, Byng a încercat să-şi reorganizeze flota, însă manevrele nu au fost suficient de bine coordonate. Avangarda, aflată sub comanda contraamiralului Temple West, a fost lovită cu putere pe flancuri de adversarii bine înarmaţi, iar ariergarda, aflată sub comanda amiralului Byng, nu a reuşit să riposteze la timp. Byng a hotărât să nu mai atace flota franceză rămasă în defensivă. Apoi şi-a retras trupele în Gibraltar, iar garnizoana asediată de la fortul Saint Philip s-a predat.

Byng a fost condamnat de curtea marţială fiindcă nu reuşise să facă tot ce i-a stat în putinţă pentru a distruge navele franceze. Neglijenţa avea drept consecinţă pedeapsa cu moartea dacă nu exista o graţiere prin decret

regal, deşi curtea marţială era îndreptăţită să arate clemenţă. Clemenţa nu era avută în vedere de regele George al III-lea şi nici nu se bucura de popularitate în afara Parlamentului. Executarea amiralului Byng în 1757, împuşcat pe puntea navei sale, i-a determinat pe ofiţerii din marina britanică să procedeze în aşa fel încât să nu supere curtea marţială.

Eşecul amiralului Byng a afectat comerţul britanic în Mediterana, cu consecinţe pentru forţa de muncă britanică. Totuşi, Minorca a fost recucerită în 1763, iar fortificaţiile au fost consolidate. însă Minorca a fost r
pierdută din nou în 1782, în urma unui asediu îndelungat.

în schimb, strâmtoarea Gibraltar, care a fost mai uşor de apărat, a rezistat în faţa asediilor spaniole în 1704- 1705, 1727 şi 1781-1783. Ruinele fortificaţiilor Linea de

7 > >

Contravalacion, construite de Spania între

anii 1727- 1735, mai pot fi văzute la nord de Gibraltar. Ele constau dintr-un zid de apărare având câte un fort la fiecare capăt – Santa Barbara şi San Felipe. în 1779, când Spania şi Marea Britanie se aflau în război, a început o blocadă, urmată de un asediu în 1781. La 13 septembrie 1782 a fost lansat un atac cu baterii plutitoare, însă cele mai multe au fost bombardate şi scufundate de britanici, iar ulterior asediul a scăzut în intensitate. A fost o reuşită

crucială a marinei britanice, deşi acest lucru a însemnat o reducere a forţei navale în alte regiuni.

Franţa, Spania şi Austria

Marea Britanie ar putea fi principala putere în spaţiul mediteraneean, mai ales după înfrângerea rivalilor săi în bătăliile din 1704,

1747, 1759 şi 1798, însă şi alte puteri au jucat un rol însemnat. Acţiunile navale ale britanicilor s-au născut din interacţiunea cu celelalte puteri. Astfel, la sfârşitul anilor 1710, Marea Britanie şi Franţa s-au străduit să se opună expansionismului spaniol. Această interacţiune a avut drept consecinţă directă construirea de nave de război şi dezvoltarea infrastructurii. De asemenea, interesele Spaniei şi Franţei în zona Atlanticului au condus la crearea unor facilităţi navale la Cádiz, Corunna şi Brest, însă acest lucru nu a însemnat pierderea rolului jucat de Mediterana.

Competiţia dintre puteri a luat numeroase forme, de pildă sprijinirea protejaţilor în statele mai mici. Teritoriile italiene s-au aflat în centrul atenţiei, aşa cum se întâmplase secole de-a rândul. Aceasta a fost o temă centrală a istoriei italiene şi a politicii în spaţiul mediteraneean după căderea Imperiului Roman. Competiţia a luat multe

forme, inclusiv intervenţia în conclavele papale, o practică obişnuită după anii 1590. Recrutarea aristocraţilor italieni în armatele marilor puteri a fost un alt aspect al acestei competiţii.

SOARTA INSULEI CORSICA

în 1768, guvernul francez a anunţat unirea insulei Corsica cu Franţa. Având în vedere practica genoveză de a considera Corsica o colonie şi de a refuza tratarea

>

familiilor de vază ca de origine nobilă, o mare parte a populaţiei corsicane a fost implicată în rebeliuni între anii 1729-1732 şi 1734-1739. în 1729-1730, rebelii au încercat să ofere acces corsicanilor la posturi importante din administraţie, armată, biserică şi justiţie, posturi care erau rezervate genovezilor. Rebeliunea a luat forma unei upte între zona rurală şi oraşe (unde locuiau mulţi genovezi şi erau încartiruite trupele lor), pentru preluarea controlului asupra câmpiilor aluvionare fertile. Oraşele erau considerate domeniile genovezilor, ale

cămătarilor şi ale negustorilor. Totuşi, deşi săracii din oraşul Bastia nu i-au sprijinit pe rebeli atunci când au atacat oraşul, temându-se de jafuri şi preferând solidaritatea comunitară, structura de clan a societăţii corsicane a divizat interesele în zona rurală. Corsicanii erau din ce în ce mai interesaţi de independenţă şi au încercat să o obţină între anii 1730-1740, însă Franţa a sprijinit Genova.

Nereuşind să deţină controlul asupra insulei, genovezii au fost de acord să o vândă Franţei în 1764. însă francezii erau consideraţi inamici, ceea ce a determinat o opoziţie fermă împotriva ocupaţiei franceze: iniţial, dârzenia corsicanilor, cunoaşterea terenului şi spiritul lor combativ, opuse încrederii exagerate a francezilor şi lipsei lor de coordonare, au dus la o serie de victorii ale corsicanilor. însă, în 1769- 1770, o prezenţă militară franceză mai numeroasă, o tactică de luptă superioară şi construirea unor drumuri pentru deplasarea trupelor au condus în cele din urmă a victoria francezilor în urma bătăliei de la Ponte Novu în 1769. Corsica a intrat în componenţa Franţei sub conducerea lui Napoleone di Buonaparte, născut în 1769 (ulterior el a adoptat ortografia franceză a numelui său, Napoleon Bonaparte). Administratorii francezi au conceput aşa-numitul *Plan terrier,* un plan de

dezvoltare socială şi economică a insulei. Această cucerire a fost criticată, între alţii, de Voltaire şi Rousseau, care considerau că guvernul francez trebuia să se concentreze asupra problemelor interne ale ţării şi care, asemenea lui James Boswell, îi idealizau pe corsicani, însă francezii au profitat de absenţa sprijinului guvernamental extern în favoarea corsicanilor. Guvernarea franceză nu s-a bucurat de o susţinere unanimă în rândul populaţiei din Corsica, recrutarea prin forţă a bărbaţilor în serviciul militar determinându-i pe mulţi să fugă în Italia.

Transformare economică

Această transformare reiese clar din statisticile economice. Dacă în 1660 Marsilia importa doar 19 000 de chintale de cafea din Egipt, în 1785 importa 143 310 de chintale, din care 142 500 proveneau din Indiile de Vest. Europenii deţineau controlul asupra comerţului internaţional cu cafea. Adusă în

Martinica şi Guadelupa în 1725, iar în Saint-Domingue în 1730, cafeaua din Indiile de Vest Franceze era mai populară decât cea produsă de olandezi în Indiile de Est, devenind rapid principala sursă globală. în 1770 au fost produse 350 000 de chintale, iar în 1790 peste 950 000. Cea mai mare cantitate era transportată în Franţa, iar o mare parte era apoi re-exportată din Marsilia către Imperiul Otoman, schimbându-se astfel fluxul comercial din 1660: fluxul către vest prin Mediterana fusese înlocuit de fluxul către est.

Mediterana încă avea mărfuri de vândut celor aflati la mare distanţă. Pe lângă materii prime, se vindeau produse manufacturate şi servicii. Potrivit registrelor vamale din zona strâmtorii Oresund, sarea provenită din Cagliari (Sardinia), Alicante şi Ibiza (Spania) şi Trapani (Sicilia) era transportată în Marea Baltică. în anii 1780, sarea era cel mai important produs importat de Suedia din

Peninsula Iberică şi Mediterana, stabilindu-se astfel o punte de legătură între Suedia/Danemarca şi Sardinia. Folosit pentru fabricarea prafului de puşcă, sulful a fost cel mai important produs exportat de Sicilia până la sfârşitul secolului al XIX-lea. Din Insulele Ionice se

exportau coacăze. În 1752, mătasea reprezenta 78,7% dintre exporturile din Piemont. Italia exporta cultură, mai precis picturi, statui şi muzicieni.

Deşi aceste exporturi au contribuit la creşterea veniturilor în ţările mediteraneene, totuşi ele nu au atins nivelul produselor transoceanice aduse în Europa: ceai din China, ţesături de bumbac din India, zahăr, cafea şi tutun din Lumea Nouă, aur din Brazilia. Ţările mediteraneene nu produceau încă mărfurile industriale care aveau să fie tot mai căutate începând cu a doua jumătate a

secolului al XVIII-lea: produsele din fier forjat şi echipamentele pe bază de aburi care începeau să vină din Marea Britanie.

Drept urmare, comerţul depindea foarte mult de pătrunderea în spaţiul mediteraneean a mărfurilor externe şi a negustorilor străini în căutare de materii prime. Astfel, în 1722, negustorii evrei şi francezi se aflau în competiţie pentru comerţul la Salonic. Francezii au fost extrem de activi în Imperiul Otoman, mai ales în perioada 1720-1730. Ei le-au luat locul britanicilor în cel mai important port al imperiului, Smirna, şi au obţinut un monopol asupra comerţului maritim extern al Palestinei, în timp ce veneţienii erau extrem de influenţi în Peloponeş şi în Insulele Ionice, iar olandezii se aflau în competiţie cu francezii la Salonic. Privilegiile comerciale franceze în Imperiul Otoman au fost reînnoite în 1740, după

semnarea unui tratat de pace între Austria şi Turcia.

încercările de a introduce comerţul liber în statele mediteraneene nu au ajutat prea mult economiile acestor state. Livorno a devenit un important centru comercial după ce a obţinut statutul de port liber în 1675; nu se percepeau taxe pentru exporturi sau importuri şi se făceau eforturi pentru contracararea tensiunilor religioase. Şi alţi conducători italieni au încercat să urmeze acest exemplu. Messina a devenit port liber în 1728, iar Ancona în 1732. Când, în 1719, Austria şi-a propus să-şi intensifice comerţul în Marea Adriatică, Trieste şi Fiume (Rijeka) au primit acest statut. în 1748 a fost introdus comerţul intern liber în statele papale. Cu sprijinul papei, Ancona a devenit port liber şi a fost construit un dig pentru apărarea portului.

Multe pagini din rapoartele diplomatice

erau dedicate chestiunilor comerciale. în iulie 1776, Clermont dAmboise, ambasadorul francez la Napoli, se plângea de faptul că, în timp ce britanicilor li se permitea să vândă mărfuri interzise, francezilor nu li se îngăduia acest lucru, iar corăbiile lor erau percheziţionate. în luna următoare, Clermont dAmboise îşi arăta din nou nemulţumirea pentru că genovezilor li se acorda un tratament preferenţial în comerţul cu uleiuri din Calabria, iar în septembrie, napolitanii au protestat împotriva faptului că o corabie franceză acordase refugiu unui criminal. în 1777 au reizbucnit disputele cu privire la taxele vamale, la faptul că nu se arătase respectul cuvenit drapelului francez şi la sumele datorate negustorilor de grâne din Marsilia. Francezii erau îngrijoraţi deoarece consulii napolitani se arătau dispuşi să le permită contrabandiştilor genovezi şi toscani

să le folosească steagul, în timp ce Clermont d’Amboise sugera că, dacă ar fi revocat ordinul de a vizita corăbiile napolitane din Marsilia, acest lucru i-ar ajuta pe negustorii francezi din Napoli. în 1778, el a făcut presiuni asupra autorităţilor din Napoli pentru a permite exporturile de grâne către Franţa şi pentru a împiedica întemniţarea marinarilor francezi arestaţi pentru contrabandă.

De asemenea, puterile cu o activitate comercială mai puţin intensă, de pildă Napoli, şi-au manifestat dorinţa de a-şi îmbunătăţi economia, de a se opune adversarilor principali, spre exemplu Franţa, şi de a obţine mai multe beneficii de pe urma comerţului. în 1777, Clermont d’Amboise i-a făcut curte doamnei de onoare a reginei, pe care o considera o persoană influentă, iar în 1778, atât el, cât şi ambasadorul austriac au făcut demersuri pentru a fi numiţi compatrioţi ai lor

ca profesori ai moştenitorului tronului.

Au existat şi tensiuni frecvente între diplomaţi şi negustori. Ambasadorii francezi la Constantinopol, cum ar fi Villeneuve în anii 1730, au criticat Camera de Comerţ din Marsilia pentru rolul ei în organizarea comerţului otoman. Au existat încercări reprezentând alte interese economice franceze, de pildă în Amiens, Rouen şi Languedoc în anii 1730, de a înlesni acest comerţ prin intermediul negustorilor olandezi. însă ambasadorii au preferat un comerţ reglementat în locul libertăţii comerţului. Consulii francezi au avut dispute şi cu negustorii din Cairo, Sidon, Salonic şi Tripoli (Liban).

Politica comercială nu a putut să transforme economia. Livorno nu avea să conducă o revoluţie industrială în Toscana. Nu exista un „motiv" mediteraneean pentru a se întâmpla

acest lucru. Şi în alte părţi ale Europei, porturi înfloritoare, precum La Rochelle şi Cădiz, au generat prosperitate pe plan local, însă nu şi o transformare economică radicală. în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Marsilia existau fabrici de textile, zahăr, sticlă, porţelan şi săpun. La fel şi în Trieste, unde Austria a înfiinţat o companie pentru a dezvolta comerţul cu Turcia.

Având în vedere că în cele mai multe ţări europene nu au existat o industrializare şi o transformare economică semnificativă până în secolul XX, nu putem să considerăm această situaţie un eşec. Totodată, criteriile adoptate pentru definirea progresului economic nu pun accentul pe varietatea activităţii economice din această perioadă. Cercetările pentru anumite zone considerate în general mai puţin dezvoltate economic, ca Veneto la sfârşitul secolului al XVII-lea sau Spania în secolele al

XVIII-lea şi al XlX-lea, au indicat un grad înalt de adaptabilitate, ceea ce înseamnă că o geografie economică a Europei care prezintă spaţiul mediteraneean ca înapoiat nu ne este de mare ajutor. Nu a existat o restructurare fundamentală a societăţilor şi economiilor, ci o continuare a unei economii mixte, mai degrabă decât o economie bazată pe specializare. Această situaţie ilustra evitarea înţeleaptă a riscului, veniturile provenind din surse foarte variate şi nefiind încurajată specializarea în ce priveşte producţia şi forţa de muncă.

în acest context – şi remarcile despre rămânere în urmă trebuie interpretate cu grijă – nu se poate vorbi despre o revoluţie industrială balcanică la sfârşitul secolului al XVIII-lea, nici despre una siciliană premergătoare invaziei lui Garibaldi din 1860. într- adevăr, nu este întâmplător faptul că

Sicilia şi Napoli au exportat mai ales forţă de muncă, lucrători aflaţi în căutarea unor oportunităţi şi a unei vieţi mai bune în Lumea Nouă. Acelaşi lucru a fost valabil şi în cazul Scoţiei, unde a avut loc o revoluţie industrială, însă toti indicatorii economici reflectă o deosebire majoră.

Nu doar industria era diferită, ci şi agricultura. în Sicilia, creşterea producţiei de grâu s-a realizat numai prin extinderea suprafeţelor cultivate. Pământul era lucrat cu săpăligi care abia zgâriau solul. Au existat îmbunătăţiri agricole semnificative în Lombardia şi Veneto, însă, în general, situaţia în Italia a fost mai sumbră, fiind preferate metodele tradiţionale şi agricultura extensivă, în locul culturilor intensive. în zonele de câmpie ale Lombardiéi, de la animale se obţinea atât lapte, cât şi îngrăşământ, iar încercarea de a încuraja cultivarea cartofilor

nu a avut un impact semnificativ.

Principalele probleme în Peninsula Italică şi în întregul bazin mediteraneean – terenul arid, sursele de apă insuficiente, căile de comunicaţie inadecvate şi lipsa investiţiilor – au continuat şi la începutul secolului al XIX-lea, iar creşterea producţiei se datora mai ales extinderii suprafeţelor cultivate. în Peninsula Italică, potrivit datelor oficiale, producţia standard de grâne la hectar a rămas de 10 tone metrice în 1860, iar în jurul anilor 1909-1910 ajunsese la 10,1 tone metrice. Ulterior, graţie „Bătăliei pentru grâu” iniţiate de Mussolini, producţia a ajuns la 16,1 tone metrice în 1938. în prezent, în funcţie de sol, producţia de grâu se ridică la 65-90 de tone.

Agricultura comercială s-a răspândit în cea mai mare parte a Italiei în a doua jumătate a secolului, iar terenurile comune au fost îngrădite. Produsele erau vândute în pieţele

locale sau erau trimise la export. Genova exporta lămâi şi măsline, în timp ce, în sudul Franţei, a crescut producţia de vin din zona Languedoc graţie dezvoltării pieţei locale. Cu toate acestea, agricultura de subzistenţă continua să fie etalonul în cea mai mare parte a Peninsulei Italice şi a bazinului mediteraneean, cu precădere în Balcani şi în nord-vestul Africii.

A continuat să fie practicată transhumanţa, deplasarea sezonieră a turmelor de animale, adesea pe distanţe foarte lungi, care fusese de-a lungul timpului un aspect crucial al activităţii agricole pe tot cuprinsul Europei, într-adevăr, dominaţia omului în zonele de păşune din munţi şi legătura cu zona de coastă a Mediteranei erau sezoniere. Astfel, vitele coborau înspre văi în fiecare an la 10 octombrie din regiunile înalte ale Savoiei. Cam în aceeaşi perioadă, oile crescătorilor

spanioli (Mesta), care deţineau monopolul asupra comerţului cu lână, porneau în transhumanţă dinspre păşunile din centrul Spaniei către zonele mai joase, aceasta fiind cea mai mare migraţie anuală de animale din Europa. Păşunile constituiau principalul beneficiu al zonelor montane, iar transhumanţa era o punte de legătură între regiuni: munţii Apenini şi Câmpia Padană, munţii Abruzzi şi câmpiile din zona Capitanata din apropiere de Foggia, şi aşa mai departe, pentru a crea structura complexă a economiei mediteraneene. Oile se deplasau dinspre Roussillon spre Barcelona, iar vitele dinspre Piemont spre Genova.

în această perioadă au existat progrese ale căilor de comunicaţie, însă nu cu adevărat semnificative înainte de apariţia trenurilor. Faptul că în trecătoarea Col de Tende din sudul Alpilor s-a permis circulaţia mijloacelor

de transport cu roţi ilustrează speranţele locuitorilor din Piemont ca vinul lor să fie exportat în Anglia via Nisa, însă circulaţia a fost întreruptă din pricina izbucnirii Revoluţiei Franceze.

[9] Între timp, zona balcanică a fost afectată de izbucnirea unor epidemii de ciumă în anii 1710, 1720, 1730, 1740, 1770 şi 1780. Epidemiile s-au răspândit şi în vestul Europei, în 1743 omorând aproximativ 48 000 de oameni la Messina. Totuşi, epidemia izbucnită la Marsilia în 1720, care a fost limitată prin izolarea oraşului, a fost ultima din Franţa, iar cea din 1743 a fost ultima din Italia, însă neavând amploarea epidemiei devastatoare din perioada 1629-1631. Malaria a fost o problemă serioasă în multe zone ale Mediteranei, la fel ca şi foametea, care a avut drept consecinţă izbucnirea unor revolte, aşa cum s-a întâmplat în Istria în 1716, şi

construirea unor grânare publice, precum cel de la Marsilia.

Criza din anii 1790

Interesul pentru menţinerea Imperiului Otoman reflecta schimbările produse în lumea mediteraneeană, precum şi în geopolitica europeană la sfârşitul secolului al XVIII- lea. îngrijorările britanicilor privind posibilitatea expansiunii ruseşti în spaţiul mediteraneean în detrimentul turcilor au condus, în 1791, la Criza Oceakov, când britanicii au fost la un pas de război cu Rusia şi intenţionau să trimită pentru prima oară o flotă în Marea Neagră. S-a avut în vedere semnarea unui tratat cu turcii. în 1791 s-a zvonit, deşi fără motiv, că turcii vor ceda Ciprul, oferind astfel britanicilor o bază comercială importantă în estul Mediteranei.

Criza a dus la trimiterea unor observatori militari britanici care, prefigurând comentatorii din secolul al XIX-lea, au susţinut

că era nevoie de o reformă totală a sistemului otoman. George Koehler, un german care lucra în cadrul artileriei britanice, a petrecut şase luni în 1791-1792 studiind situaţia. El a afirmat că „trebuie să se facă o revoluţie în ce priveşte guvernarea, finanţele, caracterul naţional, artele mecanice etc [...] această indiferenţă care domneşte în toate sferele guvernării atât civile, cât şi militare reprezintă probabil cel mai mare obstacol în calea progresului". George Monro adăuga în 1793: „Mi se pare absolut imposibil ca turcii să mai poată menţine controlul asupra Turciei în Europa, fără sprijinul unor puteri europene sau fără să facă schimbări radicale în toate domeniile care ar putea determina o transformare din temelii a constituţiei otomane".

Astfel de comentarii reflectau noua atitudine fată de civilizaţiile orientale, când sentimentul

de teamă respectuoasă, caracteristic secolelor al XV-lea, al XVI-lea şi al XVII-lea, fusese înlocuit cu o atitudine dispreţuitoare şi un sentiment de superioritate care ignorau calităţile inerente ale altor culturi şi care se manifestă şi în prezent. Aceste comentarii anticipau marea criză din lumea mediteraneeană din perioada 1797-1799. încă din 1794, Robert Liston, ambasador britanic la Constantinopol, primise instrucţiuni să obţină sprijinul turcilor pentru a se opune unei barbarizări a Europei reinventate de Revoluţia Franceză:

în toate discuţiile purtate cu miniştrii otomani trebuie să insistaţi asupra tendinţei periculoase a principiilor susţinute de actuala guvernare franceză, dacă o anarhie absolută poate fi numită aşa, în care bieţii cetăţeni, amăgiţi de idealurile de libertate, gem acum sub tiranie. Excelenţa Sa le va

explica faptul că acele principii nu au un alt scop decât distrugerea tuturor religiilor şi a formelor de guvernare din întreaga lume, prin cele mai atroce mijloace concepute vreodată de mintea omului.

Cu un an înainte, pe când revoluţionarii întâmpinau rezistenţă în Franţa, britanicii au trimis o flotă la Toulon pentru a-i ajuta pe regaliştii de acolo, însă a fost alungată de artileria tânărului Napoleon, odată cu distrugerea unei mari părţi a şantierului naval. Flota britanică a reuşit să salveze 15 000 de regalişti. Cei care au rămas au fost ucişi de revoluţionari. Au existat baze militare britanice

>>

pe insulele Corsica (1794) şi Elba (1796), însă doar pentru scurt timp; iar Genova a fost asediată cu succes în 1800.

ALTI MEDITERANEENI: REGATUL ANGLO-CORSICAN

Răsculându-se împotriva Franţei, corsicanii au solicitat protecţia Marii Britanii în 1793. O flotă a sosit în anu următor, iar trupele franceze de pe insulă au fost înfrânte, deşi Nelson şi-a pierdut un ochi în asediul de la Calvi. S-au pus bazele unei constituţii democratice cu un Parlament ales şi un viceregе britanic. S-a zvonit că Angliei i s-a oferit coroana corsicană. Totuşi, întrucât Spania s-a aliat cu Franţa, schimbându-se astfel situaţia navală, britanicii au fost nevoiţi să se retragă din Mediterana, iar, în 1796, francezii au recucerit insula. Sub domnia lui Napoleon, capitala a fost mutată de la Bastia la Ajaccio, oraşul său natal, unde există mai multe statui ale împăratului, inclusiv o statuie ecvestră comandată de Napoleon al lll-lea în 1865, precum şi Maison Bonaparte, Musée Fesch şi Chapelle Impériale.

Vechea ordine a fost contestată de francezi atât prin cuceriri, cât şi prin încurajarea rebeliunilor, de pildă cea din Sardinia între 1794-1796.

în 1797, Veneţia, unul dintre cele mai importante centre culturale, comerciale şi politice ale zonei mediteraneene, şi-a pierdut independenţa. După victoriile obţinute în 1796 în Sardinia, Piemont şi nordul Italiei, Napoleon, unul dintre generalii care s-au aflat la conducerea Directoratului francez, a ocupat teritoriile veneţiene până la râul Adige. în aprilie 1797, el a propus ca Austria să preia controlul teritoriilor veneţiene, cu excepţia oraşului Veneţia, care urma să-şi păstreze independenţa. în încercarea de a intimida o Veneţie lipsită de apărare, Napoleon a declarat război, deşi oraşele din regiunea Veneto au respins autoritatea veneţiană. Veneţia a capitulat rapid. Napoleon nu doar că a cucerit Veneţia, ci a luat de aici şi numeroase antichităţi pe care le-a trimis în Franţa, de pildă caii de deasupra portalului principal al bazilicii Sfântul Marcu. Această

acţiune făcea parte dintr-un amplu proces de devalizare culturală care avea ca scop glorificarea Franţei, însă care a avut consecinţe nefaste pentru Italia.

Ca urmare a Tratatului de la Campo Formio din octombrie 1797, austriecii au fost obligaţi să accepte o reconfigurare a Italiei. Franţa îşi păstra controlul asupra Insulelor Ionice, Albaniei veneţiene şi Mantovei, în timp ce nordul Italiei era cedat Republicii Cisalpine, iar Veneţia şi Veneto erau cedate Austriei. în 1798 a fost proclamată Republica Romană, francezii considerând că puseseră capăt papalităţii.

Marile puteri se luptau şi pentru supremaţie comercială. în 1795, o escadră britanică a pătruns în Marea Egee pentru a proteja activitatea comercială împotriva fregatelor franceze aflate la Smirna. însă Napoleon a ocupat portul Livorno, blocând astfel accesul

britanicilor în acest port.

După cucerirea nordului Peninsulei Italice în 1797, Napoleon a intenţionat să invadeze Marea Britanie, însă, dându-şi seama că totuşi nu ar fi avut sorţi de izbândă, s- a concentrat asupra planului de cucerire a Egiptului, atât pentru a-şi păstra propria poziţie militară, cât şi ca Franţa să fie în măsură să atace poziţia britanicilor în India. Ultima campanie militară franceză în Egipt avusese loc în epoca cruciadelor.

Pornită în 1798, aceasta a fost o iniţiativă independentă majoră a lui Napoleon, ilustrând o absenţă caracteristică a unei înţelegeri reciproce crucială pentru buna funcţionare a sistemului internaţional. Punând accent pe războiul cu Marea Britanie, nu pe conflictul cu turcii, Napoleon a presupus eronat că turcii, conducătorii imperiali ai Egiptului autonom, puteau fi intimidaţi ori mituiţi pentru a

accepta acţiunea francezilor, care au lansat într-adevăr o serie de acte provocatoare. Totodată, francezii priveau cu dispreţ Turcia ca forţă militară – „în Egipt, m-am simţit eliberat de obstacolele unei civilizaţii enervante. Nutream idealuri măreţe... mă vedeam întemeind o nouă religie, mărşăluind în Asia, călare pe un elefant, purtând un turban pe cap, iar în mână ţinând noul Coran pe care l-aş fi conceput potrivit dorinţelor mele. în acţiunile mele, aş fi împletit experienţele ambelor lumi, folosind istoria întreagă pentru propriul meu beneficiu.”

După ce a cucerit cu uşurinţă vulnerabila insulă Malta, în iunie 1798, ceea ce l-a înfuriat pe ţarul Pavel I, Protector al Ordinului de Malta, armata lui Napoleon a debarcat în Egipt la 1 iulie. După ce a cucerit Alexandria, Napoleon i-a înfrânt pe mameluci la Shubra Khit (13 iulie) şi la Embabeh (21 iulie), în aşa-

numita Bătălie a Piramidelor, o serie de victorii a puterii de foc defensive în fata unor tactici de soc.

Cairo a capitulat, însă victoria navală a amiralului Nelson în Bătălia Nilului i-a izolat complet pe francezi. Confruntându-se cu o populaţie ostilă, care a organizat o revoltă reprimată cu brutalitate la Cairo, Napoleon şi-a consolidat poziţia, trimiţându-l pe generalul Louis Desaix pe Nil în sus să preia controlul în Egiptul de Sus. Napoleon şi cea mai mare parte a armatei sale au invadat Palestina, aflată atunci sub stăpânirea turcilor. El Arish, Gaza, Jaffa şi Haifa au fost cucerite, iar la Jaffa au fost ucişi mulţi dintre cei care se predaseră. însă Acra a rezistat eroic, cu ajutorul tunarilor navali britanici. Convoiul militar francez fusese capturat de navele de război britanice. Napoleon îşi subestimase adversarii, iar toate atacurile franceze

succesive lansate asupra oraşului Acra au eşuat.

Napoleon a relansat atacul asupra Egiptului, unde, la 25 iulie 1799, a înfrânt o armată otomană debarcată de curând la Abukir. însă această victorie nu avea să-i fie de mare ajutor. Francezii au rămas izolaţi în faţa navelor de război britanice. La 24 august, Napoleon şi-a abandonat armata şi s-a întors în Franţa pe mare, preluând puterea acolo la 9 noiembrie.

Egiptomanie

Cărturarii care l-au însoţit pe Napoleon au contribuit la aprofundarea cunoştinţelor despre Egiptul antic. Napoleon a sperat că ei îi vor îndeplini dorinţa de a pune bazele unei administraţii binevoitoare şi progresiste. Deşi au înfiinţat Institut d'Égypte, cărturarii nu au avut un impact semnificativ asupra culturii egiptene, însă au contribuit la sporirea

interesului europenilor faţă de Egipt. Lucrarea *Voyage dans la Basse et la Haute Égypte,* scrisă de baronul Denon, a fost retipărită în peste patruzeci de ediţii şi tradusă în engleză, germană şi alte limbi, iar lucrarea *Description de lÉgypte* a fost publicată în douăzeci şi unu de volume între anii 1809 şi 1822.

Egiptul a împletit interesul tot mai mare faţă de Antichitate cu interesul faţă de Orient, el devenind o bogată sursă de inspiraţie culturală şi intelectuală. însă, la fel ca în cazul preocupării britanicilor faţă de Italia, era vorba despre un interes faţă de trecutul Egiptului. Lucrarea *Description de lEgypte* vorbea despre declinul Egiptului antic, îi prezenta pe egipteni ca timizi, pasivi şi indiferenţi, iar pe conducătorii lor ca barbari şi superstiţioşi. în concluzie, ei puteau să aibă beneficii de pe urma guvernării franceze.

„Bijuterii", precum obeliscurile, puteau să

fie smulse dintr-o astfel de civilizaţie decăzută şi folosite pentru a înfrumuseţa oraşele europene. în 1820, Mehmed Aii, care a fost comparat cu faraonii, în lucrări precum cea scrisă de Thomas Waghorn, *Egypt as it is in 1837* (1837), i-a prezentat regelui George al IV-lea un obelisc, cunoscut acum sub denumirea de „Acul Cleopatrei”. Transportat din Egipt la Londra jumătate de secol mai târziu, în interiorul unui cilindru plutitor din fontă supranumit *Cleopatra,* obeliscul a fost înălţat pe malul nordic al Tamisei în 1878. Imperiile moderne visau la măreţia imperiilor de odinioară. Construit de faraonul Tutmes al III-lea, obeliscul nu avea absolut nici o legătură cu Cleopatra, însă Parisul a obţinut unul în 1833, pe care francezii l-au poreclit *L'Aiguille de Cléopâtre* („Acul Cleopatrei”).

. Secolul al XIX-lea

> Cu treizeci de ani în urmă, Marsilia zăcea toropită sub soarele arzător al verii. Arşiţa unei zile de august nu era tocmai o raritate în sudul Franţei. în Marsilia totul se afla sub cerul dogoritor [...] Bărcile fără învelitori de pânză erau atât de încinse încât nici nu puteau fi atinse; dalele de piatră de pe faleză nu se răciseră de luni de zile [...] O mare de un albastru prea intens ca să poată fi privită.

Romanul *Micuţa Dorrit* de Charles Dickens, publicat în foileton între anii 1855 şi 1857, se deschide cu o descriere a oraşului Marsilia anului 1825. Sunt prezentate două medii aflate în totală contradicţie. Ucigaşul cosmopolit Rigaud îi povesteşte colegului său de celulă cum şi-a omorât soţia, în timp ce Arthur Clennam, un negustor britanic din

China, se întâlneşte cu alţi călători pe când se află în carantină. Imaginile antitetice ale unui port mediteraneean sunt bine conturate într-o epocă premergătoare celei când vapoarele cu aburi şi Canalul Suez vor transforma modul de a călători. Construită între anii 1524-1531, sinistra fortăreaţă Château d'If de lângă Marsilia este temnita din romanul lui Alexandre Dumas *Contele de Monte Cristo* (1844-1846), roman în care contrabanda şi sclavia jucau un rol important în lumea mediteraneeană. Fortăreaţa poate fi vizitată şi astăzi, cu barca, din Marsilia.

Lupta napoleoniană

Victoria decisivă a lui Napoleon împotriva trupelor austriece şi rusesti la Austerlitz în 1805 i-a adus noi teritorii pe lângă stăpânirea asupra Peninsulei Italice: Veneţia, Veneto şi Dalmaţia venetiană. Soarta Mediteranei era hotărâtă la mare depărtare de ţărmurile sale. Napoleon devenise rege al Italiei în 1805 şi se

încoronase cu coroana de fier a Lombardiei. în 1808, regatul se extinsese în urma cuceririi oraşului Ancona şi a împrejurimilor sale, în timp ce Franţa obţinuse direct Toscana în 1807, statele papale în 1809 şi Dalmaţia austriacă (Trieste, Fiume şi Croaţia) în 1809. Insulele Ionice au fost cedate Franţei de Rusia în 1807.

Bazinul mediteraneean era acum o zonă de conflict între sistemele de alianţă ale imperiilor rivale, însă, spre deosebire de lupta dintre Roma şi Cartagina, aceasta nu era o luptă controlată de puterile mediteraneene, ci una în care Mediterana era înţeleasă în termenii unor axe geopolitice concepute de strategi în capitale îndepărtate, iar resursele sale erau folosite pentru a pune în aplicare aceste strategii. Astfel, Veneţia a devenit o bază navală franceză, în timp ce mulţi italieni au luptat în armatele lui Napoleon pe tot cuprinsul Europei, inclusiv în campania

militară din Rusia în 1812.

Rolul acestor capitale îndepărtate ne ajută să explicăm cotropirea Spaniei de către francezi în 1808 şi replica britanicilor, precum şi campaniile ambelor puteri în sudul Italiei şi în Adriatica. O armată britanică a debarcat la Calabria în iulie 1806 şi i-a atacat pe francezi, care invadaseră regatul Napoli după bătălia de la Austerlitz. Aceasta a fost singura invazie britanică în sudul Peninsulei Italice înaintea celei din 1943 din al Doilea Război Mondial. Probabil că soldaţilor britanici, care i-au învins pe francezi la Maida în 1806, acele locuri li s-au părut tot atât de îndepărtate precum li se păruse Britannia legionarilor romani. După această victorie, s-au întors rapid în Sicilia.

Totuşi, au existat şi alte conflicte pe lângă lupta dintre englezi şi francezi. Alte puteri nu s-au lăsat neapărat intimidate de forţa

militară a celor două imperii. Britanicii au primit o lecţie în acest sens în 1807 în Egipt. Cu şase ani înainte, o armată britanică îi învinsese pe francezi în Egipt, obligându-i să capituleze. însă, în 1807, britanicii s-au confruntat cu ostilitatea forţelor locale. Pentru a-i împiedica pe francezi să preia controlul acolo, când britanicii au intrat în conflict cu turcii, 6 000 de soldaţi au fost trimişi pentru a asedia Alexandria, care a capitulat rapid, însă informaţii eronate privind extinderea zonei de control pentru a asigura aprovizionarea au condus la o încercare de a prelua controlul asupra portului Rosetta, un punct crucial pentru comerţul pe Nil. Asaltul a fost un dezastru, coloana centrală fiind atacată din toate părţile de ţintaşi de elită care au profitat de străzile înguste şi de casele înalte. Şi a doua încercare a fost un eşec. Apoi egiptenii au reuşit o blocadă a Alexandriei pe

uscat. Natura ingrată a conflictului i-a determinat pe britanici să abandoneze acest teritoriu, unde nu au mai revenit până în 1882.

Tot în 1807 s-au observat clar slăbiciunile puterii maritime britanice, atunci când viceamiralul Sir John Duckworth a eşuat în încercarea de a forţa capitularea flotei otomane la Constantinopol. Flota sa a fost grav avariată de atacurile lansate de tunurile otomane la Dardanele. Acest eşec este mai puţin celebru decât cel de la Gallipoli din 1915, dar este la fel de semnificativ.

Opoziţia faţă de ocupaţia franceză brutală din Calabria şi Spania a demonstrat hotărârea popoarelor mediteraneene de a continua lupta chiar şi când structura statală se prăbuşise. Francezii au fost nevoiţi să folosească 48 000 de soldaţi pentru a reprima revolta din Calabria începută în 1806. Pe lângă acţiuni

extrem de brutale, francezii au atacat sursele de hrană ale rebelilor. Şi alte eforturi ale francezilor au eşuat în Spania în perioada 1808-1813 din cauza dificultăţilor inerente, dar şi din pricina intervenţiei britanicilor care i-au sprijinit pe spanioli.

Marea Britanie în prim-plan

Revoluţia Franceză şi războaiele napoleoniene le-au dat mare bătaie de cap britanicilor, însă până la urmă au biruit. Revenirea insulei Minorca în posesia Spaniei în

1802, după semnarea Tratatului de pace de la Amiens cu Franţa, a făcut ca noua bază din Malta să fie şi mai importantă. Refuzul britanicilor de a o ceda, aşa cum erau obligaţi să facă potrivit condiţiilor tratatului, a contribuit la reluarea războiului în anul următor. Interesul francezilor pentru recucerirea Egiptului nu a îmbunătăţit relaţiile. Graţie victoriei obţinute la Trafalgar

în 1805 împotriva unei flote franco-spaniole aflate atunci în drum dinspre Cádiz către Napoli, britanicii au dominat Mediterana, deşi cu preţul unei blocade costisitoare la Toulon. Această blocadă a fost prima linie de apărare pentru britanici şi pentru interesele aliaţilor, cum ar fi protejarea Siciliei şi Sardiniei, precum şi acţiuni mai ofensive, inclusiv intervenţia militară în Spania. Vânturile au alungat navele de război care blocau portul Toulon (ajutându-l pe Napoleon în 1798 să ajungă în Malta şi în Egipt); însă britanicii nu s-au retras din Mediterana, aşa cum se întâmplase în 1796-1797. Totuşi, Malta era o bază foarte îndepărtată pentru blocadă, ceea ce i-a determinat pe britanici să se bizuie pe Sardinia, descrisă în 1804 de Nelson ca „o posesiune de nepreţuit în toate privinţele. Este Ceylonul Mediteranei”.

Prezenţa navală a contribuit la sporirea influenţei britanice. În 1810, George Hamilton-Gordon, al patrulea conte de

Aberdeen, ulterior prim-ministru al Marii Britanii, care petrecuse mult timp în Grecia, susţinea că există mult interes pentru câştigarea independenţei acolo, adăugând că: „o legătură cu Franţa, în absenţa interacţiunii şi protecţiei navale, este mult mai puţin dorită decât prietenia acestei ţări".

Britanicii şi-au făcut simţită prezenţa pe aproape tot cuprinsul Mediteranei. în 1809, după o victorie împotriva unei flote franceze, au fost cucerite Cefalonia, Itaca şi Santa Maura din Insulele Ionice, deşi Corfú a rezistat până în 1814. La 13 martie 1811, în apropiere de insula dalmată Lissa (Vis) – o bază militară britanică pe care francezii încercau să o cucerească –, căpitanul William Hoste, unul dintre protej aţii amiralului Nelson, a dat semnalul „aduceţi-vă aminte de Nelson" în uralele echipajului său, după care cele patru fregate ale sale, superioare ca

echipaj şi număr de tunuri, au învins şase fregate franceze şi italiene, care ulterior au mai pierdut trei. Tot aici, în 1866, o flotă austriacă va învinge o flotă italiană. La 29 noiembrie 1811, a fost distrusă o flotă franceză din Adriatica, în timp ce avea loc o blocadă a portului Ancona. în 1813-1814, contraamiralul Thomas Freemantle, un prieten al lui Nelson, a ajutat la alungarea francezilor de pe ţărmurile Dalmaţiei şi la cucerirea oraşelor Fiume, Trieste şi Zara în 1813, şi Dubrovnik în 1814. Doar insula Corfu a reuşit să reziste în fata atacurilor.

în 1815, când s-a reluat războiul după ce Napoleon a revenit la putere, o escadră britanică a intrat în golful Napoli şi a amenințat că va bombarda oraşul dacă flota care lupta de partea lui Napoleon nu va capitula în patruzeci şi opt de ore, ceea ce s-a şi întâmplat, amintind de intimidarea navală

britanică a oraşului Napoli în 1742. în 1815 au fost cucerite Marsilia şi Toulon în colaborare cu regaliştii francezi.

După Congresul de la Viena (1814-1815), Marea Britanie şi-a păstrat controlul asupra Insulelor Ionice şi Maltei; însă Minorca nu a fost recucerită şi a rămas de atunci în posesia Spaniei, păstrând totuşi câteva amintiri din vremea guvernării britanice, de pildă ferestrele glisante şi ginul. Interesele maritime britanice au fost ajutate şi de extinderea teritorială, iar porturile cu şantiere navale, care fuseseră o ameninţare pe când se aflau în mâinile francezilor, au trecut acum în mâinile aliaţilor britanici – Trieste şi Veneţia au fost preluate de Austria, iar Genova a fost preluată de Piemont/Sardinia. Ultimul stat a fost creat pentru a constitui o barieră în calea expansiunii franceze în Italia. în acest scop, Marea Britanie a sprijinit preluarea Genovei

de către Piemont.

Marina britanică a continuat să joace un rol semnificativ în Mediterana. Bombardarea oraşului Alger de o flotă britanică (cu sprijinul olandezilor) în 1816 a dus la încheierea unui acord prin care se punea capăt comerţului cu sclavi creştini, aspect care se regăseşte şi în opera lui Rossini *Italianca în Alger* (1813). Acest atac a reflectat totodată capacitatea sistemului industrial britanic. Escadra britanică a lansat aproximativ 40 000 de ghiulele şi obuze.

O flotă anglo-franco-rusă sub comanda lui Sir Edward Codrington a distrus flotele turcă şi egipteană în bătălia din golful Navarino de la 20 octombrie 1827, ultima mare bătălie din epoca velierelor, în care pierderile occidentalilor au fost mult mai reduse decât cele ale adversarilor: 177 comparativ cu 17 000. în Marea Britanie au fost exprimate

îngrijorări cu privire la responsabilitatea declanşării bătăliei şi în legătură cu expansionismul rusesc. Ruşii puneau accent pe sprijinul acordat grecilor, popor creştin-ortodox. Insurecţia greacă izbucnise în 1821, însă sprijinul acordat turcilor de către Mehmed Aii, viceregе al Egiptului între anii 1805 şi 1848, a schimbat situaţia. Trupele sale au reprimat insurecţia din Creta din 1824 şi au ieşit biruitoare când au debarcat în sudul Greciei în anul următor. Grecii depindeau de trupe neregulate, formate în mare parte din tâlhari, în timp ce armata turcilor era şubredă şi divizată. Egiptenii s-au dovedit mai eficienţi, însă înfrângerea flotei lor în golful Navarino le-a subminat poziţia, ducând la eşecul încercării turcilor de a suprima lupta grecilor pentru independenţă, care a fost recunoscută în 1830. Astfel, intervenţia străină a contribuit la victoria cauzei naţionale greceşti. Pe de altă

parte, intervenţiile francezilor şi austriecilor au pus capăt cauzei naţionale în Napoli (1821) şi în Spania (1823).

Marina Regală Britanică nu a acţionat în golful Navarino pentru a pune capăt comerţului cu sclavi, însă acţiunile sale au contribuit la acest lucru, iar filoelenismul britanic, legat mai ales de numele lordului George Byron, punea accent pe reprezentarea turcilor ca negustori de sclavi. *Piaţa de sclavi din Constantinopol,* o pictură care a stârnit mare vâlvă când a fost expusă la Londra în 1838, înfăţişa un negustor de sclavi egiptean de culoare care vindea o tânără sclavă greacă unui paşă turc. William Allan s-a inspirat din ceea ce văzuse în 1829-1830 când i-a însoţit pe diplomaţii britanici la Constantinopol pentru negocierea tratatului de independenţă. Obiecte din vremea Războiului de Independenţă, de pildă coiful şi sabia lui

Byron, pot fi admirate la Muzeul Naţional de Istorie din vechea clădire a Parlamentului din Atena.

MEDITERANA LUI BYRON

Byron, născut în 1788, şi-a petrecut întreaga viaţă în străinătate după anul 1816. Din acea iarnă, el s-a aflat în Italia, mai ales la Veneţia, Ravenna, Pisa şi Genova. în 1823, Byron a închiriat bricul *Hercules* pentru a-i ajuta pe greci şi s-a îndreptat spre Cefalonia, ajungând la Missolonghi în ianuarie 1824. A murit de febră tifoidă în aprilie, după ce se dedicase cu generozitate cauzei greceşti. Mai înainte, Byron scrisese în favoarea armenilor. O mare parte a poeziei lui Byron este legată de Mediterana. Astfel începe *Corsarul* (1814):

Pe mări de-azur cu valuri zvăpăiate
Ni-i sufletu-n deplină libertate
Şi gândul nostru fără margini zboară,
Şi-asta-i casa şi-i a noastră tară...

Se pare că *Ghiaurul* (1813) era un fragment dintr-o

povestire turcească, iar *Cartea lui Abydos* (1813) a fost descrisă ca o povestire arabă. Acţiunea din *Cei doi Foscari* (1821) se petrece în Veneţia, la fel ca şi *Beppo* (1818) în care este prezentat carnavalul.

Insă, din toate, ştiţi, oare, -n ce loc Era mai mult zarvă-n carnival,

Cântări mai multe, serenade, joc, Mistere, haz şi-atâtea măşti la bal Că să le-nşir n-aş mai sfârşi deloc?

în *Don Juan* (1819-1824) avem naufragiu, piraterie, sclavie, o parodie plină de duh la *Odiseea* şi o idealizare a Greciei:

Mai departe, într-un grup de tinere grecoaice,
Prima şi cea mai înaltă, fluturându-şi batista albă,
Erau puse laolaltă ca un şirag de perle,
Dansând mână în mână.

Rolul Marii Britanii nu era doar o chestiune de putere, ci şi de influenţă. în 1833, prinţul Otto de Bavaria, noul rege al Greciei, a fost escortat de la Trieste la Atena de nava HMS *Madagascar.* în prezent, palatul său din Atena este inclus în Muzeul Oraşului Atena. Grecia s-a dovedit >
o misiune dificilă pentru Otto, iar în 1843 a izbucnit o revoluţie care a condus la introducerea monarhiei constituţionale.

*

Pe lângă demonstraţia de putere, prezenţa în zona mediteraneeană era importantă pentru comerţul britanic şi non-britanic, la fel ca şi negocierea de către britanici a unor acorduri de comerţ liber, de pildă cu Turcia în 1838 şi cu Egiptul în 1841. Această prezenţă reflecta extinderea activităţii navale britanice. Sir Francis Beaufort, devenit ulterior hidrograf în cadrul Marinei Regale Britanice, a fost căpitan de fregată între anii 1810-1812 în apele teritoriale turceşti, fiind implicat în

acţiuni de combatere a pirateriei (şi grav rănit). în urma acestor experienţe, el a scris *Karamania sau o scurtă descriere a coastei sudice a Asiei Mici* (1817). Un alt ofiţer de marină, William Smyth, a publicat *Hidrografia Siciliei, Maltei şi a insulelor învecinate* (1823), după ce a navigat în zona Mării Adriatice şi a coastei nord-africane.

Tehnologia punea accent pe inovaţiile britanice, cu precădere pe construcţia de nave. în 1824, când

ameninţarea unui bombardament naval l-a determinat *

pe deiul Algerului să capituleze în faţa britanicilor, această expediţie includea nava HMS *Lightning,* o navă cu zbaturi, dotată cu trei tunuri şi lansată la Deptford în 1822, primul vapor cu aburi britanic devenit operaţional. Patru nave cu zbaturi britanice au fost folosite pentru noua flotă grecească

din 1827.

în anii 1840, vapoarele cu elice propulsate de motoare cu aburi ofereau o mai bună alternativă decât navele cu zbaturi, întrucât puteau să transporte o cantitate mai mare de armament. Noua capacitate navală – ghiulelele fiind înlocuite cu obuze – a fost demonstrată în 1840, când o flotă britanică a bombardat Acra: vapoarele cu aburi şi-au demonstrat capacitatea de a acţiona aproape de ţărm, reuşind să arunce în aer principalul depozit de muniţie al fortăreţei. Garnizoana a capitulat, ceea ce a fost o lovitură decisivă pentru alungarea trupelor egiptene din Siria. Totodată, britanicii au folosit nave de război pentru atacarea Sidonului, într-o operaţiune condusă de vapoare cu aburi, precum şi pentru lansarea unei blocade asupra flotei egiptene din Alexandria. Am menţionat legătura dintre situaţia din apele teritoriale

ale Egiptului şi cele ale Siriei în capitolele anterioare, când am discutat despre cruciade.

Britanicii, îngrijoraţi din cauza expansionismului egiptean şi susţinând ambiţiile francezilor, intervenisră pentru a menţine dominaţia otomană în această regiune. Mehmed Aii, care îşi câştigase autonomia, se răzvrătise împotriva guvernării otomane în Egipt, care nu avea să mai revină niciodată. Totuşi, ca urmare a eşecului său din Siria, sfera de influenţă egipteană nu s-a extins în acea direcţie, aşa cum s-a întâmplat în Sudan, până când a izbucnit rebeliunea condusă de Mohammad Ahmed, lider jihadist autoproclamat mahdiu, în anii 1880.

în Războiul Crime ii din 1854-1856, britanicii au intervenit în Marea Neagră pentru a apăra Turcia şi drumul către India dominat de britanici, în contextul expansionismului rusesc. Alianţa cu Franţa şi

Piemont a oferit Marii Britanii controlul total asupra Mediteranei în timpul acestui conflict. Spre deosebire de 1769-1770, când s-a confruntat doar cu turcii, Rusia nu se afla acum în situaţia de a contesta acest control.

Importanţa regiunii a fost accentuată de inaugurarea Canalului Suez în 1869, iar sase ani mai târziu, acţiunile deţinute de guvernul egiptean la Compania Canalului Suez au fost cumpărate de Marea Britanie. îngrijorările britanicilor în legătură cu ambiţiile Franţei conduseseră la cartografierea istmului Suez încă din 1836. în 1878, ca răspuns la deplasarea pe uscat a trupelor ruseşti către Constantinopol, a fost trimisă acolo o flotă britanică, deşi Amiralitatea se îndoia că această flotă va reuşi să forţeze intrarea în strâmtoarea Dardanele, un punct-cheie în relaţia dintre puterea terestră şi cea maritimă. Pânã la urmă, ruşii au bătut în

retragere. Termenii „şovin” şi „şovinism” au fost inventaţi în acel an în Marea Britanie, într-un musical interpretat de „Marele MacDermott”, al cărui cor afirma: „Nu vrem să luptăm, dar dacă o facem cu şovinii, avem navele, avem oamenii, avem şi banii”.

Drept răsplată pentru sprijinul acordat Turciei de către britanici în 1878, a fost încheiată o convenţie care interzicea importul şi exportul sclavilor pe teritoriile controlate de turci. Această convenţie a fost încheiată în 1880, însă a fost ratificată abia în 1883. Cu permisiunea turcilor, insula Cipru a devenit protectorat britanic în 1878, însă a fost anexată abia în 1914. Malta a fost un punct-cheie în timpul crizei din 1878. în schimb, după rebeliunea din 1848, şi în contextul presiunilor pentru unirea cu Grecia, Insulele Ionice fuseseră cedate Greciei în 1864, ca sprijin acordat noului rege probritanic George

I. Acesta îl înlocuise pe Otto după o criză legată de o operaţiune navală britanică. Insula Cipru era mai bine plasată decât Insulele Ionice pentru a apăra interesele britanicilor privind Canalul Suez şi orice acţiune în Egipt.

în 1882, guvernul britanic nu a dorit iniţial să intervină ca răspuns la agitaţia naţionalistă din Egipt, însă uciderea a cincizeci de rezidenţi europeni din Alexandria a determinat adoptarea unei atitudini mai ferme. Marina britanică s-a alăturat unei misiuni internaţionale pentru evacuarea cetăţenilor străini din oraş. Britanicii au intrat în port şi au bombardat zidurile de apărare. Acest bombardament a fost mult mai intens decât cel din Alger din 1816, în contextul în care zidurile de apărare erau şubrede, iar militarii nu beneficiau de muniţia corespunzătoare. Bombardamentul naval, inclusiv cel lansat de pe nava HMS *Inflexible,*

i-a alungat pe soldaţii inamici de la posturile lor, însă nu a provocat distrugeri masive. Cei care au contribuit decisiv la succesul acestui atac au fost primii soldaţi britanici debarcaţi. La scurt timp, au fost debarcaţi 15 000 de soldaţi care, la Tel el Kebir, pe 13 septembrie, au reuşit să învingă armata egipteană. Aceasta a fost cea mai importantă bătălie din istoria Mediteranei până la El Alamein în 1942. Un rol foarte important în această campanie au avut navele- spital şi desalinizarea apei.

Deşi Kedivatul Egiptului a rămas o provincie autonomă a Imperiului Otoman până în 1914, a fost creat un cvasiprotectorat britanic în Egipt. Această poziţie era considerată importantă pentru dejucarea planurilor francezilor în Mediterana şi pentru apărarea poziţiei britanicilor pe drumul către India prin Canalul Suez, apărându-se astfel Asia de Sud-

Vest de pericolul expansiunii ruseşti. Canalul Suez i-a ajutat pe britanici să deţină controlul în regiune, un control mai uşor de obţinut decât în cazul rutelor care treceau prin Cape Town, Singapore şi Insulele Falkland. Această rută devenise mai importantă odată cu anexarea, în 1839, de către britanici a portului Aden de la celălalt capăt al Mării Roşii.

Pentru a consolida poziţia Marii Britanii în Mediterana şi pentru a înlesni deplasarea navelor de mari dimensiuni, de pildă navele de război din clasa *Majestic,* în 1895 au început lucrările de extindere a şantierului naval din strâmtoarea Gibraltar, iar în 1898 au fost realizate lucrări de adâncire a Canalului Suez. în acel an, Criza Fashoda, din Sudan, a sporit riscul unui război cu Franţa şi, drept urmare, britanicii au desfăşurat o forţă militară substanţială în Mediterana. Navele de

război din clasa *Majestic* fuseseră construite ca urmare a alianţei franco-rusesti din 1892 şi având în vedere riscul acţiunilor francezilor în Mediterana în eventualitatea unui atac rusesc asupra Imperiului Otoman. în 1894, prim-ministrul Lord Rosebery i-a spus ministrului de externe austriac că nu mai poate fi trimisă o flotă britanică pentru a apăra Constantinopolul, aşa cum se întâmplase în 1878, întrucât exista riscul unei acţiuni navale franceze în vestul şi în centrul Mediteranei. Doi ani mai târziu, directorul Serviciului de Informaţii

britanic şi-a exprimat temerea că flota rusească din Marea Neagră ar putea să pătrundă în estul Mediteranei şi să ameninţe Canalul Suez. Totuşi, acţiunile de intimidare britanice au reuşit să rezolve criza în 1898.

Evelyn Baring, care fusese numit în 1877

comisar britanic pentru finanţe în Egipt, a condus guvernul egiptean din 1883 până în 1907, deţinând funcţia de consul general şi consilier al kedivului. Marea Britanie a interzis comerţul cu sclavi, în timp ce Egiptul a devenit principala bază militară pentru intervenţia britanică în Sudan, între anii 1895-1899: victoria de la Omdurman, lângă Khartoum, din 1898 împotriva mahdiştilor a fost o consecinţă directă a dominaţiei britanice în Mediterana şi în Egipt. Stereotipurile rasiale britanice despre arabi au afectat poziţia britanicilor în Egipt, considerată asemănătoare cu cea din India, în anumite privinţe. Chiar şi Evelyn Baring considera islamul o religie medievală, o piedică în calea progresului Egiptului.

Mediterana franceză

Franţa a constituit o provocare mai serioasă la

adresa Marii Britanii având în vedere expansiunea sa în bazinul mediteraneean. în cea mai mare parte a secolului al XVIII-lea, această expansiune franceză avusese o legătură directă cu efortul de a obţine noi teritorii pentru descendenţii dinastiei Bourbon: Spania în 1700; Napoli şi Sicilia în 1734. Corsica fusese cumpărată de la Genova în 1768, iar rebeliunea izbucnită acolo fusese reprimată. Cu toate acestea, în ciuda zvonurilor privind ambiţiile francezilor în estul Mediteranei, nu s-a încercat nimic concret până la înlăturarea de la putere a Bourbonilor.

între anii 1796—1798, revoluţionarii francezi au măturat totul în calea lor, cucerind Italia continentală şi Egiptul. Această expansiune nu a fost finalizată, însă, începând cu anul 1800, sub conducerea lui Napoleon, francezii au reluat atacurile, cucerind şi Spania pentru fratele împăratului, Joseph, în 1808, ceea ce a însemnat începutul unei

dinastii efemere. Piemontul şi Elba au fost anexate Franţei în 1802, Toscana în 1807, iar Roma în 1808. însă aceste cuceriri teritoriale nu au putut fi păstrate după eşecul lui Napoleon din 1812-1815.

NAPOLEON PE INSULA ELBA, 1814-1815

în 1814, Napoleon se afla exilat pe insula Elba de puterile victorioase, însă i se acordase suveranitate, precum şi un venit de două milioane de franci din partea guvernului francez. El a folosit această oportunitate pentru a îmbunătăţi situaţia locuitorilor, construind drumuri şi făcând reforme în domeniu educaţiei. Totuşi, aceasta nu a fost o soluţie pe termen ung pentru Napoleon, ci o lovitură greu de suportat aentru vanitatea sa. La 26 februarie 1815, Napoleon a

evadat, reuşind să ocolească două nave de patrulare franceze şi una britanică. A acostat lângă Antibes la 1 martie, ferm hotărât să preia puterea în Franţa. Reşedinţa lui Napoleon de la Villa San Martino a fost transformată în muzeu.

Francezii şi-au reluat rapid activitatea în Mediterana, invadând Spania pentru a-l ajuta pe fostul lor adversar, Ferdinand al VII-lea al Spaniei (domnie 1808, 1813- 1833), să răstoarne guvernul liberal în 1823 şi să ocupe oraşul Alger în 1830. Aceasta era o acţiune menită să sporească popularitatea regelui Carol al X-lea al Franţei (domnie 1824-1830), pentru a demonstra că ar putea reuşi să facă ceea ce nu reuşiseră conducătorii creştini din trecut – să pună capăt pirateriei din Alger. Deşi arhiepiscopul Parisului l-a invitat pe rege să conducă o cruciadă, această ocupaţie nu avea ca scop crearea unei baze pentru un imperiu francez extins. în cele din urmă, trimiterea trupelor sale loiale în Algeria s-a dovedit fatală pentru regele Carol, rămas vulnerabil în faţa Revoluţiei din Iulie care l-a înlăturat de la putere.

Procesul general prin care angajamentele s-

au extins în faţa opoziţiei a cuprins şi Algeria. Noul conducător a continuat politica externă a lui Carol. Iniţial, francezii au obţinut victorii, la Oran în 1831 şi la Bone în 1833. însă, din 1835, au întâmpinat o puternică rezistenţă din partea trupelor conduse de Abd al-Qădir care a creat un emirat. Francezii s-au confruntat cu probleme politice şi militare. Metoda cea mai eficientă, încorporarea, prin care structurile de putere existente erau adaptate de statul imperial, a fost mult mai greu de pus în aplicare în Algeria din cauza confiscării terenurilor pentru colonişti francezi, ceea ce a conferit invaziei un caracter non- negociabil. Totuşi, ca în cazul altor puteri imperiale, Franţa s-a bucurat de sprijin, sau cel puţin de acceptare, ca urmare a dezbinării din cadrul societăţii algeriene.

Totodată, până în anul 1846, Franţa avea 108

000 de militari în Algeria. Al-Qădir s-a predat în anul următor, iar Algeria a fost anexată în 1848. Acest lucru nu a însemnat că localnicii nu au avut nici un rol. Noua ordine a depins în mare măsură de intermediari locali, mai ales în sfera politică şi în cea economică.

între timp, s-au exercitat presiuni şi în alte locuri din nord-vestul Africii. Marocul a fost atacat de Franţa în >• 1844, deşi această intervenţie nu a fost împinsă mai departe în această fază. Doi ani mai târziu, Ahmed, beiul Tunisului (domnie 1837-1855), a făcut o vizită de stat în Franţa, prima vizită a unui prinţ domnitor musulman în Europa. Când s-a întors acasă, el a încercat să aplice acolo ce văzuse în Franţa şi, având reputaţia unui conducător luminat, a abolit comerţul cu sclavi şi a închis pieţele de sclavi, ceea ce însemna că ţărmurile sudice ale Mediteranei acceptau valorile ţărmurilor nordice.

Franţa va cuceri ulterior nu doar restul

Algeriei, ci şi Tunisia şi cea mai mare parte a Marocului, cu excepţia unei porţiuni deţinute de spanioli în nordul ţării. Când Tunisia a devenit protectorat în 1881, trupele franceze au atacat dinspre Algeria, în timp ce alte unităţi militare au debarcat la Bone şi Bizerta. Marina a bombardat oraşul Sfax, care se opusese controlului francez, şi a ajutat la debarcarea cu succes a militarilor.

Francezii au încercat să transforme teritoriile cucerite. Autorităţile franceze au iniţiat proiecte urbanistice de amploare în Africa de Nord, creând, ca parte a planului de modernizare, instituţiile politico-administrative, militare, culturale, educaţionale şi religioase. De pildă, la Hippona, bazilica Sfântul Augustin a fost construită în 1883, aici păstrându-se un fragment dintr-un os al braţului Sfântului Augustin. în general, Africa de Nord a devenit

parte integrantă a imaginaţiei franceze – de pildă impactul amfiteatrului roman de la El Djem asupra protagonistului romanului *L'Immoraliste* (1902) de André Gide. Gide călătorise în Africa de Nord în 1893. Justificarea poziţiei francezilor se baza pe teme creştine şi orientaliste, Franţa fiind considerată succesoare a Imperiului Roman, o temă care va fi adoptată şi de Italia ca justificare imperialistă.

însă Franţa şi-a pierdut influenta în estul Mediteranei J > £>• în faţa Marii Britanii. Influenţa francezilor în Egipt a crescut în anii 1830, iar Canalul Suez a început ca un proiect franco-turcesc în 1859. însă, fiind slăbită după ce a fost înfrântă de Germania în 1870-1871, Franţa nu a mai fost în măsură să se lupte cu Marea Britanie pentru cucerirea Egiptului în anii 1880.

Totuşi, întrucât francezii au acceptat

succesul britanicilor în Egipt, britanicii au sprijinit pretenţiile francezilor asupra Marocului. în 1912, sultanul marocan a fost detronat, iar Marocul a devenit protectorat francez, ceea ce reprezenta un obiectiv diferit faţă de cel al cuceririi Algeriei. Pentru francezi era importantă consolidarea controlului asupra acelor zone ale Marocului unde sultanul deţinuse o putere limitată. De asemenea, pentru francezi era importantă modernizarea Marocului.

Semnificaţia deosebită a Marsiliei pentru dominaţia franceză în Africa de Nord a transformat acest oras într- o poartă de intrare în Imperiul Francez, înlocuind rolul pe care Bordeaux, La Rochelle şi Nantes îl avuseseră când Franţa era o mare putere atlantică. Acest lucru a avut consecinţe importante atât pentru Marsilia, cât şi pentru imaginea franceză a oraşului considerat

cosmopolit. Şi alte porturi au avut legături cu Africa de Nord, de pildă Port-Vendres din regiunea Roussillon, însă nu într-o asemenea măsură.

Putere americană în Mediterana

După câştigarea independenţei, comerţul Statelor Unite ale Americii în Mediterana a încetat să mai fie protejat de Marina Regală Britanică împotriva piraţilor berberi, iar atacurile au început în 1784, marinarii capturaţi fiind făcuţi sclavi. în 1793 a început construirea a trei fregate americane pentru a se pune capăt acestei situaţii, însă, conform tratatelor semnate în 1795-1798, se plătea anual un tribut statelor berbere pentru a se împiedica atacurile piraţilor. Cu toate acestea, după încheierea unei confruntări între Statele Unite şi Franţa în 1800, s-a considerat că plata tributului era umilitoare şi costisitoare, că operaţiunile în Mediterana vor ajuta la instruirea militarilor şi că aceste operaţiuni

vor costa puţin mai mult decât menţinerea flotei în apele teritoriale, ceea ce a fost o judecată greşită.

în 1801, fără să consulte Congresul, care avea dreptul să declare război, preşedintele Thomas Jefferson l-a trimis pe Richard Dale cu trei fregate şi o goeletă în Mediterana, în timp ce Tripoli a declarat război. însă blocada asupra oraşului Tripoli a fost îngreunată de faptul că navele de război nu au putut să pătrundă în apele de coastă puţin adânci, iar operaţiunea a fost abandonată în 1802. în schimb, succesorul lui Dale, Richard Morris, a pornit în căutarea piraţilor, o politică neautorizată care nu a avut succes. El a fost destituit în 1803. Edward Preble, succesorul lui Morris, a reuşit să-l intimideze pe Süleyiman, sultanul Marocului, pentru rezolvarea disputei cu Statele Unite. însă fregata *Philadelphia* a eşuat într-o zonă

stâncoasă în apropiere de Tripoli şi a fost capturată, iar echipajul a fost silit să defileze pe străzile oraşului.

în 1804, când Stephen Decatur a lansat un atac asupra oraşului Tripoli, fregata *Philadelphia* a fost capturată şi incendiată, ştergându-se astfel o imagine puternică a eşecului american. Nelson a considerat această acţiune drept „cea mai îndrăzneaţă” din epoca respectivă. în lunile următoare, au fost bombardate nave inamice din apropiere de Tripoli. în 1805, sub comanda lui William Eaton, o armată formată din soldaţi arabi şi mercenari a venit pe uscat din Alexandria şi a cucerit oraşul Derna. Apoi s-a semnat un acord de pace cu Tripoli, în care nu se stipula plata nici unui tribut anual, ci o răscumpărare în valoare de 60 000 de dolari pentru echipajul fregatei *Philadelphia.*

Americanii au continuat să fie vigilenţi. în

1815, după încheierea războiului din 1812 cu Marea Britanie, o flotă formată din zece nave de război sub comanda lui Decatur a atacat oraşul Alger pentru a forţa înapoierea marinarilor americani. Această reuşită a fost urmată de succesul altor acţiuni ale escadrei în apropiere de Tunis şi Tripoli.

Deşi au desfăşurat o activitate comercială intensă în Mediterana, americanii nu au avut o prezenţă militară semnificativă. Această prezenţă militară nu era nici pe departe la nivelul celei din zona Japoniei sau a Americii Latine. într-adevăr, în 1867, ambasadorul britanic a fost înştiinţat de secretarul de stat american că nu erau adevărate rapoartele în care se spunea că Statele Unite caută o insulă sau o bază în Mediterana, deşi anterior existase un interes pentru o bază militară în Italia. De altfel, între anii 1848 şi 1867, americanii avuseseră o mică bază pentru

aprovizionare în apropiere de La Spezia. în 1867, insurgenţii din Creta, care se opuneau guvernării otomane, au propus ca insula să fie pusă sub protecţie americană, însă această propunere nu s-a concretizat.

Centre de putere

Tiparul stabilit în secolul al XIX-lea avea să continue până în anii 1930. Dispăruse vechea ordine, cu un imperiu puternic în estul Mediteranei şi un tipar mai fragmentat de suveranitate în vest. Mediterana era acum deschisă pentru interese venite din afară. Lumea islamului bătea în retragere, iar puterea navală britanică domina Mediterana. Elementele creştine care reuşeau să câştige teren erau state-naţiune, nu forţe autonome.

Astfel, Franţa, Spania şi, eventual, Italia căutau să obţină avantaje, şi nu Marsilia/Provenţa, Barcelona/Catalonia sau Genova/Veneţia/Toscana/Napoli. Aceasta a

fost o schimbare importantă în politica europeană, care a devenit evidentă când trupele regelui Filip al V-lea al Spaniei au reuşit să asedieze Barcelona în 1714 şi să suprime libertăţile catalanilor; sau în 1821, când trupe regulate austriece i-au înfrânt la Rieti pe *carbonari* napolitani neinstruiţi şi nedisciplinaţi, iar apoi au ocupat oraşul Napoli; ori în 1849, când foametea şi holera i-au silit pe veneţienii răsculaţi să capituleze în faţa austriecilor.

Ultimele două episoade au făcut parte din lumea revoluţiei şi contrarevoluţiei (anii 1830 şi 1848), atât de importantă în Europa în deceniile de după războaiele napoleoniene. în multe privinţe, rivalitatea dintre revoluţionari şi contrarevoluţionari a perpetuat tensiunile şi sciziunile anterioare care fuseseră amplificate în perioada violentă 1792-1815. Lupta pentru putere se împletea acum cu lumea revoluţiei şi contrarevoluţiei. în Italia, lupta pentru

unificare s-a împletit cu conflictele locale şi regionale, deşi în diferite contexte. Astfel, luptele din sudul peninsulei din 1815 erau legate de revenirea lui Napoleon, iar în 1820 a izbucnit o revoluţie la Palermo. Aceste evenimente reflectau opoziţia faţă de dinastia Bourbon din Napoli despre care s-a spus, în 1835-1838 şi 1854, că trimisese agenţi în Sicilia pentru a răspândi holera şi a domina insula. în 1816, Bourbonii din Napoli au suprimat autonomia Siciliei, ceea ce a dus la declanşarea revoluţiilor din 1820 şi 1848. Totuşi, nu se poate vorbi despre o relaţie directă între această cauză particulară şi lupta pentru unificarea Italiei.

Numărul statelor din vestul Mediteranei a scăzut între 1815 şi 1900, după unificarea Italiei şi expansiunea Franţei în Africa de Nord. Această unificare, care a fost un proces îndelungat, a avut o importanţă deosebită în

zona centrală a Mediteranei, iar pentru aceasta s-au dat lupte grele, ca în Sicilia în 1848-1849 şi 1860, unde intervenţia lui Giuseppe Garibaldi şi a celor 1 000 de voluntari ai săi („Cămăşile Roşii”) s-a dovedit crucială. Britanicii au contribuit la succesul lui Garibaldi din 1860 nu doar prin faptul că nu au încercat să oprească această acţiune şi înaintarea dinspre Sicilia către zona continentală, ci şi prin faptul că au interpus nave de război între vapoarele cu aburi ale lui Garibaldi şi navele napolitane, ceea ce a făcut imposibilă atacarea vapoarelor cu aburi.

în 1866, Italia a obţinut regiunea Veneto ca urmare a participării la războiul dintre Prusia şi Austria. Odată cu ocuparea Romei în 1870 s-a încheiat unificarea Italiei. Italia urma să fie o mare putere, dornică să cucerească noi teritorii.

în schimb, situaţia teritorială din Balcani a

rămas neclară. în 1877-1878, în timpul unui conflict balcanic mai amplu, grecii au trimis trupe neregulate la Salonic, Epir şi Macedonia (care încă făceau parte din Imperiul Otoman) pentru a-i ataca pe turci. începând cu anii 1870, au izbucnit tot mai multe revolte în Albania, clanurile luptându-se pentru putere, în contextul declinului Imperiului Otoman. în 1897 turcii i-au înfrânt pe greci, însă, în 1911, s-a declanşat o revoltă în Albania care a marcat sfârşitul dominaţiei otomane în Europa.

REVOLTE ÎN INSULA CRETA

Turiştii care vizitează astăzi vestigii e civi izaţiei minoice vor afla şi despre invazia aeriană germană din 1941. în secolul al XIX-lea, Creta s-a aflat în centrul atenţiei internaţionale ca urmare a unei serii de revolte

împotriva dominaţiei otomane. Revoltele din 1821 şi

1841 nu au dus la câştigarea independenţei, iar în 1866 o rebeliune de proporţii a izbucnit pe această insulă unde locuiau creştini şi musulmani şi unde existau
J 7 J
disensiuni din pricina convertirilor religioase şi a statutului mănăstirilor. în timpul războiului, ultimii apărători ai insulei au aruncat în aer butoaie cu praf de puşcă la mănăstirea Arkadi atunci când turcii au luat-o cu asalt, acesta devenind un act de rezistenţă emblematic. Lupta s-a transformat într-o cauză internaţională, Victor Hugo declarându-se un susţinător al insurgenţilor. Pânã la urmă, rebeliunea a fost înăbuşită în 1869 în urma unor acţiuni militare şi a unor concesii J J
făcute creştinilor. Au urmat alte rebeliuni în 1878 şi
J J
1889, care nu au avut sorţi de izbândă, iar în 1897, după intervenţia unui detaşament internaţional, Creta a
J J J 1
dobândit autonomie sub domnia principelui George a Greciei, deşi sultanul şi-a păstrat suzeranitatea. în 1908 Creta s-a unit cu Grecia, iar această unire a fost recunoscută pe plan internaţional în 1913.

Schimbări

Mediterana a fost afectată de schimbările petrecute în Europa, deşi au existat probleme specifice. Astfel, extinderea reţelei de căi ferate s-a confruntat cu dificultăţi din cauza terenului accidentat de pe litoralul mediteraneean. De asemenea, starea precară a economiei a făcut ca interesul investitorilor să fie scăzut. Erau mult mai puţine căi ferate pe kilometru pătrat în Balcani, în sudul Italiei sau în Spania decât în Germania, în Ţările de Jos sau în Anglia. însă fiecare linie construită a fost foarte importantă. La fel şi în cazul drumurilor, podurilor şi tunelurilor, de pildă drumul care înconjoară Capo Corso de pe insula Corsica.

Vapoarele cu aburi au îmbunătăţit semnificativ navigaţia pe Mediterana. Lansat la Napoli în 1818 şi dotat cu un motor cu aburi britanic, *Ferdinando I* a fost primul vapor cu aburi care a ajuns la Marsilia în acel an. Lansat la Genova în 1820, *Eridano* a fost

construit pentru a naviga pe fluviul Pad. Primul vapor cu aburi care a străbătut strâmtoarea Gibraltar a fost vaporul britanic *Mercury* în 1828, iar primele vapoare cu aburi lansate la Marsilia în 1831, *Henri IV* şi *Sully,* erau dotate cu motoare britanice cu aburi.

Velierele şi-au păstrat importanţa, aşa cum reiese din tabloul lui François Barry din 1855 în care este pictată intrarea în vechiul port din Marsilia. Totuşi, graţie vapoarelor cu aburi, impactul vântului şi al mareelor s-a diminuat. Companiile maritime care foloseau vapoare cu aburi au devenit foarte importante în Mediterana, de pildă companiile britanice Peninsular and Oriental Steam Navigation Company (P&O) şi Royal Mail Orient Line, precum şi companiile franceze Valéry şi Touache, companiile italiene Navigazione Generale, Rubattino şi Veloce, companiile egiptene Khédivial Mail, companiile germane

Hamburg Amerika şi Norddeutscher Lloyd, compania spaniolă Ybarra şi cea austriacă Lloyd Austriaco. Graţie acestor companii maritime, s-au îmbunătăţit serviciile poştale, reducându-se costurile şi întârzierile. Acest lucru a avut consecinţe majore pentru activitatea economică şi pentru menţinerea legăturilor cu diaspora.

Vapoarele cu aburi aveau nevoie de cărbune, ceea ce a adus în prim-plan o serie de porturi, precum Alexandria, Alger, Atena, Barcelona, Genova, Marsilia, Napoli şi Tunis, care aveau facilităţile necesare pentru a face faţă noilor cerinţe. în unele porturi se putea face şi transbordarea dintr-un vapor cu aburi în tren. Dacă, în anii 1850, călătoria între Beirut şi Damasc dura patru zile, pe un „nenorocit de drum pentru catâri”, aşa cum declara James Farley, un bancher irlandez, inaugurarea în 1895 a unei căi ferate, graţie

întreprinzătorilor francezi, a redus timpul la nouă ore, contribuind la dezvoltarea comerţului şi turismului, precum şi a exportului de vinuri. Producţia de vin din Liban, care fusese importantă în epoca fenicienilor, apoi intrase în declin pe vremea califatului, a renăscut începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Odată cu creşterea populaţiei în Europa s-a dezvoltat producţia agricolă, industrială şi minieră în bazinul mediteraneean. Astfel, din Nouveau Port din Bastia, inaugurat în 1862, se exportau produse alimentare corsicane, inclusiv vin, către Franţa şi Italia. în secolul al XlX-lea, această creştere a producţiei s-a extins înspre Balcani, afectând mai ales producţia de bumbac şi tutun. Mare parte din această producţie era legată de exploatarea colonială în ce priveşte exportul produselor neprelucrate. Această activitate a avut şi

efecte negative asupra mediului înconjurător, ca despăduririle din Sardinia şi din alte zone. în Egipt, Mehmed Aii a susţinut trecerea de la cultivarea grâului la cea a bumbacului pentru fabricile din Europa. Această schimbare avea legătură cu proletarizarea unei mari părţi a forţei de muncă în domeniul agricol.

în acelaşi timp, o mare parte din activitatea din spaţiul mediteraneean şi-a păstrat caracterul de subzistenţă sau era destinată doar economiei locale. Acest lucru era valabil atât pentru agricultură, cât şi pentru industrie şi pentru sistemele de organizare, precum breslele, afectând în mare măsură psihologia colectivă a populaţiei. Totodată, a crescut competiţia în contextul diversificării producţiei şi a structurilor de organizare; s-au intensificat importurile şi au avut loc schimbări în cadrul economiilor locale.

SOROLLASI ECONOMIA TRADIŢIONALĂ

Născut la Valencia, Joaquin Sorolla (1863-1923) a redat în tablourile sale intensitatea luminii solare. După ce a studiat artele plastice la Roma şi la Paris, s-a întors la Valencia în 1888, apoi s-a mutat la Madrid. El a pictat ţărmurile mediteraneene ale Spaniei, ilustrând fie momente de relaxare, ca în tabloul *Tristă moştenire* (1899), în care apar copii infirmi pe o plajă din Valencia, fie scene de muncă, precum în primul său tablou care s- a bucurat de mare succes, *întoarcerea de la pescuit* (1894), în care apare o pereche de boi trăgând la mal o barcă plină de peşte, sau *Coaserea pânzei* (1896), în care o familie coase o pânză pentru o barcă de pescuit. Un alt tablou intitulat *Şi ei tot mai spun că peştele este scump* (1894) prezintă un tânăr pescar rănit. Un cu totul alt tip de muncă este redat în *Contrabandiştii* (1919), în care apar trei bărbaţi căţărându-se pe stâncile de la Ibiza. Pe- atunci se aduceau ţigări de contrabandă în Spania, aşa cum încă se întâmplă şi în prezent.

Oamenii se simţeau legaţi în primul rând de

locul în care trăiau şi mai puţin de statul respectiv, iar rezistenţa faţă de străini era importantă pentru ideea de libertate şi de dreptate. Acest lucru a fost evident în sudul Italiei după unificarea cu nordul, în 1860, unde a existat o opoziţie puternică la Napoli şi în Sicilia faţă de noul regim italian, considerat străin şi neavând legătură cu *patria.* Pe de altă parte, nici Bourbonii nu se bucuraseră de prea mult sprijin. Regimul, atât cel nou, cât şi cel vechi, era destul de şubred, mai ales în Sicilia, unde era aproape imposibil de guvernat din cauza actelor de tâlhărie. La Napoli, tâlharilor li s-au alăturat în 1860 mulţi foşti soldaţi. Totuşi, din 1864 au început acţiunile de combatere a tâlhăriei, ultimele bande de tâlhari fiind distruse până în 1867. în Sicilia, tâlharii erau plătiţi de Mafia, fiind braţul înarmat al acesteia. Tâlharii erau sprijiniţi de populaţia rurală care se temea de

ei. Armata s-a luptat cu tâlharii până la sfârşitul anilor 1870, după care situaţia s-a îmbunătăţit, deşi au mai rămas câteva bande de tâlhari.

în Spania, sprijinul acordat carliştilor răzvrătiţi din secolul al XlX-lea a avut la bază interese locale, mai ales în Navarra şi Catalonia. în timpul celui de-al Treilea Război Carlist (1868-1876), a avut loc o revoltă republicană şi anticentralistă la Cartagena în 1873-1874.

Apărarea intereselor locale s-a manifestat cu putere şi în zona balcanică aflată sub stăpânire otomană, existând conexiuni între puterea descentralizată caracteristică secolului al XVIII-lea şi guvernarea lipsită de fermitate din secolul al XIX-lea. Pe lângă teme legate de dominaţia externă, stagnarea economică şi crearea statelor naţionale, a existat o realitate mai variată. Toate cele trei

puncte menţionate erau corecte, însă, în acelaşi timp, a existat şi o diversitate firească într-o regiune atât de variată şi de complexă, ceea ce face istoria Mediteranei atât de fascinantă.

Rezistenţa în faţa schimbării a fost puternică, ea fiind adânc înrădăcinată în atitudinile şi în structurile ideologice, politice şi sociale, la care s-au adăugat şi diferenţele etnice şi religioase. Uneori această rezistenţă a reuşit să fie depăşită, aşa cum s-a întâmplat în 1836- 1843, când sistemul feudal a fost abolit în Sardinia, şi în 1826, când au fost înlăturaţi ienicerii, ca parte a procesului de modernizare a armatei turce. Ulterior, sultanul Abdul Mejid I (domnie 1839-1861) a încercat să-şi consolideze puterea prin occidentalizare. într- adevăr, influenţa occidentală a sporit în multe oraşe-port din Imperiul Otoman, de pildă Beirut, Jaffa şi

Smirna (Izmir). între timp, serviciul militar şi reorganizarea provinciilor au avut ca scop sporirea controlului central, acestea fiind aspecte ale politicii de reformă imperială. Rezistenţa faţă de dezvoltare s-a dovedit mai puternică în Turcia decât în ţările unde au avut loc transformări economice importante. Reforma în stil occidental a fost înlocuită, la sfârşitul secolului al XIX-lea, de un antioccidentalism puternic, iar cea mai urâtă faţetă a acestuia a fost masacrarea armenilor la Constantinopol în 1896.

Emigraţia a constituit un răspuns important la problemele pe care le puneau atât schimbările, cât şi continuitatea. Sudul Italiei a fost sursa principală de emigraţie din Mediterana, iar oraşe precum New York şi Rio de Janeiro au devenit astfel parte din istoria ei. Odată cu modernizarea transportului maritim transatlantic prin folosirea vapoarelor

cu aburi, emigraţia a crescut semnificativ după anii 1860. Emigraţia exista şi în interiorul ţărilor, mai precis din zonele cu agricultură tradiţională, precum munţii Pirinei sau regiunea Roussillon. Aceste zone erau afectate de produsele aduse în Europa de vapoarele transoceanice, de pildă grâu şi miei. Dezvoltarea urbană a fost o trăsătură caracteristică a deceniilor ulterioare ale secolului.

Mediterana în imaginarul colectiv

Autoritatea creştinismului şi a clasicilor a implicat şi faptul că Mediterana a fost considerată o sursă a culturii occidentale, aşa cum nu putea să fie considerată pentru lumea islamului, care îşi avea rădăcinile istorice la Mecca, Medina şi Bagdad. Acest element al autorităţii istorice a devenit mai important în secolul al XlX-lea, când vechea concepţie legată de *translatio imperii* se transformase

într-una potrivit căreia imperiile moderne erau considerate apogeul unui proces istoric început în epoca Greciei şi a Romei antice. Acesta era cazul Marii Britanii, unde elita avea o imagine idealizată cu privire la Grecia. Doi prim-miniştri, Edward, al paisprezecelea conte de Derby, şi William Gladstone, au tradus din Homer.

Acest interes s-a extins şi în cazul literaturii pentru marele public. Acţiunea unor romane, precum *Ultimele zile ale oraşului Pompeii,* scris de Bulwer Lytton în 1834, era plasată în epoca antică. O imagine diferită asupra vulcanilor a fost oferită în romanul lui Jules Verne *Călătorie spre centrul Pământului* (1864), când exploratorii evadează prin craterul Stromboli.

Totuşi, au existat şi variaţii interesante în modul de raportare la lumea clasică. Era mai uşor pentru societăţile militarizate, precum Germania, să se raporteze la Alexandru

Macedon şi la Sparta decât era pentru Marea Britanie, care prefera să se raporteze la Atena republicană şi la Roma. Având acţiunea plasată în Cartagina, romanul exotic *Salammbô,* scris de Gustave Flaubert în 1862, oferea imagini violente şi senzuale neîntâlnite de regulă în romane a căror acţiune se petrecea în Grecia sau la Roma.

Turism

în 1844, P&O i-a oferit romancierului William Makepeace Thackeray posibilitatea de a vizita oraşele Atena, Constantinopol, Ierusalim şi Cairo. El a relatat despre această călătorie în *Note ale unei călătorii de la Cornhill* [Londra] *la Grand Cairo* (1846), prin care încerca să-i asigure pe potenţialii vizitatori britanici de faptul că această regiune era sigură.

Corăbiile folosite ca mijloc de transport au fost suplimentate cu vase de croazieră. în 1857, vasul *Ceylon* al companiei P&O a

realizat prima croazieră pe Marea Mediterană. Sase ani mai târziu, vasul *Carnaţie* al aceleiaşi companii era dotat cu un motor cu aburi mai eficient. Companiile feroviare şi maritime au depus eforturi considerabile pentru a oferi călătorii pe Mediterana. Vapoarele cu aburi ofereau garanţia că vânturile potrivnice nu mai reprezentau un impediment, la fel şi perioadele de acalmie. Companiile de transport promovau aceste călătorii pe Mediterana folosind ilustraţii din trecut cu minunăţiile care puteau fi văzute, iar în acelaşi timp încercau să obţină profit. Astfel, în 1900, Riviera Express Service, aparţinând companiei Hamburg Amerika Line, promova croazierele de la Genova via San Remo şi Monaco către Nisa de trei ori pe săptămână, şi în ordine inversă, tot de trei ori pe săptămână. Turiştii britanici erau, în mod

evident, primii vizaţi întrucât această informaţie era oferită doar în limba engleză.

Trenurile îi duceau pe turişti pe ţărmurile Mediteranei, primul tren ajungând la Monaco în 1868. Au fost create trasee speciale pentru turişti, de pildă cel conceput de căile ferate olandeze de la Amsterdam şi Haga via Paris către Marsilia, Nisa şi Monte Carlo. Acest traseu a fost promovat printr-un poster creat de Jan Willem Sluiter în 1913 în care apăreau un bărbat şi o femeie salutându-se pe malul mării. Erau oferite bilete care includeau atât călătoria cu trenul, cât şi croaziera cu vaporul, ca în cazul călătoriilor între Marsilia, Tunis şi Palermo organizate de compania franceză Touache în 1905.

Şi turiştii din alte ţări călătoreau pe ţărmurile

> í > i)

Mediteranei. La Portoroz, în Istria (în Slovenia de azi), hotelul Kempinski Palace datează din

1910, pe când se afla în Imperiul Austro-Ungar. Trieste, cel mai important port austriac (aflat acum în componenţa Italiei), se bucura de o creştere economică remarcabilă şi atrăgea vizitatori în Adriatica. încă există hoteluri din acea perioadă la Trieste, de pildă Grand Hotel Duchi dAosta, Hotel Savoia Excelsior Palace şi Hotel Victoria (unde a stat James Joyce), precum şi case care şi-au găsit noi întrebuinţări, ca Museo Revoltella. Cu impresionanta sa piaţă (acum Piazza dellUnită dltalia), cu restaurantele şi cafenelele sale, este surprinzător că Trieste nu atrage mai mulţi vizitatori, veniţi cu vaporul sau pe alte căi.

Turismul a continuat modelul bine cunoscut în ce priveşte raportarea faţă de Italia în cadrul Marelui Tur (Grand Tour). Locuitorii de atunci ai Italiei erau consideraţi urmaşi nedemni ai iluştrilor lor înaintaşi şi

> î > î >

un potenţial obstacol în calea turiştilor. Astfel, în 1806, Augustin Creuzé de Lesser, un călător francez, nota că „Europa se sfârşeşte la Napoli şi se sfârşeşte acolo destul de prost”. Această concepţie asupra zonei care avea să fie denumită „Sudul” a influenţat percepţia asupra Italiei sudice chiar şi a unor italieni, de pildă Luigi Carlo Farini, care scria în 1860: „Asta nu este Italia! Asta e Africa!” Această atitudine s-a manifestat şi în cazul grecilor, balcanicilor, turcilor şi arabilor. Astfel, Palestina era privită din perspectiva semnificaţiei sale biblice, însă populaţia arabă era privită dintr-o perspectivă foarte critică. Mai târziu, aceste atitudini rasiste au fost folosite pentru a justifica stăpânirea străină.

Riviera

„Este un oraş neînsemnat, însă împrejurimile sale sunt încântătoare şi are o terasă

frumoasă deasupra ţărmului mării care oferă o privelişte magnifică.” Nu tocmai cum ni se prezintă astăzi Nisa, însă aşa era pe vremea când William Theed vizita acest loc, la începutul anilor 1790. Totuşi, aici se afla o comunitate britanică de invalizi care, aşa cum nota William Bennet în 1785, se mutase de la Montpellier la Nisa „unde sănătatea lor are la fel de mult de câştigat, însă condiţiile de cazare sunt infinit mai bune”. începând cu anii 1860, Menton a devenit o destinaţie predilectă pentru bolnavii de tuberculoză.

Activităţile turiştilor erau extrem de variate. Henry Fox a petrecut mult timp la Nisa împreună cu protectoarea sa mai vârstnică, Susanna Strangeways Horner. Aflat la tratament în lunile de iarnă, Charles, al şaselea conte de Drogheda, un practicant înrăit al jocurilor de noroc, a pierdut 200 de lire sterline la faraon, un joc de cărţi foarte iubit la vremea respectivă.

Această destinaţie avea să fie transformată de căile ferate şi de vapoarele cu aburi. Pentru cei bogaţi era uşor să vină aici în lunile de iarnă. După inaugurarea liniei ferate de la Paris în 1860, Nisa a devenit principala destinaţie de vacantă a celor care călătoreau cu trenul spre sudul Franţei. Promenade des Anglais, cu şirurile sale de palmieri, a fost locul ideal pentru construirea unor hoteluri impunătoare precum Hôtel Negresco (1912) şi Palais de la Méditerranée (1929). Istoria turismului în oraşul Nisa poate fi admirată la Musée Masséna, amenajat într-o vilă din 1898. Au fost construite şi biserici pentru vizitatorii străini, de pildă catedrala ortodoxă rusă (1902-1912).

Lumina, culorile vii şi atmosfera pitorească au atras pictori precum Renoir, care a locuit la Cagnes din 1907 până la moartea sa în

1919, şi Monet, care a pictat multe peisaje în Antibes. Satul de pescari Saint-Tropez a fost prezentat publicului larg de Paul Signac (care şi-a construit o casă acolo), în tablouri precum *Bărci cu pânze în portul Saint-Tropez* (1893) şi *Cheiul* (1899). Apoi a venit aici Henri Matisse. La Musée de lAnnonciade din Saint-Tropez, amenajat într-o fostă capelă, se află multe tablouri pictate de Paul Signac, precum şi ale unor pictori din alte ţări, de pildă impresionistul australian John Russell, care a vizitat Antibes în 1890-1891, şi pointillistul belgian Théo van Rysselberghe, care a vizitat Riviera începând cu anul 1892. în 1876, Paul Cézanne a locuit la L'Estaque, un sat de pescari de lângă Marsilia, reuşind să surprindă impactul luminii mediteraneene intense.

Nisa era inima Rivierei, alături de staţiuni precum Cannes, Menton, Monte Carlo şi

Saint-Tropez, care erau puncte de atracţie pentru turişti. Multe hoteluri din prezent datează din această epocă fastă a turismului, de pildă Hôtel Splendid (1871) şi Le Cavendish de la Cannes. La fel şi multe grădini precum grădina botanică Val Rahmeh din Menton, creată de Sir Percy Radcliffe în 1905.

„Riviera” a devenit un stil de viaţă şi o expresie, aşa cum expresia Coasta de Azur a fost inventată în 1887 de scriitorul Stéphen Liégeard. Britanicii se numărau printre vizitatorii fideli, prezenţa lor dobândind o şi mai mare respectabilitate în 1882, când regina Victoria a vizitat Riviera pentru prima dată. Aici îşi petreceau vacanţele bogăţii din Europa şi din America de Nord, iar multe dintre vilele construite în acea perioadă, precum Villa Kérylos (1902-1908) din Beaulieu şi Villa Ephrussi (1905-1912), pot fi

vizitate de turiştii din zilele noastre. Construită în stilul palazzo italian, Villa Ephrussi este înconjurată de grădini splendide. Jocurile de noroc au fost preferate la Monte Carlo, unde cazinoul a fost inaugurat în 1863, iar Salon Europe a fost adăugat în 1865. Apoi a urmat o catedrală în stil bizantin în 1875. „Bărbatul care a spart banca din Monte Carlo”, un musical scris de Fred Gilbert în 1891 sau 1892, a fost inspirat de succesul şarlatanului britanic Charles Wells din 1891. Au existat şi alte cazinouri la Juan-les-Pins şi Menton. Riviera a fost locul unde au trăit intelectuali de seamă, precum Nietzsche şi Wagner. Riviera italiană a atras şi ea numeroşi turişti, însă nu acelaşi lucru se poate spune despre cea mai mare parte a coastei mediteraneene, inclusiv coasta Languedoc a Franţei. Cât despre ţărmurile Spaniei, ele au fost lăsate pescarilor în cea

mai mare parte.

Călătorind în Italia

Experienţa este individuală. Vizitând Roma, între 1847- 1848, Florence Nightingale scria:

> Nu am putut să dorm ştiind că mă aflu în Oraşul Etern, iar spre dimineaţă m-am sculat [...] şi aproape că am alergat până la Sfântul Petru. Nici un alt eveniment din viaţa mea, cu excepţia morţii, nu poate să fie mai mare decât prima mea vizită Ia Sfântul Petru.

în schimb, după ce a vizitat Roma în 1870, Frances Elliot scria:

> Roma imperială e un oraş de mâna a treia! ... Este o împletire ciudată între măreţie, frumuseţe şi bogăţie, pe de o parte, şi mizerie, urâţenie, sărăcie şi vulgaritate, pe de altă parte. Am vizitat Sfântul Petru şi, ca să spun sincer, sunt profund dezamăgită!

Ca să ajung acolo, am traversat cele mai respingătoare străzi pe care le-am văzut în viaţa mea. Mizeria, populaţia murdară, mulţimile de soldaţi, bucătăriile aflate în plină stradă, unde peştii, carnea şi fructele sunt toate la vedere, formează un ansamblu atât de dezgustător încât aproape că te simţi ruşinat că te plimbi printr-o asemenea grădină.

în acelaşi timp, staţiunile italiene de pe ţărmurile Mediteranei şi-au creat o reputaţie internaţională. Ravello, unde Scott Neville Reid a amenajat o grădină fermecătoare la Villa Rufolo în 1853, i-a atras pe D.H. Lawrence, Richard Wagner şi Virginia Woolf. Taormina şi Ischia au vrăjit multi scriitori şi artişti.

Atraşi de Riviera italiană şi de peninsula Sorrento, călătorii britanici au fost frapaţi de sărăcia pe care au văzut-o în sudul Italiei. în

1845, după ce a vizitat Napoli, Charles Dickens scria: „Condiţiile de trai ale oamenilor obişnuit! de aici sunt cumplite şi şocante”. Sase ani mai

? J £ > > >

târziu, H.G. Wreford, corespondent de presă, remarca: „Aflându-mă aici, la Napoli, pentru a-mi reface sănătatea şi fără să mă implic câtuşi de puţin în treburile politice europene, îmi este cu neputinţă să rămân nepăsător la scenele pe care le observ zilnic”.

Ghiduri de călătorie

Când a călătorit pe continent în 1829, John Murray al III- lea a fost dezamăgit de ghidurile de călătorie existente şi şi-a adunat însemnările de călătorie, pe care compania sa a început să le publice în 1836. Lucrarea intitulată *Estul,* cuprinzând însemnări despre Grecia, Turcia şi Malta, a fost publicată în 1840, fiind urmată de *Italia de Nord* (1842) şi *Italia Centrală* (1843).

Barcelona

în secolul al XVIII-lea, oraşul a încercat să rezolve problema suprapopulării din centrul istoric medieval prin asanarea zonei mlăştinoase şi prin construirea unui cartier denumit La Barceloneta, o fâşie de pământ triunghiulară din vechiul port. în 1859, zidurile au fost demolate pentru a se permite oraşului să se extindă, în proiectul său pentru Eixample Garden City, Ildefons Cerdă a conceput reţelele de transport public şi spaţiile deschise folosind un model geometric. Zona este uşor de identificat în prezent, la extremitatea nordică aflându-se Caile Barcelona sau Avenida Diagonal. în acest spaţiu modern, arhitecţii catalani reprezentanţi ai stilului Art Nouveau *(modernista),* precum Antoni Gaudi (1852-1926), au reuşit să-şi concretizeze planurile, deşi multe dintre spaţiile verzi avute în vedere nu au fost create. Catalonia a fost cea mai industrializată regiune a Mediteranei, mai

ales datorită dezvoltării industriei bumbacului. Impactul industrializării pe care turiştii îl pot vedea include fabrica de textile Casamarona (1911).

în schimb, în ciuda importanţei şantierelor navale, mai ales cel din Genova, industrializarea în Italia nu a pus accentul pe zona mediteraneeană, ci pe oraşele Milano şi Torino. în Franţa, accentul a fost pus pe zonele de exploatare a cărbunelui şi fierului din nord-estul ţării. în celelalte regiuni ale Mediteranei, deşi oraşul Salonic avea o bază industrială semnificativă, nu au existat zone comparabile cu Catalonia şi nici concentrări similare de radicalism urban al clasei muncitoare.

în romanul poliţist *Found Floating* (1937), ambientat pe vasul *Patricia* într-o croazieră pe Mediterana, scriitorul Freeman Wills Crofts descrie viaţa dinamică de pe un vas de croazieră:

> Ofiţerul de cart, scrutând orizontul; cârmaciul, cu mâna pe cârmă şi cu ochii la busolă; căpitanul, îmbrăcându-se pentru cină, eliberat de griji pentru moment; marinarul de veghe cocoţat în gabie, cu privirea încordată şi luptându-se cu duşmanul său natural, somnul; operatorul radio cu căştile la urechi; inginerii în caverna lor de oţel, concentraţi să menţină rotaţia elicelor la viteza optimă; bucătarii, transpirând deasupra oalelor şi tigăilor,

aproape gata pentru cină; ospătarii, cameristele, stewardul de punte aranjând scaunele şi bibliotecarul cărţile; stewardesele, doctorul, asistenta medicală, fotograful; lucrătorii necalificaţi; funcţionarii; muzicanţii din orchestră, acordându-şi instrumentele; femeile de serviciu, la sfârşitul unei zile de muncă; toti aceştia şi multi alţii, străduindu-se ca *Patrícia* să-şi continue drumul pe mare, iar pasagerii să savureze bucate alese, să se bucure de privelişti minunate şi să devină mai puternici şi mai înţelepţi decât semenii lor.

Trecerea de la alimentarea pe bază de cărbune la alimentarea cu păcură a fost menţionată de Croft, care era inginer de profesie:

> în locul a doisprezece sau mai mulţi muncitori pe jumătate dezbrăcaţi, transpirând într-un infern de căldură şi

flăcări, acum erau numai doi sau trei bărbaţi prezentabili şi eficienţi. Ei nu aruncau zeci de lopeţi de cărbune în gura încinsă a furnalului, ci observau cu calm indicaţiile aparatelor şi reglau cu delicateţe supapele.

însă în prefaţa cărţii, autorul vorbea despre o realitate diferită: „Această carte a fost scrisă înainte de declanşarea Războiului Spaniol”, referindu-se la Războiul Civil Spaniol din 1936-1939. Romanul a fost publicat pe fragmente în ziarul *Daily Mail.*

în schimb, romanul lui Eric Ambler *Journey into Fear* nu prezintă o croazieră agreabilă pe Mediterana, ci una în concordanţă cu spiritul războinic al anului publicării, 1940. în această povestire captivantă, un inginer britanic, care a contribuit la cooperarea britanicilor cu Turcia, scapă de urmăritorii germani care încercau să-l asasineze la Istanbul, iar apoi se îmbarcă pe un vas italian cu destinaţia

Marsilia, unde descoperă că un asasin plătit se află pe urmele lui. Romanul a fost ecranizat în 1943.

înainte de Primul Război Mondial

Atunci când Tunisia, regiunea africană cea mai apropiată de Italia, a fost cucerită de Franţa în 1881, Italia a încercat să obţină alte teritorii pentru a-şi clădi imperiul visat după unificare. Iniţial, expansionismul italian s-a concentrat asupra unor teritorii precum Eritreea, Somalia şi Ethiopia. La început, acest lucru a funcţionat, fiind cucerite Eritreea şi o mare parte din Somalia; însă italienii au fost învinşi de ethiopieni la Adwa (Adowa) în 1896. Drept răspuns, în 1911, profitând de situaţia dificilă cu care se confrunta Imperiul Otoman, Italia a invadat Tripolitania şi Cirenaica, aflate sub dominaţie otomană. Italienii au denumit teritoriul cucerit Libia, după numele antic al regiunii, subliniind ideea că ei erau urmaşii Imperiului

Roman. însă, deşi s-au folosit pentru prima dată aparate de zbor în război, italienii au întâmpinat mari greutăţi. Folosirea aviaţiei nu a avut un impact prea mare asupra operaţiunilor militare, iar puternica rezistenţă arabă i-a ţinut pe italieni blocaţi în câteva enclave pe ţărmul mării. în schimb, italienii au reuşit să cucerească insulele din arhipelagul Dodecanes din sud- estul Mării Egee, mai cu seamă insula Rodos, pătrunzând şi în Marea Adriatică. Turcilor le lipseau o putere navală

comparabilă cu cea a italienilor, precum şi un aliat care să-i sprijine.

în 1912, contraamiralul britanic Ernest Troubridge, într-un memorandum despre ocupaţia italiană în câteva dintre aceste insule din Marea Egee, spunea despre politica britanică:

> Un factor cardinal este acela că nici o putere navală nu trebuie să ocupe permanent nici un teritoriu sau port la est

de Malta, dacă un astfel de port este capabil să devină o bază navală puternică. Nimeni nu poate să anticipeze cum evoluează lucrurile pe timp de război, iar ocuparea unor insule aparent inutile ar trebui să fie contracarată prin ocuparea celor mai bune insule. Poziţia geografică a acestor insule îi permite puterii suverane, dacă deţine o flotă maritimă, să exercite un control asupra comerţului în zona Levantului şi a Mării Negre şi să ameninţe poziţia noastră în Egipt.

Orice ameninţare asupra Egiptului implica ameninţarea rutei către India prin Canalul Suez. Italienii nu erau singurii care foloseau puterea navală în vederea expansiunii teritoriale. Prin atacarea Turciei în Primul Război Balcanic din 1912-1913, flota Greciei, care se dezvoltase începând cu anii 1880 cu sprijinul Franţei (prin specialişti, împrumuturi şi nave de război), a reuşit să întrerupă

comunicaţiile turcilor în Marea Egee şi să lanseze atacuri amfibii care au condus la cucerirea şi anexarea insulelor Lemnos, Chios şi Samos. în acest război, Bulgaria, Grecia, Muntenegru şi Serbia au cucerit şi au anexat poziţiile turceşti din regiunea balcanică continentală, cu excepţia unei mici zone din jurul Constantinopolului. Bulgaria a cucerit Tracia, în timp ce Grecia (care se luptase cu Turcia în 1897 fără succes) a cucerit Salonicul. Muntenegru a cucerit Scutari, care a fost transferat Albaniei.

în 1913 a fost creată o Albanie independentă, deşi Grecia şi Serbia şi-au retras trupele cu destul de multă reticenţă. într-unul dintre multele episoade uitate ale istoriei mediteraneene, care de fapt a fost foarte important pentru stabilirea frontierelor şi conturarea identităţilor, Italia a obligat Grecia să cedeze Albaniei Epirul de Nord, ceea ce i-a determinat pe grecii din această

regiune să creeze, în 1914, Republica Autonomă a Epirului de Nord. Instabilitatea care a urmat în acea zonă a fost curmată în urma presiunilor Italiei în favoarea Albaniei în 1921. Grecia a renunţat la pretenţiile sale teritoriale în 1925.

între timp, în al Doilea Război Balcanic (1913), Bulgaria a fost înfrântă de Grecia, România, Serbia, Turcia şi Muntenegru. Portul bulgăresc Kavala de la Marea Egee a fost anexat de Grecia, deşi portul Dedeagaţ şi regiunea Tracia Apuseană au fost înapoiate Bulgariei. Grecia le-a redobândit în 1919-1920, după Primul Război Mondial, în care Bulgaria a susţinut Puterile Centrale în 1915-1918. în al Doilea Război Balcanic, Turcia a redobândit Edirne (Adrianopol), pe care îl deţine şi în prezent.

Nu doar Imperiul Otoman se confrunta cu probleme. Şi Imperiul Austriac era supus unor

serioase presiuni naţionaliste în Balcani, mai ales în Bosnia, presiuni încurajate de aliatul Rusiei, Serbia. în Africa de Nord au existat frământări atât în Imperiul Britanic, cât şi în Imperiul Francez. în 1904, comandantul britanic al operaţiunilor militare a avertizat că în Egipt „poziţia noastră depinde în întregime de prestigiu" şi s-a referit la „mica şi inadecvata, din punct de vedere militar, forţă britanică" de acolo. Francezii se confruntau cu o mişcare de rezistenţă în Maroc, iar în Algeria cu aspiraţiile de asimilare ale mişcării arabe. Având o atitudine ambivalenţă faţă de islam, Franţa nu a oferit un răspuns binevoitor acestor aspiraţii, deşi situaţia nu era atât de gravă încât să nu poată fi ţinută sub control în Primul Război Mondial.

înainte de Primul Război Mondial, a fost o adevărată competiţie între puterile navale mediteraneene pentru construire de nave de

război. Austro-Ungaria, cu o zonă de coastă care cuprindea Croaţia, Slovenia şi Italia (Trieste), a construit nave de război, declanşând o competiţie navală cu Italia şi încurajând Franţa, care se afla în competiţie cu Italia. întrucât Marea Britanie se concentra pe o confruntare cu Germania în Marea Nordului, Franţa era preocupată să-şi protejeze ruta Alger-Marsilia împotriva aliaţilor Germaniei, mai precis Austria şi Italia. în eventualitatea unui război, aceasta era ruta prin care Franţa urma să primească întăriri din Africa de Nord. Lupta pentru sferele de influenţă în bazinul mediteraneean prefigura desfăşurarea ostilităţilor în Primul Război Mondial.

Comunicaţiile s-au dezvoltat repede în spaţiul mediteraneean. Vapoarele au început să fie dotate cu motoare mai puternice, de pildă pachebotul francez *Charles-Roux,*

introdus în 1907 pe ruta Alger-Marsilia. Aparatele de zbor au creat noi legături. în 1913, Roland Garros a zburat singur de la Fréjus, de pe Riviera Franceză, până la Bizerta, în Tunisia, creând o altă legătură în lumea franceză.

Primul Război Mondial

Pe mare, Primul Război Mondial s-a concentrat în zona Mării Nordului şi pe rutele maritime către Marea Britanie, Germania suplimentându-şi navele de suprafaţă cu submarine, ceea ce nu înseamnă că Mediterana a devenit irelevantă. Nici pe departe, mai ales că încercarea nereuşită a Germaniei de a învinge Franţa pe uscat în ofensivele din 1914 şi 1916, precum şi încercările nereuşite ale Franţei şi Marii Britanii de a depăşi impasul de pe frontul de vest din anii 1915-1917 au încurajat celelalte ţări aliate să încerce să obţină victorii în bazinul

mediteraneean.

La 6 august 1914, Marea Britanie şi Franţa au semnat o convenţie navală potrivit căreia marina franceză prelua controlul în bazinul mediteraneean, iar marina britanică în restul lumii. Deşi, în urma acestei convenţii, nu au existat nave de război franceze în Marea Nordului, alianţa a oferit Marinei Regale Britanice suficientă putere asupra germanilor, reuşind să facă faţă pierderilor suferite. în Mediterana, unde erau prezente nave de război britanice şi franceze, puterea navală germană şi austriacă a fost depăşită numeric şi valoric. Această situaţie a dat posibilitatea Franţei să-şi deplaseze trupele în siguranţă din Africa de Nord către Franţa, afectând semnificativ opţiunile militare şi politice ale Italiei. în august 1914, mica escadră germană din Mediterana, compusă din crucişătorul de luptă *Goeben* şi crucişătorul uşor *Breslau,* a

bombardat porturile Philippeville şi Bone din Algeria, a rezistat în faţa încercărilor britanicilor de a o intercepta şi s-a refugiat în zona controlată de turci.

Decizia Italiei de a-şi abandona aliatii, Germania şi Austria, cu care semnase o convenţie navală în 1913, şi de a se alătura Marii Britanii şi Franţei în mai 1915 a contribuit la preluarea controlului în Mediterana de către această alianţă. Arhipelagul Dodecanes a devenit o bază navală importantă pentru Marea Britanie şi Franţa, folosită pentru a sprijini Operaţiunea Gallipoli împotriva Turciei. De asemenea, o escadră franceză din Corfu şi majoritatea flotei italiene de la Taranto, sprijinite de nave de război britanice şi australiene, au reuşit să izoleze

navele de suprafaţă austriece în zona Mării

Adriatice şi au încercat să împiedice submarinele din Marea Adriatică să pătrundă în Marea Mediterană. Totuşi, poziţia Austriei în estul Adriaticii a fost întărită în urma înfrângerii Serbiei în 1915 şi a cuceririi portului Scutari în anul următor. În urma încheierii Pactului de la Londra, prin care Italia se alăturase Aliaţilor, Italia obţinea nordul Dalmaţiei, Zadar (Zara) şi cea mai mare parte a insulelor dalmate. În 1915, alăturându-se părţilor adverse (Germania şi Austria), Bulgaria obţinea Macedonia şi cea mai mare parte a Traciei. Era evidentă continuarea ambiţiilor teritoriale de dinainte de război.

Turcia se alăturase Germaniei şi Austriei în octombrie 1914; iar în 1915, dovedind uşurinţa cu care Aliaţii puteau să trimită o flotă în Mediterana, o flotă anglo- franceză a fost trimisă pentru a forţa intrarea în

strâmtoarea Dardanele, fiind gata să amenințe Constantinopolul. Această încercare insuficient pregătită a fost oprită cu ajutorul câmpurilor de mine şi al artileriei de coastă, dar şi pentru că nu s-a acceptat intensificarea operaţiunilor navale. Exista convingerea greşită că doar prin putere navală se putea forţa trecerea prin strâmtoarea Dardanele, deşi se ştia că, înainte de război, britanicii trimiseseră o misiune navală care le oferise turcilor sfaturi preţioase privind câmpurile de mine.

în pregătirea Operaţiunii Gallipoli a existat o încercare de a prelua controlul asupra laturii estice a Dardanelelor. însă acţiunea trupelor debarcate nu a fost sucient de puternică pentru a cuceri poziţiile turceşti. Eşecul s-a datorat şi faptului că s-a supraevaluat capacitatea de luptă terestră a unei forţe aliate de asemenea dimensiuni,

formată din unităţi australiene, britanice, franceze, indiene şi neo-zeelandeze. Faptul că această forţă armată s-a deplasat încet nu a reprezentat problema principală, ci faptul că a exacerbat situaţia, ceea ce a determinat o reacţie promptă din partea turcilor. Aliaţii s-au trezit blocaţi pe un teren expus. Până la urmă, unicul lor succes a fost evacuarea trupelor.

Cu toate acestea, Aliaţii au continuat să domine Mediterana. Strâmtoarea Otranto, aflată la intrarea în Marea Adriatică, a devenit un imens câmp de mine. La sfârşitul anului 1916, ca urmare a unei solicitări a britanicilor, patru nave de război japoneze aflate în Malta au fost trimise în Mediterana pentru a lupta împotriva submarinelor germane şi austriece. De asemenea, din 1917 au intrat în acţiune şi navele de război americane din strâmtoarea Gibraltar.

Dominaţia navală a fost evidentă şi la debarcarea unei forţe expediţionare aliate la Salonic, în noiembrie 1915. Această forţă a fost organizată pentru salvarea Serbiei, însă a venit prea târziu, fiind învinsă de rezistenţa bulgară. Grecia era divizată între prim-ministrul proaliat Elefterios Venizelos şi Constantin I, care l-a demis la sfârşitul anului 1915. Constantin a fost la rândul lui înlăturat de la putere cu sprijinul Aliaţilor, în iunie 1917, şi, aflată iarăşi sub conducerea lui Venizelos, Grecia a declarat război Puterilor Centrale. Drept răsplată, Grecia urma să primească, după semnarea tratatului de pace, teritorii aflate în stăpânirea Turciei.

Când vorbim despre război, punem de obicei accentul pe frontul de vest din Franţa şi Belgia, însă ţărmurile Mediteranei au fost o zonă de activitate importantă. Germanii speraseră că intrarea turcilor în război avea

să fie o provocare pentru adversarii lor. Este adevărat că a fost declarat jihadul în numele califului, conducătorul turc, însă majoritatea lumii musulmane nu a răspuns la această chemare. Acest lucru s-a datorat ostilităţii arabilor faţă de guvernarea otomană, ostilitate care fusese amplificată de sublinierea caracterului turcesc al imperiului. în Egipt, ca promisiunile germanilor de a-i ajuta pe egipteni să-şi câştige independenţa să se transforme în realitate, a fost nevoie de trupe turceşti, întrucât nu a existat o mişcare de revoltă în Egipt. însă atacul turcilor asupra Canalului Suez, în februarie 1915, a fost respins de trupe anglo-franceze, la care s-au adăugat şi trupe indiene. în mod similar, în Libia au eşuat încercările germanilor şi ale turcilor de a folosi ostilitatea faţă de Italia pentru declanşarea unei acţiuni mai ample. De asemenea, în 1916, Franţa a reprimat o

revoltă în Tunisia care izbucnise cu un an înainte, în timp ce în Algeria a fost linişte deplină, în ciuda deplasării trupelor franceze pe frontul de vest. Acolo au fost mai puţine probleme decât cele cu care s-au confruntat britanicii în Irlanda.

Eforturile britanicilor de a apăra Canalul Suez au trecut de la acţiuni pur defensive la acţiuni de apărare activă, când trupele s-au deplasat în peninsula Sinai. Totuşi, nu au existat presiuni semnificative asupra turcilor în Palestina până în 1917, întrucât britanicii s-au concentrat pe crearea infrastructurii logistice necesare. După eşecurile iniţiale din apropiere de Gaza din primăvara anului 1917, britanicii au ieşit biruitori în acelaşi an mai târziu şi au continuat să atace până când au reuşit să cucerească Ierusalimul pe 9 decembrie. Generalul Edmund Allenby a fost lăudat în Marea Britanie, fiind comparat cu

regele Richard Inimă de Leu. La 20 septembrie 1918, Allenby a lansat ofensiva finală, învingându-i rapid pe turci şi ocupând Haifa şi Acra, îndreptându-se apoi către Tir, Sidon, Damasc, Beirut şi Alep.

Anterior, italienii suferiseră pierderi foarte grele între anii 1915-1917 într-o serie de ofensive din zona râului Isonzo, pentru ca apoi în 1917 să fie înfrânţi în bătălia de la Caporetto. Linia frontului s-a stabilizat apoi pe râul Piave şi, după o victorie răsunătoare la Vittorio Veneto în noiembrie 1918, trupele italiene au început să înainteze. Pierderile grele suferite în război, aproximativ jumătate din cele suferite în al Doilea Război Mondial, i-au determinat pe italieni să-şi dorească cu orice preţ să profite de perioada de pace.

Perioada interbelică

Nu a existat o ruptură clară între Primul

Război Mondial şi perioada interbelică. Conflictul a continuat sub noi forme. în spaţiul mediteraneean, acest lucru a fost evident în intervenţia Greciei în Turcia, care a fost un eşec total. în urma tratatului de pace, au fost alocate sfere de influenţă britanice, franceze, italiene şi greceşti în

Turcia. Grecii au fost cei mai ambiţioşi şi, asa cum au ? > > [7]
>

făcut şi alte puteri în acea perioadă, au căutat o validare în trecut. în încercarea de a prelua controlul în vestul Anatoliei, grecii au făcut adesea referire, atât pe plan intern, cât şi extern, la rolul loniei în lumea antică greacă. Deşi aceste argumente au convins opinia publică din Grecia şi din Marea Britanie, ele au fost distruse de

> [7]

succesul militar al Turciei din 1921-1922, care a dus la sfârşitul loniei în forma culturii hibride de pe ţărmul turcesc al Mării Egee. Cucerirea de către turci a principalului oraş,

Smirna (îzmir), în 1922, a fost urmată de incendierea oraşului şi de uciderea multor greci.

în Criza Çanakkale din septembrie 1922, Marea Britanie a bătut în retragere în confruntarea cu naţionaliştii turci conduşi de Mustafa Kemal Pasa, Kemal Atatürk. Turcii ameninţau cu războiul în teritoriile ocupate de Aliaţi, mai ales la Constantinopol şi Dardanele. Contrar dorinţei exprimate de premierul David Lloyd George şi de Winston Churchill, cea mai mare parte a guvernului britanic a respins ideea de a intra în război cu turcii. în acest context, ministrul agriculturii remarca: „Nu cred că ţării îi pasă câtuşi de puţin de Tracia". Canada, Franţa şi Italia au respins ideea unui război cu turcii. Italia, rivala Greciei, era dispusă să coopereze cu turcii.

Prin Tratatul de la Lausanne, încheiat în anul următor, s-a renunţat la termenii

Tratatului de la Sèvres din 1920, Turcia obţinând o serie de beneficii. Având în vedere schimbul de populaţie între Grecia şi Turcia din statele nou create, grecii şi-au pierdut orice speranţă privind ţărmurile estice ale Mării Egee. Pe de altă parte, turcii care se aflau pe aceste teritorii de secole, de pildă în Creta, au fost strămutaţi în Turcia.

Acest schimb de populaţie a fost un aspect esenţial al trecerii către societăţi monoglote, care avea să fie o trăsătură atât de importantă a spaţiului mediteraneean de-a lungul secolului. Naţionalismul a fost cauza, calea şi consecinţa acestei schimbări. A fost foarte importantă tranziţia în Imperiul Turc. Un imperiu poliglot, multietnic şi cosmopolit se îndrepta într-o direcţie diferită înainte de Primul Război Mondial sub influenta mişcării Junilor Turci. Drept consecinţă, minorităţile erau tratate ca duşmani. Acest proces a fost

accelerat în timpul războiului prin masacrarea armenilor şi prin Revolta Arabă împotriva dominaţiei turceşti. Grecii au fost trataţi cu asprime. Era proclamată o identitate etnică bine definită. în general, trecerea la societăţi monoglote a determinat creşterea numărului de refugiaţi. Numeroşi armeni, greci şi kurzi au părăsit Turcia în acest proces amplu şi complex.

în 1923, Turcia a devenit republică, iar Kemal Atatiirk preşedinte până în 1938. Califatul a fost abolit în anul următor, iar declanşarea unei rebeliuni în estul Anatoliei, în 1925, a dus la declararea legii marţiale şi la suprimarea opoziţiei politice. Acest model avea să fie unul de lungă durată în Turcia. Practicile democratice au avut un caracter limitat, având în vedere tendinţa statului de a vedea duşmani în interior. Sistemul lui Atatiirk s-a bazat pe cel promovat de mişcarea

Junilor Turci.

Războiul a contribuit la extinderea considerabilă a puterii Marii Britanii şi Franţei în spaţiul mediteraneean. în 1914, Egiptul a devenit protectorat britanic, iar insula Cipru a fost anexată. De asemenea, împărţirea Imperiului Otoman a dus, în 1920, potrivit mandatelor Ligii Naţiunilor, la o guvernare britanică în Palestina, Transiordania şi Irak, şi la o guvernare franceză în Siria şi Liban. Aceste mandate au fost prezentate ca o modalitate de pregătire a autodeterminării, însă au fost resimţite ca o formă de imperialism.

Presiunile americanilor în timpul negocierilor pentru încheierea Tratatului de pace de la Versailles în numele autodeterminării naţionale au distrus aşteptările italienilor cu privire la anexarea nordului Dalmaţiei, care a fost atribuit

Iugoslaviei, ceea ce i-a făcut pe italieni să se simtă nedreptăţiţi. Gabriele D'Annunzio, un ultranaţionalist italian şi un romancier flamboaiant, a intrat în oraşul Fiume în septembrie 1919, ca reacţie la negocierile de la Versailles prin care Fiume nu era acordat Italiei, în ciuda unui plebiscit organizat acolo la 30 octombrie 1918. El a creat un stat liber, denumit Regenţa din Carnaro. Apoi, în urma Tratatului de la Rapallo din 1920, Italia şi Iugoslavia au convenit ca Italia să obţină câteva teritorii, mai precis Istria, Trieste şi Zadar. Cu toate acestea, DAnnunzio a respins tratatul, iar la sfârşitul anului 1920, Regenţa sa a fost înlăturată de trupele italiene care făceau parte din forţa aliată pentru implementarea tratatelor de la Versailles şi Rapallo. După plecarea lui DAnnunzio, a fost creat statul liber Fiume, care a fost apoi preluat de Italia în 1924, după semnarea unui

alt tratat italiano-iugoslav în acel an.

însă nu doar Italia s-a confruntat cu o moştenire litigioasă postbelică. Se poate spune acelaşi lucru şi despre teritoriul care avea să devină Israel în 1948. în octombrie 1915, Sir Henry McMahon, înalt comisar britanic la Cairo, l-a informat pe Hussein ibn Aii, conducătorul provinciei Hejaz (în Arabia Saudită), căruia îi solicita sprijinul împotriva turcilor, că Marea Britanie era „pregătită să recunoască şi să susţină independenţa arabilor”, dar că teritoriile aflate la vest de Alep, Homs şi Damasc ar trebui să fie excluse din viitorul stat arab independent, întrucât nu erau pur arabe. Sionişştii au preluat acest argument potrivit căruia Palestina nu era inclusă în acest stat arab, ceea ce însemna că putea fi guvernată de evrei. Totuşi, în această dispută care continuă şi în prezent, interpretarea sionişştilor a fost combătută de

lideri arabi, care susţineau că nota informativă se referea doar la Liban, unde se afla o populaţie creştină foarte numeroasă.

Ca urmare a deciziei Cabinetului de Război Britanic din 31 octombrie 1917, în care ministrul de externe Arthur Balfour subliniase potenţialul impact pozitiv asupra evreilor prosionişti din Rusia şi America, Declaraţia Balfour din 2 noiembrie exprima sprijinul pentru un stat naţional al evreilor în Palestina, însă fără să fie precizate graniţele. în luna mai a anului următor, Balfour, referindu-se la un regat arab în regiunea Hejaz, un stat arab în Irak şi o „patrie” a evreilor în Palestina, adăuga faptul că „ele vor asigura o mai bună protecţie a intereselor britanice, atât în Egipt, cât şi în India... «state- tampon»„.

Sentimentul de trădare pe care îl simţeau arabii s-a extins şi în Siria, unde, în 1920,

Franţa s-a opus încercării de preluare a conducerii de către arabi. Franţa dorea să protejeze populaţia creştină din Liban, care pe-atunci făcea parte din Siria. Totodată a existat şi o preocupare, ca în cazul teritoriilor germane din Africa, de a fi la acelaşi nivel cu britanicii.

De la bun început, noua ordine imperială a întâmpinat opoziţie. Au izbucnit revolte în Egipt şi în Irak, iar turcii au reuşit să schimbe reglementările postbelice iniţiale. Reprimarea revoltei din Egipt, în 1919, a demonstrat resursele Imperiului Britanic, care a trimis nave de război la Alexandria şi în Canalul Suez. Totuşi, Marea Britanie, nedorind să se confrunte cu o insurecţie de lungă durată, a recunoscut independenţa Egiptului în 1922, păstrând totuşi controlul militar. Franţa a fost mai hotărâtă şi a

> ? > suprimat o revoltă izbucnită în Siria

în 1925-1926. De asemenea, Franţa a creat Libanul ca un loc de refugiu pentru creştini într-o Sirie majoritar musulmană.

La baza acestor probleme erau cele privind definirea comunităţilor politice după înlăturarea dominaţiei otomane. A trebuit să fie definite teritorii şi să fie create instituţii, iar procesul dificil de formare a statelor a fost îngreunat de faptul că a trebuit să existe o reacţie faţă de noii stăpâni imperiali non-musulmani. Religia şi naţionalismul au fost parţial modelate în acest context ca răspunsuri culturale şi religioase. Acest lucru a evidenţiat statutul şi viitorul celor definiţi ca minorităţi, precum şi relaţia lor cu puterea imperială. Natura tranzitorie a regimului mandatar, cel al britanicilor în Irak încheindu-se în 1932, a exercitat o anumită presiune asupra celorlaltor mandate şi a dus la discuţii cu privire la autonomie, dacă nu la

independenţă, ca în tratatul franco-sirian din 1936.

în anii 1930, Marea Britanie s-a confruntat cu mişcări naţionaliste în Cipru şi în Malta, precum şi cu revolta arabilor din Palestina între 1937-1939. Ameninţarea la

>

adresa lumii islamice din partea expansiunii occidentale a fost legată în Orientul Mijlociu de tensiunile religioase dintre evrei, creştini şi druzi. în consecinţă, noile structuri imperiale create după Primul Război Mondial nu au funcţionat bine şi a fost nevoie să fie menţinute cu î > > forţa.

>

în cazul Marii Britanii şi Palestinei, ipoteze contradictorii şi promisiuni legate în mare parte de exigenţele războiului mondial pe care Marea Britanie aproape că îl pierduse (un aspect de obicei uitat în prezent) au complicat foarte mult situaţia. Totodată, Marea Britanie

a încercat să rezolve disputa dintre arabi şi evrei în Palestina printr-un compromis, care însă nu a funcţionat. După revolta devastatoare a separatiştilor arabi din 1929, protestele s-au intensificat în 1937, după ce Comisia Peel, înfiinţată pentru a rezolva problemele legate de imigraţia evreilor şi de răspunsul ostil şi violent al arabilor, a recomandat împărţirea Palestinei între arabi şi evrei. Raportul a fost respins de arabi, care au organizat o revoltă împotriva guvernării britanice. Cum era de aşteptat, grupările etnice şi religioase s-au scindat din cauza diferenţelor legate de răspunsurile colective şi individuale. Astfel, în rândul evreilor, existau diferenţe între comunităţile stabilite aici de multă vreme, care se adaptaseră în mare măsură, şi imigranţii recenţi din Europa care erau evrei aşkenazi şi sionişti.

îngrijorările britanicilor cu privire la

Palestina au fost accentuate de încercările lui Benito Mussolini de a exploata naţionalismul arab, mai ales în Egipt şi în Palestina, ca parte a aspiraţiilor italienilor de a obţine hegemonia în spaţiul mediteraneean, ceea ce reprezenta o ameninţare la adresa poziţiilor britanicilor şi francezilor. însă, deşi arabii erau majoritari în Palestina, opoziţia lor nu avea un lider şi era divizată între clanuri. Totodată, britanicii au folosit pedepse colective pentru a- i descuraja pe arabii care sprijineau mişcările de gherilă, au beneficiat de o măsură de sprijin palestinian, inclusiv o miliţie, şi au trimis trupe pentru a recâştiga şi a menţine controlul.

>

Situaţia din Libia era foarte diferită, aici fiind vorba de imperialism făţiş. Italienii recunoscuseră autoguvernarea libiană din 1919, însă Benito Mussolini, liderul fascist care a ajuns la putere în 1922, nu era pregătit

să accepte acest lucru. Folosind metode violente împotriva civililor, 50 000 dintre aceştia fiind probabil ucişi, italienii au subjugat Libia în perioada 1928-1932, beneficiind de lipsa sprijinului extern pentru libieni.

La fel s-a întâmplat şi în reprimarea brutală de către spanioli a mişcării de rezistenţă din Maroc, unde suferiseră o grea înfrângere la Annual în 1921. în cele din urmă, această rebeliune a berberilor din regiunea Rif a fost înăbuşită între 1925-1926 datorită intervenţiei francezilor în numele Spaniei. Spaniolii au folosit pentru prima dată tancuri în Africa.

în Africa de Nord, Franţa se confrunta cu mişcări naţionaliste şi cu presiuni politice populare, de pildă din partea Partidului Poporului Algerian. Mişcările naţionaliste erau divizate pe motive etnice sau religioase şi din cauza unor opinii divergente cu privire

la asimilare, autonomie şi independenţă. Cu toate acestea, instabilitatea şi nesiguranţa făceau parte din ecuaţia autorităţii şi puterii imperiale, întrucât identităţile, activităţile şi iniţiativele politice venite din partea populaţiei locale erau acum evidente.

în cele din urmă, toate aceste dificultăţi cu care s-au confruntat britanicii şi francezii au fost depăşite sau, cel puţin, ţinute sub control. Imperialismul a funcţionat în continuare, fiind acceptat într-o măsură mai mare sau mai mică, scrâşnind din dinţi sau prin intermediari. Acest lucru este valabil mai ales în cazul Algeriei, unde prezenţa francezilor a fost întărită printr-un aflux masiv de colonişti, numiţi ulterior *Pied-Noirs.* Mulţi erau francezi, dar au fost şi italieni, spanioli şi maltezi. Aproximativ 10% din populaţia totală a Algeriei avea origine europeană, iar până în 1940 aceştia deţineau aproximativ un sfert

din pământul arabil. în 1930, Franţa a sărbătorit centenarul colonizării Algeriei prin construirea unui monument la Sidi-Ferruch.

îngrijorările erau legate mai mult de celelalte puteri imperiale decât de revoltele populare. Franţa era mai îngrijorată de Italia decât de naţionalismul arab, ceea ce era de înţeles, având în vedere evoluţia evenimentelor din anii 1930 şi de la începutul anilor 1940. în anii 1920 şi la sfârşitul anilor 1930 au existat îngrijorări cu privire la cooperarea dintre Italia şi Spania împotriva Franţei, ceea ce a determinat Franţa să construiască fortificaţii şi să-şi

> > > > modernizeze flota navală.

Primul Război Mondial distrusese multe relaţii comerciale. „Domnul Eugenides, negustorul din Smirna” din poemul lui T.S. Eliot *Tărâmul pustiit* (1922), se referă la o

meserie pierdută şi exprimă totodată o aversiune faţă de Mediterana, el fiind homosexual şi nebărbierit. Totuşi, comerţul a continuat, aşa cum reiese din romanul lui Graham Greene, *Stamboul Train* (1932), trenul fiind Orient Express; iar pacea a adus profit în multe porturi.

Pe lângă cele mai importante rute maritime mediteraneene – Gibraltar via Malta către Alexandria şi Canalul Suez pentru britanici, şi Marsilia către Alger pentru francezi – s-au adăugat altele noi graţie expansiunii imperiilor britanic şi francez. Astfel, navele britanice făceau escală la Haifa, principalul port pentru Palestina şi Transiordania, iar navele franceze se opreau la Beirut, la fel şi pentru Liban şi Siria. Italienii au dezvoltat legături maritime din Italia către Tripoli şi Benghazi în Libia, către Rodos şi, via Canalul Suez, către Africa de Est.

Pe lângă extinderea legăturilor maritime, au început să fie transportate mărfuri noi, de pildă petrol. Acest comerţ reflecta importanţa rafinării. Astfel, în Mediterana s-a dezvoltat un nou sistem de comerţ şi

>

> transbordare, petrolul fiind transbordat în petroliere şi prin conducte. Franţa a construit o mare rafinărie pe ţărmul Mediteranei, în timp ce la Haifa, la capătul unei conducte care venea din zona câmpurilor petrolifere de la Kirkuk (Irak), a început în 1938 construirea unei rafinării foarte mari, care făcea parte din infrastructura puterii britanice. Ulterior au fost construite rafinării cu o capacitate mult mai mare, ca rafinăria italiană construită lângă portul Fiumicino în 1965. Cea mai mare rafinărie din Spania, cea de la San Roque, a fost construită în 1967, iar în 1973 a fost construită o rafinărie în portul Aşdod din

Israel. Petrolul era necesar şi pentru navigaţie, aşa cum menţionase Freeman Wills Crofts în romanul său *Found Floating,* deşi navele pe bază de cărbune erau folosite în continuare.

După încheierea Primului Război Mondial, vechile vase de croazieră au fost repuse în funcţiune, în timp ce se construiau altele noi. Italienii s-au dovedit extrem de activi, construind navele *Augustus, Satur nia* şi *Conte Grande* în anii 1920, şi *Rex* şi *Conte di Savoia* în anii 1930. Fincantieri avea să devină cel mai mare constructor de nave de croazieră din lume. Aceste nave de croazieră şi alte vase de pasageri navigau din Europa spre New York, iar navele italiene erau foarte importante în spaţiul mediteraneean fiindcă porneau din Genova, care avea legături feroviare foarte bune cu Milano şi Torino. A existat o emigraţie masivă din sudul Italiei şi

în Sicilia, Napoli fiind portul cel mai important. Fluxul de migranţi către Statele Unite a fost întrerupt prin introducerea unei legislaţii privind imigraţia la începutul anilor 1920, însă foarte mulţi italieni s-au îndreptat atunci către Argentina şi Brazilia. Nu a existat un flux comparabil din Grecia, Spania, Turcia sau din ţări cu populaţie arabă.

Mediterana era una dintre principalele destinaţii ale navelor de croazieră. în consecinţă, s-au dezvoltat producţia de hărţi şi creaţiile literare. în *The* £ > > > ? *Mediterranean Cruise* (1925), Rolland Jenkins a prezentat o hartă generală a mării, dar şi hărţi detaliate ale porturilor mediteraneene, ale staţiunilor de pe Riviera Franceză, din Palestina şi Egipt, toate destinaţii britanice importante. Scriitoarea Agatha Christie îl prezintă pe detectivul Hercule Poirot călătorind în Orientul Mijlociu alături de turişti britanici, în romane precum *Crima din*

Orient Express (1934), *Moarte pe Nil* (1937) şi *întâlnire cu moartea* (1938), precum şi în nuvele ca *Aventura mormântului egiptean* (1923), în care este vorba despre o călătorie de patru zile de la Marsilia la Alexandria, *Probleme pe mare* (1935), a cărei acţiune se desfăşoară pe un vas de croazieră acostat în portul Alexandria, şi *Triunghiul din Rodos* (1936), a cărei acţiune se desfăşoară în perioada în care insula se afla sub stăpânire italiană. Acţiunea multor opere literare din această epocă se petrece pe nave de croazieră luxoase „ale căror punţi luminoase străbat ape pline de stele”, aşa cum remarca John Dickson Carr în romanul său *The Blind Barber* (1934). La fel şi în filme. Dacă traversarea Atlanticului se afla în centrul atenţiei în romanul *The Blind Barber,* Mediterana s-a bucurat de atentia călătorilor care beneficiau de atracţiile turistice din zonele de coastă.

Cei bogaţi puteau să călătorească cu ambarcaţiuni private, de pildă iahturi cu aburi. Iahtul lui Bendor, duce de Westminster, un obişnuit al Rivierei, avea un echipaj din patruzeci de oameni. în 1921, Sir Horace şi Lady Rumbold au vizitat Gallipoli călătorind cu iahtul. Călătoriile în estul Mediteranei (şi în Africa de Nord) erau mai exotice decât destinaţiile din vest. Călătorind împreună cu soţia sa, Violet, la Constantinopol în 1921, Harold Farmer a reuşit să închirieze un apartament la Ismaîl Pasha Khiosk de pe malul Bosforului. „Camerele noastre aveau vedere spre mare şi erau foarte spaţioase, în sufragerie era întins un covor roşu ţesut dintr-o bucată. Pe pereţi se aflau oglinzi mari poleite cu aur. Mese din marmură albă poleită cu aur. Dormitorul se afla la nivelul apei."

Săpăturile arheologice întreprinse de Howard Carter în Egipt, mai precis

descoperirea în 1922, în Valea Regilor, a mormântului intact al faraonului Tutankhamon, au încurajat turismul, precum şi speculaţiile cu privire la Egiptul antic, reflectate în literatură şi în filme.

Mediterana era foarte importantă cu legătură cu Oceanul Indian, fiind o cale mai rapidă şi mai puţin bântuită de furtuni decât drumul prin Cape Town. Era un aspect al Imperiului Britanic şi al dezvoltării imperiului ca sistem, o parte importantă aflându-se în Oceanul Indian şi în legăturile cu Australasia şi Orientul îndepărtat. Prin urmare, strategiile imperiilor s-au concentrat pe Marea Mediterană şi pe apărarea ei. Afişele publicitare ale Empire Marketing Board, creat în 1926, puneau accentul pe dependenţa reciprocă şi pe căile de comunicaţie maritime. Posterul creat de MacDonald Gill, *Highways of Empire* (1927), punea accent pe legăturile

maritime. Seria concepută de Charles Pears, *The Empirés Highway to India* (1928), descria strâmtoarea Gibraltar, Malta, Canalul Suez, Aden şi Bombay. Posterul despre strâmtoarea Gibraltar avea o temă militară, ilustrând o navă de război, în timp ce în posterul despre Malta apărea un avion RAF zburând deasupra unui negustor care pleca din Valletta. Fotografiile şi vederile cu scene similare au contribuit la răspândirea acestor imagini.

Extinderea rutelor aeriene cu ajutorul hidroavioanelor nu a schimbat situaţia, întrucât majoritatea oamenilor au continuat să călătorească cu vapoarele mai puţin costisitoare, care puteau să transporte şi mai multe bagaje. înfiinţată în 1924, compania aeriană Imperial Airways traversa Mediterana. în 1925, ruta către Africa de Sud mergea de la Londra via Marsilia, Pisa, Taranto, Atena, Sollum (Egipt) şi Cairo. Ruta

Londra-Karachi, lansată în 1929, includea o călătorie cu avionul la Basle, o călătorie cu trenul către Genova şi o călătorie cu hidroavionul către Alexandria. Ruta Londra-Alexandria din 1933 mergea via Paris, Lyon, Roma, Brindisi, Atena şi Alexandria. Hidroavioanele Short Empire introduse în Marea Britanie în 1937 ofereau servicii sporite. Din 1938, avioanele au început să traverseze Mediterana în mod regulat, de la Marsilia şi Roma către Tripoli, aceasta fiind prima parte dintr-un traseu francez care mergea prin Benghazi către Damasc.

Riviera

Riviera Franceză a continuat să fie foarte apreciată, adăugându-i-se noi staţiuni elegante, precum Juan-les- Pins, care deveniseră un punct de atracţie pentru tot mai mulţi expatriaţi. în romanul *The Blind*

Barber (1934), John Dickson Carr, referindu-se la „escrocii internaţionali”, preciza „prinţul sau prinţesa cutare, care stau tot timpul la Monte Carlo”. Printre vizitatorii din anii 1930 se numărau soţii Fitzgerald (F. Scott şi Zelda), ducele de Windsor, W. Somerset Maugham şi Winston Churchill. Marea dilemă socială a anului 1938 era dacă ar trebui sau nu să i se facă o reverenţă ducesei de Windsor. Aveau loc o mulţime de baluri, petreceri cu focuri de artificii şi concerte în aer liber.

în revistele ilustrate la modă în acei ani apăreau imagini cu Riviera. Fotografiile făceau ca Riviera să pară accesibilă şi foarte elegantă. De pildă, vedetele de cinema erau fotografiate într-o atmosferă destinsă. Autoturismele făceau parte în mod nemijlocit din stilul lor de viaţă şi apăreau în fotografii.

Riviera a constituit o sursă de inspiraţie pentru tot mai mulţi pictori, ca Henri Matisse (din 1916), Pablo Picasso, Pierre Bonnard,

Marc Chagall, Max Beckmann, Fernand Léger şi Francis Picabia. Tablouri din această perioadă pot fi admirate, spre exemplu, la Musée Matisse din cartierul Cimiez din Nisa. Lucrări realizate de Matisse pot fi admirate şi la Chapelle du Rosaire din Vence. La Cagnes există un muzeu memorial Renoir, la Antibes un muzeu dedicat lui Picasso, iar la Biot unul dedicat lui Fernand Léger. St-Paul-de-Vence, satul fortificat cu colecţia Fondation Maeght, este în prezent o atracţie turistică pentru mulţi iubitori de artă. O altă atracţie este arhitectura modernistă concepută de Le Corbusier. Turiştii pot să viziteze şi grădini din acea perioadă, de pildă Serre de la Madone din Menton, realizată în anii 1920 de Lawrence Johnston.

Crize din 1929

Această lume a fost zguduită din temelii de

marea recesiune declanşată de crahul de pe Wall Street din 1929. Recesiunea economică a lovit din plin lumea mediteraneeană, fiind afectate forţa de muncă, comerţul, lichidităţile. Scăderea exporturilor i-a afectat pe producători. Sistemele politice au început să se clatine, punând în pericol acordurile politice existente. Astfel, dificultăţile economice ale Albaniei au determinat Italia să intensifice controlul asupra ţării.

în mod paradoxal, recesiunea a contribuit la creşterea procentajului comerţului în economiile imperiilor. Britanicii au obţinut 49% din exporturi în 1935-1939, comparativ cu 42% cu un deceniu mai devreme. La fel s-a întâmplat şi în cazul economiei imperiale franceze. Beneficiile economice ale imperiilor au contribuit la justificarea strategiilor imperiale. însă, atât pentru Marea Britanie, cât şi pentru Franţa, aceste beneficii erau puse în pericol de posibilitatea izbucnirii unui

alt război mondial. Pentru a ameninţa poziţia britanicilor în Mediterana, Mussolini a extins flota Italiei care se afla la concurenţă cu flota franceză. Totuşi, el s-a arătat mai puţin interesat de situaţia forţei maritime decât de forţa terestră. Este posibil ca Italia să fi avut în vedere o ofensivă în zona strâmtorii Gibraltar şi a Canalului Suez, însă, ţinând cont de lipsa unei flote aeriene şi maritime pe măsura dotării militare a Franţei, Italia nu putea să spere cu adevărat decât să deţină controlul în zona centrală a Mediteranei.

în cazul guvernării lui Mussolini, era evidentă prăpastia dintre aspiraţiile bombastice şi realitate. în ciuda pretenţiilor sale de modernitate, prin susţinerea industriei grele, inclusiv a şantierelor navale, regimul lui Mussolini a fost caracterizat prin dezbinare şi încurajarea incompetenţei sau, cel puţin, a oportunismului. Regimul fascist era epuizat

înainte de al Doilea Război Mondial, iar acest lucru i-a sporit dependenţa de propagandă şi de supraveghere. Insă au existat şi aspecte pozitive. În Sicilia, brigandajul se înrăutăţise după Primul Război Mondial din cauza şomajului şi ca urmare a experienţei militare dobândite în timpul războiului. însă situaţia s-a îmbunătăţit sub conducerea lui Mussolini datorită unor acţiuni ferme ale statului.

Marea Britanie şi Italia s-au aflat la un pas de a intra în conflict ca urmare a invadării Ethiopiei de către italieni între 1935-1936, o acţiune condamnată de Liga Naţiunilor. în 1933, Comitetul pentru Apărarea Imperiului avertiza asupra faptului că apărarea britanică din Mediterana era „depăşită în multe privinţe, nefiind la nivelul de dezvoltare al flotelor maritime şi aeriene

>

franceze şi italiene". Cu toate acestea, între 1935-1936, în ciuda slăbiciunilor, precum şi a

îngrijorărilor legate de submarinele italiene din zona insulei Leros, Marina Regală Britanică era încrezătoare. Marea Britanie avea în vedere aplicarea unor sancţiuni şi închiderea Canalului Suez, însă nu dorea să provoace un război şi era afectată în mare măsură de reticenta Franţei de a i se alătura în lupta împotriva Italiei.

în mod similar, Războiul Civil Spaniol din 1936-1939 nu a dus la o criză mai amplă. Flota britanică a apărat rutele comerciale ameninţate de submarinele italiene care acţionau în numele naţionaliştilor lui Franco, însă fără să se ajungă la un conflict armat. în schimb, în 1938-1939, s-a declanşat criza în Europa de Est, mai întâi în Cehoslovacia, iar apoi în Polonia. în 1939, când a izbucnit al Doilea Război Mondial, majoritatea ţărilor din bazinul mediteraneean au rămas neutre: Spania, Italia (şi implicit teritoriile ei din

Albania şi Libia), Iugoslavia, Grecia şi Turcia. Dintre statele mediteraneene, doar Marea Britanie şi Franţa au intrat în război în 1939. în această etapă, Franţa era singura democraţie adevărată din spaţiul mediteraneean, deşi nu în Algeria, unde populaţia locală nu era reprezentată în Adunarea Naţională Franceză şi avea o putere limitată în guvernarea locală. Iugoslavia devenise dictatură regală în 1929, iar Grecia în 1935.

Franţa îi cedase Turciei provincia Hatay, inclusiv Alexandretta (Iskenderum), care a devenit iniţial un stat independent în 1938-1939. Minoritatea turcă dorea să se unească cu Turcia, iar Franţa dorea o alianţă cu Turcia (în timp ce Turcia era îngrijorată de expansionismul italian). în 1939, în urma unui referendum, provincia
Hatay s-a unit cu Turcia. Locuitorii de origine

arabă şi armeană au părăsit această zonă, marcată pe hărţile siriene ca făcând parte din Siria, însă alte state o prezintă ca aparţinând Turciei.

Albania în timpul guvernării lui Zog

Instabilă după destrămarea Imperiului Otoman, Albania, mult timp o ţară mediteraneeană uitată, s-a confruntat cu lovituri de stat, rebeliuni şi intervenţii străine după Primul Război Mondial. între anii 1913 şi 1925, Albania a fost principat. Principele Wilhelm de Wied a domnit câteva luni în 1914, iar apoi a plecat în exil, însă ţara a fost declarată republică abia în 1925. în 1924, Ahmet Zogu (Zog), un tânăr ministru de interne care provenea dintr-o familie de moşieri, a preluat puterea în Albania cu sprijinul trupelor iugoslave şi al mercenarilor ruşi anticomunişti. După ce a devenit preşedinte în 1925, iar apoi a fost întronat rege în 1928, el a folosit armata pentru a

înăbuşi revoltele catolicilor şi musulmanilor. Zog s-a bazat pe sprijinul clanurilor loiale, care fuseseră scutite de limitarea dreptului de a deţine arme. Zog avea legături strânse cu familia regală egipteană. în 1939, când italienii au invadat ţara, a fugit din Albania.

Al Doilea Război Mondial, 1939-1945

După victoriile obţinute de Germania, războiul a escaladat rapid, Italia a intrat în război, în iunie 1940, împotriva Marii Britanii şi a Franţei, iar la scurt timp Franţa a capitulat. Germanii au ocupat o mare parte a Franţei, însă restul ţării a rămas sub controlul regimului de la Vichy. Italia nu a obţinut prea mult, întrucât Hitler dorea să consolideze regimul de la Vichy, dar şi fiindcă atacurile italienilor fuseseră respinse de francezi în Alpi.

Regimul de la Vichy a fost în esenţă un imperiu mediteraneean, deţinând controlul în sudul Franţei, precum şi în Africa de Nord

franceză, în Liban şi în Siria. De asemenea, deţinea controlul asupra coloniilor franceze din Africa de Vest, Asia de Sud-Est şi Madagascar, având totodată o flotă puternică la Toulon şi în Africa de Nord.

Războiul din Mediterana a devenit foarte complex ca urmare a intrării Italiei în război şi a rolului regimului de la Vichy. îngrijorările britanicilor legate de relaţiile dintre regimul de la Vichy şi Germania au condus la atacarea unei escadre franceze la Mers el Kébir, în apropiere de Oran, în Algeria, la 3 iulie 1940, când o navă de război a fost scufundată, iar alte două au fost avariate. A urmat, în iunie-iulie 1941, cucerirea Libanului şi a Siriei. Atacul de la Mers el Kébir a demonstrat puterea navală a Marii Britanii, însă a înlesnit cooperarea dintre regimul de la Vichy şi Germania şi a compromis sprijinul pentru adversarul regimului de la Vichy, Charles de

Gaulle, liderul Francezilor Liberi.

Italia a lansat o serie de atacuri, între care cel asupra Egiptului la 9 septembrie 1940 şi asupra Greciei la 28 octombrie 1940. Ambele au fost respinse prin contraatacuri bine coordonate, conducând la invadarea Libiei şi Albaniei de către Marea Britanie şi respectiv Grecia. încercând să depăşească o ameninţare care afectase pregătirile de război şi politica de apărare în anii 1930, britanicii au atacat şi flota italiană. Lipsiţi de încredere şi în absenţa unui sprijin din partea forţelor aeriene, italienii au pierdut iniţiativa în faţa britanicilor. Bătălia Calabriei, din 9 iulie 1940, a fost neconcludentă, însă aeronavele militare britanice au bombardat tinte italiene din Africa de Nord, inclusiv portul Tobruk. în atacul de la Taranto, din noaptea de 11 noiembrie 1940, douăzeci şi unu de bombardiere cu torpile au bombardat nave de

război italiene care, fără suport radar, eşuaseră, avariind grav patru dintre ele, ceea ce a încurajat atacul japonezilor de la Pearl Harbor un an mai târziu. Având în vedere distrugerile provocate şi numărul de bombardiere folosite, atacul de la Taranto s-a dovedit mai eficient şi pentru că italienii nu dispuneau de suficiente şantiere navale ca să înlocuiască navele distruse.

Efectul pe termen lung asupra flotei italiene a fost diferit fată de situaţia de la Pearl Harbor. Au fost retrase

> >

unităti militare, ceea ce a dus la diminuarea vulnerabilităţii rutelor maritime britanice şi a forţelor navale din Mediterana. Comandanţii navelor italiene erau constienti de neajunsurile flotei şi ale bazei

> > / >

industriale italiene, iar amiralii italieni nu erau dispuşi să- şi asume riscuri fiindcă

Germania era cea care avea să câştige sau să piardă războiul, iar într-o lume postbelică, flota avea să fie cel mai important capital militar al Italiei. La 27-28 martie 1941, în bătălia de la capul Matapan, bombardiere britanice cu torpile şi nave de război cu tir ghidat prin laser au reuşit să scufunde trei dintre cele mai bune crucişătoare italiene şi au avariat o navă de război modernă, punând astfel capăt operaţiunilor navale italiene.

Germanii au trimis ajutoare italienilor în Libia prin Afrika Korps, care au reuşit să-i alunge pe britanici înapoi în Egipt. La 6 aprilie 1941, germanii cu sprijinul aliaţilor, inclusiv al italienilor, au atacat Grecia, precum şi Iugoslavia, care nu respectase voinţa Germaniei. Britanicii au trimis o forţă expediţionară pentru a-i ajuta pe greci, însă atacul a fost respins. Folosind nave capturate, germanii au cucerit şi insulele din Marea

Egee.

Campania a culminat cu cucerirea insulei Creta de trupe germane aeropurtate. Acest atac riscant a reuşit în contextul unei rezistenţe prost coordonate. în schimb, având în vedere superioritatea navală a britanicilor, care contribuise la evacuarea a 43 000 de soldaţi din Grecia continentală, germanii nu au reuşit să sprijine operaţiunea militară din Creta cu ajutorul flotei maritime, întrucât le-au fost interceptate navele. Totuşi, loviturile aeriene germane i-au împiedicat pe britanici să aducă întăriri în Creta, iar apoi să evacueze trupele din Creta pe mare: trei crucişătoare şi şase distrugătoare au fost scufundate, mulţi soldaţi fiind capturaţi.

Această cucerire a contribuit la înaintarea germanilor în estul Mediteranei, provocând îngrijorare în rândul britanicilor, mai ales în ce priveşte securitatea insulei Cipru. Totuşi,

posibilitatea ca Germania să exploateze acest succes, continuându-şi înaintarea în Orientul Mijlociu, a fost redusă prin faptul că britanicii şi-au întărit puterea navală şi au cucerit Libanul şi Siria în urma unei campanii rapide împotriva forţelor regimului de la Vichy. Acest succes al britanicilor a căpătat o relevanţă şi mai mare întrucât atacul Germaniei asupra Uniunii Sovietice în iunie 1941, ocuparea Ucrainei în acelaşi an şi înaintarea în Caucaz în 1942 au sporit îngrijorările legate de deplasarea Germaniei către sud în Orientul Mijlociu.

Germania a desfăşurat o activitate aeriană intensă în Mediterana, de la baza din Sicilia, începând din ianuarie 1941, iar pe de altă parte, a lansat atacuri devastatoare împotriva britanicilor cu ajutorul submarinelor. În ianuarie 1941, bombardiere germane au scufundat crucişătorul *Southampton* şi au

avariat portavionul *Illustrious.* La 11 august 1942, un ofiţer britanic de pe o altă navă de luptă comenta în legătură cu scufundarea navei *Eagle* de către un submarin german: „A fost îngrozitor să vezi cum o navă atât de mare se scufundă atât de repede. în mijlocul petei imense de petrol se zăreau sute de capete, oameni care se zbăteau şi se înecau”. Au pierit atunci o sută treizeci şi unu de soldaţi, în timp ce 929 au fost salvaţi. Cu un an înainte, nava de război *Barham* fusese torpilată, pierzându-şi viaţa 869 de oameni.

întrucât Germania a dovedit că avea o forţă aeriană redutabilă, planurile britanice de a ataca poziţiile italiene în Marea Mediterană – Pantelleria sau Dodecanes – păreau acum inutile, britanicii nereuşind să împiedice transportul trupelor germane în Libia. Totodată, multe nave de război greceşti au fost distruse de bombardiere germane în

aprilie 1941. Cu toate acestea, flota britanică a continuat să-şi facă simtită prezenta în Mediterana.

Malta

Baza britanică din zona centrală a Mediteranei a ameninţat legăturile maritime şi aeriene dintre Italia şi Africa de Nord. Insula nu a fost ocupată. în schimb, s-a încercat o blocadă navală combinată cu un atac aerian. Germanii şi italienii au lansat atacuri aeriene asupra portului şi pistelor de aterizare din Malta, precum şi atacuri cu submarine asupra convoaielor britanice care aprovizionau Malta în 1941-1942, mai ales asupra convoiului cu nume de cod „PedestaT în 1942, acestea fiind încercări nereuşite de a forţa capitularea Maltei. Una dintre bărcile pilot folosite în Malta zilelor noastre a fost botezată *Ohio,* după numele celebrului petrolier din acel convoi. Avioane de vânătoare Spitfire transportate pe

portavioane în lunile martie şi mai ale anului 1942 au contribuit la câştigarea războiului aerian de către britanici. Totuşi, italienii au reuşit să menţină la un nivel scăzut pierderile de pe ruta convoaielor către Libia.

Atacuri ale Aliaţilor, 1942-1945

Forţa navală din Mediterana a fost crucială pentru o serie de atacuri ale Aliaţilor. Operaţiunea Torch (invazia americană a Algeriei şi Marocului regimului de la Vichy la 8 noiembrie 1942) a avut succes. în ciuda îngrijorărilor Aliaţilor, Spania nu a intervenit; şi nici flota italiană care nu avea suficiente rezerve de petrol. Trupele regimului de la Vichy, deşi cu mult mai numeroase, au fost înfrânte rapid, deşi câteva unităţi, mai ales din rândul marinei, au opus o rezistenţă dârză.

Germanii au reacţionat prompt, preluând controlul asupra regimului de la Vichy. într-un episod dramatic, francezii şi-au distrus

aproape întreaga flotă – 250 000 de tone de nave de război – pentru a nu fi preluată de trupele germane care au atacat şantierul naval de la Toulon. Navele au fost aruncate în aer în momentul când trupele germane au pătruns în port. După ce germanii au invadat porturile Marsilia şi Toulon, italienii au preluat controlul în Corsica şi în sud-estul Franţei până la fluviul Ron, inclusiv la Nisa şi Savoia, care îi fuseseră cedate lui Napoleon al III-lea în 1860. Mussolini a dorit încorporarea acestor zone în Imperiul Italian.

Având în vedere riscul unui atac aerian al Axei, era de înţeles refuzul comandanţilor americani de a include

i ***

estul Algeriei şi Tunisia printre zonele de debarcare, refuz urmat de ocuparea germano-italiană a Tunisiei cu trupe aduse din Italia pe mare şi pe calea aerului. Datorită consimţământului tacit al amiralului Jean-

Pierre Esteva, general-rezident al Tunisiei, nu a existat nici o opoziţie. Totuşi, forţele britanice şi americane care au atacat dinspre Libia şi Algeria au reuşit să cucerească Tunisia în primăvara următoare, după ce o mare parte a trupelor germane şi italiene au fost silite să se predea.

Anglo-americanii au lansat invazii în Sicilia în iulie 1943, în Italia continentală în septembrie, mai precis la Salerno, şi în ianuarie 1944 la Anzio, la Elba în iunie, iar în sudul Franţei (Operaţiunea Dragoon) în august. Armistiţiul italian din septembrie 1943 a fost urmat de capitularea flotei italiene în faţa Aliaţilor, flota deplasându-se din portul La Spezia către Malta, deşi a fost avariată de bombele lansate de germani. Totuşi, cucerirea Italiei s-a dovedit mult mai dificilă decât se anticipase.

Drept răspuns la acest armistiţiu, germanii

au preluat controlul asupra unei mari părţi a Italiei, precum şi în zonele ocupate de Italia din Europa mediteraneeană, creând o nouă geografie a ocupaţiei. Pe când Italia era aliata Germaniei, ocupase teritorii în fosta Grecie, în Iugoslavia şi Franţa, de pildă Insulele Ionice, mare parte din Dalmaţia şi Slovenia, precum şi Muntenegru. în 1943, germanii şi-au impus controlul în mod violent, mulţi soldaţi italieni fiind ucişi (ca în Cefalonia) sau arestaţi înainte de a fi deportaţi la muncă în Germania, în Italia, la Salo a fost instaurat un regim fascist mai radical sub conducerea lui Mussolini, care fusese salvat de germani. Practic a izbucnit un război civil în nordul Italiei, cei din mişcarea de rezistenţă luptând atât împotriva regimului de la Salo, cât şi împotriva susţinătorilor săi germani. Forţele anglo-americane cuceriseră Sicilia şi mare parte din sudul Italiei în 1943, însă germanii

au fost alungaţi din centrul Italiei de-abia în vara anului 1944, iar din nordul Italiei în ultimele săptămâni ale războiului.

Ocuparea germană a Rivierei Franceze, începută în noiembrie 1942, a devenit ulterior mai greu de suportat întrucât o penurie de resurse a afectat atât ocupanţii, cât şi populaţia locală. Criza alimentară a dus la izbucnirea unor revolte. Acţiunile de rezistentă au devenit tot mai intense, deşi au fost afectate de deportări masive ale bărbaţilor pentru muncă forţată, precum şi de represiunile dure ale germanilor, care au beneficiat de sprijinul colaboraţioniştilor.

Operaţiunea Dragoon din august 1944 a fost un proiect american care a reflectat opoziţia faţă de strategia britanică în Mediterana. Această operaţiune urmărea cucerirea Marsiliei, sprijinirea logisticii Aliaţilor în Franţa şi blocarea forţelor germane în sudul

şi sud-vestul Franţei. Sprijinul naval al Aliaţilor pentru debarcări succesive a fost impresionant. Cinci portavioane au fost prezente pentru debarcările de la Salerno din septembrie 1943. Pentru Operaţiunea Dragoon, 887 de nave de război, între care nouă portavioane, cinci nave de luptă şi 21 de crucişătoare, au sprijinit 1 370 de nave de desant, în ce priveşte lupta aeriană, superioritatea Aliaţilor a fost evidentă. După debarcare, trupele americane au reuşit să înainteze rapid. Forţele franceze au jucat şi ele un rol important, eliberând oraşele Toulon şi Marsilia, care erau straşnic apărate de germani. Vizitatorii pot să vadă urmele de gloanţe de pe latura nordică a bazilicii Notre-Dame de la Garde din Marsilia.

Având în vedere dominaţia navală a Aliatilor, s-a luat în considerare posibilitatea unei invazii în sud-estul Europei. Susţinută cu

tărie de Churchill, pentru a contracara influenta sovietică şi pentru a forţa intrarea Turciei în război, această invazie ar fi fost dificilă din motive logistice, ea nefiind acceptată de Statele Unite. Un atac al britanicilor în Marea Egee de la sfârşitul anului 1943 a fost respins de forţele aeriene germane. Neîncrezătoare fată de Uniunea Sovietică şi temându-se de un atac al Germaniei, Turcia a declarat război Germaniei abia la 1 martie 1945.

în 1944, înaintarea sovieticilor în Balcani a dus la evacuarea trupelor germane din Grecia, Albania şi mare parte din Iugoslavia. în Italia, trupele anglo-americane au străpuns apărarea germană din nordul Italiei la începutul anului 1945 şi, ajutate de rezistenţa italiană, au desfiinţat Republica de la Salo.

Tratatul de pace semnat ulterior a adus schimbări majore în privinţa graniţelor din

1942-1943, însă mult mai puţine în comparaţie cu cele care au avut loc după înfrângerea Franţei în 1940. Italia şi-a pierdut imperiul mediteraneean, mai precis Albania (independentă), Libia (independentă), Dodecanes (în faţa Greciei) şi Istria (în faţa Iugoslaviei). După această înfrângere categorică suferită în război, Italia va înceta să mai urmeze o politică externă ambiţioasă şi cu atât mai puţin expansionistă. în schimb, va încerca să-şi exercite influenţa în fostele sale colonii africane, considerând Albania şi Iugoslavia ostile.

Reconfigurarea majoră a lumii mediteraneene a avut loc între anii 1918-1923 şi odată cu decolonizarea de după al Doilea Război Mondial, dar nu în anul 1945. Totuşi a existat o dimensiune etnică a tratatului de pace.

Italienii au fost alungaţi din noua Iugoslavie

(aproximativ 300 000), iar mulţi au fost ucişi la Istria, aruncaţi în aşa- numitele *foibe* (prăpăstii calcaroase). Alţii au fost alungaţi din Corsica, Libia (aproximativ 95 000) şi Dodecanes (în jur de 15 000).

Holocaustul

Exterminarea evreilor de către germani a avut un efect dezastruos în spaţiul mediteraneean, cu precădere la Salonic, unde exista o mare comunitate – aproximativ 43 000 de evrei. Ei au fost ucişi în lagărul de exterminare de la Auschwitz în 1943, după o lungă călătorie cu trenul. Aceasta a fost o lovitură cumplită pentru oraşul Salonic, întrucât trăsătura multietnică îi conferise o importanţă culturală deosebită. Fostul cartier evreiesc din acest oraş a rămas oarecum fantomatic.

La Auschwitz şi-au găsit sfârşitul şi cei 1 800 de evrei deportaţi de pe insula Corfu. Germanii şi-au amânat retragerea din Grecia

până când au adunat cât mai mulţi evrei pentru a fi exterminaţi, inclusiv 2 000 din insula Rodos. Dintr-o populaţie antebelică de 72 000 de evrei, aproape 60 000 au fost trimişi din Grecia în lagăre de exterminare, inclusiv aproximativ 4 200 din vestul Traciei ocupate de bulgari. De asemenea au fost exterminaţi evrei şi din alte zone mediteraneene.

În acest proces a existat o cooperare activă în Croaţia, în Franţa condusă de regimul de la Vichy şi în Republica de la Salo, din Italia, un adevăr greu de recunoscut după război. în 1942, regimul de la Vichy a contribuit la deportarea evreilor străini în lagărele de exterminare. După război s-a ţinut secret faptul că autorităţile franceze au contribuit la aceste deportări, însă majoritatea evreilor deportaţi în 1942 nu se aflau sub jurisdicţie germană până în momentul în care erau

predaţi pentru a fi scoşi din ţară. Mai puţin de 3% din cei deportaţi au supravieţuit. însă guvernul de la Vichy nu a avut aceeaşi atitudine fată de evreii francezi în acel moment. Ei nu au fost deportaţi până în 1943-1944, iar rata de supravieţuire a fost mai mare în cazul lor fiindcă mulţi au reuşit să-şi găsească refugiu în Franţa.

în apropiere de Trieste, lagărul de concentrare de la San Sabba este monument naţional italian şi muzeu. El a funcţionat între anii 1943 şi 1945, aici fiind ucişi aproximativ 5 000 de oameni. San Sabba a fost singurul lagăr de concentrare din zona mediteraneeană. O imagine mai amplă oferă Muzeul Evreiesc din Atena.

Distrugeri din timpul războiului

Germanii s-au comportat cu brutalitate şi faţă de populaţia ne-evreiască. Acest lucru s-a

întâmplat mai ales la Marsilia, care era un centru important al rezistenţei şi avea un caracter cosmopolit. Hitler a ordonat „purificarea” oraşului şi, pe lângă reprimarea opozanţilor şi deportarea evreilor pentru a fi exterminaţi, populaţia din Vechiul Port a fost evacuată, iar portul a fost dinamitat, 1400 de clădiri fiind distruse. Mişcarea de rezistenţă, de pildă cea din Grecia, a fost reprimată cu brutalitate. Această atitudine s-a manifestat pe tot cuprinsul Europei ocupate, iar în Italia şi în Balcani au fost masacraţi civili.

De asemenea, luptele dintre trupele regulate au provocat multe distrugeri, ca la Salerno. Distrugeri şi mai mari au provocat bombardamentele, de pildă cele ordonate de Aliaţi la Cagliari, Trapani, Pantelleria şi Monte Cassino, şi de germani şi italieni în Malta.

SICILIA SI MAFIA

După debarcările Aliaţilor din 1943, americanii i-au eliberat pe deţinuţi, declarând că Mafia fusese închisoare politică, şi le-au oferit funcţii în administraţia ' / J J locală. Tâlharii au reapărut susţinând că erau patrioţi proamericani care s-au luptat pentru independenţa Siciliei. După război, armata italiană a distrus bandele de tâlhari până în ianuarie 1946, una singură rămânând activă până când şeful ei, Salvatore Giuliano, a fost ucis în iulie 1950. El a devenit o sursă de inspiraţie pentru filmele italiene, cât şi pentru o operă. în martie 1946, Sicii iei i-a fost acordată autonomie specială.

Privire retrospectivă

Privind retrospectiv, campaniile din Marea Mediterană din al Doilea Război Mondial ar putea să pară mult mai puţin importante decât cele de pe fronturile de vest şi de est în acest război. însă ar fi o greşeală dacă am considera acest lucru. Campaniile le-au oferit Aliaţilor o experienţă vitală în luptele cu germanii şi în operaţiunile navale, împiedicând Axa să înainteze în Orientul

Mijlociu şi protejând Oceanul Indian. Aceste campanii au implicat angrenarea unui număr mare de trupe ale Axei, de pildă numeroase trupe germane şi italiene capturate în Tunisia în 1943. Rezultatele războiului au influenţat lumea postbelică, cu înaintarea sovieticilor în Balcani în 1944, sfârşitul Imperiului Italian în 1942-1943 şi slăbirea britanicilor şi mai ales a francezilor.

io. Din 1945 până în prezent

Partea veche europeană a Istanbulului strălucea la capătul podului, cu minaretele zvelte până la cer şi cupolele moscheilor ghemuite la picioarele lor ca nişte sâni mari şi fermi. Ar fi trebuit să fie *O mie şi 9'9 f una de nopţi,* însă lui Bond, văzând-o pentru prima oară pe deasupra tramvaielor şi a panourilor publicitare, i s-a părut o scenă de teatru care fusese frumoasă odinioară, însă pe care Turcia modernă o dăduse la o parte, preferând silueta inexpresivă de beton şi oţel a hotelului Istanbul-Hilton de pe înălţimile cartierului Pera.

>

James Bond, cel mai vestit britanic al generaţiei sale, iniţial un luptător în Războiul Rece, nu şi-a concentrat atenţia asupra

Mediteranei în romanele lui Ian Fleming, deşi a fost acolo, aşa cum reiese din citatul de mai sus, extras din romanul *Din Rusia, cu dragoste* (1957). După ce a ajuns pe marile ecrane, Bond a călătorit mai des în Mediterana, de pildă în ecranizarea din 1963 a acestui roman, precum şi în filmul *în slujba Majestăţii Sale* (1969), dar mai ales după anii 1970: Egipt şi Sardinia în *Spionul care mă iubea* (1977), apoi Veneţia, în *Moonraker* (1979), Grecia şi Spania în *Doar pentru ochii tăi* (1981), Monte Carlo şi Africa de Nord în *Niciodată să nu spui niciodată* (1983), Gibraltar în *Cortina de fier* (1987), Istanbul în *Lumea e prea mică* (1999), Veneţia în *Casino Royale* (2006) şi Roma în *Spectre* (2015). Pentru seria Bond şi alte filme, Mediterana este fundalul cu oameni bogaţi, iahturi spectaculoase şi oraşe exotice. Impactul filmului într-o societate care pune din ce în ce mai mult accentul pe latura vizuală a întărit impresia creată de broşurile turistice. O lume mirifică, fără ambuteiaje şi fără gunoaie.

în mod ironic, Istanbulul din epoca lui Recep Tayyip Erdogan, conducătorul ales în 2003, avea să cunoască mult mai multe transformări la începutul secolului XXI decât sugerase Fleming. Printre acestea se numără un al treilea pod construit peste Bosfor (purtând numele sultanului Selim I), un tunel feroviar lung de 76 de kilometri, un nou aeroport cu o suprafaţă de 29,5 mile pătrate, care s-a dorit a fi cel mai mare centru aviatic din lume, deschis în 2019, şi cea mai mare moschee din Turcia.

1945-1965

După al Doilea Război Mondial care a lăsat Europa în ruine, s-a declanşat Războiul Rece între sistemele de alianţă american şi sovietic. Mediterana avea să fie o zonă fierbinte în timpul Războiului Rece. Ca o continuare a schimbărilor rapide din anii războiului, politica regiunii s-a modificat radical în

perioada postbelică. Iniţial, războiul a părut să fie doar o reconfigurare a lumii europene, Marea Britanie şi Franţa redevenind principalele puteri imperiale. Italia îşi pierduse acest statut, iar în 1943 fusese instaurat un regim pro-Aliaţi. Din 1942, Italia nu mai deţinea controlul asupra Libiei, iar în 1947 a renunţat la orice pretenţii în ce priveşte Libia. Din 1943, au existat zone de administraţie britanice şi franceze. Intervenţia britanică din 1944 i-a ajutat pe regalişti să preia controlul asupra oraşelor în primele faze ale Războiului Civil Grec. în Sétif (estul Algeriei), mişcarea de independenţă din 1945 a fost reprimată cu brutalitate, fiind ucişi mulţi algerieni.

ATENA ÎN 1944

Trupe britanice au intervenit împotriva ELAS (Armata de Eliberare a Poporului Grec). Un soldat britanic îşi amintea:

Inamicii erau la fel ca toţi ceilalţi greci, nu purtau uniforme [...] Era o situaţie complet diferită faţă de modul cum eram obişnuiţi să luptăm [...] Una dintre primele întrebări pe care le pune un infanterist este „Unde se află frontul?", pentru ca, în cazul în care

ucruri e se înrăutăţesc, să ştie încotro să o apuce ca să scape cu viaţă. în situaţia de atunci, „frontul de uptă" era peste tot în jurul nostru.

Totuşi, succesul din anii 1943-1945 s-a dovedit o revigorare de scurtă durată a imperialismului anglo- francez. Deşi era hotărâtă să păstreze controlul asupra nord-vestului Africii, Franţa a recunoscut independenţa Libanului (1943) şi a Siriei (1946), iar Marea Britanie a făcut acelaşi lucru pentru Palestina şi Transiordania (1948). Gestionarea conflictului dintre arabi şi evrei s-a dovedit prea dificilă şi costisitoare, mai ales în contextul migraţiei evreilor din

Europa, cu precădere a supravieţuitorilor Holocaustului. Statele Unite au susţinut crearea unui stat independent evreiesc. Aşa cum s-a întâmplat şi în cazul Indiei în 1947, Marea Britanie nu a reuşit să menţină pacea şi nici să negocieze un tratat. Retragerea ei a fost urmată de declanşarea unui război total între arabi şi evrei în 1948-1949.

în acest context, era clar că Marea Britanie nu mai putea să susţină cauza anticomunistă în Grecia şi în Turcia în 1947, şi a apelat la sprijinul Statelor Unite. Această problemă devenise mai urgentă, întrucât Războiul Rece se intensificase, iar comuniştii preluaseră controlul în Iugoslavia şi în Albania, încercând să aibă câştig de cauză şi în Grecia şi să-şi stabilească baze în zona strâmtorii Dardanele. Pe de altă parte, era o situaţie tensionată la Trieste, unde Marea Britanie şi Statele Unite susţineau pretenţiile teritoriale ale Italiei

împotriva Iugoslaviei, într-o dispută care îşi va găsi rezolvarea de- abia în 1954, precum şi în zona Canalului Corfu. Acolo, în 1946, câteva nave de război britanice care navigau în ape internaţionale au fost supuse tirului de artilerie de către unităţile de coastă albaneze şi, când a fost organizată o trecere demonstrativă, două distrugătoare au fost grav avariate de mine instalate de albanezi.

în acel an, *Roosevelt,* un portavion american de 45 000 de tone, precum şi nava de luptă *Missouri* au fost trimise în estul Mediteranei pentru a susţine interesele occidentale. începând cu anul 1947, în Mediterana s-a aflat cel puţin un portavion american.

RĂZBOIUL CIVIL DIN GRECIA, 1944-1949

Eşecul comuniştilor în Grecia în 1949 s-a produs pe fondul unor sciziuni şi al unei susţineri regaliste tot

mai puternice. Ca urmare a conflictului declanşat în 1948 între Stalin şi Tito, comuniştii nu au avut acces la bazele iugoslave. între timp, armata greacă a învăţat să fie proactivă şi eficientă în campaniile de contrainsurgenţă, beneficiind de sprijinul anglo-american, inclusiv al aeronavelor americane Helldiver, precum şi de adoptarea unor politici sociale şi economice. Armata a beneficiat de sprijinul populaţiei, dar şi de folosirea de comunişti a unor metode mai convenţionale de luptă

aentru crearea unui protestat. Comuniştilor le-a fost imposibil să recruteze forţa de muncă de care aveau nevoie, iar sovieticii nu au furnizat armamentul solicitat şi nici nu au intervenit, ceea ce a condus la înfrângerea comuniştilor. Ambele tabere au ucis prizonieri şi civili pe care i-au considerat ostili.

La sfârşitul anilor 1940, Imperiul Britanic s-a luptat pentru menţinerea controlului. Independenţa Palestinei în 1948 a fost urmată, între 1948-1949, de primul dintre războaiele arabo-israeliene, un conflict în care Israelul a supravieţuit unei încercări de a fi

distrus, în timp ce Egiptul a obţinut Fâşia Gaza, iar Iordania malul vestic (West Bank) al fluviului Iordan. Atacurile arabilor au fost prost coordonate. Dârzenia evreilor a fost întărită şi de convingerea că adversarii intenţionau să facă un genocid; cu siguranţă că arabii aveau de gând să facă o purificare etnică. în cele din urmă, refugiaţi! au fost alungaţi din zonele preluate atât de arabi, cât şi de evrei.

Libia şi-a câştigat independenţa în 1951 sub regele Idris. Baza aeriană de lângă Tripoli, construită de italieni în 1923, a fost preluată de americani. Britanicii au folosit şi ei bazele aeriene din Libia.

în Egipt, înlăturarea monarhiei în 1952, în urma unei lovituri de stat, a fost urmată de o guvernare naţionalist- radicală. Marea Britanie a fost de acord în 1954 să-şi retragă trupele până în iunie 1956, apoi guvernul a

naţionalizat Canalul Suez şi, în Criza Suezului din 1956, Marea Britanie şi Franţa au lansat o intervenţie militară care a eşuat şi le-a compromis prestigiul imperial. Ajunse pe ţărm, trupele britanice şi franceze au făcut progrese, însă colonelul Abdel Nasser, dictatorul egiptean care preluase controlul din 1954, nu a fost înlăturat de la putere, iar presiunile internaţionale, mai ales din partea Statelor Unite, au condus la abandonarea intervenţiei. Israelienii au fost nevoiţi să se retragă din Sinai şi din Fâşia Gaza pe care o cuceriseră cu sprijinul Marii Britanii şi al Franţei.

Se pune accentul adesea pe nedreptăţile comise de puterile occidentale, însă se poate vorbi despre imperialism şi în cazul statelor non-occidentale, de pildă în cazul Egiptului, mai precis în ce priveşte atitudinea sa faţă de Sudan, Yemen şi Libia. Lovitura de stat din

Egipt, din 1952, a fost urmată în 1953 de abolirea democraţiei, sub forma constituţiei liberale din 1923, şi a partidelor politice, precum şi de judecarea opozanţilor de către tribunale speciale. Foştii guvernanţi au fost învinuiţi pentru eşecul în războiul cu Israelul din 1948-1949, fiind acuzaţi de înaltă trădare. Frăţia Musulmană, acuzată de declanşarea războiului civil, a fost scoasă în afara legii în 1954 şi persecutată. Militarii au preluat controlul asupra ţării. între timp, măsurile socialiste adoptate de guvernul egiptean nu au produs o îmbunătăţire economică semnificativă.

FLOTA NAVALĂ ŞI CANALUL SUEZ, 1956

întrucât Marii Britanii nu i s-a mai permis să folosească bazele aeriene din Libia, Iordania şi Irak, până atunci state prietene, a fost nevoită să se bazeze pe puterea navală. Portavioanele fiind mai

aproape de Egipt decât bazele din Cipru şi Malta, aeronavele puteau să se alimenteze cu combustibil şi să încarce muniţie mai rapid. Aeronavele de pe trei portavioane britanice şi două franceze au distrus flota aeriană egipteană, pregătind calea pentru primul asalt cu elicoptere lansat de pe două portavioane britanice. Ulterior, operaţiunea a fost compromisă de situaţia politică.

Invadarea Suezului a fost punctul culminant al unei politici britanice ambiţioase în Orientul Mijlociu, îndreptată împotriva sovieticilor şi a naţionalismului arab. Pactul de la Bagdad din 1955, care, până la sfârşitul anului, a făcut legătura între Marea Britanie, Turcia, Irak, Iran şi Pakistan, a demonstrat faptul că prezenţa Marii Britanii în Mediterana făcea parte dintr-o strategie geopolitică mai amplă, o formă diferită de imperialism. Această politică a avut în vedere şi unele planuri pentru operaţiuni organizate

de serviciile secrete menite să răstoarne guvernele din Egipt şi Siria, însă aceste planuri nu s-au concretizat.

însă Criza Suezului a demonstrat dependenţa Marii Britanii de Statele Unite. Preocupat de impactul acestei invazii asupra Lumii a Treia, guvernul american a refuzat să extindă creditele pentru sprijinirea lirei sterline, a blocat accesul Marii Britanii la Fondul Monetar Internaţional până când Marea Britanie şi-a retras trupele din zona Canalului Suez şi nu a furnizat petrol pentru a compensa întreruperea aprovizionării din Orientul Mijlociu. Retragerea anglo-franceză s-a dovedit problematică pentru poziţia Marii Britanii în Orientul Mijlociu. De pildă, monarhia prooccidentală din Irak a fost înlăturată în 1958, în urma unei lovituri militare de stânga.

În anii 1954 şi 1955, Franţa şi Marea

Britanie s-au confruntat cu insurgenţe naţionaliste în Algeria şi Cipru. Franţa a recunoscut independenţa Marocului şi a Tunisiei în 1956 pentru a se concentra asupra Algeriei. în acest context, viitorul rege Hassan al II-lea al Marocului (domnie 1961-1999) a jucat un rol esenţial în reprimarea unei rebeliuni în regiunea Rif din nordul Marocului. Considerată de francezi parte din Franţa, Algeria, cea mai mare colonie a Franţei, avea cea mai numeroasă populaţie franceză, care se opunea cu înverşunare ideii de independentă susţinute de naţionalişti locali.

începând cu anul 1956, guvernul francez a căutat o cale de mijloc, aceea a unei fermităţi militare împotriva naţionaliştilor (care a încurajat intervenţia din Egipt în timpul Crizei Suezului), încercând totodată să câştige sprijinul populaţiei musulmane prin

introducerea reformelor. Politicile de contrainsurgenţă ale francezilor au inclus închiderea graniţelor, folosirea armatei pentru îndeplinirea sarcinilor poliţiei, trimiterea forţată a unui sfert din populaţia rurală în tabere păzite şi folosirea represaliilor, ca la Philippeville în 1955, şi a torturii. Aceste politici au ţinut sub control Frontul Naţional de Eliberare (FLN), însă nu au reuşit să pună capăt rebeliunii, care a subminat încercările de reformă şi de inginerie socială tehnocratică.

în contextul Războiului Rece, FLN a beneficiat de sprijin din partea Blocului Estic: bani, arme şi recunoaştere internaţională. Implicând terorism, campanii de contrainsurgenţă şi relaţia complexă dintre evenimentele din Algeria şi contextul internaţional, această luptă a oferit un model pentru multe aspecte ale decolonizării.

Apelând la violenţă, FLN, mai degrabă decât francezii, a fost responsabil pentru majoritatea victimelor din rândul arabilor şi berberilor algerieni. Aceste crime au distrus deliberat şansele găsirii unei căi de mijloc. Aparent imposibil de rezolvat, acest conflict a generat presiuni politice în Franţa pentru găsirea unei soluţii, la fel ca şi mobilizarea rezerviştilor, care a permis Franţei să aibă peste jumătate de milion de militari, precum şi aproximativ 200 000 de *harkis,* miliţii musulmane loiale. La vremea respectivă, acesta a fost cel mai îndelungat conflict din Marea Mediterană după al Doilea Război Mondial.

în ciuda speranţelor coloniştilor, Charles de Gaulle, care a venit la putere în 1958, s-a arătat dispus să taie legătura cu Algeria. Considerând destinul Franţei ca european, mai degrabă decât colonial, el a susţinut ideea

potrivit căreia dobândirea unui statut nuclear va face păstrarea Algeriei ca sursă pentru trupele din Africa de Nord să nu mai fie necesară. La 4 noiembrie 1960, Charles de Gaulle a proclamat existenţa viitoare a unei republici algeriene. în februarie 1961 au început discuţii la nivel înalt cu FLN. încercarea din 1961 a unor generali rebeli aflaţi în Alger de a invada Franţa pentru a-l înlătura de la putere pe Charles de Gaulle a eşuat, iar independenţa a fost recunoscută în 1962. De Gaulle nu se simţise ataşat de Algeria, iar acordarea independenţei altor colonii franceze din Africa de Nord – şi, în 1960, din Africa subsaharianã – făcea ca păstrarea Algeriei să pară nepotrivită.

Una dintre consecinţele recunoaşterii independenţei Algeriei a fost erodarea eterogenităţii etnice şi religioase din spaţiul mediteraneean. Peste 900 000 de algerieni de

origine europeană au părăsit Algeria, iar terenurile, proprietăţile şi afacerile lor au fost puse sub controlul statului. Evreii din Algeria au plecat în Franţa sau în Israel. Mulţi dintre luptătorii *harkis* care au imigrat în Franţa au fost ţinuţi ani de-a rândul în tabere de reintegrare, iar cei care au rămas în Algeria au fost trataţi cu brutalitate. Algeria s-a transformat şi ea. De pildă, pescarii napolitani au părăsit portul algerian Stora pentru totdeauna, iar biserica a fost transformată în moschee.

Nu se mai permiteau alte identităţi şi loialităţi. Arabizarea guvernului algerian şi a educaţiei s-a făcut prin aducerea unor funcţionari şi profesori din Egipt şi Siria. Totuşi, în ciuda retoricii privind modernizarea, socialismul şi solidaritatea ţărilor din Lumea a Treia, controlul militar al FLN şi divizarea au fost elementele- cheie ale

noii politici. Copţii din Egipt şi evreii din Orientul Mijlociu arab au ajuns să fie trataţi foarte rău, ceea ce i-a determinat pe evrei să fugă în Israel.

în schimb, eterogenitatea a fost o caracteristică a migraţiei musulmanilor în Europa, aşa încât până în anul 2016 erau 5,7 milioane de musulmani în Franţa, adică peste 8% din populaţie. Majoritatea sunt de origine algeriană, ca în cartierul Belleville din Paris, în cartierele sărace din nordul Marsiliei şi în cartierul cu populaţie nord-africană din oraşul Perpignan, acestea fiind zone de excluziune socială. Consecinţele războiului din Algeria au sporit complexitatea Mediteranei ca o regiune a diasporei. Spre exemplu, în Perpignan, turiştii pot să viziteze magazine, pieţe, cafenele şi restaurante nord- africane. în 2016, erau 2,9 milioane de musulmani în Italia şi 1,2 milioane în Spania.

Au existat şi acte de terorism în rândul acestor comunităţi, de pildă atentatul de la Nisa din 2016, când un extremist islamist a spulberat cu un camion o mulţime de oameni care sărbătoreau Ziua Naţională a Franţei, făcând optzeci şi şapte de victime. în acel an, Manuel Valls, prim-ministru al Franţei, a descris islamul ca o problemă. Franţa a interzis purtarea vălului islamic *burqa.* Totuşi, acţiunile jihadiste sunt caracteristice unei minorităţi. Moscheile din spaţiul mediteraneean, de pildă cea mai mare moschee din Roma, încearcă să menţină relaţii acceptabile.

Cipru, o bază militară care a funcţionat ca o compensaţie pentru pierderea Egiptului, a oferit britanicilor mai multe oportunităţi în războiul contra insurecţiei din anii 1950 decât Malaya şi Kenya, în parte dat fiind că aici existau mult mai puţine zone împădurite. Noul

guvernator, mareşalul Sir John Harding (care înlocuise un civil), a tratat situaţia mai mult din perspectivă militară. însă britanicii nu au reuşit să facă distincţia între insurgenţii EOKA *(Ethniki Organosis Kyprion Agoniston)* şi populaţia civilă pe care să o apere de intimidările violente ale luptătorilor EOKA. Drept urmare, organizaţia EOKA a putut fi ţinută sub control, însă nu a putut fi distrusă, ea continuând să aibă posibilităţi de regenerare.

Creând un precedent pentru acordarea independenţei unor teritorii cu o populaţie mică, britanicii au recunoscut independenţa insulei Cipru în 1960. Spania a renunţat la Maroc în 1956, însă a păstrat Ceuta şi Melilla ca enclave; aşa cum a procedat şi Marea Britanie în cazul Gibraltarului. Totuşi, Spania continuă să emită pretenţii în privinţa Gibraltarului, deşi nu se bucură de sprijinul

populaţiei.

în 1958, Statele Unite au trimis 14 000 de puşcaşi marini la Beirut pentru a apăra guvernul libanez de ameninţarea comunismului internaţional, însă, în realitate, mişcarea nasseristă populistă panarabă a fost cea care a dus la crearea, între 1958-1961, a Republicii Arabe Unite a Egiptului şi a Siriei. Acest panarabism a fost slăbit de naţionalismul regimurilor arabe şi de eşecul politicilor economice socialiste. Uniunea cu Egiptul a fost desfiinţată în urma unei lovituri de stat organizate de un grup de ofiţeri sirieni în 1961.

Marea Britanie a recunoscut independenţa Maltei în 1964. Potrivit rezultatelor unui referendum organizat în Malta, majoritatea populaţiei s-a pronunţat în favoarea integrării în Marea Britanie, ceea ce ar fi dus la o reprezentare în parlament comparabilă cu

reprezentarea în parlamentul francez a unor teritorii precum insula Martinica. însă această abordare nu a fost urmată, la fel cum nu au fost urmate ideile interbelice anterioare privind unirea cu Italia.

La sfârşitul anilor 1940 şi în anii 1950 a existat şi o continuitate politică. Spania a continuat să fie o dictatură în timpul lui Francisco Franco, iar încercările insurecţionale timide de a-l înlătura de la putere, la sfârşitul anilor 1940, au eşuat. în Grecia, comuniştii au fost înfrânti în războiul civil care s-a încheiat în 1949. Italia a devenit membră NATO, organizaţie înfiinţată în 1949, iar în 1952 au aderat Grecia şi Turcia.

A continuat dominaţia occidentală în zona mediteraneeană, mai ales datorită faptului că ruptura dintre Uniunea Sovietică şi Iugoslavia a fost mai puternică decât se crezuse imediat după al Doilea Război Mondial. Totodată,

Mediterana făcea parte dintr-o sferă de influenţă occidentală mai vastă. De pildă, în eventualitatea unui război cu Uniunea Sovietică, se avea în vedere ca bombardiere britanice Canberra să zboare din Cipru, pe deasupra Turciei şi Mării Negre, pentru a ataca oraşe industriale din Ucraina.

ALBANIA: UN STAT REBEL

Cucerită de Italia în 1939 şi ocupată de Germania în 1943, în ciuda unei mişcări de rezistentă, Albania a fost eliberată în 1944, o mare parte a elitei fiind compromisă din cauza colaboraţionismului. Liderul comunist Enver Hoxha, care a devenit secretar general al Partidului Comunist în 1943, a preluat puterea în 1944, şi-a înlăturat adversarii comunişti (pe mulţi printr-o aşa-zisă sinucidere) şi pe naţionaliştii non-comunişti, şi-a arogat meritul de a fi eliberat ţara de sub ocupaţia germană şi a condus ca dictator până la moartea sa

în 1985. Regime său totalitar a supravieţuit şi datorită faptului că şi-a schimbat sponsorii străini. Fiind mai întâi aliat cu Iugoslavia, care a tratat Albania ca stat dependent, exploatându-i resursele minerale şi de petrol, Hoxha a trecut apoi de partea Uniunii Sovietice când sovieticii au rupt relaţiile cu Tito în 1948, pentru ca apoi, la rându său, să rupă relaţiile cu sovieticii în 1961, întrucât nu a fost de acord cu faptul că Hruşciov l-a repudiat pe Stalin şi a respins cultul personalităţii. Atunci Hoxha s-a îndreptat către China, care i-a oferit sprijin economic şi financiar.

Modelul comunist al controlului statului totalitarist, a cultului personalităţii, al colectivizării şi al ateismului a rămas neclintit în faţa presiunilor reformatoare din alte ţări ale Europei de Est, care erau ţinute la distanţă de teama unei contaminări ideologice. Sub conducerea sa paranoică, în Albania au fost construite mii de cazemate care făceau parte dintr-un sistem de supraveghere şi apărare. Serviciile Secrete *(Sigurimi)* aveau aproximativ 10 000 de agenţi. Erau primiţi în ţară foarte puţini turişti, iar ceea ce puteau să vadă era restricţionat şi supravegheat.

1965-1975

Tensiunile din spaţiul mediteraneean s-au intensificat de la mijlocul anilor 1960, când Statele Unite şi Uniunea Sovietică au susţinut cauza statelor clientelare, care, la rândul lor, au manifestat atât independenţă, cât şi agresiune. Sovieticii urmăreau crearea unei baze navale în Egipt, al cărui dictator, Nasser, era tot mai ostil Statelor Unite. Estul Mediteranei a trecut prin două războaie între Israelul proamerican şi vecinii săi arabi susţinuţi de sovietici: Războiul de Sase Zile din 1967 şi Războiul de Yorn Kippur din 1973. Aceste războaie au generat la rândul lor alte conflicte de amploare, care au inclus terorismul palestinian şi răspunsurile Israelului, războiul civil din Liban, unde s-au intensificat disensiunile după câştigarea independenţei, precum şi tensiunile dintre musulmanii şi evreii din Europa, cum ar fi în rândul refugiaţilor algerieni din Marsilia.

Războiul de Sase Zile s-a desfăşurat în cea

mai mare , *

parte pe uscat, deşi nava de război israeliană *Eilat* a fost scufundată de rachete sovietice lansate de pe nave egiptene. După cucerirea rapidă a Fâşiei Gaza şi a regiunii Sinai, frontiera Israelului a avansat până la Canalul Suez. Iordania şi Siria au fost şi ele înfrânte, în Libia au avut loc atacuri ale populaţiei asupra ambasadelor americană şi britanică de la Tripoli, cele două puteri fiind acuzate că susţinuseră Israelul. Uniunea Sovietică se pregătise să intervină împotriva Israelului, însă, pentru a preîntâmpina această posibilitate, Flota a Vl-a americană a fost trimisă în zona de război. La sfârşitul anilor 1960, dezvoltarea rapidă a flotei sovietice ameninţa poziţia americanilor în Mediterana, care fusese şubrezită în urma Războiului din Vietnam, asa cum au apreciat sovieticii în timpul crizei iordaniene din 1970.

în Războiul de Yom Kippur din 1973, ambele părţi au folosit nave de luptă dotate cu lansatoare de rachete, israelienii reuşind să scufunde cel puţin nouă nave egiptene şi siriene şi obligând flotele acestora să se întoarcă în port. A fost o victorie importantă pentru Israel, având în vedere presiunea la care era supus din partea atacurilor terestre egiptene şi siriene şi vulnerabilitatea oraşelor de coastă israeliene Haifa şi Tel Aviv în faţa acestor atacuri. Nici una dintre părţi nu a avut portavioane. Până la urmă, atacurile terestre au fost respinse. Acest război a fost o ilustrare a confruntării mai ample a Războiului Rece. Flota a Vl-a americană şi Flota a V-a sovietică *Eskadra* s-au tinut la distantă.

în general, a existat sentimentul că Occidentul se află sub tensiune şi bate în retragere. O revoluţie antioccidentală

sprijinită de Egipt a izbucnit în Libia în 1969, ducând la instaurarea regimului radical prosovietic condus de colonelul Muammar Gaddafi, adept al ideilor nasserite. Această concepţie panarabă a dus la crearea în 1969 a Frontului Revoluţionar Arab, la care au aderat Egiptul şi Sudanul în 1969, iar în 1970 Siria a declarat că se va alătura. Gaddafi dorea un stat arab unic, însă, în 1971, a fost creată o Federaţie a Republicilor Arabe. Beneficiind de banii proveniţi din exploatarea petrolului din Libia, care fusese descoperit în 1959, această federaţie era formată din Egipt, Libia şi Siria. Ulterior, atât Egiptul şi Libia, cât şi Egiptul şi Siria au avut în vedere crearea unor uniuni, însă aceste intenţii nu s-au concretizat. Federaţia nu a fost implementată. Panarabismul a reflectat căutarea unei noi identităţi. în Israel, această căutare a pus accent pe religie, în timp ce în Liban s-a

insistat asupra descendenţei din vechii fenicieni, deşi această teorie era greu de argumentat istoric.

Naţionalismul grec din Cipru a fost o ilustrare a aceluiaşi proces. în urma invadării Ciprului de către trupele turceşti în 1974, insula a rămas divizată până în ziua de azi, iar în 1983 a fost proclamată Republica Turcă a Ciprului de Nord, care este recunoscută doar de Turcia, în Grecia, militarii preluaseră puterea în urma unei lovituri de stat în 1967, „coloneii" deţinând controlul până în 1974. A existat o legătură între ultimele două evenimente. Junta militară din Grecia încercase să-şi consolideze popularitatea pe plan intern prin susţinerea mult doritei uniri *(enosis)* cu Ciprul, un stat independent cu o majoritate creştină vorbitoare de limbă greacă, dar unde minoritatea musulmană turcă era protejată având în vedere rolul jucat

de turcii ciprioţi în acordul pentru „parteneriatul” de guvernare. în iulie 1974, cu sprijinul Greciei, guvernul cipriot a fost înlăturat în urma unei lovituri de stat organizate de EOKA-B, succesoarea organizaţiei EOKA, şi înlocuit cu un altul care urma să pună în aplicare unirea cu Grecia. „Purificarea etnică” a turcilor a fost începută de greci.

însă reacţia militară rapidă a Turciei – invadarea unei mari părţi a insulei, care a fost acceptată de Statele Unite – a dus la umilirea juntei militare greceşti. Turcii se pregătiseră de multă vreme pentru o intervenţie militară şi, începând cu anul 1967, Divizia 39 Infanterie Marină se afla la o distanţă de 64 de kilometri nord de Mersin, pe ţărmul turcesc. Turcii au beneficiat de superioritatea aeriană şi de bazele militare din apropiere, în timp ce grecii, în dorinţa de a prelua controlul

asupra enclavelor cipriote turceşti, au neglijat zona de coastă care a fost cucerită de turci, iar de acolo şi-au organizat înaintarea, în cele din urmă, turcii au reuşit să impună o divizare de facto a insulei.

După ce şi-a pierdut autoritatea, junta militară din Grecia i-a cedat puterea lui Konstantinos Karamanlis, un om politic conservator care fusese prim-ministru între anii 1955 şi 1963. Partidul său, Noua Democraţie, a câştigat alegerile din noiembrie 1974, iar în 1975 a fost introdusă o nouă constituţie. A fost adoptat un model politic asemănător cu cel din Europa Occidentală, iar în 1981 Grecia a aderat la Comunitatea Economică Europeană.

în Ciprul divizat, aproximativ 165 000 de ciprioţi greci au fost alungaţi din zona turcească, continuându-se consolidarea etnică observată după dobândirea independenţei.

Cipriotilor turci li s-a spus să uite de ideea unui Cipru unit, iar guvernul Turciei a desfăşurat o campanie intensă prin care se urmărea identificarea cu Turcia: steaguri, statui şi, începând cu anul 2000, după preluarea puterii de către Erdogan, construire de moschei. Işbank, cea mai mare bancă turcească, avea în anul 2012 paisprezece sucursale în Republica Turcă a Ciprului de Nord. în schimb, în partea grecească a Ciprului, s-a pus accent pe teritoriul şi pe proprietăţile individuale pierdute, precum şi pe rudele care fuseseră ucise, sloganul principal fiind „eu nu uit". La sfârşitul anilor 2010 s-a încercat deshumarea celor ucişi şi „dispăruţi" în timpul conflictului.

Situaţia din vestul Mediteranei a fost mult mai puţin volatilă, întrucât, în Spania, moartea lui Franco în 1975 nu a fost urmată de o lovitură de stat şi nici de o revoluţie, ci

de trecerea la un sistem democratic. în 1981 a avut loc o tentativă de lovitură de stat militară, însă a fost un eşec total.

1975-1990

în ultima etapă a Războiului Rece au continuat tensiunile, însă tratatul de pace încheiat între Israel şi Egipt a redus probabilitatea unui conflict internaţional. Situaţia din Libia a continuat să fie volatilă, conducând la izbucnirea unui război scurt cu Egiptul în 1977. în termeni geopolitici, aliaţii sovieticilor – Libia şi Siria – erau contrabalansaţi de aliaţii occidentalilor – Egiptul şi Israelul, cu care Statele Unite negociaseră Acordurile de pace de la Câmp David în 1978. în urma acestui acord, Israelul s-a retras din zona Sinai. Relaţiile dintre cele două state s-au normalizat în 1980. Drept răspuns, în anul următor, preşedintele Egiptului Anwar Sadat a fost asasinat de Jihadul Islamic din Egipt. Cu toate acestea,

succesorul său prooccidental, Hosni Mubarak, a continuat să susţină acordul cu Israelul. Libia şi Siria au fost şi ele afectate de acţiunile trupelor NATO; după încheierea Războiului din Vietnam, Statele Unite au reuşit să trimită mai multe nave de război în Mediterana.

■>

Afectat de războiul civil dintre anii 1975 şi 1990, Libanul a fost o sursă de instabilitate, iar invazia Israelului din 1982 a marcat o nouă etapă în agravarea haosului. în august 1982, candidatul israelian Bashir Gemayel a fost ales preşedinte al Libanului, însă a fost asasinat în luna următoare, distrugându-se şansele încheierii unui acord între Israel şi Liban. Uciderea, în septembrie 1982, de către aliaţii libanezi ai Israelului, a palestinienilor din taberele de refugiaţi Sabra şi Shatila din Beirut, precum şi bombardarea oraşului de către israelieni au condus la escaladarea

crizei atât în Liban, cât şi la nivel international.

în 1982, o forţă occidentală multinaţională a fost trimisă în Liban pentru a încerca stabilizarea situaţiei, însă trupele au fost atacate. în 1983, Flota a Vl-a americană a bombardat poziţiile luptătorilor de pe colinele de lângă Beirut, însă nici americanii, nici francezii nu au reuşit să împiedice distrugerea cartierului lor general din Beirut de camioane pline cu explozibil conduse de luptători de gherilă sinucigaşi. Britanicii, mai obisnuiti cu acţiunile teroriste, având în vedere experienţa lor din Irlanda de Nord, au reuşit să blocheze o acţiune similară. în 1984, forţa militară internaţională a fost retrasă.

Israelienii s-au retras din Liban în 1985, cu excepţia unei zone de securitate de-a lungul frontierei cu Israelul. După eşecul influenţei Israelului în Liban a urmat succesul Siriei.

între anii 1989 şi 1990, Siria a jucat un rol important în Liban, reuşind să pună capăt războiului civil. S-a ajuns la un acord potrivit căruia creştinii să deţină jumătate din locurile din Parlament.

Nu a mai existat un alt conflict comparabil în Mediterana. Iugoslavia era stabilă, iar Italia a reuşit să facă faţă pericolului reprezentat de mişcarea teroristă Brigăzile Roşii, cât şi violenţei politicii extremei drepte. Franţa nu a mai revenit la instabilitatea din 1968, pe când în Spania tentativa de lovitură de stat din 1981 a eşuat, iar Spania a aderat la Comunitatea Economică Europeană în 1986.

Marea Britanie şi-a menţinut poziţia în Gibraltar şi cele două baze suverane din Cipru; însă prezenţa militară din Malta a fost retrasă, iar Malta şi-a îndreptat atenţia către Libia. La începutul anilor 1970, s-a discutat posibilitatea ca prezenţa NATO în Malta să fie

înlocuită de Uniunea Sovietică, China sau Libia. Malta oferise Marii Britanii o bază pentru urmărirea submarinelor sovietice în Mediterana. în 1988, libienii au fost informaţi despre sosirea bombardierelor americane, ca represalii pentru distrugerea avionului Pan Am 103. în 1981, americanii şi libienii avuseseră un conflict în golful Sidra, când două aeronave libiene atacaseră două aeronave americane. în 1973, Libia susţinuse că golful făcea parte din apele sale teritoriale, determinându-i pe americani să desfăşoare operaţiuni potrivit principiului libertăţii de navigaţie, operaţiuni pe care libienii le-au considerat provocatoare.

1990-2000

în anii 1990 problemele au fost legate de Iugoslavia, unde dificultăţile economice din anii 1980 exacerbaseră tensiunile naţionaliste

şi încurajaseră o politică a invidiei şi a revendicărilor care a pus în pericol echilibrul interrepublican precar al ţării. Pe lângă disensiunile dintre republici, au existat şi tensiuni interne, iar în 1991 a izbucnit un conflict când armata iugoslavă dominată de sârbi a încercat să înăbuşe acţiunile slovenilor şi ale croaţilor pentru dobândirea independenţei. Nereuşind să menţină Iugoslavia, sârbii au încercat să creeze Serbia Mare. Rivalităţile religioase şi etnice au fost o caracteristică definitorie a acestui conflict care a durat până în 1999 şi a dus la o intervenţie militară occidentală, mai întâi în criza din Bosnia, iar apoi în criza din Kosovo. Portavionul francez *Foch* şi portavionul britanic *Invincible* au sprijinit atacurile aeriene lansate asupra Serbiei în criza din Kosovo, în timp ce Italia a oferit baze aeriene pentru aeronave NATO. Până la urmă, criza a fost ţinută sub control, fără să se transforme într-un conflict internaţional mai amplu.

în Albania, căderea comunismului la sfârşitul Războiului Rece a fost urmată de un oportunism economic fraudulos ce a inclus scheme piramidale care s-au prăbuşit în 1997, mulţi oameni pierzându-şi economiile. Loialităţile de clan au generat dispute, însă criza nu s-a intensificat şi nici nu s-a răspândit.

în lumea mediteraneeană musulmană a izbucnit o criză de amploarea celei din Iugoslavia, însă a fost foarte diferită întrucât nu existau sistemul federal şi deosebirile culturale din Iugoslavia şi nici nu a avut loc o intervenţie internaţională comparabilă. în Algeria, sub presiunea fundamentalismului islamic şi a activismului berber, regimul a acceptat o deschidere a sistemului politic în 1989. La sfârşitul anului 1991, Frontul Islamic al Salvării (FIS) a câştigat primul tur al alegerilor parlamentare. Drept răspuns,

armata, printr-o lovitură de stat, a anulat cel de-al doilea tur de scrutin. Le Pouvoir (Puterea), o clică formată din generali, oameni de afaceri şi politicieni, a condus ţara, luptând împotriva unei insurecţii islamiste în care au fost ucişi aproximativ 44 000 de oameni (deşi unele estimări se ridică la 200 000). Opunându-se islamiştilor, atât Franţa, cât şi Statele Unite au sprijinit guvernul. FIS a fost interzis, iar multi dintre membrii săi au fost arestaţi, ceea ce a dus la o mişcare de gherilă care, la rândul ei, s-a scindat între Grupul Islamic Armat (GIA), format din radicali violenţi, şi FIS. Discuţiile purtate în 1994 între FIS şi regim au eşuat, conducând la acţiuni violente organizate de GIA. în acest context, FIS a fost de acord cu încetarea ostilităţilor în 1997. Din 1999, o combinaţie între amnistie şi represiune a contribuit la reducerea violenţei, asa încât radicalii au

devenit o forţă minoră din 2002. însă, până la urmă, nu s-a realizat nici o reformă semnificativă.

între timp, în 1997, armata La înlăturat de la putere pe prim-ministrul islamist al Turciei, Necmettin Erbakan, însă fără să se ajungă la violenţe, aşa cum s-a întâmplat în Algeria. Libia, Egiptul şi Siria au rămas cu regimuri autoritariste. Israelul s-a confruntat cu Intifada, o mişcare de rezistenţă palestiniană care a început în 1987, încheiată în 1993 după semnarea primului Acord de la Oslo. A fost urmată de o altă Intifada între anii 2000-2005. Au fost lansate rachete din Gaza înspre Israel, iar, drept răspuns, Israelul a lansat atacuri în Gaza, în anii 2004, 2008-2009, 2012 şi 2014.

După anul 2000

Locaţia crizelor a fost diferită în anii 2000.

„Războiul împotriva terorii” din 2001 a accentuat tensiunile din Orientul Mijlociu. Astfel, în Liban, în 2005, protestele maselor populare împotriva influenţei siriene, după uciderea celui mai important politician sunnit libanez într-un atentat cu bombă atribuit sirienilor, au obligat Siria să-şi retragă trupele, iar în „Revoluţia Cedrilor”, coaliţia antisiriană 14 Martie a preluat puterea pe care a deţinut-o până în 2009. Totuşi, după optimismul naţionalist din 2005 a urmat o politică a sciziunilor, la care s-a adăugat şi intervenţionismul sirian, culminând cu asasinarea celor care se opuseseră influenţei siriene.

Deşi tensiunile au continuat în fosta Iugoslavie, mai ales în Kosovo, dar şi în Bosnia şi Macedonia, conflictul a fost ţinut sub control. în 2006, Muntenegru a devenit independent, fără a se ajunge la o criză internaţională, deşi Rusia a încercat ulterior să intervină în politica internă a statului

Muntenegru pentru a-l împiedica să adere la NATO.

în Albania, democraţia a suferit o înfrângere în 2009, când opoziţia a boicotat Parlamentul, întrucât susţinea că alegerile generale fuseseră fraudate. în 2011, în capitala Tirana, Gărzile Republicane au deschis focul împotriva participanţilor la un protest al opoziţiei, ucigând patru oameni. Guvernul a susţinut că a acţionat împotriva unei lovituri de stat. Atât în Albania, cât şi în Liban se prefigura deziluzia celor care crezuseră în Primăvara Arabă.

Pe întreg cuprinsul bazinului mediteraneean, problemele generate de criza financiară din 2008 au accentuat dificultăţile economice şi politice. Acest lucru s-a întâmplat mai ales în zona euro, întrucât era imposibil să se devalorizeze cursul valutar în contextul în care politica fiscală era stabilită

de cea mai puternică economie, Germania. Situaţia a fost extrem de gravă în Grecia, unde s-a declanşat o criză politico-fiscală generată de datoria publică şi de măsurile de austeritate necesare din 2010 şi mai ales din 2015 pentru obţinerea împrumuturilor: 110 miliarde de euro în 2010, 108 miliarde de euro în 2011 şi 86 de miliarde de euro în 2015. Produsul intern brut a scăzut cu 28% între anii 2008 şi 2016, în timp ce şomajul a crescut, ajungând la 28%; multe afaceri au dat faliment, au avut loc proteste violente împotriva măsurilor de austeritate. Mulţi oameni au ajuns să mănânce la cantine sociale, iar mulţi nu erau plătiţi pentru munca prestată. S-au intensificat violenţele rasiale, partidul antiimigraţie Zorii Aurii reuşind să câştige locuri în Parlament pentru prima oară. S-a renunţat la controlul extern, întrucât Comisia Europeană, FMI şi Banca Centrală

Europeană solicitau reducerea cheltuielilor bugetare. în 2018 s-a reluat creşterea economică, iar şomajul a scăzut la 18%, însă au continuat să existe probleme serioase, mai ales în lipsa investiţiilor.

Şi în alte zone mediteraneene creştine au existat probleme economice şi tensiuni sociale. Măsurile de austeritate fiscală au condus la creşterea şomajului în Italia, Franţa şi Albania. în Spania, unde dezvoltarea pieţei imobiliare contribuise la creşterea economiei, criza din 2008 a afectat atât piaţa imobiliară, cât şi sectorul bancar. în 2013, rata şomajului depăşea 27%. Criza din Spania a afectat sistemul politic şi a dus la exacerbarea nemulţumirilor Cataloniei în legătură cu poziţia sa în interiorul Spaniei. Sistemul politic a fost grav afectat şi în Italia. Nemulţumirile maselor populare din statele UE au fost provocate de proasta gestionare a

recesiunii din 2008-2009 şi de crizele ulterioare din zona euro.

în general, problemele economice, şomajul, sărăcia, discriminarea femeilor şi o gestionare economică deficitară, mai ales în ce priveşte subvenţiile şi preţul pâinii, au condus la declanşarea Primăverii Arabe care a început în Tunisia, în decembrie 2010. Politica a fost şi ea în prim-plan în statele arabe sub forma respingerii totalitarismului, a corupţiei şi a proastei gestionări economice. în Tunisia, corupţia şi brutalitatea poliţiei sub guvernarea lui Zine El Abidine, dictator din 1987, au fost evidenţiate de Mohamed Bouazizi, vânzător de fructe, care, după ce a fost jefuit de poliţie, şi-a dat foc. Criza a escaladat, iar dictatorul a căzut în 2011.

Celor care au crezut în Primăvara Arabă, democratizarea li s-a părut o opţiune. Deşi în general nu este considerat ca făcând parte din

acest proces, Israelul îşi rătrăsese trupele din Gaza în 2005. în 2011, Muhammad al Vl-lea al Marocului a renunţat la câteva dintre puterile sale, reuşind astfel să mai reducă din tensiuni, deşi în Maroc, ca şi în alte părţi, democratizarea a dus la un conflict între islamişti şi adepţii secularismului. în 2011, ca urmare a unor proteste, preşedintele Bouteflika al Algeriei a promis acordarea unor subvenţii şi mărirea salariilor.

însă speranţele de reformă şi democratizare au fost rapid spulberate în majoritatea ţărilor. în Libia, înlăturarea de la putere a colonelului Gaddafi, în 2011, a fost urmată de un război civil început cu o rebeliune, în sprijinul căreia a intervenit NATO. Portavionul francez *Charles de Gaulle* a jucat un rol important în operaţiunile aeriene ale NATO în zona Libiei, la fel ca portavioanele americane şi italiene. Au fost folosite şi bazele aeriene italiene. în

ciuda problemelor cu care s-au confruntat aceste atacuri, din cauza lipsei unor informaţii logistice, ele au reuşit totuşi să provoace daune serioase unităţilor militare libiene, distrugând aeronave, tancuri şi flota libiană. Totuşi, a fost nevoie de mult timp ca armata libiană să fie împiedicată să mai lanseze atacuri. Iniţial prea mică, operaţiunea nu a reuşit aşa cum se anticipase. Cu toate acestea, după o escaladare a situaţiei, forţele aeriene NATO i-au spijinit pe insurgenţii libieni care în cele din urmă au atacat capitala Tripoli şi au răsturnat regimul. Avioane de recunoaştere ale NATO au detectat aeronava în care se afla Gaddafi, iar insurgenţii au capturat-o. Haosul care a urmat a făcut ca în 2013 gluma preferată a libienilor să fie următoarea: „Singurul drum către paradis este cel care duce la aeroportul internaţional”.

în Egipt, conducătorul militar Hosni Mubarak a fost înlăturat de la putere printr-o revoluţie populară în 2011. în 2012, puterea a fost preluată de un guvern dominat de Frăţia Musulmană. în acel an, primul preşedinte ales în mod democratic în Egipt, Mohamed Morsi, l-a învins pe ultimul prim-ministru al lui Mubarak, Ahmed Shafik. Morsi a fost primul civil care a ocupat această funcţie. El a promis că va clădi o „renaştere egipteană pe un fundament islamic”, însă a fost candidatul Frăţiei Musulmane. într-adevăr, în decembrie 2012, un proiect de constituţie sporea rolul islamului şi limita libertatea de expresie. Protestele antiguvernamentale din iulie 2013 au condus la înlăturarea de la putere a lui Morsi şi la preluarea puterii de către armată. Armata a acţionat cu violenţă împotriva susţinătorilor lui Morsi. Au fost interzise protestele de stradă, iar zeci de mii de

prizonieri politici se află încă în închisoare. Moartea lui Morsi în 2019 a fost considerată în Turcia, un centru al exilaţilor din Frăţia Musulmană, ca un atac la adresa islamului sunnit.

între timp, în Siria izbucnise un război civil cumplit în 2012. Acest război nu s-a desfăşurat în zona mediteraneeană a Siriei. Totuşi, regimul Assad a făcut mari eforturi să păstreze controlul asupra porturilor Latakia şi Tartus, care erau puncte-cheie pentru cooperarea cu Rusia.

Mediterana a devenit punctul central al unei crize umanitare de proporţii datorate deplasării refugiaţilor din Asia (în principal din Siria) şi din Africa (în principal din Eritreea). Criza a dus la configurarea unei noi geografii mediteraneene cuprinzând tabere de refugiaţi, de pildă tabăra de refugiaţi de la Altinôzü. Au fost folosite nave de război

pentru a supraveghea deplasarea refugiaţilor din Africa de Nord. Această migraţie s-a intensificat după 2011, când Gaddafi a fost înlăturat de la putere. în timpul regimului său, fluxul refugiaţilor din Libia fusese relativ limitat, în cooperare cu Italia, însă după răsturnarea regimului situaţia a devenit haotică, diferite facţiuni luptându-se pentru preluarea controlului.

în acest context, numeroşi refugiaţi, alături de migranţi economici, au plecat din porturile libiene, precum Sabratha, către Italia, mai precis către insulele Pantelleria şi Lampedusa. în prima jumătate a anului 2013, circa 8 000 de imigranţi ilegal au ajuns în Italia din Africa de Nord, însă, în prima jumătate a anului 2014, numărul a depăşit 65 000, iar la mijlocul lunii august, potrivit unor estimări, a ajuns la 100 000. între anii 2014 şi 2017, aproximativ 600 000 de oameni au

trecut din Libia în Italia. în 2017, potrivit Organizaţiei Internaţionale pentru Migraţie, migranţii din Africa subsahariană care încercau să ajungă în Europa erau prinşi şi vânduţi pe „pieţele de sclavi” din Libia. Mulţi se află acum în Libia în centre de detenţie.

Migranţii sunt transportaţi în ambarcaţiuni deschise, arşi de soare şi însetaţi. Bărcile sunt foarte aglomerate şi, pe lângă pericolul naufragiului, mulţi dintre ei mor în timpul călătoriei. Agenţia pentru refugiaţi a ONU a estimat o rată a deceselor de 1,8% la un număr de 100 de sosiri în 2015, procent care a crescut la 3,4 în primele trei luni ale anului 2017 din cauza faptului că traficanţii folosesc bărci mai puţin eficiente. Traficanţii sunt preponderent africani. De-a lungul anilor, guvernele italiene şi statele europene au avut abordări diferite ale acestei chestiuni, la fel ca şi Uniunea Europeană şi alte agenţii

internaţionale. Operaţiunea Sophia este forţa navală europeană care desfăşoară acţiuni în zona coastei libiene. în 2018, după ce Italia şi-a închis porturile pentru navele de salvare, aproape 60 000 de migranţi au încercat să traverseze Mediterana din Africa în Spania, potrivit cifrelor ONU. Unii au încercat să ajungă la Ceuta sau la Melilla. în iunie 2019, lideri din Europa de Sud au solicitat ca toate statele din Uniunea Europeană să împartă în mod egal sarcina preluării migranţilor din Mediterana.

Disputele dintre arabi şi israelieni au continuat în zona mediteraneeană. Flota israeliană este superioară flotei vecinilor Israelului, ceea ce este firesc având în vedere situaţia Israelului, dependenţa sa de comerţul international şi vulnerabilitatea zonei sale de coastă. Cu toate acestea, Israelul pune accent pe armata terestră şi pe forţa aeriană, care

sunt implicate mai frecvent în acţiuni militare. De asemenea, armata terestră este necesară pentru asigurarea controlului în zonele ocupate. Navele de război israeliene trebuie să facă faţă atacurilor tot mai sofisticate: în 2006, corveta *Hanit* a fost lovită de o rachetă ghidată prin radar, lansată de Hezbollah din sudul Libanului. Trei ani mai târziu, Hamas a lansat rachete înspre navele israeliene care îi bombardau poziţiile din Fâşia Gaza. Aceste nave de război au fost folosite în blocada Fâşiei Gaza. Totuşi, nu există o capacitate pentru operaţiuni-amfibie comparabile cu cele desfăşurate în al Doilea Război Mondial.

Schimbările de mediu

Schimbările de mediu nu sunt întotdeauna negative. Folosirea DDT-ului ca insecticid şi drenarea terenurilor au avut consecinţe neplăcute, însă au reuşit să combată boli

grave precum malaria, ca în Sardinia. Totuşi, schimbările de mediu, şi mai ales încălzirea globală, au avut un impact negativ de la sfârşitul secolului XX. Seceta a afectat ţările mediteraneene mai ales între anii 2005-2008 şi 2014-2018. Lipsa apei a dus la epuizarea straturilor acvifere şi la deplasarea sării către suprafaţă, ceea ce afectează fertilitatea solului. Aceste probleme au generat conflicte politice legate de baraje, cursuri de apă şi straturi acvifere. Puţine ţări arabe au încercat să

> > *

urmeze modelul israelian de irigare prin picurare.

încălzirea globală este o problemă majoră. Valurile de căldură din timpul verii au afectat resursele de apă, au crescut riscul de producere a incendiilor şi au condus la creşterea ratei mortalităţii mai ales în rândul vârstnicilor, aşa cum s-a întâmplat în 2004 şi 2006-2007. în 2007, în Grecia, temperaturile

au ajuns la 45°C, în timp ce Albania a declarat stare de urgenţă când s-a confruntat cu probleme grave legate de temperaturile foarte ridicate, în 2019, în sudul Franţei, temperatura a ajuns la 45,9°C, depăşind maxima înregistrată în 2003. Căldura extremă a fost un dezastru pentru zonele viticole.

Această situaţie se datorează în parte schimbărilor de mediu, iar în 2019 guvernul francez a pus valul de căldură pe seama schimbărilor climatice provocate de om. în perioadele de caniculă, nivelul poluării a crescut în Marsilia. în Franţa, în 2003, peste 15 000 de oameni au murit din cauza temperaturilor record. Moartea vârstnicilor din cauza temperaturilor foarte ridicate a reflectat nu doar starea deplorabilă a serviciilor sociale pentru persoanele în vârstă, ci şi destrămarea coeziunii sociale, de vreme ce copiii adulţi au lăsat responsabilitatea

îngrijirii părinţilor vârstnici în seama statului şi au preferat să plece în vacanţă. în Grecia, în 2007, numeroase incendii de pădure au fost provocate de incendiatori care lucrau pentru dezvoltatori imobiliari în zone împădurite unde nu ar trebui să se construiască imobile, însă care sunt reclasificate ca terenuri agricole dacă sunt defrişate prin incendiere. La mijlocul anilor 2000, o mare parte dintre pădurile din sudul şi centrul Greciei au fost distruse, iar în 2007 proiectul de construire a unui drum de-a lungul coastei de vest a Peloponesului a avut legătură cu incendiatorii interesaţi să obţină terenuri ieftine pentru a le revinde ulterior şi a face profit. Controlul asupra terenurilor a interacţionat cu schimbările climatice. în unele zone, de pildă în Provenţa, la începutul anilor 2000, incendierea a fost pusă pe seama plictiselii şi a alienării unei părţi a populaţiei.

în schimb, în Catalonia, în 2019, a izbucnit un incendiu de pădure de mari proporţii când un morman de bălegar de la o fermă de pui a luat foc spontan din cauza căldurii extreme. Marc Castellnou, şeful brigăzii de pompieri, a declarat: „Unul dintre motivele pentru care incendiile de pădure se răspândesc mai rapid acum este acela că mulţi oameni au plecat din zonele rurale ca să locuiască la oraş. Viaţa rurală nu mai există, iar pădurile au crescut necontrolat, aşa încât este mai greu pentru noi să le ţinem sub control”. în Grecia, 102 oameni au fost ucişi într-un incendiu care a distrus o suburbie de pe ţărmul mării.

încălzirea globală şi poluarea afectează vieţuitoarele marine, în condiţiile în care cianobacteriile (alge verzi- albastre) prosperă în Marea Adriatică, iar plasticul în Marea Mediterană. Plasele de pescuit din plastic sunt o problemă, de pildă în Grecia, unde au

afectat comunităţi de căluţi de mare. Două tone de plase de pescuit din plastic abandonate au fost extrase, la începutul anului 2019, din zona Stratoni, din nordul Greciei, unde se află cea mai mare colonie de căluţi de mare din Mediterana. Pescuitul industrial, mai ales în Spania, reprezintă o altă problemă majoră, afectând bancurile de peşti din Mediterana şi agravând relaţiile cu Gibraltárul.

Oraşele şi uzinele din zonele de coastă poluează – de pildă fabrica de fosfaţi de la Gabés din Tunisia, care ucide oameni, animale şi plante sălbatice deopotrivă. Pescuitul excesiv şi poluarea cauzată de sondele de petrol din golful Gabés afectează pescuitul din insulele tunisiene Kerkennah, care nu mai sunt vizitate de turişti. Cantitatea de peşte pescuit este din ce în ce mai mică, iar caracatiţele care sunt prinse sunt din ce în ce

mai mici. Traulerele smulg din rădăcini flora de pe fundul mării şi adună peştii mai mici. Apa poluată a fluviilor, precum Nilul, nu este bună de băut. Deşi poluarea aerului pe coasta mediteraneeană a Spaniei nu este foarte gravă, totuşi situaţia este mai puţin fericită pe coasta Italiei, mai ales lângă Napoli, precum şi în Cipru, la Atena şi la Valletta. Din această cauză, la Atena s-au impus restricţii de circulaţie.

în agricultură există probleme din cauza renunţării la agricultura mixtă în favoarea monoculturii şi a reducerii biodiversităţii. Practicile agricole au condus la degradarea solului. Astfel, accentul pus pe coacerea timpurie a unor legume şi fructe, precum avocado, căpşune sau alte culturi care sunt foarte profitabile în magazinele urbane, mai ales în Europa de Nord, a dus la renunţarea la plantaţiile pomicole, de pildă măslinii, care

contribuie la protejarea solului. în unele zone, cum ar fi Toscana, s-a pus accent pe crearea unui peisaj pitoresc în care lumea agrară tradiţională a fost înlocuită cu o lume mai puţin populată, mai cosmetizată, pe gustul turiştilor şi al proprietarilor de case de vacanţă.

Domeniul energetic constituie o altă sursă de tensiune. Albania, care nu a avut autoturisme particulare în timpul regimului comunist încheiat în 1991, a devenit rapid o societate dependentă de autoturisme şi, pe măsură ce populaţia capitalei Tirana a crescut, s-a îmbunătăţit infrastructura (asfaltarea străzilor, canalizarea). în perioada comunistă, Albania fusese deschisă influenţei televiziunii italiene de pe celălalt mal al Adriaticii, ceea ce a contribuit la o stilizare a modei (cafenele şi îmbrăcăminte în stil italian). Din 1991, stilul italian a devenit ceva

obişnuit în oraşele albaneze, în timp ce pe străzi au început să circule maşini Mercedes cumpărate la mâna a doua. în perioada comunistă se făcuseră foarte puţine investiţii, iar această problemă a continuat mai ales în domeniul energetic. Din cauza numeroaselor pene de curent din anii 2000, multe companii şi-au achiziţionat propriile generatoare electrice, la fel cum s-a întâmplat şi în Liban, în ciuda faptului că acest sistem este mult mai puţin eficient. Grecia a recurs la energie eoliană.

în Istanbul, în 2013, au avut loc proteste de amploare împotriva unui proiect al guvernului de a reamenaja parcul Gezi, unul dintre puţinele spaţii verzi din centrul oraşului. De asemenea, regimul Erdogan a continuat implementarea unor proiecte care pun în pericol sursele de apă dulce ale unui oraş a cărui populaţie creşte anual cu aproximativ

300 000 de oameni, datorită, pe de o parte, ritmului ridicat de creştere a populaţiei din Turcia şi, pe de altă parte, mutării oamenilor de la sate în oraşe.

Nu doar mediul s-a transformat, ci şi structura populaţiei, având în vedere migraţia pe scară largă, în Europa din Africa şi Asia, precum şi din estul şi sudul Europei spre vestul şi nordul Europei. Oportunităţile economice şi conflictul politic au jucat un rol important. Conflictele din fosta Iugoslavie au făcut ca până în 1995 să fie aproape 350 000 de refugiaţi în Germania. Nivelul crescut al imigraţiei a determinat revizuirea estimărilor demografice pe termen scurt, mediu şi lung. Astfel, pentru Spania, estimările pe termen mediu au crescut de la 45 de milioane în 2008 la aproximativ 50 de milioane în 2015.

Imigraţia a jucat un rol important în contextul scăderii reale şi/sau estimate a

populaţiei indigene, mai ales în Spania, Italia, Croaţia, Grecia şi Malta. Această scădere a fost determinată de stagnarea pieţelor de muncă şi lipsa optimismului, cu precădere în rândul tinerilor, aşa încât în Spania în 2012 şomajul în rândul tinerilor s-a ridicat la 57%, iar la Napoli a depăşit 40% în 2019. La această situaţie a contribuit scăderea natalităţii din cauza lipsei de speranţă în rândul tinerilor. Scăderea natalităţii nu s-a limitat la ţările catolice, ea fiind prezentă şi în Grecia. Cu o rată a natalităţii de 1,9 copii/femeie în 2017, Franţa avea cea mai mare rată din Europa, fapt ce se datorează politicilor profamilie adoptate de autorităţi.

POPULAŢIA ITALIEI

în 2018, numărul naşterilor a fost la cel mai scăzut nive din 1861, de când se fac înregistrări. Din 2017,

rata natalităţii a scăzut cu 4%, ajungând sub 440 000. Rata mortalităţii a fost mai mare cu 193 000, fiind a patra scădere anuală consecutivă. Exceptându-i pe imigranţi, populaţia Italiei a scăzut cu 677 000 între anii 2015- 2018. Scăderea natalităţii a început în anii 1980, aşa încât, dacă în 1964 numărul de copii/femeie era de 2,7, în 1995 era de numai 1,19. Asistenţa socială precară şi condiţiile de muncă necorespunzătoare constituie una dintre cauze. Numărul italienilor cu vârsta cuprinsă între cincisprezece şi treizeci şi patru de ani era cu aproape o treime mai mic decât în 1998. în acelaşi timp, emigraţia, mai ales în rândul tinerilor, a crescut, 157 000 părăsinc Italia în 2018. Se estimează că la Londra trăiesc aproximativ o jumătate de milion de italieni. 23% din populaţia Italiei are vârsta de peste şaizeci şi cinci de ani. Acest lucru exercită o presiune enormă asupra finanţelor publice, mai ales în contextul acordării unor pensii generoase. în 2019 Italia se afla pe locul doi în UE, după Grecia, în ce priveşte raportul datorie-PIB. Perspectivele economice ale Italiei sunt ameninţate.

Disperarea unora înseamnă oportunitatea altora, iar imigraţia a continuat. Astfel, aproximativ 200 000 de imigranţi musulmani au intrat anual în Italia între 1993 şi 2003, iar în 2018, 8,7% din populaţia Italiei era alcătuită din imigranţi. Imigraţia a devenit un motiv de îngrijorare în anii 2010, ca rezultat al crizei din Siria. Acest lucru s-a accentuat după 2015, când Germania şi-a deschis graniţele. Aproximativ jumătate de milion de migranţi au venit prin Slovenia, unde s-a manifestat o opoziţie faţă de imigraţie în urma rezultatelor la alegerile parlamentare din 2018. La fel şi la alegerile europene din 2019, mai precis în Franţa, Italia şi Grecia, însă mai puţin în Spania. Matteo Salvini, ministru de interne al Italiei în 2018- 2019, a pus accentul pe nativismul italian şi pe aspectele demografice. în 2019, Liga sa a câştigat 34,3% din voturile italienilor la alegerile

europene.

Religia nu era singura problemă. Majoritatea refugiaţilor sirieni trăiesc în lumea islamică, mai ales în Siria, Turcia, Liban şi Iordania. Aproximativ 6,5 milioane se află în interiorul ţării, iar aproape un milion de refugiaţi sirieni se află în Liban. în 2019, în contextul creşterii şomajului la 15%, sondajele din Turcia indicau o atitudine tot mai ostilă, de pildă în oraşul-port mediteraneean Mersin, faţă de cele 3,6 milioane de refugiaţi sirieni. Făcând abstracţie de război, există presiuni economice majore în cea mai mare parte a spaţiului mediteraneean din cauza creşterii populaţiei.

A existat şi un alt tip de migraţie, dinspre zonele muntoase şi zonele de coastă înspre oraşe. Schimbările politice au jucat un rol important. în Albania din epoca comunistă, cei

care munceau în cooperativele agricole de producţie nu aveau voie să părăsească zonele respective, ceea ce a pus capăt modelelor de migraţie tradiţionale, ca migraţia sezonieră. După căderea regimului comunist, a existat o migraţie semnificativă înspre oraşele Albaniei, mai ales Tirana, şi peste hotare. Aproximativ o treime din populaţia Albaniei a părăsit ţara pentru a căuta de lucru, uneori încălcând legea. Cei mai mulţi s-au dus în Grecia, unde emigraţia netă din anii 1960 şi 1970 s-a transformat în imigraţie netă din anii 1990. Imigraţia albaneză a provocat îngrijorare, iar în 2007 un partid naţionalist de dreapta a câştigat zece locuri în Parlament. Relaţia dintre diaspora şi identităţile naţionale continuă să fie importantă pentru istoria Mediteranei.

Pe tot cuprinsul Mediteranei, zonele agricole relativ neprofitabile au intrat în

declin, în contextul în care îmbunătăţirea comunicaţiilor şi libertatea comerţului cu produse alimentare au accentuat această lipsă a profitabilităţii. în locul agriculturii montane s-au preferat zonele mai joase şi mai line, unde sezonul de vegetaţie era mai lung şi unde utilajele agricole erau mai uşor de folosit. Turismul putea să fie o alternativă doar în unele zone montane. 0De asemenea, dimensiunea medie a fermelor agricole era prea mică pentru a aduce profit, ceea ce a afectat nivelul de trai şi piaţa internă de bunuri şi servicii. Ca un aspect esenţial al reformei structurale, s-au făcut încercări de a încuraja cooperarea între ferme individuale, adesea extrem de fragmentate. Totuşi, dimensiunea fermelor a rămas o problemă majoră, de pildă în Grecia, afectând posibilitatea mecanizării prin limitarea capitalului pentru investiţii locale. Aceasta a

fost/este o mare problemă în sudul Italiei.

După 1945, politicile agrare puseseră accent pe crearea unor ferme individuale, precum în Grecia, însă viabilitatea acestui sistem social a fost pusă sub semnul întrebării de dezvoltarea mecanizării şi de competiţia din cadrul Uniunii Europene. Migraţia masivă din economia agrară a anilor 1950 a lăsat urme adânci: clădiri şi ferme ruinate, precum şi terenuri abandonate, folosite odinioară pentru culturile agricole sau livezi, dar care acum erau transformate în păşuni. Problemele locale reflectau transformările tehnologice. De pildă, industria
de dopuri de plută din Provenţa a fost afectată de producerea dopurilor de plastic.

Spre deosebire de Mediterana creştină, unde se observă o stagnare a numărului populaţiei sau o scădere (mai ales în Italia), în ţările islamice, mai ales în Algeria, Egipt şi

Turcia, se constată o creştere semnificativă a populaţiei. în 2018, populaţia Egiptului se apropia de 100 de milioane de locuitori şi creştea cu 2,5 milioane în fiecare an. Declinul anterior al ratei natalităţii a fost oprit şi datorită opoziţiei din partea fundamentalismului islamic. în 2018, Algeria avea 42 de milioane de locuitori, cu o vârstă medie de douăzeci şi opt de ani, şi o rată a şomajului în rândul tinerilor de peste 22%. Creşterea populaţiei în această regiune a ameninţat prosperitatea economică şi a contribuit la menţinerea salariilor la un

> >

nivel scăzut, în contextul unei cereri economice scăzute. Şomajul şi subocuparea erau ridicate în rândul bărbaţilor, iar femeile erau discriminate la locul de muncă.

Migraţia populaţiei către oraşe a dus la necesitatea cumpărării alimentelor de bază

(pâine şi ulei de gătit). De aceea, capacitatea guvernelor de a subvenţiona alimentele de bază a devenit o chestiune socială şi politică esenţială. Problemele legate de creşterea populaţiei au constituit un factor major în declanşarea Primăverii Arabe, care a început în decembrie 2010 cu răsturnarea regimurilor în Tunisia, Egipt şi Libia în 2011, şi a continuat în 2019 cu ceea ce s-a numit Noua Primăvară Arabă, în Algeria şi în Sudan.

Schimbarea guvernelor nu a modificat fundamental situaţia economică sau climatică, fapt valabil şi în cazul Greciei, Italiei şi Spaniei. în Tunisia, unde economia a stagnat (caracteristicile fiind inflaţia, salariile mici şi un sector public supradimensionat), au avut loc proteste în 2018, întrucât creşterea TVA a dus la creşterea preţurilor la alimente. Această creştere a fost o condiţie pentru acordarea unui împrumut FMI în 2016 în

vederea reducerii deficitului. Cu toate acestea, nivelul de trai a scăzut. în iunie 2019, candidatului care ocupa primul loc în sondajele electorale i s-a interzis să participe la alegeri, în Egipt, unde generalul Abdel Fattah al-Sisi fusese la putere din 2014, au crescut datoria externă şi impozitele, şomajul a rămas la un nivel ridicat, iar subvenţiile la combustibil şi la consumul intern au fost eliminate. Problemele sociale şi politice generate de creşterea rapidă a populaţiei şi de reducerea rezervelor de apă ca urmare a schimbărilor climatice devin tot mai acute.

Pe lângă schimbări, există şi o continuitate a modelelor şi a practicilor, de pildă vigoarea birocraţiei egiptene. în satele albaneze au loc conflicte sângeroase. De asemenea, în epoca comunistă şi în cea postcomunistă, subordonarea femeilor în Albania a persistat, în ciuda pretenţiilor de egalitate şi a

extinderii educaţiei femeilor. Una dintre excepţiile majore, dar care reflectă, din nou, vitalitatea practicilor precomuniste, a fost cea a femeilor cărora li s-a permis să-şi păstreze o anumită independenţă şi să deţină o proprietate, întrucât au jurat să rămână necăsătorite. Ca o ilustrare a ideii de subordonare pe care o presupune căsătoria, numai acestor femei li se îngăduia să fumeze în public.

Discriminarea a rămas o problemă majoră în lumea islamică. Pe lângă discriminarea la locul de muncă, femeile erau discriminate şi în tribunalele religioase care au continuat să judece chestiunile legate de căsătorie, divorţ şi custodia copilului. Hărţuirea sexuală este o problemă majoră, la fel şi violenţa împotriva femeilor. Se face adesea confuzie între masculinitate şi o astfel de violenţă, îndreptată mai ales împotriva femeilor

independente.

Pe de altă parte, nu ar trebui să fie exacerbate diferenţele religioase. Există asemănări între societăţile creştine şi cele musulmane. Nu doar în societăţile

> ? > musulmane femeile sunt subordonate. în Croaţia, în anii 1990, naţionaliştii au încercat să folosească propaganda pronatalistă pentru a crea „poporul” lor, susţinând treimea „patrie, naţiune, Dumnezeu". Guvernul a ignorat nevoia femeilor de a munci. Totuşi situaţia era oarecum diferită în 2013, când Croaţia a aderat la Uniunea Europeană. Ea este şi membră NATO, alături de Muntenegru şi Albania. Albania alocă un procent destul de mare din produsul intern brut pentru apărare.

în spaţiul mediteraneean, consumerismul constituie un element central în societate, economie, sistemul fiscal şi politică, exercitând presiuni asupra tuturor şi în primul rând asupra mediului. Astfel, la

Salonic, cei săraci continuă să-şi facă cumpărăturile în pieţele din centrul oraşului, să călătorească cu autobuzul sau să meargă pe jos, pe când cei înstăriţi aglomerează drumurile întrucât îşi fac cumpărăturile la supermarketurile de la periferia oraşului.

Pe termen lung, în spaţiul mediteraneean au crescut nivelul de trai şi accesul la educaţie, care contribuie la eliminarea vechilor modele de comportament. Totuşi, Europa de Nord este mai dinamică, mai meritocratică, mai mobilă şi mai dezvoltată decât Europa de Sud, iar rata natalităţii nu este atât de scăzută. Acest contrast naşte întrebări cu privire la eficacitatea tuturor societăţilor mediteraneene, fie ele europene, africane sau asiatice. Cel mai dinamic din punct de vedere economic este, fără îndoială, Israelul.

Revenind la Marea Mediterană ca întreg, dimensiunea sectorului public este o

problemă majoră, atât în lumea creştină, cât şi în cea islamică. în Cipru, sectorul public este cel mai mare angajator şi plăteşte salarii foarte mari. La fel şi în cazul corupţiei din societăţile mediteraneene, de pildă în Egipt, Muntenegru, Slovenia şi Spania – iar lista este lungă – sau în cazul criminalităţii, de pildă în Albania. Corupţia îngreunează foarte mult aplicarea legilor, spre exemplu în domeniul traficului, al gestionării deşeurilor sau al poluării. De asemenea, nivelul şomajului şi al subocupării este ridicat. Astfel, în ciuda unei rate de creştere destul de bună şi a reducerii sărăciei, comparativ cu majoritatea ţărilor din Africa de Nord, Marocul are o rată ridicată a şomajului în rândul tinerilor, ceea ce duce la migraţia, legală şi ilegală, înspre Spania.

Disensiunile religioase rămân o barieră politică, socială şi culturală în interiorul ţărilor şi între ţări. Aceste > > > > disensiuni sunt resimţite mai ales de

minorităţile persecutate de islamiştii radicali, ca în Egipt, unde catedrala coptă din Cairo a fost bombardată în timpul liturghiei duminicale în 2016. Reprezentând aproximativ 10% din populaţia Egiptului, copţii au fost atacaţi frecvent de islamişti în anii 2010, inclusiv prin atacuri teroriste cu bombă. La fel şi în cazul atacurilor asupra creştinilor din Algeria. în schimb, în Siria, regimul Assad s-a bucurat de sprijinul minorităţilor – creştini, şiiţi şi alauiţi –, în timp ce opoziţia este majoritar sunnită. Aceştia formează majoritatea refugiaţilor din Siria, iar mare parte din proprietăţile lor au fost confiscate.

în general, guvernele din Orientul Mijlociu nu se bucură de sprijinul populaţiei, cel puţin în sensul unei disponibilităţi de a respecta legea. Această situaţie duce la încercarea de a linişti oamenii prin acordarea unor subvenţii

la alimentele de bază, ca în Algeria, Egipt şi Libia, însă, în acelaşi timp, încurajează opresiunea. Poliţia secretă este un ajutor de nădejde al guvernanţilor, insuflând teamă în rândul cetăţenilor.

în afară de menţinerea controlului, eşecul guvernanţilor este evident. Astfel, lipsa investiţiilor generează pene de curent, ca în Liban şi în Egipt, şi agravează problemele legate de aprovizionarea cu apă şi conexiunile la internei. în unele state, controlul nu există (Libia) sau este foarte limitat (Liban).

Importanţa acordată concepţiilor religioase este problematică, şi mai ales atitudinea antiştiinţifică în politica educaţională din unele ţări, spre exemplu în Turcia în anii 2010. Disponibilitatea de a pune sub semnul întrebării practici încetăţenite este foarte limitată, la fel şi disponibilitatea de a prefera flexibilitatea în locul corporatismului, în

contextul unor transformări economice globale. Deşi există puţine reglementări guvernamentale care să fie folosite ca modalităţi de încurajare sau de sprijinire a dezvoltării economice, totuşi aceasta a fost poziţia majorităţii guvernelor europene în domeniul agriculturii, industriei şi serviciilor.

LEGĂTURĂ CU CIVILIZAŢII ANTERIOARE

în general, legătura cu civilizaţiile anterioare se face prin vestigii arheologice. însă moştenirea culturală este la fe de importantă. Acest lucru este valabil mai ales în căzu unor enclave religioase şi/sau etnice, precum copţii din Egipt, siriacii care au supravieţuit masacrelor turceşti din 1915 sau mănăstirile de pe muntele Athos din Grecia. Există şi elemente preislamice în lumea islamică, aşa cum este cazul culturii berberilor din Africa de Nord, în Tunisia, sfinţii locali sunt veneraţi într-o tradiţie cu rădăcini berbere şi subsahariene, însă ameninţată de

reformiştii musulmani din secolul al XIX-lea şi de islamistii de azi. Multe dintre aceste sanctuare tunisiene)
au fost atacate după revoluţia din 2011.

Turism

Filmele din anii 1950 au contribuit la glorificarea Rivierei Franceze, călătoriile făcând parte din consumerismul Occidentului postbelic. *Et Dieu... créa la femme (Şi Dumnezeu... a creat femeia),* un film din 1956, a lansat-o pe Brigitte Bardot şi a făcut ca Saint-Tropez să fie mult mai bine cunoscut, cu precădere în Statele Unite. Staţiunea a devenit cunoscută pentru hedonism şi pentru femeile care fac plajă cu sânii dezgoliţi.

în general, creşterea economică de la sfârşitul anilor 1940 până la începutul anilor 1970 a determinat o dezvoltare fără precedent a turismului, care s-a extins pe scara socială ajungând nu doar la clasa de

mijloc, ci chiar până la clasa muncitoare. Acest proces a fost amplificat prin introducerea unor inovaţii, mai precis legătura dintre avionul cu reacţie şi pachetele turistice, în contextul unui control mai puţin riguros în privinţa dezvoltării imobiliare şi al unui preţ redus al terenurilor, o serie de staţiuni turistice au luat avânt. Beneficiind de o climă prielnică şi de plaje cu nisip, aceste staţiuni au contribuit la dezvoltarea rapidă a turismului în anii 1960. Numărul turiştilor internaţionali din Spania, mai ales de pe coasta mediteraneeană, a crescut de la patru milioane în 1959 la 14 milioane în 1964 şi 76 de milioane în 2015. Turismul intern a fost la fel de important, mai ales în Franţa, unde au fost construite o serie de staţiuni din anii 1960, ca La Grande-Motte din Languedoc şi Baie des Anges lângă Antibes. Arhitectura modernistă, adesea foarte neatrăgătoare,

poate fi observată la Palavas, lângă Montpellier. Un alt context social pentru dezvoltarea imobiliară excesivă, în acest caz pentru cei bogaţi, poate fi văzut în Monaco. în Africa de Nord au fost construite staţiuni în Tunisia începând cu anii 1960, mai precis Hammamet şi Djerba. Planul de Dezvoltare Naţională Tunisiană din 1989 prevedea construirea unor staţiuni turistice, inclusiv Port El Kantaoui.

Croaziere

Mediterana a rămas centrul industriei în creştere a navelor de croazieră la sfârşitul secolului XX şi la începutul secolului XXI, în ciuda expansiunii acestei industrii în Caraibe şi în Asia de Est. Mediterana avea avantajul multor puncte de atracţie aflate pe ţărmurile sale, la care se adăugau absenţa taifunurilor şi a uraganelor, precum şi accesul facil al pasagerilor europeni şi nord-americani.

însă această industrie a avut de suferit de pe urma războaielor arabo-israeliene şi a celor civile din Liban. Totuşi, deşi Beirut, astăzi un oraş foarte dinamic, a rămas departe de itinerarul standard, Israelul a fost vizitat de vasele de croazieră. Croazierele au fost afectate de problemele politice mai ample. în anii 2000, instabilitatea politică din Somalia a contribuit la intensificarea pirateriei somaleze care includea atacuri asupra vaselor de croazieră. Primele de asigurare au crescut. Această situaţie a afectat traseele croazierelor prin vestul Oceanului Indian, un proces accentuat de instabilitatea din Yemen, Aden încetând să mai fie o destinaţie turistică. Deşi „croazierele de repoziţionare" fără pasageri au continuat prin Canalul Suez şi pe Marea Roşie, legăturile între Mediterana şi Oceanul Indian au fost afectate. în schimb, circuitul

mediteraneean a fost adesea acela al vaselor de croazieră în Caraibe în timpul iernii, o croazieră de repoziţionare la sfârşitul iernii, Mediterana primăvara şi la începutul verii, apoi Marea Baltică şi Caraibe. Unele vase de croazieră au stat chiar un an întreg în Mediterana.

În anii 2010, instabilitatea generată de Primăvara Arabă, combinată cu atacuri teroriste asupra turiştilor, a afectat croazierele în Africa de Nord. Drept urmare, s-au intensificat croazierele în estul Mediteranei (Grecia, Turcia şi Cipru), deşi instabilitatea din Turcia a descurajat unele companii să organizeze croaziere la Istanbul la sfârşitul anilor 2010. Libia, care devenise o destinaţie turistică importantă în anii 2000, mai ales pentru vizitarea vestigiilor romane, a fost ocolită după izbucnirea războiului civil în 2011. La fel şi Siria după anul 2012. Ambele

au rămas în afara circuitelor croazierelor.

Tunisia a fost lovită de terorism în 2015, spre exemplu atacul de la Muzeul Bardo, o bijuterie unde pot fi admirate exponate extraordinare, mai ales mozaicuri.

Douăzeci şi doi de oameni au fost ucişi în acel atac, iar într-un alt atac, la Sousse, au fost ucişi treizeci şi opt. în urma acestor atacuri teroriste, un milion de oameni şi-au anulat vacanţele, aproximativ şaptezeci de hoteluri au fost închise, iar veniturile din turism au scăzut la jumătate. Politica de securitate a Rusiei şi îngrijorările legate de situaţia din Egipt şi Turcia au condus la interzicerea călătoriilor în această zonă la sfârşitul anului 2015. Drept urmare, aproximativ 600 000 de turişti ruşi au vizitat Tunisia în 2016. în 2018, Marea Britanie a ridicat restricţiile de călătorie în Tunisia, ceea ce a dus la reluarea zborurilor turistice.

Evenimentele politice au afectat turismul şi în alte regiuni. Astfel, ca urmare a conflictelor violente din Iugoslavia din anii 1990, vasele de croazieră au ocolit oraşul Dubrovnik. Ulterior, numărul turiştilor a crescut în Croaţia, iar Dubrovnik a devenit o destinaţie foarte solicitată în anii 2010, aşa cum este şi în prezent. Veniturile din turism au crescut în Grecia în 2013, ca o consecinţă indirectă a instabilităţii politice din Egipt şi Tunisia. Turismul egiptean se dezvoltase după ce guvernul adoptase politici de încurajare a turismului după anul 1975, inclusiv eliminarea unor restricţii pentru obţinerea vizei. în Egipt, numărul turiştilor a crescut de la 0,1 milioane în 1951 la 1,8 milioane în 1981 şi la 5,5 milioane în 2000, ajungând la un record de 14,7 milioane în 2010. Instabilitatea a dus la o scădere a numărului în 2013 (9,5 milioane). A urmat o revigorare de la 5,4 milioane de

turişti în 2016, la 8,3 milioane în 2017, când veniturile din turism au ajuns la *4%* din produsul intern brut, în domeniul turismului lucrând unul din zece angajaţi. însă în mai 2019 a avut loc un atac terorist asupra unui autocar turistic. Coasta mediteraneeană a Egiptului nu este o destinaţie turistică.

Afectat de instabilitate politică şi de războiul din Siria, Libanul a încetat să mai fie o destinaţie importantă pentru turiştii occidentali, însă a rămas o destinaţie atractivă pentru turiştii din lumea arabă. Totuşi, disputele politice din lumea arabă au condus la interzicerea în 2012 a călătoriilor în Liban din Emiratele Arabe Unite. în 2018, ţările din estul Mediteranei care au obtinut cele mai mari venituri din turism au fost Israel şi Muntenegru. Turcia, Grecia şi Croaţia au rămas destinaţii turistice importante. în 2018, Turcia a reuşit să atragă 39 de milioane de

turişti, deşi un conflict cu Arabia Saudită a descurajat turismul în 2019.

în vestul şi centrul Mediteranei, Spania, Franţa şi Italia au fost ţările cele mai vizitate de vasele de croazieră în anii 2010, porturile principale fiind Barcelona, Marsilia, Nisa, Napoli, Veneţia şi Dubrovnik. Pentru vizitarea Romei navele de croazieră acostează în portul Civitavecchia. Monte Carlo este o altă destinaţie foarte populară: Port Hercule din Monaco a fost extins din 2004 prin folosirea unui ponton plutitor de mari dimensiuni.

în Africa de Nord, porturile marocane vizitate se află pe ţărmurile Atlanticului, mai precis Casablanca şi Tanger. Pe coasta nordică se construiesc eco-staţiuni şi se îmbunătăţesc legăturile rutiere şi feroviare cu restul Marocului, însă aceasta nu este o destinaţie pentru vasele de croazieră. Porturile-enclave spaniole, Ceuta şi Melilla,

nu atrag prea mulţi turişti. Algeria a fost considerată nesigură o vreme, însă a redevenit o destinaţie turistică la sfârşitul anilor 2010. De la vest la est, destinaţiile sunt Ghazaouet, Alger şi Bejaîa. Aproape de graniţa marocană, Ghazaouet este portul folosit pentru vizitarea oraşelor Tlemcen şi El Mansourah, unde pot fi admirate Marea Moschee din secolul al Xl-lea şi Moscheea Sidi Belhassen, transformată în muzeu. în Alger pot fi vizitate Mausoleul Mauretania în formă de piramidă şi vestigiile romane de la Tipaza, iar la Bejaîa pot fi vizitate vestigii romane, precum şi sate berbere.

S-au iscat polemici în legătură cu dimensiunea unor vase de croazieră, atunci când, la 13 ianuarie 2012, *Costa Concordia* s-a lovit de o stâncă în apropiere de insula italiană Giglio, scufundându-se parţial. Operaţiunile de evacuare au fost haotice.

Lansat în 2005 la Trieste (costurile de producţie ridicându-se la 372 de milioane de lire sterline), vasul avea o capacitate de 3 780 de pasageri şi 1 100 echipaj; 3 229 de pasageri şi 1 023 de membri ai echipajului se aflau la bord, iar 32 şi-au pierdut viaţa. într-un eveniment mai puţin dramatic, la 2 iunie 2019, vasul de croazieră MSC *Opera,* care poate să transporte aproape 2 700 de pasageri pe cele treisprezece punţi ale sale, a pierdut controlul în canalul Giudecca din Veneţia şi a lovit debarcaderul şi o barcă turistică. în 2013, guvernul italian interzisese circulaţia navelor de peste 96 000 de tone în centrul Veneţiei, însă legea a fost ulterior respinsă. Oraşul Veneţia dorea, şi încă doreşte, să împiedice circulaţia navelor de-a lungul canalului Giudecca. în 2017, guvernul italian a promis că va obliga cele 500 de vase de croazieră care circulă anual pe canalul

Giudecca să ocolească laguna veneţiană, ele putând să ajungă în portul Marghera din zona continentală fără să se apropie de Veneţia. însă până în iunie 2019 nu s-a făcut nimic concret, spre disperarea mişcării No Grandi Navi (Fără Nave Mari). Pe lângă chestiunile legate de siguranţă, siajul produs de nave constituie o problemă majoră la Veneţia, întrucât afectează clădirile fragile de pe maluri. în acelaşi timp, având în vedere veniturile considerabile pe care le obţine oraşul de pe urma circulaţiei vaselor de croazieră, precum şi profiturile din aprovizionarea cu combustibil, chestiunea este greu de soluţionat. întrucât populaţia rezidentă se află în declin, Veneţia ar pieri fără turişti.

Având în vedere dimensiunile tot mai mari ale vaselor de croazieră, porturile care pot să primească astfel de nave, de pildă Barcelona,

Dubrovnik şi Veneţia, ajung să- şi suplimenteze populaţia zilnic cu multe mii de oameni. Până în 2018, Veneţia a găzduit peste 25 de milioane de vizitatori anual, 14 milioane stând doar o zi. Mulţi erau pasageri de pe vasele de croazieră. în 2018, oraşul a hotărât să introducă o taxă de intrare pentru turiştii de o zi, la fel ca în Insulele Eoliene.

Situaţia este foarte diferită pentru vasele de croazieră mai mici, iar itinerarele au fost concepute pentru a oferi o altă experienţă la acest nivel. Astfel, Crotone (Italia), Otranto (Italia), Sarandë (Albania) şi Kalamata (Grecia) au devenit destinaţii. Astfel de porturi sunt pentru destinaţii din vecinătate: Otranto pentru Lecce, Sarandë pentru Butrint, Kalamata pentru Mystias şi Trapani pentru Erice. La fel pentru Saint-Florent şi L’île-Rousse, ambele în Corsica, Bandol şi Cavalaire-sur-Mer, ambele în Provenţa, şi

Anzio, Portoferraio şi Giardini Naxos în Italia, ultimele trei pentru Roma, Elba şi Taormina.

Ambarcaţiuni tradiţionale turceşti din lemn (gulete) oferă turiştilor posibilitatea de a călători în zonele de coastă cu apă de mică adâncime, inclusiv posibilitatea de a vedea vestigii subacvatice, ca în golful Kekova. Aceste ambarcaţiuni le oferă turiştilor sansa de a vizita ţărmurile J > •>J asa cum ar fi fost ele vizitate în trecut.

Contrastul dintre vasele de croazieră mari şi cele mici va deveni probabil mai semnificativ, dat fiind că turiştii care se întorc în Mediterana doresc să viziteze locuri noi. Companiile se confruntă cu problema conceperii unor itinerare interesante atât pentru pasagerii care călătoresc pentru prima oară, cât şi pentru cei experimentaţi.

Ca o alternativă la vasele de croazieră au apărut nenumărate feriboturi. Unele reflectă legături politice, de pildă din Spania spre

Ceuta şi Melilla, sau Trapani spre Pantelleria şi Porto Empedocle spre Lampedusa. Cele mai multe feriboturi sunt comerciale. Astfel, din Marsilia, Toulon, Nisa, Genova, Livorno şi Savona, este posibil să ajungi în Corsica. Din Corsica, Marsilia, Genova, Livorno, Civitavecchia, Napoli, Palermo şi Trapani este posibil să ajungi în Sardinia. Feriboturile sunt foarte importante şi pentru Insulele Baleare, Marea Adriatică, Sicilia, Malta şi Marea Egee. Din Brindisi se poate ajunge cu feribotul în Grecia şi în Albania: la Vlore în Albania şi la Igoumenitsa, Corfu, Cefalonia şi Patras în Grecia. Din Bari, este posibil să mergi la Durrés în Albania, Bar în Muntenegru şi în Cefalonia, Corfu, Igoumenitsa şi Patras.

în alte zone, situaţia politică influenţează circulaţia turistică, spre exemplu în Cipru. Există feriboturi din Alanya, Mersin şi Taşucu în Turcia, spre Kyrenia în partea turcească a

Ciprului, şi din Grecia şi Israel (dar nu din Turcia) spre Cipru. Cu sau fără autoturism, feriboturile oferă posibilitatea unei croaziere personalizate.

Totuşi, cei mai mulţi turişti nu aleg feriboturile, la fel cum nu aleg nici trenurile care opresc în toate gările din regiunile de coastă, mai ales în Italia. E păcat, fiindcă a merge cu viteză redusă este un mod bun de a ne bucura de Mediterana. în plus, ne ajută să ne întoarcem la experienţa călătorilor şi turiştilor din trecut. Pe mare, viteza redusă subliniază importanţa curenţilor şi a vântului, precum şi a relaţiilor dintre două mări sau a relaţiei dintre apă şi pământ. Pe uscat, viteza redusă ne ajută să observăm diferitele faţete ale vestigiilor istorice.

Distanţele devin mai evidente când ne deplasăm încet. De aceea, transportul aerian este important pentru a ajunge pe ţărmurile

Mediteranei, însă nu este cel mai bun mijloc de transport când ne aflăm acolo. Pe mare, distantele care sunt evidente nu sunt doar acelea de la vest la est, ci şi acelea create de apele secundare, ca atunci când călătorim de la Alexandria la Istanbul sau de la Haifa la Trieste, traversând Marea Egee şi Marea Adriatică.

Aceste distanţe ne dezvăluie că, pe lângă asemănări importante, există şi deosebiri instructive în spaţiul mediteraneean. El uneşte trei continente, o mulţime de culturi şi o bogăţie de istorii. Impactul vizual al acestei varietăţi este fără egal pentru o mare de această dimensiune. Este uşor de înţeles de ce Mediterana rămâne principala destinaţie de croazieră pentru cei interesaţi de istorie şi de cultură.

Concluzii

Caracterul unitar al Mediteranei a fost dezbătut ca atare, cât şi în legătură cu identitatea europeană. în prefaţa lucrării *Enciclopedia Larousse a geografiei lumii* (1967), publicată în limba franceză în 1959—1962, Pierre Deffontaines (1894-1978) insista asupra unităţii bazinului mediteraneean, deşi valoarea acestui determinism oarecum geografic nu era încurajată de argumentul potrivit căruia câmpiile eurasiatice de la Oder la Pacific ar trebui să fie tratate tot ca o unitate.

Viziunea sa era în concordanţă cu cea a lui Fernand Braudel (1902—1985) din *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'Époque de Philippe II (Mediterana şi lumea mediteraneeană în timpul lui Filip al II-lea),* o

lucrare extrem de influentă publicată în 1949. Cariera lui Braudel reflectă rolul Mediteranei, întrucât el a fost profesor în Algeria între anii 1923 şi 1932, iar apoi arhivist la Dubrovnik din 1936, înainte de a deveni prizonier al germanilor în al Doilea Război Mondial. În mod similar, între anii 1939 şi 1964, Deffontaines a fost director al Institutului Francez de la Barcelona, un aspect al „puterii subtile", care era foarte important în spaţiul mediteraneean, mai ales în legătură cu papalitatea şi cu Franţa.

Braudel a oferit o viziune completă şi unitară, însă dimensiunea structurală, mai degrabă geografică, a acestei lucrări, cu accent pe factorii pe termen lung, nu corespunde întru totul cu secţiunea politică cronologică care se ocupă de sfârşitul secolului al XVI-lea, mai precis de epoca regelui Filip al II-lea al Spaniei (domnie 1556-

1598). Problema relaţiei dintre structură şi factorii activi este fundamentală pentru cercetarea istorică, întrucât factorii structurali nu sunt doar „puţin influenţaţi" de timp (sau de evenimente), aşa cum sugera greşit Braudel.

în lucrarea lui Braudel, Mediterana creştină este reflectată mai pertinent decât Mediterana musulmană, însă între timp lucrurile s-au mai echilibrat în cercetarea istorică, întrucât au apărut destul de multe studii despre ţările musulmane de-a lungul ultimului mileniu, de pildă despre Egipt. Totodată a existat o legătură mai puternică cu curentele politice, aşa încât rivalităţile şi disensiunile nu pot fi explicate doar prin „istoria evenimenţială" a lui Braudel. El descrisese istoria evenimentelor ca „spuma

valurilor pe care mareea istoriei o poartă pe umerii ei puternici", iar în prefaţa celei de-a doua ediţii revizuite şi publicate în 1966, el punea întrebarea: „Este posibil oare să redăm simultan atât acea istorie care ne atrage atenţia prin schimbările ei continue şi spectaculoase, cât şi cealaltă istorie, subterană, aproape tăcută şi veşnic discretă, practic neobservată nici de cei care o privesc, nici de cei care participă la facerea ei, care este puţin atinsă de trecerea timpului?" De fapt, viaţa umană este transformată de politică, aşa cum istoria Mediteranei ne demonstrează clar.

Nu doar geografii şi istoricii francezi, ci şi comentatorii moderni s-au arătat foarte interesaţi de ideea Mediteranei ca unitate culturală şi politică. Ideea unui bazin mediteraneean unit, susţinută în 2008 de preşedintele francez Nicolas Sarkozy în

proiectul său de creare a unei Uniuni Mediteraneene, a fost exprimată frecvent în Europa de Sud, mai ales când se solicitau fonduri europene pentru statele din Africa de Nord pe motiv că stabilizarea lor, mai ales a Marocului şi a Algeriei, ar însemna diminuarea presiunii exercitate de imigraţie, în special în Spania şi în Franţa. Era implicită şi chestiunea colonială în relaţia dintre Franţa şi Algeria, precum şi în cea dintre Italia şi Libia, deşi într-o măsură mai mică. Totuşi, stabilizarea Libiei a devenit o problemă mult mai presantă. Ea a rămas o ţară sfâşiată de războiul civil. Franţa considera că influenţa sa în nord-vestul

Africii ar putea să contribuie la diminuarea influenţei dobândite de Germania ca urmare a căderii comunismului în Europa de Est.

Totuşi, aceste apeluri la acţiune şi sprijin porneau de la ideea că există o diferenţă între

Africa de Nord şi Europa de Sud care trebuia să fie stabilizată pentru a face faţă provocării reprezentate de imigraţie şi de islamism. Indiferent de fundamentul ei geografic, este problematică ideea potrivit căreia Mediterana poate fi considerată un sistem de valori, un obiectiv sau o ideologie. Greu de susţinut chiar şi de Europa, în ciuda structurii Uniunii Europene, această idee, la nivel mediteraneean, se confruntă cu nenumărate tensiuni religioase, etnice, politice şi naţionale.

în timp ce scriu această carte (iunie 2019), guvernul Turciei, tot mai autoritarist după ce a supravieţuit unei tentative de lovitură de stat în 2016, nu a reuşit totuşi să întoarcă în favoarea sa rezultatele alegerilor din Istanbul, între Gaza şi Israel tocmai s-a declanşat un schimb de

focuri, iar în Libia continuă războiul civil.

Regimul militarizat din Egipt, unde preşedintele Abdel Fattah al- Sisi va rămâne în funcţie până în 2030, a ordonat producătorilor serialelor de televiziune să scrie scenarii care glorifică militarii şi promovează valori familiale conservatoare.

ZĂCĂMINTE DE GAZE NATURALE

Serviciul de Prospectare Geologică al Statelor Unite a estimat că există zăcăminte de gaze naturale de 122 de trilioane de metri cubi în Mediterana, de pe ţărmu Fâşiei Gaza până în sudul Turciei, o cifră comparabilă cu cea a Irakului. Descoperirile au început în anii 2000, în câmpul de gaze marine din zona Fâşiei Gaza, iar apoi au urmat altele în câmpul de gaze marine dintre Cipru şi Israel. Totuşi, extracţia gazelor marine de la o adâncime de 1 500 de metri implică nişte costuri foarte mari. De asemenea, există probleme legate de transport: prin conducte sau prin lichefiere (Egiptul are două staţii de lichefiere, la Damietta şi la Idku). Aceste descoperiri au încurajat alte explorări care au

condus la dispute privinc drepturile de foraj între Cipru şi Turcia. în 2018, nave de război ale Turciei au blocat accesul unei nave de foraj italiene autorizate de Cipru. Compania franceză Total este de asemenea autorizată, iar în mai 2019 Franţa a acceptat să îmbunătăţească baza navală Evangelos Florakis a Ciprului. în 2019, Turcia şi unul dintre guvernele rivale libiene au convenit asupra unor zone maritime, ignorând acordurile recunoscute de Grecia şi de Cipru.

De asemenea, există un teritoriu maritim disputat între Israel şi Liban. în iunie 2019, Hezbollah a acceptat să participe la discuţii ONU, intermediate de Statele Unite, în vederea soluţionării disputei privind frontiera maritimă dintre Israel şi Liban. Libanul se află într-o situaţie disperată, cu un nivel foarte scăzut a exporturilor, o lipsă de resurse energetice şi cu o economie în pragul colapsului. Israelul se opune proiectului palestinian Gaza Marine. Şi alte ţări au descoperit zăcăminte de gaze, de pildă câmpurile Zohr şi Noor din zona egipteană, precum şi câmpurile Leviathan şi Tamar din zona israeliană.

S-a luat în discuţie posibilitatea construirii unei , conducte din Israel, Egipt şi Cipru via Creta, Grecia continentală şi Italia către pieţele europene. Aceasta

ar fi cea mai lungă conductă submarină din lume şi ar oferi o alternativă la resursele ruseşti. „Conducta est- mediteraneeană" a fost susţinută cu putere în 2018- 2019 de secretarul de stat american Mike Pompeo, care a numit această regiune „o frontieră strategică". în schimb, discuţiile legate de ruta via Turcia par să fie închise din cauza incertitudinilor politice, a disputelor cu privire la Cipru, a relaţiilor proaste dintre Israel şi Turcia, arecum şi a suspiciunilor Statelor Unite cu privire la Turcia.

Dintre oraşele istorice din zona mediteraneeană, câteva se află categoric în afara circuitului turistic. Astfel, condusă de Hamas din 2007, Fâşia Gaza, pe lângă violenţă, suferă şi din pricina penelor de curent care o ţin în întuneric noaptea. De asemenea, staţiile de desalinizare a apei nu funcţionează, parţial din cauza blocării aprovizionării cu combustibil de către Egipt şi Israel, apele menajere nu sunt tratate, speranţele care au dus la construirea unor hoteluri s-au dovedit deşarte, iar lipsa apei

este acută, inclusiv pentru irigaţii. Atât sarea, cât şi reziduurile menajere se scurg în stratul acvifer. Relaţiile cu Israelul duc frecvent la conflicte legate de Gaza. Există un conflict şi în nordul peninsulei Sinai, la sud-vest de Gaza, unde armata egipteană se luptă cu jihadiştii din 2015, mai ales în oraşul Rafah. în mod evident, această zonă nu este o destinaţie turistică.

în altă ordine de idei, continuă tensiunile legate de ideea aderării Turciei la Uniunea Europeană. Edmund Stoiber, premierul Bavariei, care a pierdut alegerile pentru funcţia de cancelar al Germaniei în 2002, susţinea că aderarea Turciei ar fi o povară fiscală şi economică excesivă. în 2004, Frits Bolkestein, comisar UE cu o atitudine critică faţă de aderarea Turciei, compara imigraţia masivă care ar urma aderării cu problemele politice provocate de Imperiul Otoman,

declarând că „eliberarea din 1683 ar fi fost în zadar”, o referire la al doilea asediu al Vienei de către turci.

Regimul islamist şi autoritarist al lui Recep Tayyip Erdogan contravine caracterului secular al societăţilor europene. Totuşi, în alte privinţe, el s-a arătat dispus să facă schimbări majore, ca proiectul neîndeplinit de construire a unui canal de 50 de kilometri paralel cu strâmtoarea Bosfor pentru a oferi petrolierelor un traseu alternativ mai sigur între Marea Marmara şi Marea Neagră.

Insula Cipru este un alt punct de divergenţă între Turcia şi Uniunea Europeană. Atunci când, ca o condiţie la discuţiile de aderare, guvernul Turciei a semnat un protocol prin care îşi extindea uniunea vamală cu UE (cel mai mare partener comercial al Turciei) pentru noii membri care aderaseră la UE în 2004, inclusiv Cipru, a făcut o declaraţie în

care spunea că acest lucru nu implica recunoaşterea guvernului cipriot grec. Croaţia a aderat la UE în 2013, iar în prezent se desfăşoară negocieri şi în alte zone din Balcani. Nu există o astfel de perspectivă pentru Turcia.

între timp, nu s-a realizat o unificare în Cipru comparabilă cu cea din Germania, ceea ce este de înţeles ţinând cont că disensiunile din Cipru sunt mult mai adânci. în 2004, în timp ce ciprioţii turci au votat pentru, ciprioţii greci au votat masiv împotriva unui plan de reunificare iniţiat de ONU, care fusese considerat de UE important pentru aderarea Ciprului. Până la urmă, UE a acceptat aderarea Ciprului în termenii părţii greco-cipriote a insulei. Uniunea Europeană a considerat acest guvern singurul reprezentant legitim al insulei. Cipru şi Grecia se opun vehement aderării Turciei la Uniunea

Europeană.

Identitatea este indisolubil legată de conflictele din trecut şi de rivalităţile prezente. Iar experienţa imperială exacerbează tensiunile, ca atunci când o glumă făcută de preşedintele francez François Hollande în 2013 a fost aspru criticată în Algeria, fiind interpretată ca o ilustrare a rasismului şi a stereotipurilor. Chiar şi în interiorul Franţei există tensiuni în legătură cu tratarea Algeriei ca o colonie, tensiuni care au jucat un rol mai important în ultimele două decenii. Imperialismul italian a fost un punct nevralgic în relaţiile dintre Italia şi Libia. În schimb, în Marea Britanie nu există astfel de tensiuni legate de trecutul său mediteraneean. Aici marile probleme sunt sclavia şi India. Cei mai mulţi britanici de azi ar fi surprinşi dacă li s-ar spune că Marea Britanie a fost o putere imperială în Egipt şi în

Israel.

Imperialismul occidental este criticat în lumea islamică, însă mult mai puţin sunt criticate imperiile islamice. în Turcia aproape că nici nu se menţionează felul cum au fost trataţi armenii şi grecii în anii 1910 şi 1920. Guvernarea Erdogan şi Partidul Dreptăţii şi Dezvoltării (AK) pun mare accent pe moştenirea otomană, prezentată ca un exemplu al trecutului eroic islamic. Abordarea neootomană este vizibilă în multe domenii: comemorări publice, sport, ficţiune, filme şi muzee. Muzeul Panorama 1453 din Istanbul cu hărţi

>

despre expansiunea Imperiului Otoman, este foarte apreciat de turci, dar nu şi de vizitatorii străini.

în schimb, atitudinile ceva mai critice faţă de măreţia trecutului au stârnit nemulţumire,

de pildă *Magnificul Secol* (2011-2014), un serial de televiziune care îl înfăţişa pe Siileyiman Magnificul ca afemeiat şi beţiv. Interesul Turciei faţă de Siria are legătură cu chestiunile de securitate, însă poate fi considerat şi în termenii unei imagini istorice a unui trecut măreţ, care, de pildă, a condus la glorificarea lui Selim I, cuceritorul Siriei în 1516. La alegerile pentru primăria Istanbulului din iunie 2019, partidul lui Erdogan a încercat să-l discrediteze pe candidatul opoziţiei, Ekrem Imamoglu, susţinând că acesta are origine greacă şi că opoziţia doreşte ca Istanbulul să redevină Constantinopol, adică să-i fie ştirbită identitatea turcă şi musulmană.

> *

Au existat şi contraste evidente în integrarea actuală a ţărilor mediteraneene în reţele mai vaste. Astfel, atât Libanul cât şi

Siria fac parte, într-o anumită măsură, din sistemul şiit iranian. în schimb, Israelul are o legătură strânsă cu Statele Unite.

Integrarea nu este doar de natură politică. Nivelul investiţiilor imobiliare nord-europene în zona mediteraneeană este destul de ridicat. Este vorba mai ales de Marea Britanie şi Olanda care au făcut investiţii în Spania şi în Franţa. în anii 2000, ca urmare a întăririi lirei sterline, a împrumuturilor ieftine şi a avântului imobiliar din Spania, peste un milion de britanici şi-au cumpărat case în Spania. Numeroşi ruşi s-au stabilit în Cipru, peste 50 000 de foşti cetăţeni sovietici, şi în Muntenegru. Viaţa în Mediterana oferă căldură, practicarea golfului tot timpul anului, impozite mai mici şi un stil de viaţă mai ieftin. în romanul Agathei Christie *Moarte pe Nil,* doamnei Alderton îi place Mallorca fiindcă acolo „este ieftin”. Mulţi dintre cei care s-au

mutat în zona mediteraneeană erau pensionari. Dezvoltarea comunităţilor de pensionari străini era diferită faţă de turism, însă ambele au reflectat o sciziune între ce doreau străinii şi ce îşi doreau localnicii, precum şi între aspiraţii şi o realitate mai problematică.

Nu există comparaţie pentru europenii din Egipt sau Algeria, ori pentru arabi. într-adevăr, arabii bogaţi preferă să cumpere proprietăţi pe coastele mediteraneene ale Spaniei şi Franţei, deşi Beirutul continuă să fie atrăgător.

Investiţiile imobiliare au contribuit la reducerea controlului la obţinerea avizelor de construcţii, aducând laolaltă politica, afacerile, legea şi fărădelegea. Xenofobia a jucat un rol important, chiar şi în Grecia şi în Spania, proprietarii străini fiind acuzaţi că fură terenurile şi că încalcă legea, mai ales în

zone de coastă precum Corfu.

Viitorul este nesigur. Spre exemplu, China, care ajutase anterior la construirea unor docuri în Malta, este interesată de dezvoltarea porturilor mediteraneene din Grecia şi Italia, mai ales a portului Pireu. În 2019, Italia a declarat că susţine această strategie care are implicaţii pentru porturile sale, mai ales Genova, Napoli şi Trieste. Acesta din urmă oferă acces către Europa Centrală, aşa cum nu o face nici un alt port important. Investiţiile chineze sunt vizibile la Atena şi la Napoli.

Pe lângă incertitudini, există şi continuitate. Politica de clan rămâne semnificativă în multe zone, de pildă în Libia sau Muntenegru. La fel şi în cazul geopoliticii, ca încercarea Egiptului de a domina Cirenaica (estul Libiei) şi Gaza. Ideile naţionaliste au încurajat ostilitatea faţă de imigranţi, acesta fiind un alt exemplu de

continuitate sau cel puţin o prezentare a continuităţii. Astfel, sosirea a aproximativ 50 000 de migranţi în Spania în 2018 a ajutat partidul populist Vox, înfiinţat în 2013, să obţină avantaje politice în 2018-2019.

Diferentele dintre creştinătate şi islam oferă o anumită continuitate, ca în cazul relaţiilor tensionate dintre Grecia şi Turcia. Totuşi, în practică, există şi multe asemănări între Mediterana creştină şi Mediterana * > musulmană, lucru valabil şi pentru trecut, dar şi pentru viitor. Astăzi, în Italia, la fel ca în Egipt, un stil de viaţă sedentar duce la obezitate, iar dependenţa de droguri este în creştere, contribuind la proliferarea traficului de droguri în zona mediteraneeană, inclusiv cu şalupele, din Albania către Italia şi din Maroc către Spania, oferind un spectacol nocturn permanent în strâmtoarea Gibraltar. Gunoiul este o problemă majoră în multe oraşe – Beirut, Istanbul, Napoli sau Roma –, la

fel ca traficul infernal. Dependenţa de banii trimişi de cei care lucrează în străinătate este importantă în oraşele mediteraneene, de la Barcelona la Beirut. în spaţiul mediteraneean există un nivel ridicat al datoriei publice, de pildă în Egipt, Italia şi Spania.

Un element comun mult mai evident este schimbarea climatică. Temperaturile în timpul verii sunt din ce în ce mai mari şi, pe lângă perioadele de secetă, valurile de caniculă afectează recoltele. Straturile acvifere sunt secătuite, nivelul râurilor scade, iar raţionalizarea apei devine un coşmar. Situaţia este mult mai gravă în Egipt decât în Franţa sau în Croaţia. Există diferente în ce priveşte mediul înconjurător, dimensiunea populaţiei, cultura civică şi politicile publice. Astfel, statul francez, care pune accent pe lucrările publice, nu poate fi comparat cu Egiptul.

Toate aceste diferente ilustrează o serie de

factori şi este important să ne ferim de orice determinism etnic, religios sau climatic. Cultura politică, elementul esenţial, este într-o oarecare măsură rezultatul întâmplării. Cu siguranţă nu este predeterminată. Viitorul Mediteranei rămâne în sfera fascinantă a incertitudinii. Acest lucru nu este valabil dacă adoptăm o viziune braudeliană, punând accentul pe natura constantă sau semiconstantă a oportunităţilor şi a problemelor geografice. O astfel de abordare ar fi fost pertinentă în cazul societăţilor dominate de succesiunea anotimpurilor, de sisteme simple organice pentru transport şi energie (hamali, cai, galere, veliere, lemn folosit drept combustibil) şi de o concepţie despre lume definită de sisteme religioase în care exista o intervenţie directă a zeilor, iar concepţia despre timp era marcată de certitudinea unei apocalipse.

Circumstanţele moderne sunt diferite. Viitorul nu mai pare să fie o repetiţie a trecutului, nici o întoarcere la el. însă accentul pus pe schimbare presupune îndreptarea atenţiei către schimbările din trecut. Mediterana ne fascinează şi pentru că putem să vedem acest proces. Este o zonă în care istoria e omniprezentă, ea fiind extrem de importantă. Liniştită ori învolburată, ne uimeşte şi ne îndeamnă să călătorim.

Bibliografie selectivă

Abela, Joan, *Hospitaller Malta and the Mediterranean Economy in the Sixteenth Century* (Woodbridge, 2018).

Abulafi a, David, *The Great Sea: A Human History of the Mediterranean* (Londra, 2011).

Abulafi a, David (ed.), *The Mediterranean in History* (Londra, 2003).

Aissaoui, Rabah şi Claire Eldridge (ed.), *Algeria Revisited: History, Culture and Identity* (Londra, 2017).

Astarita, Tommaso, *Between Salt Water and Holy Water A History of Southern Italy* (New York, 2005).

Bennison, Amira, *The Almoravid and Almohad Empires* (Edinburgh, 2016) .

Braudel, Fernand, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (Londra, 1972-1973).

Brummett, Palmira, *Mapping the Ottomans: Sovereignty, Territory, and Identity in the Early Modern Mediterranean* (Cambridge, 2015).

Buttigieg, Emanuel, *Nobility, Faith and Masculinity: The Hospitaller Knights of Malta c. 1580-c. 1700* (Londra, 2011).

Cohen, Julia Philipps şi Sarah Stein, *Sephardi Lives: A Documentary History, 1700-19S0* (Stanford, CA, 2014).

Cline, Eric, *1177 BC: The Year Civilization Collapsed* (Princeton, NJ, 2014).

Crane, Sheila, *Mediterranean Crossroads: Marseille and Modern Architecture* (Minneapolis, MN, 2011).

Davis-Secord, Sarah, *Where the Worlds Met: Sicily in the Early Medieval Mediterranean* (Ithaca, 2017).

Fevziu, Blendi, *Enver Hoxha: The Iron Fist of Albania* (Londra, 2016).

Fox, Robert, *The Inner Sea: The Mediterranean and Its People* (Londra, 1991).

Gaggio, Dario, *The Shaping of Tuscany: Landscape and Society between Tradition and Modernity* (Cambridge, 2017).

Gallant, Thomas, *Experiencing Dominion: Culture, Identity, and Power in the British Mediterranean* (South Bend, IN, 2002).

Gene, Kaya, *Under the Shadow: Rage and Revolution in Modern Turkey* (Londra, 2016).

Goffman, Danief *Izmir and the Levantine World, 1SS0-16S0* (Seattle, WA, 1990).

Göc^ek, Fatima, *The Transformation of Turkey: Redefining State and Society from the Ottoman Empire to the Modern Era* (Londra, 2011).

Greene, Molly, *A Shared World: Christians and Muslims in the Early Modern Mediterranean World* (Princeton, NJ, 2000).

Harris, William (ed.), *Rethinking the Mediterranean* (Oxford, 2005).

Heather, Peter, *Rome Resurgent: War and Empire in the Age of Justinian* (Oxford, 2018)

Holland, Robert, *Blue-Water Empire: The British in the Mediterranean since 1800* (Londra, 2012).

Horden, Peregrine şi Nicholas Purcell, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History* (Oxford, 2000).

Hosier, John, *The Siege of Acre: 1189-1191: Saladin, Richard the Lionheart, and the Battle that Decided the Third Crusade* (New Haven, CT, 2018).

Hurlburt, Holly, *Daughters of Venice: Caterina Corner, Queen of Cyprus and Woman of the Renaissance* (New Haven, CT, 2015).

Isabella, Maurizio şi Konstantina Zanou (ed.), *Mediterranean Diasporas: Politics and Ideas in the Long Nineteenth Century* (Londra, 2016).

Kaegi, Walter, *Muslim Expansion and Byzantine Collapse in North Africa* (Cambridge, 2010).

König, Daniel, *Arabic-Islamic Views of the Latin West: Tracing the Emergence of Medieval Europe* (Oxford, 2015).

Kostis, Kostas, *History's Spoiled Children: The Formation of the Modern*

Greek State (Londra, 2018).

Kundahl, George, *The Riviera at War: World War II on the Cote D'Azur* (Londra, 2017).

Lough, John, *France Observed in the Seventeenth Century by British Travelers* (Stocksfield, 1985).

McCormick, Michael, *Origins of the European Economy: Communications and Commerce,* AD *300-900* (Cambridge, 2001).

McDougall, James, A *History of Algeria* (Cambridge, 2017).

Malcolm, Noel, *Agents of Empire: Knights, Corsairs, Jesuits and Spies in the Sixteenth-Century Mediterranean World* (Londra, 2015).

Manning, J. G., *The Open Sea: The Economic Life of the Ancient Mediterranean World from the Iron Age to the Rise of Rome* (Princeton, NJ, 2018).

Mansel, Philip, *Levant: Splendour and Catastrophe in the Mediterranean* (Londra, 2010).

Metcalf, Michael, *Byzantine Cyprus 491-1191* (Nicosia, 2009).

Moe, Nelson, *The View from Vesuvius: Italian Culture and the Southern Question* (Berkeley, CA, 2002).

Murray-Miller, Gavin, *The Cult of the Modern: Trans-Mediterranean France and the Construction of French Modernity* (Lincoln, NE, 2017).

Nasiali, Minayo, *Native to the Republic: Empire, Social Citizenship, and Everyday Life in Marseille since 1945* (Ithaca, NY, 2016).

Porch, Douglas, *Hitler's Mediterranean Gamble. The North African and the Mediterranean Campaigns in World War II* (Londra, 2004).

Pryor, John, *Geography, Technology, and War: Studies in the Maritime History of the Mediterranean 649-1571* (Cambridge, 1988).

Quinn, Josephine, *În Search of the Phoenicians* (Princeton, NJ, 2018).

Rapoport, Yossef şi Emilie Savage-Smith, *Lost Maps of the Caliphs* (Oxford, 2019).

Rowland, Ingrid, *From Pompeii: The Afterlife of a Roman Town* (Cambridge, MA, 2014).

Schneer, Jonathan, *The Balfour Declaration: The Origins of the Arab-Israeli Conflict* (New York, 2010).

Theroux, Paul, *The Pillars of Hercules: A Grand Tour of the Mediterranean* (Londra, 1995).

Tibble, Steve, *The Crusader Armies, 1099-1187* (New Haven, CT, 2018).

Tyerman, Christopher, *How to Plan a Crusade: Reason and Religious War in the High Middle Ages* (Londra, 2015).

Winter, Michael, *Egyptian Society under Ottoman Rule, 1517-1798* (Londra, 1992).

Wolff, Larry, *The Singing Turk: Ottoman Power and Operatic Emotions on the European Stage from the Siege of Vienna to the Age of Napoleon* (Stanford, CA, 2016).

Woolmer, M., *A Short History of the Phoenicians* (Londra, 2017).

Zavagno, Luca, *Cyprus between Late Antiquity and the Early Middle Ages (ca, 600-800): An Island in Transition* (Londra, 2017).

Zuiderhoek, A., *The Ancient City* (Cambridge, 2017).

Introducere

OCEANUL ATLANTIC
GOLFE A
FRANTA
SPANA
PORTUGALIA
ELVETIA
AUSTRIA
SLOVENIA
CROATIA
ROMANIA
AZOV
UCRAIN A
MAREA NEAGRA
BULGARIA
ITALIA
MAREA ADRIATICA
MAREA TfRENUNâ
MAREA fpN/cA
MAREA EGEE
GRECIA
TURCIA
SIRIA
IORDANIA
ARABIA SAUDITA
MARE A ROSIE
MAREA AQSIB
EGIP T
MARO C
ALGERIA
TUNISUL
LIBIA
Mwta
Skfia
MAREA MEDITERANA
OCEANUL ATLANTIC

Marea şi ţărmurile